

Міністерство освіти і науки України  
Харківський національний університет  
імені В.Н. Каразіна

---

Історичний факультет  
Студентське наукове товариство

## **КАРАЗІНСЬКІ ЧИТАННЯ (історичні науки)**

*Матеріали міжнародної наукової конференції  
25 квітня 2008 р.*



Харків – 2008

УДК 94(063)  
ББК 63я431  
К 21

**Редакційна колегія:**

канд.іст наук, доцент

канд. іст. наук, професор

канд. іст. наук, доцент

доктор іст. наук, професор

канд. іст. наук, доцент

канд. іст. наук, доцент

канд. іст. наук, доцент

ст. науковий співробітник

канд. іст. наук, професор

канд. іст. наук, доцент

доктор іст. наук, професор

доктор іст. наук, професор

канд. іст. наук, доцент

канд. іст. наук, доцент

канд. іст. наук, доцент

канд. іст. наук, доцент

канд. іст. наук, доцент

В. О. Куліков (головний редактор)

Ю. Ю. Радченко (відповідальний секретар)

В. М. Духопельніков

Ю. В. Буйнов

Ю. П. Волосник

А. М. Домановський

Д. В. Журавльов

В. Ю. Іващенко

А. І. Йолкін

І. В. Калініченко

С. М. Куделко

С. Д. Литовченко

С. О. Наумов

Г. Д. Панков

О. А. Ручинська

О. Л. Рябченко

В. В. Скирда

С. Ю. Страшнюк

О. І. Тумаков

**Адреса редакційної колегії:**

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4, Харківський національний  
університет імені В. Н. Каразіна, історичний факультет

Тел.: (057) 707-52-42; факс (057) 702-03-79

e-mail: istfac@univer.kharkov.ua; web: <http://www-history.univer.kharkov.ua>

**Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 61-ї Міжнародної  
наукової конференції молодих вчених (ХНУ імені В. Н. Каразіна,  
25 квітня 2008 р.). – Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 336 с.**

Збірник складається з тез доповідей 61-ї Міжнародної конференції молодих  
вчених «Каразінські читання», яка відбулась в Харківському національному  
університеті імені В. Н. Каразіна 25 квітня 2008 р. Тематика статей репрезентує  
широкий тематичний спектр проблем, які набули актуальності в сучасній  
історичній науці.

ISBN 978-966-623-508-7

**Тексти подаються в авторській редакції**

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2008

**ЗМІСТ**

<b>Агарков Александр</b> Расквартирование 51-й артиллерийской бригады в г. Белгороде .....	18
<b>Адеева Виктория</b> Знание Традиции или Традиция Знания: Отсутствующая Структура современной религии .....	19
<b>Алѣхин Виталий</b> Фиванский «Священный отряд» .....	21
<b>Альков Володимир</b> Статути клубів як джерело вивчення дозвілля мешканців міста Харкова на початку ХХ століття .....	22
<b>Андреев Сергей</b> Анализ сметы медицинских расходов органов местного самоуправления на примере Симбирского губернского земства в 1867-1914 гг. ....	23
<b>Андросова Світлана</b> Місце свят у повсякденному житті населення Донбасу в 20-ті рр. ХХ ст. ....	25
<b>Артамонова Ксения</b> Доктрина Трумэна: греческий фактор .....	27
<b>Афанасьева Валентина</b> Історична пам'ять як елемент сучасної державної політики України (на матеріалі засобів масової інформації) .....	28
<b>Бабарика Роман</b> Розвиток лібералізму в Польщі в 20-30-х рр. ХХ ст. ....	29
<b>Баженова Ганна</b> Зміни у системі викладання історичних дисциплін в університетах Російської імперії другої половини ХІХ ст. ....	30
<b>Балабай Яна</b> Радянська влада і селянська оренда землі .....	32
<b>Балишев Марат</b> Дослідження астрономічної династії Струве .....	33
<b>Баранова Наталія</b> Місіонерська діяльність Київського митрополита Платона Городецького .....	35
<b>Белиновская Елена</b> Модные женские журналы в России во второй половине ХІХ - начала ХХ вв. ....	36
<b>Беррашед Фарид</b> Белорусская Смоленщина в 1920-е гг.: модели этнической идентификации пограничья .....	37

<b>Беридзе Наталья</b> Традиционный мужской костюм на территории русско-украинского пограничья во 2-й пол. XIX в. ....	39
<b>Бессонова Марина</b> Головні проблеми наслідків інтеграції в рамках нафта очами учасників .....	40
<b>Бистріченко Анна</b> Виникнення та діяльність Харківської філії Імператорського Російського музичного товариства .....	41
<b>Белая Елена</b> Пангерманский союз и внешняя политика Германской империи в 1890 – 1914 гг. ....	43
<b>Білоус Марина</b> Політика власників цукрових заводів Правобережної України щодо робітників в 2-ій половині XIX – на початку XX ст. ....	44
<b>Бондар Наталя</b> Пресові органи Харківських організацій українських політичних партій в роки революції та громадянської війни (1917-1921 рр.) .....	45
<b>Бондаренко Галина</b> Викладання навчальної дисципліни «історія» в реальних училищах (кінець XIX – початок XX ст.) .....	46
<b>Бондаренко Станислав</b> Культура чтєния рядового жителя индустриального города конца XIX – начале XX вв. ....	47
<b>Брегеда Микола</b> Настрої населення Радянської України в умовах деєталінізації після ххії з'їзду КППС (1961-1964 рр.).....	49
<b>Буранок Сергей</b> Оценка прессой первого расследования атаки Пёрл-Харбора.....	50
<b>Буряк Дмитрий</b> Домостроительные традиции жителей Люботинского и Бельского городищ .....	52
<b>Вахонеев Виктор</b> Гробница II века н.э. из Мирмекия .....	54
<b>Величко Тетяна</b> Особливості становлення й розвитку етнографічного музейництва на Півдні України наприкінці XIX– початку XX ст. ....	55
<b>Венцова Марина</b> Политическое положение полисов в державе Спартокидов .....	57
<b>Вербий Роман</b> К вопросу об урожайности пшеницы в Западном Крыму в античную эпоху .....	58

<b>Верблюдов Олег</b> Еволюція югославського федералізму у етнополітичному контексті .....	59
<b>Винокуров Игорь</b> Польско-белогвардейские отношения в конце 1918-1919 гг. ....	61
<b>Власова Наталья</b> Спортивно-оздоровительные лагеря в вузах Украины в 1956-1964 гг. ....	62
<b>Воронський Дмитро</b> До проблеми витоків цивілізації майя .....	64
<b>Вьюнник Елизавета</b> Порядок взимания продовольственного налога в сельских обществах курской губернии в начале XX в. ....	66
<b>Гавриленко Юрий</b> Выход Франции из военной организации НАТО: причины, этапы, последствия .....	67
<b>Галушка Надія</b> Українська родина Гуцульщини кінця XIX – початку XX ст.: економічна функція .....	68
<b>Ганшин Александр</b> Старомерчанские курганы скифского времени на Харьковщине .....	69
<b>Гарбузова Інна</b> Культурно-просвітницька діяльність уманської кооперативної спілки .....	71
<b>Гержановский Максим</b> Тактика и практика использования радио на флоте в русско-японской войне 1904-1905 гг. ....	72
<b>Гирич Ярослав</b> Урбанізація в Україні у 60-х роках XX століття ....	73
<b>Горбатюк Микола</b> Громадсько-політична і науково-публіцистична діяльність А. Ніковського у 1924-1929 рр. ....	75
<b>Гребеннюков Денис</b> Купеческая семья города Белгорода по материалам ревизских сказок 1795 года .....	76
<b>Гречишкина Мария</b> Проблемы среднеазиатской археологии в работах А. И. Тереножкина .....	78
<b>Грибанов Денис</b> К вопросу о боспорских агораномах .....	79
<b>Григорьев Артем</b> Архитекторы Харьковского университета XIX – начала XX века и их роль в формировании городского облика .	80
<b>Григор'єва Марина</b> Гуртки самоосвіти в Харківському університеті у другій половині XIX ст. ....	81

<b>Гришанин Петр</b> Роль Н. Е. Какурин в становлении и развитии отечественной историографии гражданской войны и белого движения в России .....	83
<b>Гряник Вадим</b> Формирование расовой теории как основы идеологии национал-социализма .....	84
<b>Гуртова Юлія</b> Історія та сучасність боротьби жінок за рівність у суспільстві .....	85
<b>Дворкін Ігор</b> Повітові земські музеї Лівобережної України (початок ХХ ст.) .....	87
<b>Дегтярєва Ольга</b> Сирийские алавиты (нусайриты) и партия Баас: феномен взаимодействия .....	88
<b>Дедович Дарія</b> Українізація радянських установ на Чернігівщині (1923-1924 рр.) .....	90
<b>Дейнеко Сергей</b> Отношение российского и германского общества к торговому договору 1894 г. ....	91
<b>Дейникевич Софія</b> Кавказьке питання у зовнішній політиці Росії часів Кримської війни .....	93
<b>Дмитрієва Оксана</b> Военнопленные в России чехи и словаки в планах чехословацких политиков по возрождению государства .....	94
<b>Дождьова Ольга</b> До історії розвитку спортивної інфраструктури м. Харкова: Харківський Палац спорту (за документами ЦДНГА України) .....	96
<b>Дудко Владислав</b> Варварские и восточные элементы в римском вооружении .....	97
<b>Дудко Оксана</b> Система міжнародних відносин в Європі на початку ХХ ст. в українській суспільно-політичній думці Галичини .....	98
<b>Дюкарев Владимир</b> Древнегреческие представления о судьбе и их эволюция /по Гомеру и Геродоту/ .....	99
<b>Єремєєв Павло</b> Військові плани монголів щодо Половецького степу та їх трансформація в ході дальнього рейду Субедея і Джебе .	100
<b>Ерохин Кирилл</b> Использование микролитов .....	102

<b>Жигло Володимир</b> Дослідження та видання архівних документів з історії зони військового управління вермахту в Україні у період з 1942 по 1991 рр. ....	103
<b>Жигола Виталий</b> К вопросу об устройстве и расположении окон в полуземлянках столбовой конструкции лесостепи эпохи Киевской Руси .....	104
<b>Жуков Сергей</b> Реализация проекта введения заглавной начальной школы в Харьковской губернии (1907-1915) .....	106
<b>Жукова Елена</b> Аналіз системи охорони здоров'я, освіти і пенсійного забезпечення як пріоритетних напрямків соціальних реформ першого уряду Е. Блера (1997-2001 рр.) .....	107
<b>Заїкіна Любов</b> “The Daily Telegraph” як джерело з історії холодної війни (1955-1964 рр.) .....	108
<b>Зайцева Ирина</b> Материальные основы существования буддийской сангхи в Индии и Китае (IV в. до н.э. –V в. н.э.): сравнительный анализ .....	110
<b>Зарічук Ольга</b> Вища освіта в Німеччині (1871 – 1914 рр.) .....	111
<b>Заяць Ольга</b> Роль Л. Биковського в діяльності Українського наукового інституту книгознавства .....	112
<b>Зеленова Анастасія</b> Поселения вт. половины XIII-XIV вв. в бассейне р. Северский Донец .....	113
<b>Золотухина Юлия</b> Тенденции трансформации брака в России в XIX – начале XX вв. ....	115
<b>Зубик Наталія</b> Театр, як політтехнологія доби абсолютизму .....	116
<b>Ігнат'єва Алла</b> Православная педагогика в дореволюционной России: середина – II половина XIX столетия .....	118
<b>Ігнат'єва Алла</b> Проблема «римского мира» в творчестве М. П. Драгоманова .....	119
<b>Ізмайлова Катерина</b> Решение межрелигиозных проблем в вооруженных силах дореволюционной России (XIX в.) .....	121
<b>Іванова Елена</b> Національна освіта українських меншин в Російській Федерації та російських меншин в Україні .....	122

<b>Ивченко Богдан</b> Латентное рассказывание на Дону в 1919 – 1937 гг. .	123
<b>Ісиченко Світлана</b> Передумова та наслідки Архієрейського собору Російської Православної Церкви 1961 р. ....	125
<b>Казакова Оксана</b> Нацистська еліта на окупованих польських землях .....	127
<b>Кайдаш Викторія</b> Развитие археологической науки на Слобожанщине в 20 – х годах XX ст. ....	128
<b>Касьянова Наталія</b> Інформаційні можливості Державного архіву Донецької області для вивчення питання безпритульності в перші післявоєнні роки в Донбасі .....	130
<b>Касьянова Марина</b> Людський чинник у гірничорядувальних заходах у Донбасі: XIX – початок XX ст. ....	131
<b>Китиченко Тетяна</b> Бібліографічні праці І. М. Каманіна .....	133
<b>Кізлова Антоніна</b> Жінки серед богомольців, які шанували київські святині (XIX століття) .....	135
<b>Клименко Юлія</b> Образ української відьми та шляхи її ідентифікації в національній історіографії кінця XIX – початку XX ст. ....	137
<b>Кныш Ирина</b> Пиндар как выразитель духа аристократизма в Древней Греции .....	138
<b>Коваленко Леся</b> Проблема об'єднання Німеччини у світлі офіційної позиції та громадської думки Великобританії (1989-1990 рр.) .....	139
<b>Ковальов Іван</b> Зовнішньо-політичний, мілітарний і соціальний контекст інсталяції комуністичної влади в Польщі (1944 – 1948 рр.) ..	141
<b>Козырева Елена</b> Развитие торговли в Курской губернии в середине XIX века .....	142
<b>Колотушкин Александр</b> Зарождение научной полемики среди отечественных исследователей XVIII века по поводу определения этнической принадлежности основателя княжеской династии Рюриковичей .....	143
<b>Коновалов Иван П. М.</b> Бицилли. Проблема наций в контексте политики и культуры .....	145

<b>Конорева Оксана</b> Лары: специфика культов и ритуалов в раннейримской религии .....	146
<b>Коптєва Катерина</b> Повітряний простір як фактор геополітики .....	147
<b>Корж Кристина</b> Паралелі між культурами козацтва та пізньосередньовічного лицарства Західної Європи .....	148
<b>Котенко Викторія</b> О центрах производства столовой чернотлаковой керамики поселения Маслины (по фондам МАЭСУ) ...	150
<b>Кочарян Сурен</b> Армянские национально-культурные организации Харькова (кон. 80-х гг. XX в. – 2007 г.) .....	152
<b>Кравченко Инна</b> Этрускологические исследования И. В. Нетушила .....	154
<b>Кравченко Оксана</b> Інформаційний потенціал всесвітньої павутини по вивченню біографії і творчості П. Куліша та Ю. Крашевського ...	155
<b>Кравченко Ольга</b> Землевладение воронежского купечества в конце XIX – начале XX веков .....	157
<b>Красникова Екатерина</b> Иноземцы на Боспоре (по стихотворным эпиграфам) .....	158
<b>Краснянська Надія</b> Особливості соціальної діяльності протестантських громад Запорізької області 1945-1954 рр. ....	160
<b>Крисенко Дмитро</b> Збройний опір в Іраку: стратегія і тактика (2003 – 2006 рр.) .....	162
<b>Кругляк Марина</b> Побут київського студентства другої половини XIX ст. ....	163
<b>Крютченко Алексей К</b> К вопросу об оборонительных сооружениях скифского времени .....	164
<b>Кузенко Ірина</b> Становище безробітних Донбасу в 20-х роках XX ст.: історія виживання .....	165
<b>Кузіна Ксенія</b> Соціально-економічний розвиток малих шахтарських міст Донбасу у 1950-х роках .....	167
<b>Кузнецова Лариса</b> Скифские погребальные сооружения VI-начала III вв. на территории Среднего Дона .....	168

<b>Кулик Галина</b> Роль женщины в обществе Древней Греции классического периода (по свидетельствам древнегреческих ораторов) ...	170
<b>Куновська Александра</b> Індустрія розваг Львів'ян 1920-их років ...	171
<b>Латиш Юрій</b> Наукове товариство студентів та аспірантів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1935 – 2008 рр.) .....	172
<b>Лебедь Ирина</b> «Великая осада Мальты» 1565 года и её историческое значение .....	174
<b>Левченко Станіслав</b> Середземноморська політика ЄС та Близькосхідний мирний процес .....	175
<b>Лейберов Олексій</b> Місце “трудової інтелігенції” в моделі “трудової демократії” Директорії УНР .....	176
<b>Ленська Вікторія</b> Від унісексу до жіночої домінанти: аналіз гендерних відносин в субкультурі хіпі .....	177
<b>Лискова Катерина</b> Академік Д. М. Овсянико-Куликовський у спогадах сучасників .....	179
<b>Литовченко Елена</b> Характер классической традиции в творчестве латинских писателей вандальской Африки .....	180
<b>Литовченко Анна</b> Мозаики Херсонеса – Херсона .....	181
<b>Лифантий Оксана</b> Наконечники стрел Западного укрепления Бельского городища .....	182
<b>Мазур Ирина</b> Народно-пісенна творчість Слобожанщини і Поділля в дослідженнях кабінету музичної фольклористики ВУАН у 20-ті роки ХХ ст. ....	184
<b>Мазурика Юлия</b> Китай глазами русских миссионеров XVIII-XIX вв. (конфессиональный аспект восприятия конфуцианской культуры) .....	186
<b>Маклюк Ольга</b> Ставлення королівської влади до повноважень парламенту в Англії раннього нового .....	187
<b>Маліков Василь</b> Трудовий аспект соціалізації особистості в українському селі II половини ХІХ – початку ХХ століть .....	189

<b>Марінченко Олександр</b> Уманська трагедія: оточення 6-ї та 12-ї радянський армій в серпні 1941 р. ....	190
<b>Мармілова Ольга</b> Соціальні Групи оstarбайтерів-донецчан .....	192
<b>Маскевич Анна</b> Статусная стратификация социальных групп сельского населения Беларуси в 60 – 90-х гг. ХІХ в. ....	193
<b>Маслюк Олена</b> Становище Російської православної церкви в роки правління Миколи I (1825 – 1855 рр.) ...	194
<b>Матяш Евгений</b> Проблема борьбы с терроризмом и сепаратизмом в деятельности Шанхайской пятёрки Шанхайской организации сотрудничества .....	196
<b>Меденцева Людмила</b> Гикия, дочь Ламаха .....	197
<b>Мельникова Аліна</b> Суспільний стан жерців на Київській Русі .....	199
<b>Моисеева Наталья</b> Эпоха партийного правления или «позолоченный» век коррупции в США (конец ХІХ в.) .....	200
<b>Науменко Вікторія</b> Структура Економічного Штабу Ост: динаміка формування .....	202
<b>Нікітенко Анастасія</b> Героїчний міф в контексті праць істориків державницької школи: спроба реконструкції образу героя .....	203
<b>Ніконенко Тетяна</b> Реформи конвокаційного сейму 1764 року і перший поділ Польщі .....	204
<b>Новікова Анастасія</b> Усні джерела про методи боротьби радянської влади з Православною церквою на Харківщині у 1950-1980 роки ...	206
<b>Олейник Николай</b> «Дело пяти героев» как проявление проблемы терроризма в отношениях Кубы и США .....	207
<b>Онацький Максим</b> Розвиток приватної промисловості Харкова у 1921 – 1927 рр. ....	208
<b>Орлова Ольга</b> Идеи Американской буржуазной революции 1775-1783 г. и их практическое воплощение в конституции США 1787 г. ....	209
<b>Паниот Татьяна</b> Переходная семантика весенне-летних обрядов липован Подунавья .....	210

<b>Панова Ольга</b> Административное устройство и налоговая система Османской империи XV – XVII вв. ....	212
<b>Панова Ольга</b> Стан сільського господарства на Харківщині 1941 р.(22 червня-24 жовтня) .....	214
<b>Паньків Марія</b> Регіональний вимір історії Російської імперії XIX – початку XX ст. у сучасній польській історіографії .....	215
<b>Пастушенко Андрей</b> Об оценке репутации пирата в западноевропейском обществе (XVI в.) .....	217
<b>Петров Сергій</b> До проблеми статистичних даних, що ілюструють внутрішній адміністративно-територіальний устрій та демографію Слобідської України за переписом Слобідських полків 1732 р. ....	218
<b>Петровська Юлія</b> Напрямки практичної діяльності Чернігівського губернського земства в гуманітарній сфері (1864-1917 рр.) .....	219
<b>Плотников Дмитрий</b> Политическая борьба в Украине (на рубеже XX –XXI вв.) .....	220
<b>Поддубская Елена</b> Пий XII и конец II Мировой войны .....	222
<b>Подлепич Сергей</b> Европейское неоязычество: проблема толерантности .....	223
<b>Посохов Иван</b> Студентські обструкції в університетах Російської імперії (XIX – поч. XX ст.) .....	225
<b>Прилуцька Людмила</b> Історія розвитку автомобільного транспорту в Харкові (20-і роки XX ст.) .....	226
<b>Прокопенко Сергей</b> Хора Боспорского города Китей в кон. V – 1-й четв. III вв. до н.э. ....	228
<b>Прохорова Катерина</b> Особливості міграційних процесів в Україні умовах сучасної євроінтеграції .....	229
<b>Пяничук Ольга</b> Магия и процесс демократизации заупокойного культа Древнего Египта эпохи Среднего царства (XXII – XVIII вв. до н.э.) .....	231
<b>Радченко Юрій</b> Політика нацистської Німеччини по відношенню до радянських військовополонених українського походження (1941-1942рр.) .....	233

<b>Редько Тетяна</b> Развитие освіти у Вовчанському повіті (1865-1917 рр.) .	234
<b>Резніков Владислав</b> До питання про бронзоліварне виробництво на Більському городищі – Гелоні (хімічний та металургійний аспекти) .....	235
<b>Решетченко Дмитро</b> Виробництво зернових в господарствах Правобережної України в I половині XIX ст. ....	237
<b>Ришкова Анна</b> Форми соціальної опіки інвалідів в Харкові (кінець 1919 – 1934рр.) .....	239
<b>Рышковая Анастасия</b> Христианизация Боспора в контексте массового религиозного сознания .....	240
<b>Роговой Евгений</b> Был ли словацкий режим 1939 – 1945 гг. клеро – фашистским? .....	241
<b>Романова Тетяна</b> Музеї України у роки Великої Вітчизняної війни ..	242
<b>Роменский Александр</b> К вопросу о гипотетическом греческом источнике «Корсунской легенды» в Повести временных лет и Житиях князя Владимира .....	244
<b>Рудь Алеся</b> Питома вага кооперативної торгівлі Харківщини в забезпеченні продуктами і товарами сімей робітників, службовців, селян наприкінці НЕПу .....	245
<b>Руссева Ганна</b> Весільна обрядовість болгар Буджака: спільне та особливе (на прикладі с. Зоря Саратського р-ну і с. Виноградне Болградського р-ну.) .....	246
<b>Рябцева Марина</b> К проблеме хронологии материальной культуры готов на позднем Боспоре .....	248
<b>Сабалин Анастасія</b> Діяльність Українського жіночого союзу в Чехословаччині (1923-1933 рр.) .....	249
<b>Сазонова Інна</b> Політичні переслідування науковців Інституту червоної професури в УСРР (1932-1937рр.) ...	250
<b>Сайпанова Алла</b> Политическая деятельность Васила Левского в освещении профессора С. И. Сидельникова .....	251
<b>Сайченко Людмила</b> Зарубежні стажировки студентів: историческая ретроспектива .....	253

<b>Сакало Олександр</b> Типологія домогосподарств села Митченки Пирятинської першої сотні Лубенського полку в другій половині XVIII століття .....	254
<b>Самойленко Денис</b> Приоритети и тенденции политики США в Восточной Европе (80-х гг. XX ст.) .....	255
<b>Свириденко Виктория</b> Экономическое положение болгар в составе Османской империи (вторая половина 1850-х – первая половина 1870-х гг.) .....	257
<b>Селевич Юлія</b> Реформування духовної консисторії другої половини XIX – поч. XX - го ст. ....	258
<b>Семеняк Наталія</b> Концептуальні засади історіографічного дослідження: міста Півдня України в XVI – XVIII ст. ....	261
<b>Сердюк Ігор</b> Сприймання власного віку міщанами Ніжина у другій половині XVIII ст. ....	262
<b>Синельникова Оксана</b> Проблема происхождения античной трагедии .....	263
<b>Скиданова Антоніна</b> Вплив державної економіко-правової політики на розвиток постійної торгівлі у Російській імперії (друга половина XIX – початок XX ст. р.) .....	265
<b>Смирницких Татьяна</b> Лесбийская любовь и бисексуальность в византийской традиции .....	266
<b>Смирнова Ольга</b> Каменные орудия поселения бронзового века Ильичевка .....	267
<b>Солод Александр</b> Программа «Союз ради прогресса» (1961-1965) ее роль в развитии Латинской Америки .....	269
<b>Соломко Дар'я</b> Интеграция и дезинтеграция в развитии систем образования стран СНГ: исторический аспект .....	270
<b>Сорочан Катерина</b> О терминологии и профессиональной специализации в области торговли домашним скотом в Византии IV-IX вв. ....	271
<b>Степаненко Александр</b> Историческая антропология и научные сообщества в СССР (1920-е – 1930-е гг.) .....	272

<b>Стасюк Наталя</b> Слобожанщина і Поділля у долях, спільних пошуках, здобутках науковців-краєзнавців 20-х рр. XX ст. ....	274
<b>Степанова Марина</b> Благовония в античном кулинарном искусстве ..	275
<b>Столяренко Евгений</b> О влиянии тюркских традиций на государственное устройство Хазарского каганата .....	276
<b>Супрун Наталя</b> О кремации в Херсонесе античной эпохи .....	278
<b>Сучалкин Евгений</b> Участие женщин в русско-турецкой войне 1877 – 1878 гг. по воспоминаниям современников .....	280
<b>Телуха Світлана</b> Митрополит Антоній (А. П. Храповицький) – ініціатор демократичних реформ в церковному управлінні .....	281
<b>Терещенко Юлія</b> Український національний конгрес 1934 р. як кульмінація ідеологічного розвитку ліберального фемінізму в західноукраїнському жіночому русі .....	283
<b>Травин Роман</b> Тибетская проблема» в 1961—1978 гг. сквозь призму ежегодных заявлений Далай-ламы XIV от 10 марта .....	284
<b>Троицкий Юрий</b> Выбор Александром Ярославичем Невским курса внешнеполитической деятельности. Оценка этого выбора в историографии .....	285
<b>Тюхтина Алла</b> Амазонская традиция в античной мифологии .....	286
<b>Урывский Андрей</b> Средиземноморье в стратегических планах Англии и Италии на начало гражданской войны в Испании 1936-1939 гг. ....	288
<b>Фалько Сергей</b> Роль генерального штаба российской императорской армии в организации разведывательных служб России на Дальнем Востоке 1883 – 1905 гг. ....	289
<b>Фокін Іван</b> Поява та розвиток кінематографу в Одесі напочатку 20 століття .....	291
<b>Фомина Альбина</b> Взаимоотношения партизан и местного населения в оккупированных районах Харьковской области .....	292
<b>Харченко Артем</b> Образ купецької родини XIX ст. у вітчизняній історіографії .....	294



<b>Циозда Ганна</b> До 120- річчя заснування першого Харківського костюла .....	296
<b>Чорна Лілія</b> Шкільна освіта національних меншин Києва (1920 – 1930 рр.) .....	297
<b>Чуєнко Оксана</b> Відображення в історичній літературі участі жінок України на фронтах та в тилу у роки Другої Світової війни ...	298
<b>Чумак Марія</b> Гончар і глина у народній свідомості (за матеріалами етнографічних експедицій) .....	299
<b>Чумаченко Марина</b> Дело В. И. Засулич в судьбе Анатолия Федоровича Кони .....	301
<b>Шалигіна Дарья</b> Організація німецької пропаганди на території України в роки Другої Світової війни .....	302
<b>Шаповалова Ирина</b> Дворянские сельскохозяйственно-перерабатывающие предприятия в Воронежской Губернии пореформенного периода .....	304
<b>Шаповалова Елена</b> Россия-Япония: студенческие обмены .....	305
<b>Шахин Юрий</b> Информбюровское движение в Югославии .....	306
<b>Шевцова Александра</b> О классификации культовых сооружений византийского Херсона .....	308
<b>Шелехань Александр</b> Предметы вооружения с многослойного поселения «Олешки» .....	309
<b>Шенцов Максим, Чередниченко Андрей</b> К вопросу о зороастризме ахеменидов .....	310
<b>Шермет Олена</b> Повсякденне життя у великому соціалістичному місті доби хрущовської «відлиги» (на прикладі м. Харкова 1954-1964 рр.) .....	312
<b>Шимко Катерина</b> Зображення голови фараона в давньоєгипетській колекції Полтавського краєзнавчого музею .....	313
<b>Ширяева Евгения</b> Роман Шарля де Костера «Легенда об Уленшпигеле» как синтез исторических представлений романтизма и эпоса .....	314

<b>Шишко Катерина</b> Спільне та відмінне в проведенні реформ (1985-1991) в СРСР та Україні .....	316
<b>Шляхова Ірина</b> Формування місцевих органів влади з організації торгівлі та кооперації у м. Харкові у роки непу (1921-1929рр.) .....	318
<b>Штан Геннадий</b> Положение поляков в Российской империи в начале XX века .....	319
<b>Шумейко Дмитрий</b> Е. Н. Щепкин о П. М. Бицилли .....	320
<b>Щендрыгин Алексей</b> Некоторые проблемы изучения военного дела восточных славян по византийским источникам .....	323
<b>Щербина Тетяна</b> Останній султан імперської системи Османської імперії очима англійських сучасників .....	324
<b>Юрочкіна Ірина</b> Повсякдення лікарів УСРР в 1920-х роках .....	325
<b>Юрченко Анна</b> Списи салтівської культури .....	327
<b>Gökhan Bolat</b> The Shia Movement in the Middle East From Ottoman Empire up to now and its Effects to Social-PoliticLife ...	328
<b>Gökhan Eşel</b> Economic Relations Between Ukraine and Turkey .....	329
<b>Hall Sara</b> The Struggle for Ukrainian and Yiddish Language Education in Interwar Bucovina as Reflected in the Newspapers “Chas” and “Tshernovitser Bletter” .....	330
<b>Turk Fahri</b> German Military Missions and their Role in Turco-German Arms Trade in the Ottoman Empire Between 1871 and 1914 .....	331
Вищі навчальні заклади та інші установи, студенти, аспіранти та співробітники яких беруть участь у конференції .....	332

## **Расквартирование 51-й артиллерийской бригады в г. Белгороде**

**Александр Агарков**

*Белгородский государственный университет*

1 июня 1904 года, согласно приказу войскам Киевского Военного Округа, квартирование 51-й артиллерийской бригады, состоящей из 6 батарей и управления, было назначено в г. Белгород. Данная бригада прибывала сюда вместо 31-й артиллерийской бригады, выбывшей на Дальний Восток.

26 июня Белгородская Городская Управа уведомила Губернатора Курской губернии в том, что городских казарм для расквартирования имеется только для одной полубатареи и конюшен для лошадей двух батарей и поэтому, остальные помещения для казарменного расквартирования бригады должны быть наняты у частных владельцев. Так же, Городская Управа уведомила, что она не имеет таких казарменных принадлежностей как кровати, и в то же время не имеет средств на их приобретение, для чего просила денежный аванс.

Тут же возникли проблемы с владельцами зданий, которые должны были быть арендованы под казармы. Они отказывались сдавать помещения в наем и ремонтировать их до заключения с ними контрактов не менее как на один год. Однако, ни Городская Управа, ни Курский губернатор не были извещены о сроке пребывания 51-й артиллерийской бригады в Г. Белгороде, о чем просили сообщить Штаб Киевского Военного Округа.

9 августа Начальник Артиллерии Киевского Военного Округа сообщил, что контракты на наем помещений должны быть заключены на один год с возможностью периодически их возобновлять. Так же, он сообщил о том, что 51-я артиллерийская бригада займет казармы с 30 августа для чего в г. Белгород придет приемщик казарм.

28 августа 1904 года комиссия в составе чиновника от Курского губернатора, Белгородского Уездного Исправника В. А. Мосолова, Белгородского Городского головы И. Г. Муромцева, Члена Белгородской Уездной Земской Управы барона Ф. К. Розена и представителей от военного ведомства капитана 6-й батареи 51-й артиллерийской бригады М. А. Нечаева, Штабс-капитана 3-й батареи В. Х. Заплавского, производила освидетельствование казарм, в которых предстояло квартирование 51-й артиллерийской бригады. В первую очередь комиссия посетила помещения, принадлежащие потомственному почетному гражданину И. В. Мачурину, и находящиеся на улицах Смоленская, Михайловская, Сергиевская, Введенская, 1-я и 2-я Лубенская и 1-я и 2-я Гусарская, принадлежащие ему же цейхгаузы, конюшню и

караульное помещение. Затем подверглись проверке здания вдовы потомственного почетного гражданина Е. М. Мачуриной (2-а здания в 8-м квартале и 1-о в 5-м квартале) и городские казармы и сочла все помещения годными для расквартирования 51-й артиллерийской бригады.

Вслед за решением квартирного вопроса, встал вопрос о выделении для артиллерийской бригады земель для проведения учений в размере 36 десятин, о чем ее командир сообщил Городскому голове И. Г. Муромцеву. Проблема состояла в том, что свободной земли в таком количестве у города не было. Так, ранее квартировавшаяся здесь 31-я артиллерийская бригада использовала для учений лишь 25 десятин земли. Если бы городские власти удовлетворили требование командования, то город нес бы большие убытки от неиспользования этой земли. Все это было передано через губернатора Курской губернии командованию Киевского Военного Округа.

Отзывом Штаба Киевского Военного Округа от 2 сентября 1904 года, Белгородской Городской Управе было сообщено, что земельные участки, приносящие их владельцам доход могут быть отводимы для надобностей войск только в период летних занятий, ввиду чего, требования командира бригады об отводе земель не подлежат удовлетворению.

## **Знание Традиции или Традиция Знания: Отсутствующая Структура современной религии**

**Виктория Адеева**

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Ведущие теоретики традиционализма считают, что мир развивается циклично, и в каждом цикле человечество непременно проходит путь от полного совершенства к полному упадку. В начале цикла человек, сотворенный Богом, еще приобщен к Примордиальной Традиции – некоему иррациональному и всеобъемлющему знанию, которое исходит непосредственно от Творца. Однако по мере своего развития он все больше и больше удаляется от этой Традиции, утрачивая ее сокровенный смысл. Древние религии еще хранят в себе следы Традиции, запечатленные в виде эзотерических учений; но постепенно суть этих учений извращается и выхолащивается до такой степени, что они превращаются в орудия борьбы с Традицией и разрушения сотворенной Вселенной

Таким образом, вся наша культура пронизывается (прошивается) определенным рода знанием, которое составляет в одном случае Примордиальную Традицию, которая с течением времени, словно мозаика,

распадается на множество Традиций (Рене Генон); а в другом, что-то вроде Священного Центра мироздания, символика которого прослеживается во всём и везде: от раскрашенного столба, который втыкали в землю австралийские племена до шаманской юрты или христианской церкви (Мирча Элиаде). Знание предстаёт как Традиция (своего рода Знание о Традиции, Знание самой Традиции).

Но здесь возникает вопрос. Стоит ли нам принять как должное, существование некоего сверхъестественного Знания и является ли это Знание действительно Традицией?

Но, если следовать логике того же Рене Генона: что Традиция постепенно распадается – изживается, а соответственно и Примордиальное Знание тоже подвержено этому процессу – оно тоже распадается и теряется в глубине веков. Тогда, можно допустить такую мысль, что, в конце концов, Знание Традиции на каком-то этапе просто прекратило своё существование – кануло в лету. В этом случае, мы имеем дело с иллюзией знания, т. наз. Традицией Знания. Просто должно существовать нечто, своего рода «отсутствующей структуры» нечеловеческое, объединяющее знание обо всём. Это знание невозможно проследить и обнаружить, оно является «Последней структурой», но каждая эзотерическая традиция непосредственно отсылается к нему. По мнению У. Эко - если Последняя Структура существует, то она не может быть определена: не существует такого метаязыка, который мог бы её охватить. А если она как-то выявляется, то она – не Последняя. Последняя Структура – это та, что, оставаясь скрытой, недостижимой и неструктурированной, порождает всё новые и новые свои ипостаси.

Как возможно, и возможно ли вообще отыскать остатки Примордиальной Традиции? Потому что осколки её уже давно стали отдельными религиями, которые не только не желают сотрудничать, но и порой пытаются отрицать друг друга. Следуя мысли традиционализма, нам остаётся довольствоваться тем, что осталось от некогда единой Традиции, находится в постоянных поисках сходства и подобия различных религий и религиозных течений, и приходиться к выводу, что *doctrina multiplex veritas una* (учений много, а истина одна). И тут же вступать в противоречие, так как конечная Истина может, в свою очередь, служить Отсутствующей структурой.

Таким образом, из поколения в поколение мы передаём Традицию Знания, опирающуюся на Последнюю Структуру, существование которой само по себе находится под большим вопросом.

## Фиванский «Священный отряд»

Виталий Алёхин

Белгородский государственный университет

«Священный отряд» был одним из самых известных воинских подразделений античности. Однако, состояние источников не позволяет однозначно ответить на многие вопросы, связанные со временем его возникновения, функционированием и организационной структурой.

«Священный отряд... впервые был создан Горгидом» (Plut., Pelop., 18). Возможно, его прообразом стал отряд, который привели Эпаминонд и Горгид на помощь демократам во время переворота 379 г. до н.э. (Plut., Pelop., 12). После победы демократов эти люди были организованы в специальный отряд, которому было поручено охранять город. (Plut., Pelop., 18).

Укоренилось мнение, что отряд состоял из пар любовников. Плутарх сомневается в этом: «Некоторые утверждают, что отряд был составлен из любовников и возлюбленных. ...Строй, сплоченный взаимной любовью, нерасторжим и несокрушим, поскольку любящие в случае опасности неизменно остаются друг подле друга». Наличие подобных отношений ставит под угрозу воинскую дисциплину в действующей армии. Вместе с тем, «священный отряд» был создан из наставников и учеников (эрастис кай эромен). Созвучие этих слов с Эротом могло послужить поводом для утверждения мнения о наличии любовников в отряде. В реальности же отряд мог состоять из воинов, объединенных на «чистых» чувствах - не осрамиться перед учителем (или учеником). На наш взгляд, можно попытаться примирить две точки зрения. В 70-е - начале 60-х гг. IV в. до н.э. отряд часто используется за пределами Фив. В этом случае сомнительно наличие в нем пар любовников. И только позднее, когда отряд перешел к «регулярной» охране города, его состав мог претерпеть подобные изменения.

«Воинов священного отряда Горгид распределял по всему строю гоплитов, ставя их в первых рядах... Лишь Пелопид, после того как они отличились при Тегирах, больше не разделял их, но использовал как единое целое» (Plut., Pelop., 19). Таким образом, если верить Плутарху, до 375 г. до н.э. «священный отряд» не был отдельным воинским подразделением. Однако позднее фиванские власти осознали его силу и использовали для решения главнейших военных задач.

В структуре боевого построения «священный отряд» занимал место на фланге и располагался позади ударной группы. Наиболее значимую роль он сыграл в разгроме спартанцев при Левктрах. Во время битвы

«из рядов беотийского войска выступил вперед Пелопид со своим отрядом и, приказав своим «тремстам» сомкнуть ряды, устремился бегом и настиг Клеомброта» (Plut., Pelop., 19). Здесь Плутарх ошибается, так как «священный отряд» не мог действовать в качестве автономной боевой единицы. Однако, именно удар левого фланга, где находился «священный отряд», предопределил победу фиванцев. Следующие несколько лет «священный отряд» участвует в небольших военных столкновениях, но чаще исполняет функции «городского» отряда.

Последний раз отряд действовал в битве при Херонее, в которой занимал правый фланг, и был полностью уничтожен Александром Македонским.

### **Статуты клубів як джерело вивчення дозвілля мешканців міста Харкова на початку ХХ століття**

*Володимир Альков*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

На початку ХХ століття у харківському клубному дозвіллі з'явилась тенденція до створення професійних клубів та клубів за інтересами. Вивчати історію цього типу клубів можливо за допомогою їх статутів. До дослідження були залучені статuti харківського Комерційного клубу (1904 р.), Зібрання прикажчиків (редакції 1903 та 1911 рр.), Південноросійського Автомобільного клубу (1911 р.), Літературно-художнього гуртка (1912 р.), зібрання службовців Південної залізниці (1912 р.). Статuti харківських клубів порівнювались також зі статутом петербурзького Столичного Громадського Зібрання 1911 року. Ці статuti близькі за формуляром, що дає змогу проводити їх порівняльний аналіз.

У всіх статутах визначалися умови вступу до клубу. Членський внесок дає певне розуміння ступеню фешенебельності клубу й його соціального складу. За цим критерієм найдорожчим з харківських клубів був Південноросійський Автомобільний, членський внесок до якого для дійсних членів становив у перший рік 100 карбованців, у наступні по 50 крб. Цей внесок був значний навіть у порівнянні із фешенебельним Столичним Зібранням у Петербурзі, у якому члени сплачували по 20 крб. на рік. Значно демократичнішими були внески до зібрань прикажчиків (однаково у статутах 1903 та 1911 рр.) та службовців Південної залізниці, які становили 6 крб. як у рік вступу, так і у наступні.

Великий внесок зумовлював те, що найдорожчі клуби не були масовими. У 1913 році у автоклубі нараховувалось 71 дійсний член та 74 кандидати в члени. У Літературно-художньому гуртку збирався місцевий культурний бомонд, скажімо одним із відомих членів гуртка був

антрепренер Сінельников. Деякі клуби, окрім внеску, вимагали від членів приналежності до певної професії. Це стосується не тільки фешенебельних (зокрема, клубу залізничників). Це сильно обмежувало участь людей у клубному дозвіллі. Почесні, довічні, дійсні члени й кандидати в члени були диференційовані у правах. Харківські клуби могли приймати також гостей.

Мета створення установ, яка відображена у статутах, є важливим критерієм для їх порівняння та дослідження історії клубів. Ця мета була схожою, проте у кожному клубі мала свої особливості, зумовлені специфікою професії та інтересами членів. Типовою для всіх клубів була мета Зібрання службовців Південної залізниці: надати своїм членам та їх сім'ям можливість із задоволенням і користю проводити вільний від занять час. Отже, клуби створювались для розваг та відпочинку їх членів.

Функції клубів та режим їх роботи також обумовлювались метою створення. Автоклуб пропонував своїм членам також деякі послуги (ремонт автомобілів, доставку запчастин тощо). Харківські клуби пропонували широкий спектр розваг та відпочинку. Загальними для всіх клубів були такі види дозвілля, як вистави, літературно-музичні вечори, публічні читання. За усіма статутами суворо заборонялись азартні ігри.

Статuti харківських клубів демонструють, що у Харкові на початку ХХ ст. з'явився новий тип розважального закладу, який виник не за станомою приналежністю, а за професійною ознакою чи за особливостями вподобань членів. Поява цих клубів знаменувала нові риси у культурному та громадському житті Харкова.

### **Анализ сметы медицинских расходов органов местного самоуправления на примере Симбирского губернского земства в 1867-1914 гг.**

*Сергей Андреев*

*Ульяновский государственный педагогический университет имени И. Н. Ульянова*

---

Эффективность работы органов самоуправления связано с финансированием. Земства по российскому законодательству имели право облагать население прямыми налогами, которые носили местный характер и распределялись среди населения губернии.

В историографии земства изучались в контексте социокультурных и экономических вопросов: народное образование, медицина, кустарные промыслы, кооперация. Источниковую базу данных исследований составляли журналы заседаний собраний и управ, делопроизводственная

документація. При этом бухгалтерской и сметной отчетности практически не уделялось внимания. Сами сметы и раскладки земских сборов изменялись под контролем губернской и имперской администрации, аккумулируя в себе оптимальное количество информации, необходимой для понимания вышестоящего органа контроля.

В настоящей статье предпринята попытка анализа и обобщения расходов на медицину Симбирского губернского земства. Исследованы сметы и раскладки губернского сбора за 47 лет, получены следующие результаты.

1. Ассигнование на медицинские расходы в Симбирском губернном земстве составляли 21-38% от совокупного бюджета, что выше среднестатистических показателей по России (20-35%).

2. Динамика медицинских расходов имеет циклический характер и зависит от природно-климатических, экономических и внешнеполитических условий. Минимальные расходы на медицину приходятся на 1890 г. – год катастрофически неурожайный (средства были брошены на борьбу с голодом). Резкое увеличение расходов на медицину приходится на 1877г. (русско-турецкая война). При этом до 1898 г. наблюдается, за редким исключением, двухгодичные колебания увеличения и уменьшения расходов на медицину, а после 1898 г. – период исключительного роста ассигнований, он составлял от 2 до 12% в год.

Сметы земских расходов могут показать и качественные характеристики состояния медицины в регионе.

3. В сметах и раскладках имеется строка «борьба с эпидемиями», которая финансировалась не регулярно, а именно в 1867, 1877, 1879, 1880, 1882, 1884, 1885 гг. Архивные материалы подтверждают, что в данные годы в Симбирской губернии свирепствовали эпидемии. Данная строка стала финансироваться регулярно с 1889 г., что может косвенно служить доказательством о становлении эпидемической службы в регионе.

4. Сметы медицинских расходов Симбирского губернского земства состоят из 16 пунктов. Только 7 из них (презрение сирот девочек, мальчиков, детей неизвестных родителей, содержание душевнобольных, богадельни, фельдшерской школы, губернской больницы) финансировались регулярно. Другие же статьи – время от времени. Только в 1911 и 1912 гг. все 16 пунктов сметы были удовлетворены в 100% объёме.

Таким образом, показано, что финансовая статистика служит надёжным аутентичным источником для анализа деятельности органов местного самоуправления.

## Місце свят у повсякденному житті населення Донбасу в 20-ті рр. ХХ ст.

Світлана Андросова

Донецький національний університет

Повсякденне життя людини не можна уявити без дозвілля. Важливе місце серед форм його проведення посідають свята. Вивчення їх ролі у житті населення Донбасу допоможе краще зрозуміти історичне минуле як Донецького регіону так і України взагалі.

Святкові традиції вивчалися і в радянській історіографії. Головними рисами праць вітчизняних дослідників було доведення вирішального впливу радянського устрою на формування нових обрядів та свят. При цьому стверджувалося, що ініціатива по їх створенню надходила з народу, а радянська влада лише оформлювала цю ініціативу. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій з даної теми роль свят у повсякденному житті населення Донбасу у зазначений період вивчалася недостатньо.

Двадцять роки були періодом становлення нової радянської держави. Для її успішного існування треба було змінити інститути управління і одночасно закріпити ці зміни у свідомості людей. В цій справі державі допомагає символіка, у тому числі і святкова. Декрет про нові свята приймається у грудні 1917 р., що свідчить про важливість цього питання у державній радянській політиці. «Кодексом законів про працю» від 10 грудня 1918 р. було встановлено святкові дні, вільні від праці. До них, зокрема, належали день прийняття конституції РРФСР, святкування річниці Великого Жовтня, а також Перше травня, назване «День інтернаціоналізму», день Паризької комуни (18 березня), скинення самодержавства (12 березня), день кривавої січневої неділі 1905р. (22 січня) та Новий рік (1 січня). Згодом постановою Президії УВК СРСР від 3 серпня 1923 р. день прийняття Конституції СРСР 6 червня 1923 р. було вирішено визнати святковим на всій території Радянського Союзу. У 1924 р. було вирішено відзначати день пам'яті В. І. Леніна, який поєднувався з раніше встановленим вихідним днем на пам'ять 22 січня 1905 р. Законодавством як свято був також закріплений день 8 березня, але цей день не встановлювався вихідним.

Крім офіційних свят, населення Донбасу святкувало і традиційні релігійні свята: Хрещення, Великдень, Різдво та інші.

Розуміючи, що одразу релігійні свята не вдасться ліквідувати, керівники радянської держави на офіційному рівні (у «Кодексі законів про працю» від 10 грудня 1918 р.) поряд з революційними святами, визнаними вихідними днями, зазначили також найбільш популярні релігійні свята [6]. Така ситуація збереглася протягом 20-х рр. ХХ ст. У бюлетені Сталінської окружної ради професійних спілок 15 січня 1928 р. поряд з загальнодержавними святами окремо були зазначені «особливі дні

відпочинку»: 6 січня –Хрещення, 14 квітня –Страсна субота, 16 квітня – Великдень, 24 травня –Вознесіння, 4 червня –Духів день, 25 і 26 грудня – Різдво. Влада спробувала підпорядкувати народні свята своєму контролю. Для цього була здійснена спроба святкувати «змішані свята» - коли народність була поєднана з офіційністю. Ці дії, наприклад, знайшли відображення у святкуванні комсомольського Різдва і Великодня. У циркулярі Донецького губкому від 02.01. 1924 р. зазначалося, що «В настоящем году празднование комсомольского рождества следует проводить исключительно в клубах, придавая ему характер углубленной, научной, научно-антирелигиозной пропаганды».

Таким чином, у народній культурі 20-х рр. існувало 2 типа свят – офіційні – встановлені державою і народні, які святкувалися не одне століття поспіль. Про цю особливість святкової культури писав ще російський дослідник М. М. Бахтін. Він зазначав, що «офіційний праздник, иногда даже вопреки собственной идее, утверждал стабильность, неизменность и вечность всего существующего миропорядка... Праздник был торжеством уже готовой, победившей, господствующей правды, которая выступала как вечная, неизменная и непререкаемая правда. Поэтому и тон официального праздника мог быть только монолитно серьёзным. Смеховое начало было чуждо его природе»

Для офіційних свят, що святкувалися в Донбасі, були характерні спільні риси. Першою спільною рисою офіційних свят був символізм. Перше травня, Міжнародний жіночий, день Паризької комуні та інші – були не просто святами. Вони розглядалися як демонстрація досягнень радянського суспільства.

Другою рисою офіційних свят була їх організованість і чітке планування. За декілька тижнів до свята офіційними органами створювалися комісії, завданням яких було ретельно підготуватися до святкування. Розроблялися плани, інструкції, циркуляри тощо, в яких зазначалося як саме буде проходити святкування, хто несе відповідальність за фінансування свята... Обов'язковими елементами державних свят, як зазначалося в планах, були демонстрації, а також оголошення довгих промов керівними особами під час свята

Третьою рисою – було присутність примусовості. Складно сказати чи була вона повною. Але прикрашення міст в дні «офіційних свят» проводилося директивно всім населенням. При цьому в об'явах зазначалося, що за невиконання розпоряджень влади слідує адміністративне покарання. Так, наприклад, в обов'язковій постанові Сталінського окружного виконавчого комітету від 29 жовтня 1925 р. зазначалося, що за невиконання постанов про підготовку міста до свят «виновные... будут подвергнуты в административном порядке штрафу до 300 руб. или принудительным работам до 3-х месяцев.»

## Доктрина Трумэна: греческий фактор

Ксения Артамонова

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Окончание Второй мировой войны привело к распаду антигитлеровской коалиции и началу «холодной войны». Конфронтация стран либеральной демократии (во главе с США) и тоталитарного коммунизма (во главе с СССР) привела к расколу Европы на два лагеря. Разногласия, возникшие между Москвой и Вашингтоном в ходе послевоенного мирного урегулирования, сильнее всего отразились на внутриполитической борьбе в странах Западной и Южной Европы.

Наиболее остро этот конфликт проявился в Греции в ходе гражданской войны 1944-1949 гг. Леворадикальное партизанское движение активно поддерживали режимы «народной демократии» Болгарии, Югославии и Албании, за которыми стоял Советский Союз. Тогда как правительственные силы опирались, главным образом, на поддержку Великобритании. Однако в феврале 1947 г. английское посольство в Вашингтоне официально отказалось от предоставления помощи странам Восточного Средиземноморья, передав этот регион в сферу влияния США.

В условиях начавшегося противостояния между Востоком и Западом Белый дом считал необходимым сдерживать распространение коммунизма на стратегически важные регионы Южной Европы. Данная политика США отразилась в доктрине Трумэна.

12 марта 1947 г. президент США выступил в Конгрессе, где предложил предоставить финансовую и экономическую помощь Греции и Турции в размере 400 млн долларов (300 млн – Греции и 100 млн – Турции). Правительство США не исключало и своего военного присутствия на территории Греции для поддержания политической стабильности в стране. Военная помощь Греции составила 74 тыс. т военных грузов; 5 тыс. американских офицеров и советников во главе с генералом Ван Флитом начали курировать национальную армию. Военная помощь США также способствовала переоснащению греческих вооруженных сил и подавлению партизанского движения.

Доктрина Трумэна стала стратегическим поражением Советского Союза в Греции. Вследствие чего США заняли позицию доминирующей силы в районе Средиземноморья. Скрытая конфронтация США и СССР после провозглашения доктрины Трумэна приобрела характер открытой борьбы и показала неизбежность столкновения "восточного коммунизма" и "западной демократии", что привело к эскалации «холодной войны».

Таким образом, доктрина Трумэна, реализованная США, приостановила проникновение коммунизма в Южную Европу. Для Греции доктрина стала гарантом национальной безопасности и, в сочетании

с планом Маршалла, способствовала оживленню экономики (в пересчете на душу населения Греция оказалась третьей страной после Нидерландов и Австрии по размерам американской помощи в 1948 – 1951 гг.). Все это позволило Афинам занять нишу стратегического партнера США на Балканах, повлияв на вступление страны в Организацию Североатлантического договора (1952 г).

### **Історична пам'ять як елемент сучасної державної політики України (на матеріалі засобів масової інформації)**

*Валентина Афанасьєва*

*Донецький національний університет*

---

Розширення інформаційних можливостей сучасного суспільства, а разом із ним і здатностей до маніпулювання суспільною думкою призводить створення специфічних фреймів у висвітленні тих чи інших подій. Серед останніх опинилися і проблеми історичної пам'яті, які найчастіше зараз піднімаються насамперед шляхом подання на розгляд Верховної Ради України низки законопроектів та їх медійного оформлення.

Найбільш гострими виявилися питання вшанування жертв Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду української нації та визнання воюючою стороною у II Світовій війні вояків Української Повстанської Армії та Організації Українських Націоналістів.

Обидві проблеми не мають єдиної інтерпретації серед українського історичного загалу. Якщо голод у 30-х роках XX століття є беззаперечним фактом, який засвідчують багато джерел, то етно- чи геноцид не підтверджується документально як цілеспрямована програма знищення українського народу. Історики мають докази, що саме місцева «колгоспна» та «радянська» еліта виступила чи не найбільшим каталізатором Голодомору, що, до речі, засвідчує і художня література, створена на свідчення очевидців тих подій і не позбавлена національно-патріотичного пафосу. Така контраверсійність наукових тлумачень ніяким чином не має спотворювати український національний міф, над створення якого вже давно працюють українські історики. Проте винесення на рівень держави законодавчо закріплене кримінальне покарання за невизнання геноциду української нації в 1932-1933 роках знесилоє можливості подолання неоднозначної історії нашої території, спочатку хоча б на рівні професійних дослідників.

Навіть більш болючим через наблизеність до наших днів є питання визначення ролі ОУН та УПА в історії України, зокрема в її визвольній боротьбі за утвердження власної незалежності. Незважаючи на роботу

Урядової комісії, яка складалася із науковців- істориків, однозначної відповіді на нього ще не знайдено. Ми можемо собі лише припускати, чим насправді були події такого недалеко минулого: братовбивчою війною, де перехрещувалися світи уявлень людей, що зараз живуть в кордонах однієї держави. Згадані перипетії легко упаралельнити із відомими нарисами І. Лисяка-Рудницького про людей, які народилися на території сучасної України, були за походженням українцями, проте досить легко змінювали не лише підданство, але і віросповідання. Наприклад, у XIX столітті Міхал Чайковський, уродженець Житомирщини та нащадок І. Брюховецького, за своє життя служив російському та турецькому владикам, сповідував католицизм, іслам та православну віру, при цьому залишаючись поборником створення козацької держави як протипаги Росії на міжнародній арені.

Підсумовуючи, варто зазначити, що історична пам'ять – це унормований феномен людської свідомості, який неможливо деформувати за допомогою лише законів чи медійного конструювання, особливо за умови наявності аспектів демократизму розвитку історичної науки. Державна політика в даному питанні має бути більш обережною.

### **Розвиток лібералізму в Польщі в 20-30-х рр. XX ст.**

*Роман Бабарика*

*Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини*

---

Наслідки Першої світової війни – поява на карті Європи нових держав, глибокі політичні та соціальні перетворення – вплинули на подальший розвиток європейської політичної думки.

Відновлення незалежної польської держави сприяло розбудові політичної системи країни. До цього процесу намагалися долучитися і ліберали. Великий вплив на становлення польської ліберальної думки міжвоєнного періоду мали А. Кшижановський (1873-1963), А. Хейдель (1893-1941), Ф. Цвейг (1896-1988).

На початку 20-х рр. XX ст. були засновані періодичні видання ліберального напрямку «Скамандра» («Skamandra») та «Літературні вісті» («Wiadomości Literackie»), котрі базувалися на ідеї патріотизму без шовінізму, свободи преси та світській етиці, яка виступала альтернативою розповсюдженій в польському суспільстві доктрині «полоцентризму».

Ліберальна концепція Адама Кшижановського розмежовувала демократію взагалі та ліберальну демократію. Демократія, по А. Кшижановському, – диктатура більшості. На протипагу їй виступає демократія ліберальна, що гарантує основні права громадянам, котрі підтверджуються конституцією й захищаються парламентом. Ліберальна

демократія має ґрунтуватися на принципі політичної рівноваги між трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою, судовою. Саме тому А. Кшижановський різко критикував устрій другої Речі Посполитої, де домінуюче положення займала нижня палата парламенту, називаючи його відвертим парламентським абсолютизмом. Звісно ліберальна держава повинна була відокремити політику від економіки, як одну з важливих умов розбудови справедливого суспільства.

Відомий краківський діяч Адам Хейдель розглядав ліберальний устрій з економічної точки зору. А. Хейдель вказував на те, що демократія може стати для індивідуальної свободи такою ж небезпечною, як і інші політичні устрої. Якщо для лібералів XIX ст. демократія була великою надією на реалізацію головних своїх постулатів, то в XX ст. в цих поглядах відбулися зміни. На перше місце виходить спроба винайти такі механізми, котрі б захистили демократію від самої себе. Перш за все уряд повинен позбутися головних вад польської держави – етагізму і інтервенції в економіці.

Інші погляди на розвиток лібералізму мав Фердинанд Цвейг. Держава має задовольнити певний «соціальний мінімум» громадян, який би забезпечував соціально-економічні потреби населення. Підтримуючи принцип ліберальної демократії А. Кшижановського, Ф. Цвейг наголошував на потребі виробити чіткий механізм типу «свобода – власність – рівність». Цей механізм діятиме тільки тоді, коли громадянин буде власником, а держава стане гарантом права власності.

У вересні 1939 р., внаслідок «четвертого поділу» другої Речі Посполитої, Польща знову втратила незалежність, а польський лібералізм, як політична доктрина, на довгі роки опинився поза законом. Однак становлення нової польської держави наприкінці 80-х – поч. 90-х рр. XX ст., трансформація суспільства в напрямку демократії та ліберальних цінностей показали значення здобутків польського лібералізму міжвоєнного періоду, як важливого етапу політичної історії Польщі.

### **Зміни у системі викладання історичних дисциплін в університетах Російської імперії другої половини XIX ст.**

*Ганна Баженова*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Друга половина XIX ст. була вирішальною у формуванні системи університетської історичної освіти в дореволюційній Росії. Поштовхом до цього стала ліквідація у 1850 р. філософського факультету та створення на його базі окремого історико-філологічного. Виробленню предметної структури історичних наук сприяло також створення поряд із кафедрами

загальної та російської історії кафедр церковної історії й теорії та історії мистецтв, що закріплювалося Статутами 1863 і 1884 рр.

В цей час в університетській практиці утвердилися основні форми навчальної роботи зі студентами. Раніше домінуючою формою передачі знань була професорська лекція. Саме на лекційній ниві зростала академічна та суспільна слава М. Луніна, М. Петрова, С. Соловійова, М. Костомарова, В. Ключевського. Лекції з російської історії з самого початку читалися на основі власних дослідницьких напрацювань професорів, лекції ж із загальної історії, як правило, були інтерпретацією праць західноєвропейських авторів. Читання їх «за власними записками» розпочалося з М. Луніна в Харківському, М. Куторги в Петербурзькому та Т. Грановського в Московському університеті. Набір читаних на факультетах дисциплін зазнавав постійних змін і розширювався за рахунок культурної, соціальної, релігійної історії, спеціальних історичних дисциплін, джерелознавства, історіографії, методології історії.

Починаючи з кінця 1860-х рр. на історико-філологічних факультетах утвердилася така форма самостійної роботи студентів з джерелами, як семінарії. Вони започатковувалися зусиллями професорів, які пройшли школу семінарів у німецьких університетах під керівництвом Л. Ранке, Т. Момзена, Г. Вуттке, Г. Вайца, Г. Бруннера та ін. Вважається, що перша спроба проведення таких семінарів у Росії належала М. Куторзі, який організовував у себе вдома особливі вечірні бесіди зі студентами на кшталт німецьких семінарів. У російських університетах семінарський метод у формах, наближених до європейських традицій, поширювався з другої половини XIX ст. і впроваджувався представниками генерації істориків-«шістдесятників». Перші семінарії на історико-філологічних факультетах почали проводити фахівці з загальної історії, а саме: В. Герье, В. Бауер, М. Петров відповідно у Московському, Петербурзькому та Харківському університетах. У подальшому семінари запроваджували з російської історії й теорії та історії мистецтв.

Найбільш розвиненої форми семінар досяг у педагогічній практиці таких професорів, як П. Виноградов, М. Кареев, М. Богословський, О. Савін та ін. Він набув характеру невеликої наукової спілки, яка об'єднувала студентів різних курсів. Семінар фактично ставав ядром та прообразом наукової школи. Факторами, які визначали його успішність, були мистецтво керівника та добровільна участь студентів. Характерно, що впровадження семінарія у навчальний процес зумовило формування нового типу професора – професора-наставника.

Третій вид навчальних занять отримав поширення завдяки розвитку внутрішньодисциплінарної спеціалізації та змінам у структурі викладацьких посад. Збільшення корпусу приват-доцентів сприяло поступовому впровадженню в навчальний процес спеціальних курсів.



Характеризуючи тематичний діапазон цих курсів, звернімося до цілком слушної класифікації В. Чеснокова. На його думку, в побудові спеціальних курсів з російської історії переважав проблемний підхід, спецкурси з загальної історії будувалися за проблемним та регіонально-краєзнавчим принципами. Наприкінці XIX ст. почали запроваджуватися спеціальні курси зі слов'язознавчої проблематики, історіографії, методології історії.

Реформування системи університетської освіти у другій половині XIX ст. сприяло появі плеяди висококваліфікованих вчених-істориків, які у своїй науково-педагогічній практиці намагалися синтезувати досягнення російської та західноєвропейської наукової думки. Як результат, в університетах утвердилися такі основні форми навчальної роботи зі студентами, як лекція, семінар та спеціальний курс, традиції проведення яких продовжують існувати і понині.

### **Радянська влада і селянська оренда землі**

*Яна Балабай*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Оренда землі – це форма землекористування, за якою власник землі передає свою земельну ділянку іншій особі на визначений термін для ведення господарства за орендну плату. Після відміни кріпосного права, руйнування станового землеволодіння, мобілізації земельної власності, проникнення торгівельно-промислового капіталу у сільське господарство спостерігалось зростання оренди землі. Незважаючи на залишки кріпосництва в селі відбувалось посилене скуплення землі селянами, різночинцями, купцями. Цей процес свідчив про створення конкуренції у сільському господарстві, незважаючи на форми земельної власності. Земля стала об'єктом капіталістичного накопичення, купівлі-продажу та оренди. Таким чином, оренда землі стала дуже поширеною в дореволюційному українському селі.

В перші роки радянської влади земельну оренду заборонили. Вважалося, що в ній нема потреби, оскільки всі конфісковані нетрудові землі передано трудящому селянству. За логікою радянської влади приватне землеволодіння є монополією. Землевласник за користування землі в оренду бере плату, яка є абсолютною рентою. Абсолютна рента не пов'язана з продуктивністю праці, затратами капіталу або іншими економічними критеріями. Таким чином, в капіталістичному суспільстві розвиток сільського господарства значною мірою гальмується цим позаекономічним чинником. Тобто, орендна система являє собою процес відділення сільського господаря від землі. Збільшення числа оренди та площі орендованої землі йде поруч із концентрацією землеволодіння.

Процес відділення землі від сільського господаря виражається у двох формах: в орендній системі та іпотечній заборгованості. Рента ускладнює повну раціоналізацію землеробства: при орендній системі послаблюється імпульс до удосконалень, при іпотечній системі більшу частину капіталу доводиться вкладати не у виробництво, а у купівлю землі.

Не зважаючи на заборону, оренда землі продовжувала існувати в прихованих формах, правда на значно менших площах, ніж до революції. На селі зберігалися господарства, що мали лишки реманенту і худоби а також робочої сили, що не знаходила свого пристосування у місті.

Отже, умови для орендних відносин зберігалися. Сім років війни (Першої Світової та громадянської), а потім і посуха 1921 р. розорили сотні тисяч селянських господарств. Їм потрібні були кошти і для відбудови власного господарства. Оренда землі не розглядалася як нормальна форма використання землі в умовах знищення приватної власності. Адаже непохитною основою земельного законодавства радянської держави була державна власність на землю. Так, вперше про дозвіл оренди в УСРР йшлося у резолюції XI з'їзду РКП (б) 2 квітня 1922 р. «Про роботу на селі» Фактично, це була «тимчасова переуступка», яка надавалася маломіщним господарствам.

З 1928 р. почалися зміни в орендній політиці: 30 травня 1928 р. ВУЦВК і РНК УРСР прийняли доповнення до Земельного кодексу УРСР, згідно з яким заборонялася оренда землі куркульськими господарствами. 18 липня 1928 р. ЦВК і РНК СРСР обмежили термін здавання в оренду однією сівозміною; 6 квітня 1930 р. ВУЦВК і РНК УРСР прийняли постанову «Про заборону оренди землі і застосування найманої праці в індивідуальних господарствах у районах суцільної колективізації». Всі інші закони і постанови щодо земельної оренди цією постановою скасовувалися. Оренда землі в Україні припинялася.

### **Дослідження астрономічної династії Струве**

*Марат Балишев*

*Центр дослідження науково-технічного потенціалу історії науки імені Г. М. Доброва НАН України*

---

Історія всесвітньо відомої астрономічної династії Струве (XIX-XX ст.ст.), яка добре документована, вдало поєднує в собі соціальний, ідейний і біографічний напрями, знайшла відбиття у низці публікацій російських (радянських), американських, канадських і європейських істориків науки минулого сторіччя.

Історія роду Струве, як зазначають російські історики науки, дуже різноманітна та цікава: за документами вона простежується до 1414 р.

Дивовижне явище спадковості таланту, притаманне родині Струве, найбільш повно виявилось саме в астрономії. В анналах цієї науки традиційно згадуються імена п'яти її представників: засновника династії Фрідріха Георга Вільгельма Струве (1793-1864), його сина Отто Вільгельма (1819-1905), двох онуків Карла Германа (1854-1920) і Густава Людвіга (1858-1920), та правнука Отто (1897-1963). Але історія династії знає ще двох Струве-астрономів, які, хоч і не отримали всесвітнього визнання, завершують славетний родовід. Георг Отто Герман (1886-1933) та Вільфрід Георг (1914-1992) відповідно становлять четверту і п'яту генерацію "зоряної" родини.

Характерною рисою для усіх представників династії Струве, головним напрямом наукової роботи яких стали подвійні зорі та дослідження у галузі зоряної спектроскопії, було вміння сформулювати актуальну проблему, створити план дій для її виконання, чітко його дотримання і підпорядкування всіх наявних засобів для його виконання, що стало запорукою плідної діяльності і принесло їм світове визнання.

Представники династії Струве зробили значний внесок у розвиток як вітчизняної, так і світової астрономії, ще раз довівши інтернаціональний характер цієї науки. Ілюстрацією до цього є масштабні геодезичні експедиції під керівництвом перших Струве за участю вчених різних країн, які стали прикладом плідного міжнародного співробітництва. Струве впливали на організацію робіт у створених у XIX столітті українських обсерваторіях - Київській, Харківській, Одеській, Миколаївській, зокрема, сприяли забезпеченню інструментами, формулюванню оптимальних для конкретної обсерваторії завдань з урахуванням її географічного розташування.

Майже усі астрономи Струве очолювали всесвітньо відомі астрономічні інституції: Дерптську (Естонія), Пулковську (Росія), Берлін-Бабельсберзьку (Німеччина), Харківську (Україна), Йеркську (США), Макдоналдську (США), Лейшнерівську (США) та Національну радіоастрономічну (США) обсерваторії.

Сучасні історики науки продовжують вивчати феномен наукової династії Струве. Нині пам'ять про її славетних представників залишилась в топонімах саме там, куди на протязі півтора сторіччя було спрямовано їх зір: один із кратерів на Місяці названо "Струве" на честь всієї династії, між Марсом і Юпітером кружляють малі планети (астероїди) №768 "Струвіана" та №2227 "Отто Струве".

Вважається, що погляд на нічне зоряне небо як дотик до Вічності... Деякі зорі вже згасли, але ми й досі бачимо їх світло...

## Місіонерська діяльність Київського митрополита Платона Городецького

*Наталія Баранова*

*Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка*

Київський митрополит Платон Городецький (1882 – 1891) належав до тих небагатьох православних ієрархів, чия місіонерська діяльність не носила агресивного насильницького характеру, а мала за мету зміцнення православ'я шляхом підвищення релігійно-морального стану пастви за рахунок введення низки заходів, які цьому б сприяли.

У вересні 1884 р. за ініціативою митрополита Платона в Києві пройшла нарада єпархіальних преосвящених південно-західного краю – Кишинівської, Херсонської, Подільської, Волинської, Могилівської, Чернігівської, Катеринославської, Полтавської єпархій разом з Вікарієм Київської єпархії. В засіданнях, що проходили під головуванням митрополита Платона, патріархи ухвалили низку заходів, які були визнані корисними з боку духовенства для послаблення сектанства взагалі і штундизму зокрема. Серед цих заходів, що сприяли підвищенню релігійно-морального стану як простих прихожан, так і священників, були такі, як відкриття церковно-приходських шкіл, позабогослужбових співбесід, боротьба з пияцтвом тощо.

Того ж 1884 р. митрополит Платон клопоче перед Святим Синодом про залишення у розпорядженні єпархіального начальства на місіонерські потреби 2571 р. 33 коп., які Києво-Печерська Лавра визнала за можливе виключити з числа коштів (8643 р. 88 коп.), що відпускалися їй щорічно Державним казначейством.

В 1886 р. для більш успішної боротьби зі штундизмом і для керівництва та допомоги священикам в Київській єпархії, згідно клопотання митрополита Платона, були запроваджені посади чотирьох єпархіальних протиштундистських місіонерів. На утримання їх, а також на інші потреби місії, було спрямовано 2485 р., що до того виділялися з казни на утримання Вікарія Київської єпархії єпископа Чигиринського та десяти соборних ієромонахів Києво-Печерської Лаври.

Для успішної боротьби з сектантством у 1889 р. сорок «найзараженіших» штундизмом приходів були забезпечені досить повними місіонерськими бібліотеками.

Для визначення найдоцільніших заходів проти штундизму за розпорядженням митрополита Платона від 21 листопада 1889 р. у Києві було засновано особливий Комітет з членів Консисторії, благочинних м. Києва і єпархіальних місіонерів під головуванням преосвященного Сильвестра, єпископа Канівського. Цьому комітету було доручено

переглянути всі міри для послаблення штундизму, що були вжиті раніше, і розробити нові більш ефективні заходи.

4 квітня 1891 р. за участю митрополита Платона Свято-Володимирське братство при Софійському соборі було перетворено у «Свято-Володимирське братство ревнителів православ'я» для сприяння духовенству в боротьбі з пропагандою штундизму, і з цією метою був складений новий статут братства, який значно розширював його місіонерську діяльність.

Діяльність митрополита Платона на місіонерському терені вигідно відрізнялася від аналогічної діяльності як його попередників, так і послідовників. Заходи, що проводилися під його керівництвом і безпосередній участі, спрямовані на боротьбу проти секти штундистів в Київській єпархії, мали ненасильницький характер і були направлені на підвищення релігійно-морального стану єпархії, що зрештою сприяло зменшенню загальної кількості сектантів, підвищенню пошани до Православної церкви і її ієрархів.

### **Модные женские журналы в России во второй половине XIX - начала XX вв.**

*Елена Белиновская*

*Белгородский государственный университет*

---

Женские издания в России появились еще в XVIII веке, но регулярно стали выходить в начале XIX века. Это «Журнал для милых», «Дамский журнал», «Аглая». После отмены крепостного права при активизации женского движения возникает в конце столетия три десятка новых женских журналов, в том числе «Рассвет» (универсальный, рассчитанный на широкую аудиторию), «Лучи» (для девушек), «Мой журнал» (для девочек), «На помощь матерям». Издаются журналы, адресованные профессиональным группам: «Вестник моды для портних», «Модный курьер», «Модистка», «Акушерка». Публикуются тематические издания: «Русская хозяйка», «Новый русский базар», «Модный свет», «Моды и рукоделия».

Среди дореволюционных женских изданий выделялось несколько групп: литературно-общественные, журналы мод и политическая женская пресса. Нас интересуют издания, публиковавшие обозрения мод. Их успешный выход закрепил на рынке средств массовой информации периодическую литературу практического характера, адресованную женщине-жене, женщине-хозяйке и женщине-матери, продемонстрировав тем самым одно из важнейших типологических отличий женских журналов – направленность на внутрисемейные интересы аудитории.

Главной темой интересовавшей читательниц женского журнала тех лет была конечно же мода, в первую очередь – парижская. Для дворянок в их усадьбах единственным источником информации о последних модных тенденциях были только журналы да слухи.

Так например, журнал «Модный свет и модный магазин» за 1902 год имел следующие разделы: 1.Новейшие моды. Новые моды. Здесь публиковалась модная информация из Парижа и Петербурга, описание модной картинки, шитье и кройка, детская мода и белье, рукоделие, домашнее искусство. 2.Литература. Отдел состоял из романов, повестей, стихотворений, заметок публицистического характера. 3.Письмо к матерям. Авторы журнала обсуждали вопросы воспитания детей, предлагали перечень игр для подрастающего поколения. 4.Искусство. Отдел освещал события музыкальной жизни, печатались заметки о художниках, музыкантах, деятелях искусства. 5.Домашняя экономия и кухни. Здесь публиковались кулинарные рецепты, рекомендации по цветоводству, практические советы по ведению домашнего хозяйства. 6.Смесь. Информация о последних событиях в жизни общества. 7.Почтовый ящик и объявления. В данном разделе печатались отклики читателей журнала, ответы редакции и реклама.

Таким образом, одной из главных целей модных женских изданий по-прежнему являлось оказание женщине помощи в ведении домашнего хозяйства, потребность в добром совете, полезной рекомендации, особенно когда это касается воспитания детей, здоровья членов семьи.

### **Белорусская Смоленщина в 1920-е гг.: модели этнической идентификации пограничья**

*Фарид Беррашед*

*Белорусский государственный университет*

---

Белорусской Смоленщиной принято называть юго-западную часть Смоленского края, который на данный момент почти полностью входит в территориально-административную единицу России.

В 1920-е гг. проблема белорусского населения Смоленской губернии выражалась в «коренизации» – политике РСФСР по переводу на родной язык государственных и иных учреждений уездов, где преобладало нерусское население.

В те времена для обитателей юго-западной Смоленщины был присущ высокий уровень идентификации с чужой этнической группой, которой являлось соседнее великорусское население. Моноэтническая идентичность с чужой этнической группой или изменённая этническая идентичность сказывалась на процессах метизации населения в

смешенных браках. Непрестижность белорусской культуры и наречий среди местных крестьян приводила и языковой ассимиляции, выражавшейся в постепенной утрате языка местного населения белорусских компонентов и к смене элементов традиционно-бытовой культуры: быт селян, их одежда, орудия труда, посуда, домашняя утварь приобретают великорусский деревенский или мещанский характер.

Не такой распространённой моделью этнической идентичности была моноэтническая идентичность, совпадавшая с настоящей этнической принадлежностью сельских жителей. После укрупнения Советской Беларуси в 1924 г., оставшиеся в границах Смоленской области РСФСР граждане, отсылали прошения в ЦИК БССР с просьбами о присоединении их населённых пунктов к Беларуси. Это явление затронуло широкую полосу пограничных районов. Объяснение такого всплеска национального самосознания лежит в плоскости различных причин.

Основным фактором был социально-экономический: неудобство нового размежевания для удовлетворения медицинских, хозяйственных, образовательных требований, а также более высокий уровень жизни в БССР, приводили к изменениям в области самосознания масс. Ранее нежелательная «мужицкая» национальность теперь выставлялась напоказ как аргумент к присоединению к Беларуси.

Наличие белорусской советской государственности, успехи в БССР национального строительства также способствовали росту самосознания белорусов Смоленского края.

Кроме того, не следует забывать о присутствии в губернии белорусской интеллигенции, как местной, так и приезжей из БССР. Например, т.н. «будители» из числа студентов Белорусского студенческого землячества г. Смоленска занимались активной культурно-просветительской деятельностью, как среди своих членов, так и среди населения, пропагандируя белорусскую культуру и язык. Своих успехов достигло и строительство белорусских школ в регионе, поощряемое в местной администрации национальными кадрами.

Базируясь на неполной базе источников, тяжело зафиксировать наличие на территории Белорусской Смоленщины биэтнической и маргинальной этнической идентичности, которые являются понятиями более частного, чем группового характера. Тем не менее, можно с уверенностью утверждать, что в 1920-е гг. белорусская самоидентификация на Смоленщине имела место, но в достаточно ограниченной форме.

## Традиционный мужской костюм на территории русско-украинского пограничья во 2-й пол. XIX в.

Наталья Беридзе

Белгородский государственный университет

Традиционный мужской костюм контактной зоны русско-украинского расселения (Курская губерния) был значительно однообразнее по сравнению с женским. Основные части мужской одежды – рубаха и штаны – в старину были нательной и одновременно выходной одеждой. С XVII в. старинную мужскую рубаху с разрезом ворота посередине стала вытеснять косоворотка – с разрезом на левой стороне груди (которая получила название «русской»). В 2-й пол. XIX в. на большей части Курской губернии бытовала туникообразная рубаха, известная всем восточным славянам с древности.

Традиционные мужские штаны восточных славян («порты», «портки») различались по наличию, форме, размерам расширяющей вставки («огузок», «ширинка»), соединявшей две штанины («калоши»), а также по ширине калош. Слово «порты» в древности означало и полотно, и одежду вообще.

Что касается головных уборов, то крестьяне в Курской губернии во 2-й пол. XIX в. носили старинный валяный конической формы колпак с отогнутыми полями, плотно прилегающими к тулье. Его называли «яломок», «шлык», «валенка», «ермолка». Также носили шляпу с «большими» или «малыми» полями из войлока и соломы («шляпа», «бриль»). Распространёнными были различной формы зимние шапки: низкие круглые, высокие цилиндрические или суженные сверху, сшитые из сукна или плиса, с околышем из меха. При этом типично украинской считалась высокая барашковая шапка, которую называли «кучма», распространённая во многих уездах Курской губернии. Большой популярностью пользовались зимние шапки с удлиненными наушниками и лопастью сзади – «треух», «капелюха», широко распространённые в губерниях как с русским, так и с украинским населением.

Сельские жители носили обувь, сплетённую из древесной коры, веревок, вшитую из кожи или войлока. Употребление того или иного вида обуви зависело от экономического положения крестьянства, а также от этнических традиций, сложившейся в той или иной местности.

Домашней или рабочей обувью были плетёные или связанные крючком из пеньки или шерсти «чуни», «ходоки», «башмаки». В русских и украинских селах Курской губернии носили примитивную кожаную обувь – «поршнии», «постоль», «коты», «чирики», сшитую из одного куска кожи со швом на носке и пятке, на вздержке из ремня. Верхняя одежда различалась по материалу, покрою, отделке и функциональному

использованию – в качестве зимней, осенне-весенней, летней, будничной, праздничной, рабочей.

На территории Курской губернии в верхней одежде было много общего, она не отличалась от одежды других восточнославянских областей. Верхняя одежда шилась из домотканого сукна, холста, овчин. В исследуемый период бытовала преимущественно распашная верхняя одежда. В ней по особенностям покроя заднего полотнища – спинки, по способу соединения заднего и передних полотнищ можно выделить четыре основных типа.

Таким образом, русское и украинское население этнографического пограничья имело сходный комплекс одежды.

### **Головні проблеми наслідків інтеграції в рамках нафта очами учасників**

*Марина Бессонова*

*Запорізький національний університет*

---

В добу глобалізації система міжнародних відносин ускладнюється виникненням великої кількості економічних, політичних, військових та інших зв'язків між державами та іншими учасниками світової політики. Означені процеси мають, як правило, свої переваги, однак всі вони супроводжуються також і чисельними проблемами. Процеси інтеграції в рамках Північноамериканського договору про вільну торгівлю між США, Канадою та Мексикою (з англ. – НАФТА) у цьому відношенні є найяскравішими. Означена доповідь має за мету проведення узагальнення деяких проблем, що є наслідками означеного інтеграційного процесу. Слід відзначити, що проблемі укладення НАФТА, перших наслідків інтеграції, її впливу на життя суспільств-країн учасниць присвячено велику кількість різноманітних публікацій. Втім залишається ще велике коло питань, які потрібно висвітлити та детально дослідити, а також зробити узагальнення.

Тези доповіді передбачають висвітлення наступних основних питань:

(1) Історія створення НАФТА.

У 1989 р. Канада та США уклала двосторонню Угоду про вільну торгівлю, а в 1994 р. – був укладений договір про Вільну Торгівлю, який включав ще й Мексику, що значно пожвавило економічне співробітництво між країнами-учасниками.

(2) Прибічники та опоненти інтеграції.

В процесі обговорення та під час укладання договорів у суспільствах-учасниках існували групи прибічників та опонентів інтеграції, кожна

з яких наводила свої аргументи «за» та «проти» створення зони вільної торгівлі.

(3) Комплексність проблем інтеграції.

Проблеми співробітництва виходили за рамки тільки економічних аспектів та містили соціальні, культурні, військово-політичні питання тощо.

Специфікою є те, що для кожного учасника домінуючими були свої «сторони» проблем. Так, наприклад, для Канади найбільш актуальними є питання можливості втрати політичної та культурної автономії, що пов'язано з давніми та близькими культурно-історичними традиціями, спільною мовою та релігією з США. Для Мексики важливим є комплекс інших, а саме економічних та соціальних наслідків інтеграції з США. При цьому проблеми культурної та політичної «автономії» від США є зовсім не актуальними. Для США також можна виділити наявність деяких проблем в контексті інтеграції. Серед них найактуальніша останнім часом – масова нелегальна міграція з боку Мексики.

Окрім цього звертає на себе увагу і асиметрія економічних зв'язків між учасниками інтеграції: взаємовплив господарчих структур Мексики та Канади значно поступається масштабам канадо-американської та мексикано-американської інтегрованості. Тому можна говорити про те, що Канада та Мексика є скоріше конкурентами на американському ринку товарів та робочої сили і суперниками по залученню капіталу та технологій з боку американських корпорацій, ніж партнерами по інтеграційному процесу.

### **Виникнення та діяльність Харківської філії Імператорського Російського музичного товариства**

*Анна Бистріченко*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Рівень розвитку кожного суспільства характеризується надбанням матеріальних і духовних цінностей та ставленням до них. Музика є невід'ємною його частиною. Епоха формування та розвитку професійної музичної освіти у Слобідській Україні охоплює майже півтораковий період, межі якого позначені відкриттям у 1773 р. при Новому Харківському училищі музичних класів і заснуванням у столиці регіону в 1917 р. консерваторії.

Черговий і найважливіший етап розвитку музичної освіти у Слобідській Україні протікав у рамках діяльності Харківського відділення Імператорського Російського музичного товариства (ІРМТ). Завдяки його роботі сформувалися основні ланки системи, що

забезпечувала підготовку фахівців музичного мистецтва. Було встановлено певні нормативи, збалансовано співвідношення спеціальних і загальних дисциплін, відбулася диференціація початкової, середньої і вищої освіти.

Біфункціональність ІРМТ, що поєднувала просвітницьку й освітню діяльність, визначила своєрідність навчальних закладів, котрі перебували під його егідою. Усе це позитивно позначилося на динаміці музичної культури Харкова, в якій національна основа тісно перепліталася із західноєвропейською і згодом збагатилася останню у сфері музичної творчості, виконавства та педагогіки.

Першою сходинкою на шляху реформування професійної музичної освіти в Харкові в сукупності основних її ланок, як і в інших великих культурних центрах України, стало створення музичних класів при відділенні ІРМТ. Засноване в Санкт-Петербурзі в 1859 р., Товариство через п'ять років пустило свої паростки і в Харкові. Однак сила провінційної інертності виявилася настільки великою, що життєздатність нового закладу обмежилася двома роками.

Друга спроба організації в Харкові відділення ІРМТ у 1871 р. стала дійсно вдалою й ознаменувала собою початок якісно нового етапу в культурному житті міста.

Харків'яни – ревнителі музичної освіти, подібно до своїх колег з інших міст Російської імперії, мусили розв'язувати низку проблем. Першорядною слід було вважати відсутність необхідної кількості вітчизняних учителів музики, що тягло за собою істотні вади в системі художньої освіти й широкої просвітницької практики. Тому тривалий час кадри в музичних класах, а потім і в училищі Харківського відділення ІРМТ поповнювалися в основному за допомогою фахівців-іноземців.

Спадкоємність музичних традицій у Харкові, що сформувалися на засадах філії ІРМТ, зберіглася й понині.

Підсумком тривалої еволюції музичного професіоналізму у Харкові стало створення в 1917 р. консерваторії, яка була заснована на базі училища ІРМТ і стала оберегом його традицій і каталізатором художньої освіти у Харкові.

Саме тому висока якість підготовки фахівців у Харківському училищі ІРМТ сприяла плідній роботі його випускників і в подальші, драматичні для соціально-політичного і культурного життя України десятиріччя, що настали за Жовтневим переворотом. І, незважаючи на втрату низки талановитих діячів культури та мистецтва, багато в чому завдячуючи професійним кадрам, які не покинули теренів України, музичний Харків зумів зберегти кращі традиції задля своїх нащадків.

## Пангерманский союз и внешняя политика Германской империи в 1891 – 1914 гг.

*Елена Белая*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Изучение истории внешней политики Германии конца XIX – начала XX века представляет собой значительный научный интерес, поскольку Германия в этот период становится одним из главных игроков на мировой арене. Однако по-прежнему остаются недостаточно изученными ряд внутриполитических факторов, определявших внешнюю политику этой великой державы, в частности, влияние общественных организаций на проводимый правительством Германии внешнеполитический курс.

Одной из самых влиятельных организаций такого рода был Пангерманский союз, который открыто ставил своей целью оказывать давление на правительство путем формирования соответствующего общественного мнения. Влияние Пангерманского союза признается многими исследователями истории Германии второй половины XIX – начала XX века (Ерусалимский, Туполев, Патрушев и др.), однако они не ставят перед собой задачи более пристального изучения деятельности этой организации. В большинстве исследований, касающихся истории Германской империи, остаются в стороне механизмы воздействия Пангерманского союза на формирование правительственного курса. В связи с этим автор ставит своей задачей рассмотреть проблему создания и деятельности Пангерманского союза, определить способы его воздействия на формирование внешней политики Германии в 1890 – 1914 гг. (со времени образования союза и до начала Первой мировой войны). При изучении проблемы автор опиралась на мемуарную литературу (Бюлов, Тирпиц, Вильгельм II, Крупп, Бернгарди), документы, отражающие деятельность Пангерманского союза (устав, декларации и др.) и обширную историографию по различным вопросам истории Германской империи.

Пангерманский союз был образован в 1891 г. в знак протеста колониальных кругов против уступок, сделанных Англии по Гельголандскому договору 1890 г. В Пангерманский союз входили промышленники, парламентарии, чиновники, благодаря которым союз имел прочные связи с государственными органами, а также журналисты и писатели, формирующие общественное мнение. Руководящие посты в союзе занимали владельцы и главные редакторы крупных газет. Пропаганду его целей и идей охотно брали на себя университетские профессора, учителя гимназий, священники, чиновники, генералы и офицеры. Учение пангерманистов о «германской народности» должно было послужить идейным обоснованием установления господства Германии в Европе. Пангерманский союз также требовал создания обширной колониальной империи в Африке и в Южной Америке.

Он призывал германское правительство к участию в разделе колоний. Пангерманский союз оказывал значительное влияние и на другие националистические и милитаристские организации Германии (Колониальное общество, Флотский союз и др.). Финансировался Союз крупными металлургическими фирмами, а также всеми заинтересованными в крупных военных заказах и внешнеполитической экспансии предпринимателями и финансистами.

### **Політика власників цукрових заводів Правобережної України щодо робітників в 2-ій половині XIX – на початку XX ст.**

*Марина Білоус*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

---

Серед джерел існує досить значний пласт офіційних документів, в яких замальовується ставлення власників цукрових заводів до найманих робітників, заходи, що вживали підприємці для певного покращення становища працівників, заохочення чи навпаки для покарання. Від політики власника чи адміністрації заводу залежали не лише умови праці, а й умови проживання, харчування, медичні послуги, здоровий психологічний клімат на підприємстві. Соціальний статус власників (колишніх поміщиків, купців тощо) був досить різний, тому вони й по-різному відносилися до забезпечення належних умов праці й проживання працівників.

В краї в окрему когорту виділялися підприємства, що належали фірмі Яхненків та Смирненків. Їх власники дбали про добробут робочих трудівників та всіх тих, хто там служив. Така опіка була пов'язана не лише з новими капіталістичними підходами до умов праці, а й з колишнім соціальним статусом господарів. Вони походили з кріпаків, тому, добре пам'ятаючи своє нелегке життя, намагалися створити гідні можливості.

Характерним явищем пореформеного періоду стала зміна соціальної структури цукрової промисловості. Підприємства з рук дрібних власників, поміщиків переходили до капіталістичних акційних товариств, до великих підприємств: Терещенків, Харитоненків, Гінзбургів і ін. Проте, частина великих поміщиків залишила за собою цукрові заводи та конкурувала з вищезгаданими. До таких власників відносяться й графи Бобринські. Не все було так добре на їх підприємствах, проте вони намагалися покращити стан речей. Хоча нерідко, як і у більшості власників, дані заходи проводилися лише після відповідних розпоряджень чиновників або після протесту найманих робітників.

Робітниче питання завжди виступало одним із найгострішим фактором життєвого рівня губерній. Часто це стосувалося умов найму

робітників та антисанітарії на цукрових заводах. Умови праці на підприємствах були дуже тяжкими. Власники цукрових заводів не завжди дотримувалися елементарних норм щодо забезпечення належною медичною допомогою, харчуванням, умовами проживання тощо. Водночас підприємці часто скаржилися на розпученість робітників, невиконання умов договорів та залишення робіт, на мировий інститут, що начебто послаблював цю розпученість. Особливе місце в стосунках між робітниками та роботодавцями посідала фабрична інспекція й інспектори. До їх обов'язків відносили: нагляд за заводами та фабриками (в тому числі й цукрової промисловості), контроль за дотриманням власниками умов найму, праці та проживання робітників, розгляд суперечок та скарг працівників тощо. Але, не завжди інспектори адекватно оцінювали ту чи іншу ситуацію, про що свідчать "Шляхові журнали", виконували свої функції.

Отже, ставлення керівництва цукрових заводів до найманих робітників було неоднозначним. На деяких підприємствах створювалися досить пристойні виробничо-побутові умови. На жаль, це було швидше винятком, аніж правилом. Проблеми існували з високим рівнем травматизму та антисанітарією. Власники часто порушували норми законодавства, а контролюючі органи іноді не надавали цьому значення.

### **Пресові органи Харківських організацій українських політичних партій в роки революції та громадянської війни (1917-1921 рр.)**

*Наталя Бондар*

*Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка*

---

Українські партії періоду революції та громадянської війни, зокрема їх Харківські організації, велику увагу приділяли виданню партійної преси, яка виконувала роль своєрідного каналу між політичною організацією та її соціальною базою з інформативною та агітаційно-пропагандистською функцією. Аналіз місцевої партійної преси дає можливість комплексного вивчення діяльності місцевих партійних організацій, їх взаємодії, впливу на політичну ситуацію в місті.

Демократизація суспільного життя після Лютневої революції призвела до появи в Харкові друкованих видань українських партій. Видання місцевої української партійної преси мало певні особливості. По-перше, це перешкоди з боку влади (більшовицька влада, німецьке командування, режим П. Скоропадського). По-друге, це брак коштів у місцевих організацій та конкуренція з організаціями російських партій, які намагалися звзвити сферу впливу українських партій. Так, газета „Рух” (Харківська організація УПСР) - почала виходити лише

з 14 квітня 1918 р., коли більшовики залишили Харків. Міська організація УСДРП 30 березня 1917 р. почала випуск «Робітника». Але згодом на заваді цьому стали брак матеріальних ресурсів та літературних кадрів, які було вирішено зосередити навколо центрального видання – «Робітничої газети». Лише влітку 1918 р. харківські українські соціал-демократи отримали можливість видавати газету «Слово». До кінця 1917 р. місцеві організації УПСР, УСДРП, УПСФ працювали в редакції газети „Нова Громада” – органі Харківської губернської ради. З жовтня 1917 р. ця газета вважалась друкованим органом організацій УПСР та УСДРП. Однак через переслідування радянської влади вона 24 січня 1918 року була закрита, а організаціям УСДРП та УПСР заборонялось видавати на території Харкова свою газету.

Власну пресу мали й губернський комітет УКП(б) – „Пролетарська правда”, та УКП - «Червоний прапор», який був спочатку органом ЦК партії. З 12 липня 1920 р. КП(б)У закрила газету за звинуваченням у шовінізмі. Лише 15 січня 1922 р. вийшов перший номер «Червоного прапору» в рукописному варіанті в Харкові, як орган ЦК партії та її губернського комітету. «Пролетарська правда» існувала протягом всього часу діяльності місцевої організації УКП(б). Така терпимість більшовиків до газети українських комуністів-боротьбистів пов'язана з тісною співпрацею між обома партійними організаціями.

Видання Харківських організацій українських партій містили поряд з ідейно-теоретичними й матеріали партійного характеру: стенограми міських, губернських партійних з'їздів, конференцій. В статтях партійних діячів значного розвитку набула національна тематика. Незважаючи на лівий напрямок харківських партійних організацій, багато уваги приділялось національній проблемі в регіоні.

Таким чином, видання власної преси було одним з головних завдань у діяльності українських партій на Харківщині. Ця справа мала велике значення, адже українська партійна преса сприяла підвищенню інформативності місцевого населення та піднесенню національно-політичного руху в губернії.

### **Викладання навчальної дисципліни «історія» в реальних училищах (кінець XIX – початок XX ст.)**

*Галина Бондаренко*

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Основний принцип інтеграції змісту освіти в Україні у процесі розроблення нових підходів до технології навчання є принцип наскрізного взаємозв'язку навиків сучасності і знань минулого. Кінець XIX – початок XX ст. викликає особливий інтерес науковців (О. І. Бабіна, Н. М. Коляда, Л. В. Лопухівська, Н. С. Побірченко та ін). Даний період характеризується

функціонуванням різноманітних форм середніх навчальних закладів у Російській державі, серед яких чільне місце посідали реальні училища.

Реальне училище – тип середнього навчального закладу другої половини XIX – початку XX ст. у деяких зарубіжних країнах і Російській імперії до складу якої входила Україна. У реальних училищах першочергове значення надавалося вивченню таких предметів, як математика, географія, історія, природничі науки та іноземні мови.

Метою даної статі є визначення місця історії як навчальної дисципліни у навчальній програмі реальних училищ.

У другій половині XIX століття за своєю значимістю історія вважалась молодим навчальним предметом в освітніх закладах. Хоч сама дисципліна і містила багатий матеріал, проте в силу того, що в навчальному плані на її викладання відводилася невелика кількість годин, постало завдання виокремити таку його частину, яка буде зрозумілою та доступною для учнів. Важливо було не критикувати події, не вдаватися у філософію, а викладати історію на прикладах та описах подій, які відбувалися. Найбільшу увагу приділяли вивченню давньої історії (історії греків, римлян, євреїв) та вітчизняної історії.

Навчальний план історії поділявся на 2 курси (елементарний та систематичний). По класам розподіл курсів був наступним:

- елементарний курс російської історії (3 клас),
- елементарний курс давньої історії до Хрестових походів (4 клас),
- елементарний курс середньої та нової історії від початку Хрестових походів (5 клас),
- повний курс російської історії (6 клас),
- повний курс нової історії з попереднім оглядом головних подій в середньовічній Європі (додатковий клас).

Цікавими, на наш погляд, є форми та методи вивчення дисципліни «Історія», запропоновані науковцями вказаного періоду, що потребують докладного дослідження.

Підсумовуючи, слід зазначити, що розглянута тема не охоплює всіх питань. Подальшого вивчення потребує аналіз форм та методів навчання в реальних училищах України в означений період.

### **Культура читання рядового жителя індустріального міста кінця XIX – початок XX вв.**

*Станіслав Бондаренко*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Целью исследования является попытка реконструкции образа мыслей рядовой читающей публики «из народа» в интеллектуальном пространстве индустриального города в конце XIX – начале XX вв. Культура чтения, как универсальное понятие, отражает процесс, особенности, эволюцию



взаємодія читателя и книги. Реконструкція культури чтєння дозволяє ответить на вопросы кто, что, сколько, для чего и как именно читал. В поле зрєння культури чтєння находится также отношение к книге, как к особому предмету культуры в целом. Работа исследователя сводится к восстановлению списка книг, непосредственно доступных читателю и его интерпретации. В ходе этой реконструкции уместно применение «уликовой парадигмы» микроисторического анализа, разработанной К. Гинзбургом, когда исследователь получает возможность установить круг интересов определенного читателя именно по областям литературы, которой он интересовался. В случае, сохранения отзывов и мнений читателей о прочитанной литературе, исследователь получает возможность непосредственно узнать о субъективном восприятии прочитанного посредством изучения того, как прочитанный текст соотносился с особенностями той или иной личности. В поле зрєння исследования находятся также основные процессы, относящиеся к области истории чтєния. Так, представляется возможным выяснить, когда и в какой степени состоялся переход от экстенсивного к интенсивному чтєнию, от чтєния вслух к чтєнию «про себя». Следует учитывать, что появление индивидуального чтєния само по себе является революцией в культуре – читающий отныне получает право толковать текст по-своему, и формировать из словарного запаса, лексического инструментария собственные, абсолютно уникальные мысли, создавать из текстов внешний, абстрактный образ собственной личности. Происходит как бы второе рождение индивидуальности, на сей раз – абстрактной. Кроме того, чтєние, по мнению Ю.М.Лотмана, есть ни что иное как игра с текстом, когда читатель воплощается в предложенную автором роль. Следовательно, реконструкция списка изблюбленных читателями народных книг ведет к постижению «мира воображаемого» в изучаемой культурной и социальной среде и также находит свое место в исследовании. Тем более интересным является этот процесс в крестьянской среде, когда одновременно с обучением чтєнию уже вполне сформировавшихся личностей, происходит наслоение письменной и устной культур. В связи с этим на просветительскую деятельность интеллигенции можно взглянуть под несколько иным углом зрєния – не как на приобщение к письменной «высокой» культуре, но как на «вооружение» читателей из народа идейным и лексическим инструментарием для оформления их собственных мыслей. По сути, исследование представляет собой попытку реконструкции ситуации преломления элитарной культуры в массовой. Соответственно, эта задача невыполнима без анализа той и другой в отдельности. С этой целью автором используются данные отчетов Харьковского общества грамотности о закупках и изданиях «народной» литературы, те фрагменты мемуаров, полемики, публицистики, писем

представителей просвещенных слоев, в которых говорится об отношении к собственно народной, или дубочной литературе. Данные о книгах, взятых в библиотеках Общества грамотности и данных книжной торговли, в том числе и уличной. И наконец, сведения об отношении самих читателей к прочитанному, по данным, приведенным в списках рекомендованной литературы.

### **Настрої населення Радянської України в умовах десталінізації після xxii з'їзду КПРС (1961-1964 рр.)\***

*Микола Брегеда*

*Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

Заключний етап десталінізації розпочався з XXII з'їзду КПРС, на якому було відновлено наступ на Й. Сталіна та «антипартійну групу», причому за своїм впливом він виявився сильнішим за попередні атаки. Тепер він йшов не тільки «згори», оскільки відповідав новим настроям у суспільстві, яке порівняно з 1956 роком до 1961-го було більш підготовленим до його сприйняття. Критика Й. Сталіна вже не передбачала глибокого перегляду всієї державної ідеології, була цілком відкритою і гласною, а М. Хрущов був уже не єдиним обвинувачем. Одноголосно делегати XXII з'їзду проголосували за винесення саркофага з труною Й. Сталіна з Мавзолею на Красній площі. В країні розгорнувся процес усунення будь-яких знаків пошани диктатору – демонтаж численних пам'яників, закриття музеїв, перейменування міст, селищ, колгоспів, підприємств тощо. Знову була порушена тема відповідальності за сталінські репресії, сильніше і гучніше залунали вимоги про розслідування злочинів минулого і покарання винних. Але руху в цьому напрямку став на перешкоді особисто М. Хрущов. Справа, по суті, обмежилася виключенням з партії В. Молотова, Г. Малєнкова і Л. Кагановича.

Західноукраїнське населення переважно не задовольнили підсумки з'їзду, воно вимагало більшій рішучості в процесі десталінізації. Мешканці Півночі й Центру України в цілому лояльно віднеслися до заходів керівництва держави та були готовими слухняно їх виконувати. Особливістю реагування населення Півдня і Сходу України було більш критичне ставлення до правителів країни, внаслідок покірливості й догідливості яких творилися такі страшні зловживання в минулому.

Позитивним результатом XXII з'їзду стала можливість публічно воскрешати трагічні сторінки сталінського правління. В пресі стали

\* Робота була виконана за сприяння Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці (фонд ім. Івана Лєська)

публікуватися біографічні і ювілейні статті, присвячені пам'яті жертв терору 30-40-х років. З'являється багато наукових праць про репресованих, обставини їх зникнення та подробиці фальсифікації звинувачень проти них. До вищих партійних органів надходила велика кількість прохань і пропозицій громадян щодо увічнення пам'яті видатних діячів, які постраждали від сталінських репресій. Водночас відбувалося поступове згортання процесів юридичної і партійної реабілітації. Кількість переглянутих справ щорічно зменшувалась, вводився цілий ряд обмежень при проведенні реабілітації, які ускладнювали її здійснення відносно більшості репресованих. Головна увага приділялася розгляду резонансних справ, дійовими особами яких були видатні партійно-державні, військові та культурні діячі. Це свідчило про пропагандистський характер реабілітаційних процесів та їх підпорядкованість тактичним політичним потребам і розрахункам. Незавершеність і обмеженість реабілітації та невирішеність соціально-правових питань незаконно репресованих викликали певне незадоволення і занепокоєння серед українського населення.

Політика М. Хрущова в останні роки правління почала викликати почуття протесту й опору в усіх прошарках суспільства, так чи інакше пригнічених його реформаторством. Поступове наростання соціально-економічних негараздів посилювало антихрущовські настрої. На цьому тлі зростала кількість позитивно акцентованих суджень про Й. Сталіна, проявлялися спроби реанімації його імені як символу успіхів і досягнень соціалізму. Водночас значне обурення громадськості викликала активізація агітаційно-пропагандистської кампанії, спрямованої на звелчення М. Хрущова. Збереження авторитарної партійно-державної системи сприяло відродженню того самого культу особи, проти якого він увесь час боровся. Все це привело до соціальної і політичної ізоляції М. Хрущова і, в кінцевому підсумку, зміщення його із займаних посад на жовтневого (1964 р.) пленумі ЦК КПРС. До влади в СРСР прийшла консервативна частина партійної верхівки на чолі з Л. Брежнєвим. Процес десталінізації було остаточно згорнуто.

## **Оценка прессой первого расследования атаки Пёрл-Харбора**

*Сергей Буранок*

*Самарский государственный педагогический университет*

Анализ вопросов связанных с расследованием событий 7 декабря 1941 г. военно-морским министром США Ф. Ноксом представляется весьма важной научной задачей, т.к. именно в период первого расследования были заложены многие тенденции восприятия и оценки Пёрл-Харбора в американском обществе. В данной работе мы проследим реакцию прессы США на обнародование итогов работы Ф. Нокса.

После того, как Нокс доложил результаты расследования Рузвельту, была созвана пресс-конференция, на которой журналисты услышали сообщение об результатах «инспекторской поездки министра». Сообщения о чрезвычайно больших для американского флота жертвах занимают первые полосы таких изданий, как «Вашингтон Пост», «Нью-Йорк Таймс» «Фрезно Би Републикан» (Калифорния), а также некоторые другие.

В «Гетисбург Таймс» особенно подробно рассмотрены людские потери. В этом пенсильванском издании журналисты передали точный образ горящего Пёрл-Харбора, который создавал Нокс в своём докладе. Значительные потери оказались воздействием и на редакцию «Меривилл Дэйли Форум» (Миссури).

Можно сделать вывод, что в перечисленных изданиях Пёрл-Харбор приобретает совершенно иной образ, нежели раньше – не местное событие в ряду прочих, а крупнейшее поражение США на море за всю историю. Газетные статьи о докладе Нокса почти во всех изданиях идентичны. Но, подчеркнём ещё раз, такая реакция на доклад Нокса наблюдается лишь в части (пусть и значительной) американской прессы.

Далеко не все американские газеты сконцентрировались на значительных людских потерях. Так, «Лима Ньюз» (Огайо) на передовицу поместила заголовок, никак не относящийся к расследованию Нокса: «Подводные лодки заставят Японию бояться». Ещё одна газета штата Огайо, «Портсмут Таймс», сообщает лишь, что военно-морской министр вернулся из своей инспекторской поездки на Гавайи. Очевидно, что редакции названных газет сознательно отодвинула новости об атаке Гавайев на второй план, отдавая предпочтение более оптимистичным сообщениям о победах или не связанным с отчётом Нокса темам. Сообщению о докладе Нокса отведено всего два абзаца текста, где описываются потери, а остальной материал напечатан на следующей странице. Прослеживается та же тенденция, что и в «Лима Ньюз»: нынешние успехи союзников важнее прошлых поражений, – это должно было усвоить американское общество, в соответствии с указаниями Рузвельта от 8 и 9 декабря.

Однако, существовали периодические издания, где основной вывод первого расследования, пусть осторожно, но оспаривался журналистами. Важное замечание по поводу доклада Нокса было сделано в газете «Ла Крозе Трибьюн» (Висконсин), где сказано, что, исходя из отчёта министра, важнейшая причина поражения – неспособность вооружённых сил США отразить внезапное нападение. Более смелые предположения были высказаны в «Колорадо Спрингс Ивнинг Телеграм»: «Возможно, ответственность за Гавайи лежит не только на адмиралах и генералах». Таким образом, журналисты косвенно указывали вину не только японцев и командующих в Пёрл-Харборе, но и высшего руководства армии и флота, которое не сумело обеспечить базу необходимыми для обороны средствами.

Но одна из наиболее оригинальных трактовок отчёта Нокса дана в техасском издании «Амрильо Глоуб». Журналисты посчитали, что доклад

военно-морского министра опровергает большинство слухов о поражении в Пёрл-Харборе, т.к. на самом деле, по их мнению, никакого поражения нет. Газета выходит 15 декабря с характерным заголовком: «Только один линкор потерян на Гавайях». Другая техасская газета – «Порт Артур Ньюз» – также отличилась, вообще не упомянув о расследовании Нокса. Важнейшими темами выпуска от 15 декабря стали победы американской авиации на Филиппинах, наступление Красной Армии.

Необходимо отдельно упомянуть издания, опубликовавшие текст доклада Нокса. Так, например, 15 декабря 1941 г. это сделала газета «Рено Ивнинг Газет», а 16 декабря 1941 г. – «Нью Йорк Таймс».

Рассмотрев материалы американской прессы о расследовании Нокса, мы пришли к следующим выводам. Во-первых, только после обнаружения данных о потерях (15 декабря 1941 г.) значительная часть общества была действительно шокирована масштабом поражения. После публикации доклада Нокса стало очевидно, что важнейший удар японцы нанесли именно по Гавайям и добились здесь, судя по данным военно-морского министра, наибольших успехов. Особенно пугающими были цифры людских потерь. В итоге, для части американского общества сообщенные в отчёте данные стали полной неожиданностью. Другая часть журналистов США (а, соответственно, и общественности) трактовала доклад Нокса совершенно иначе, – как сообщение о победе в Пёрл-Харборе 7 декабря 1941 г.: ведь был потоплен *всего один* линкор. Естественно, в изданиях, публикующих такой вариант интерпретации отчёта, никакого шока не наблюдается. Третья группа американских изданий вообще решила не заострять внимание на отчёте военно-морского министра. Большинство граждан США, вслед за Ноксом и подавляющим числом газет признали, что Пёрл-Харбор – самая удачная японская операция, принесяшая противнику наибольшие жертвы, и самый большой провал в истории американского флота.

### **Домостроительные традиции жителей Люботинского и Бельского городищ**

*Дмитрий Буряк*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Несмотря на длительное изучение городищ раннего железного века, жилищным сооружениям уделялось достаточно мало внимания. Они, как правило, рассматривались только в контексте описания отдельных поселений. Попыток же провести сравнительный научный анализ жилых построек ряда памятников раннего железного века практически не предпринималось. Следовательно, домостроительные традиции населения скифской эпохи остается слабо изученным.

Данная работа является лишь первой попыткой дать всестороннюю характеристику жилищам скифского времени на примере двух наиболее полно изученных поселений. Данные памятники принадлежат разным регионам Днепроовского лесостепного Левобережья. Люботинское городище относится к Северско – Донецкой группе, а Бельское к Ворсклинской. В этом отношении представляется интересным проследить возможные колебания домостроительных традиций в соседних регионах при примерно схожих природно-климатических условиях

Все жилища, рассматриваемых городищ можно разделить на две большие группы: углубленные и наземные жилищные сооружения.

При изучении углубленных жилищ можно проследить такую закономерность, что при использовании схожих приемов домостроительства, на каждом отдельном памятнике из спектра общих приемов выделяется отдельный, особый набор с преобладанием тех или иных способов. В этом аспекте Западное Бельское городище содержит довольно своеобразный набор домостроительных приемов, что, скорее всего, свидетельствует этнических различиях населения Люботинского и З. Бельского городищ.

Углубленные жилищные сооружения могли быть квадратной, прямоугольной с закругленными углами либо овальной формы. При этом на каждом памятнике прослеживается преобладание какой-то одной формы.

Наземные жилищные сооружения были квадратной, прямоугольной с закругленными углами, овальной, прямоугольной формы. Большинство жилых построек имело овальную форму (41,6 %).

Обогревательные устройства углубленных и наземных жилищных сооружений представлены глинобитными печами и открытыми очагами. Размещались они преимущественно у стен котлована жилищ, хотя встречаются расположение в углу или в средней части помещения. Преобладающим типом отопительного устройства являлась глинобитная каркасная печь. Обогревательные сооружения могли располагаться как на уровне пола жилищного сооружения, так и на небольшом материковом останце.

Характерной чертой внутреннего интерьера углубленных жилищных сооружений были лежанки, вырезанные из материка по краям котлована жилища, которые встречаются в подавляющем большинстве углубленных жилищных построек. Проследить подобный элемент обустройства внутреннего интерьера среди наземных жилищ не удалось.

Перекрытием в жилищах раннего железного века Бельского и Люботинского городищ были конусообразные (шалашевидные) и двускатные крыши.

Таким образом, предложенная нами сравнительная характеристика жилищ дольно информативна и может быть применена для изучения более широкого круга памятников скифской эпохи.

## Гробница II века н.э. из Мирмекия

*Виктор Вахонеев*

*Киевский национальный университет имени Т. Г. Шевченко*

Наиболее возвышенной точкой Карантинного мыса, на котором находился Мирмекий, является скалистый холм с обрывистыми крутыми склонами. Этот пункт издавна привлекал к себе внимание археологов, поскольку тут находились остатки древнего сооружения, образовывавшего в плане круг, диаметром около 17 м., и сложенный насухо из громадных тесаных квадров известняка. Во всех наиболее ранних упоминаниях Мирмекия в археологической литературе можно встретить указание о наличии там этих «остатков циклопической постройки».

О назначении сооружения на Карантинном мысу высказывались самые разные предположения: одни видели в нём фортификационное сооружение, другие чуть ли не храм Геракла. Назначение сооружения выяснилось лишь в 1834 году, когда в центральной части холма был открыт двухкамерный склеп и найдены два мраморные саркофага.

Весной 1834 года при перенесении флагштока в центр круглого сооружения, карантинные матросы при забивании шеста в землю были удивлены, когда шест неожиданно опустился на значительную глубину. Так случайно был найден большой саркофаг из паросского мрамора, украшенный скульптурными рельефами и изваяниями. Был открыт двойной склеп, который оказался давно ограбленным. Вытащить саркофаг грабители не могли, из-за большого веса его бросили в обезображенном виде в дромосе перед камерой «А».

Директор Керченского музея А. Ашик, обратив внимание на этот саркофаг, в котором недоставало многих обломанных кусков, продолжил поиски в этом месте и открыл несколько затерянных обломков, а также нашёл другой повреждённый простой саркофаг в камере «Б».

В донесении Дюбрюкса в 1835 году было дано «подробное описание саркофагов, открытых весной 1834 года в мирмекийском акрополе». В 1851 году большой саркофаг был отправлен в Эрмитаж.

Было установлено, что «циклопическая» кладка являлась мощным ограждением холма (крепидой), в котором были погребены представители какой-то знатной семьи. В настоящее время от этого грандиозного сооружения ничего не сохранилось (за исключение нескольких хаотично разбросанных квадров), поскольку курган и крепиды были разрушены в

1925 году Портовым управлением, добывавшим здесь камень для ремонта мола.

В 1934 году было проведено повторное обследование склепов, в результате чего выяснена их планировка и найдены ещё некоторые мраморные фрагменты саркофагов. Не останавливаясь на подробном описании склепов отметим, что было найдено два мраморных саркофага, один из которых был украшен скульптурой и рельефными изображениями (он находился в дромосе: саркофаг попросту не мог поместиться в камере). На его крышке представлены возлежащие мужская и женская фигуры. В левой руке у мужчины свиток, а правая положена на плечо женщины. Лицевая и боковая стороны украшены рельефами с изображением сцен из жизни Ахилла на острове Скиросе. Сохранились фигуры Одиссея и его спутников, увлекающих Ахилла из среды окружающих его дочерей Ликомеда. На задней стороне изображены парящие гении.

Поскольку склепы были ограблены, никаких сопровождающих материалов, которые могли бы помочь при решении вопроса о социальной принадлежности погребённых здесь лиц, не сохранилось. Тем не менее, богатство роскошного саркофага само по себе показательно. К тому же выбор места для погребения в черте города на скалистом мысу, живописно завершающем Керченскую бухту, позволяет считать вполне вероятным, что правом на захоронение здесь могли располагать лишь члены правящей на Боспоре династии или наиболее близкие к ним люди. Однако следует отметить, что гробница была сооружена во второй половине II века в момент временного отсутствия населения на городище.

Примечательно, что в 2001 году на участке «С-91» в заполнении позднесредневековой ямы №С-91/01 был найден фрагмент карниза с частью овы от описанного выше саркофага, подтверждающий факт ограбления склепа в период существования Пондикко.

## Особливості становлення й розвитку етнографічного музейництва на Півдні України наприкінці XIX– початку XX ст.

*Тетяна Величко*

*Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології  
імені М. Рильського (Київ)*

Етнографічні музеї є складовою етнологічної науки. Поява профільованих етнографічних музеїв на території Російської імперії, до складу якої входили і південноукраїнські землі, поширюється в пореформений період – 60-70-ті р. XIX ст. Перші музеї, що виникли на початку XX ст. на Півдні України, були археологічного профілю. Етнографічні матеріали в них мали випадковий характер. Незважаючи на

колеритну побутову культуру поліетнічного населення краю, яка хоч і привертала увагу дослідників, *початок цілеспрямованого етнографічного колекціонування на Півдні відбувається пізніше, ніж в інших регіонах – наприкінці XIX - початку XX ст.*

У XIX ст. основна роль у створенні й діяльності музеїв належить науковим товариствам, які були громадськими організаціями. У той час ще не існувало законодавства та органів державного регулювання музейної справи. Тому виникнення й функціонування музеїв залежало від діяльності окремих осіб і наукових товариств. Особливе місце в розвитку науки Новоросійського краю належить найстаршому і найбільш авторитетному Одеському товариству історії й старожитностей (ОТІС), що впродовж тривалого часу визначав напрямки наукового дослідження південного краю. Цінні матеріали щодо етнічного складу населення регіону, етнографічні замальовки зустрічаються в друкованих виданнях статистичних комітетів.

Наприкінці XIX століття на Півдні України організовуються нові наукові товариства – Кримський гірський клуб (ККГК, 1890 р., Одеса) і Таврійська Вчена архівна комісія (ТВАК, 1887, Сімферополь), з діяльністю яких пов'язані значні етнографічні дослідження й створення перших музейних осередків з етнографічними колекціями. З пам'яткоохоронною діяльністю ТВАК пов'язане заснування двох музеїв у Криму – Сімферопольського Музею старожитностей (1889). і Бахчисарайського (1897). Бахчисарайський музей від самого початку розбудовувався як історико-археологічний і етнографічний музей. Основу фондів складала колекція предметів історії й побуту кримських татар, а пожертвування становили основний шлях поповнення фондів.

Незважаючи на природничо-науковий напрям діяльності ККГК, саме його членам належить ініціатива побудови «Кримської виставки» і створення в Ялті та Одесі музеїв, в яких окреме місце було відведено етнографії. Музейна діяльність ККГК в галузі етнографії свідчить про новий етап у розвитку музейництва загалом і етнографічного зокрема. Виставково-експозиційна діяльність музею мала не тільки науковий і пам'яткоохоронний характер, а й освітнянський напрямок. Музеї ККГК були не тільки «храмами науки» і «сховищами історичних і культурних цінностей», а публічними установами, що орієнтувались на глядача.

В розглянутий період домінує стихійне поповнення фондів музеїв експонатами, частіше за рахунок приватних пожертвувань. Але проявляється інтерес і до наукових принципів формування етнографічного колекційного фонду, а також до стаціонарного дослідження етнокультурної спадщини населення Півдня України. Головною рисою етнографічного музейництва Півдня України стала спеціалізація на зборі,

зберіганні й пропагуванні традиційно-побутової культури різноманітних етнічних груп України.

## Политическое положение полисов в державе Спартокидов

Марина Венцова

Донецкий национальный университет

Ранняя история Боспора привлекает внимание ученых еще с XVIII века. Однако, несмотря на длительное изучение, многие проблемы сохраняются. Например, до сих пор однозначно не установлено существование гражданской общины и полисного самоуправления в державе Спартокидов. Все точки зрения, высказанные по этому поводу, можно свести к двум основным: 1) неограниченная власть Спартокидов почти или целиком подавила полисную автономию; 2) полисная автономия, хотя и в ограниченном виде, продолжала существовать. Источников, которые однозначно указывают на самоуправление боспорского полиса нет. Поэтому выводы можно делать только на основе косвенных данных. В большей степени это эпиграфические надписи, чеканка монет, керамическое производство.

По мнению некоторых ученых, эпиграфическими документами, упоминающими пантикапейскую общину можно считать надгробие Хариксена (КБН,140), а также некоторые другие эпиграфические надписи (КБН № 979, 982, 983, 1118). Это достаточно веские аргументы в подтверждение существования общины, хотя и неоднозначные.

Что касается чеканки монет, которую осуществляли некоторые полисы, то мнения ученых разделились. Для одних это лишь дань полисным традициям (В. Ф. Гайдукевич, Д. Б. Шелов), а для других – свидетельство реального городского самоуправления (Д. П. Каллистов).

О деятельности полисных институтов можно сделать вывод на основе «Исторической библиотеке» Диодора Сицилийского. Возможное существование такого полисного института как народное собрание утверждает отрывок: «Эвмел, созвав народ на собрание, произнес речь в свою защиту и восстановил прежний образ правления». Однако точно говорить функционировало ли народное собрание в Пантикапее до и после указанного события нельзя. При этом Диодор говорит: «он согласился на сохранение беспопытности, обещал освободить всех от податей и говорил еще о многом другом, желая расположить к себе народ». На основании данного отрывка правление Эвмела можно сравнить с Кипселом и Периандром в Коринфе, Орфагоридом в Сикионе, Феагеном в Мегарах, Писистратом в Афинах, Поликратом на Самосе, которые были вынуждены учитывать интересы общественного развития, часто проводили важные

преобразования в своих общинах, чтобы более прочно установить свое единоличное правление. «Эвмел и сыновья (такому-то), сыну- крата, (этником) даровали политию, проксению и (ателию на все) имущество». В связи с этим можно сделать вывод о том, что народное собрание – важнейший институт полисного строя – сохранялся, но был в значительной степени под воздействием центральной власти. Можно высказать гипотезу о существовании на Боспоре совета и обычных полисных магистратур (КБН, 432, 827).

Таким образом, хотя политическая власть на Боспоре была централизованной и полисы были урезаны в правах на управление государством, при этом они обладали автономией в решении внутренних вопросов и сохранили собственные представительные органы власти.

### **К вопросу об урожайности пшеницы в Западном Крыму в античную эпоху**

*Роман Вербий*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Археологические исследования античных поселений Западного Крыма дали огромное количество информации о сельском хозяйстве Херсонесского государства. Однако до сих пор многие вопросы, имеющие огромное значение для изучения социально-экономического развития Херсонеса и его округа, по-прежнему остаются дискуссионными. К их числу относится проблема урожайности пшеницы в Западном Крыму. Между тем, её решение позволило бы существенно уточнить представления об экономическом потенциале Херсонеса и, в частности, о возможных масштабах его зерновой торговли.

Об урожайности в Крыму из древнегреческих авторов сообщает только Страбон, говоря об урожае сам-тридцать как вполне обычном для данного региона, но небывалом для многих других областей античного мира явления. При этом он отмечает, что такой урожай крымские земли могли дать при обработке любым пахотным орудием (Strabo, VII, 4, 6).

При определении урожайности сельскохозяйственных культур в период античности исследователи, как правило, обращаются к данным римских авторов, писавших о земледелии. Однако их свидетельства в данном вопросе существенно расходятся. Так, для Италии Колумелла считает нормальной урожайность сам-четыре (Colum., III, 3, 4), а Варрон – сам-десять (Varr., I, 44, 1). Плиний Старший сообщает, что, в зависимости от качества земли, на одном югере (примерно 0,25 га) следует сеять 4-5 модиев пшеницы (модий – 8,7л), то есть примерно 150-180 л на 1 га (Plin., 18, 198). Для Западного Крыма того времени такой объём

пшеницы будет весить 1,12-1,35 ц, поскольку 100 л Triticum Vulgare, которая возделывалась в данном регионе, весит 74 кг.

Однако В. Д. Блаватский считал, что текст Страбона вовсе не следует понимать так однозначно. По его мнению, в тексте, который до нас дошёл в испорченном виде, было написано не «земля даёт урожай в сам-тридцать», а «каждый плетр даёт тридцать хоев зерна». Поскольку хой равен 3,53 л, а плетр – 950 м<sup>2</sup>, то он пришёл к выводу, что один гектар в древности давал только 800 кг. зерна.

По мнению С. Ф. Стржелецкого, сведения Страбона заслуживают внимания. Он считает вполне допустимым для Западного Крыма урожай как минимум в сам-пятнадцать. Он обратил внимание на тот факт, что в татарских хозяйствах 20-х годов прошлого века в Крыму при примитивной обработке земли собирали 2-2,5 тыс. л. зерна с гектара, или 16ц. Возможность такого плодородия крымской почвы С. Ф. Стржелецкий объяснял также тем фактом, что крымские почвы дают значительные урожаи при неглубокой их вспашке. Другой исследователь сельскохозяйственной округи Херсонеса – А. Н. Щеглов решил прибегнуть к компромиссному варианту и рассматривал 8 ц/га, о которых говорил В. Д. Блаватский, как средний урожай в Западном Крыму, а 14 ц/га, к которым склонялся С. Ф. Стржелецкий, – как максимально возможный в данном регионе урожай в ту эпоху.

Таким образом, минимальная урожайность пшеницы, предполагаемая исследователями для Западного Крыма в античную эпоху, составляла приблизительно сам-семь, в то же время урожайность сам-пятнадцать некоторым представляется совсем не за пределами для крымской почвы. Тем не менее, учитывая уровень сельскохозяйственной техники древности, урожай объёмом 18 ц/га мог быть скорее эпизодическим достижением, чем закономерностью.

### **Еволюція югославського федералізму у етнополітичному контексті**

*Олег Верблюдов*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Криза в колишній Югославії мала системний характер і відбувалась у поліетнічному суспільстві. Федеративний устрій держави зумовив поведінку етнічних спільнот – вихід з федерації як засіб подолання кризи.

Цей процес мав конфліктний характер обумовлений невирішенням національним питанням. Національне питання – проблема задоволення інтересів етнічних спільнот у межах державної політики.

Предметом дослідження стане політичне функціонування СФРЮ щодо національного питання (тобто етнополітика) у історичному розвитку.

Залогою етнополітичної стабільності держави (особливо полі етнічної) є співпадіння етнічних, національних та державних інтересів.

Засади югославського федералізму були закладені на другому засіданні Антифашистського віче народного звільнення Югославії у 1943р. Констатувалося, що всі народи висловили своє бажання залишитись у складі єдиної Югославії, яку передбачалося будувати на федеративній основі при повному рівноправстві республік.

Інтеграційною основою федералізму стала ідеологія «югославізму». Вона оформилася у маніфестах та постановках югославського антифашистського руху. Домінуюче положення комуністів у цьому руху обумовило інтернаціональний зміст югославізму. Югославізм став національною ідеєю.

Суб'єктизація югославської федерації стала виразом національного суверенітету югославських народів у формі національно-територіальної автономії. Це задовольняло етнічні інтереси «титовських» народів. Республіка Боснія і Герцеговина була створена не за національним (етнічним), а за територіальним принципом.

Питання внутрішніх кордонів вирішувалося на основі різних принципів – історичному, етнічному, економічному, але не політичному в силу тоталітарного характеру СФРЮ. Практичне втілення методів розмежування призвело до виникнення «сербського питання» - велика кількість сербів стала проживати поза Республікою Сербії. Ця проблема підсилювала конфліктність розпаду федерації.

Конституція 1946 р. закріпила федеративний устрій Югославії. В умовах однопартійності відбулась централізація управління державою.

Політика «самоврядного соціалізму» змінила федеративну структуру. Відбувся зрив у бік розширення повноважень суб'єктів за рахунок влади центру. Ці зміни закріпила Конституція 1963 р. «Хорватська весна» 1971 р. стала віддзеркаленням зміни етнічних інтересів.

Конституція 1974 р. ввела новий принцип узгодження міжсуб'єктних інтересів – паритетний. Етнополітика СФРЮ стала стабілізуючою.

Спроби змінити рівновагу на користь центру у 1987 р., в умовах назріваючої кризи, не мали успіху. Влада центру набула атрибутивного характеру.

Розширення національно-територіальної, а не національно-культурної автономії не відповідало інтернаціональному сенсу югославізму, що підірвало інтеграційні основи суспільства. Відносини центру і периферії перестали бути федеративними, що призвело до кризи державності. Це стало складовою системної кризи в Югославії на рубежі 80-х і 90-х рр. XX ст.

## Польско-белогвардейские отношения в конце 1918-1919 гг.

*Игорь Винокуров*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Данная проблема прежде практически не была самостоятельным предметом исследования, а рассматривалась в контексте внутрироссийского противостояния красных и белых (Иоффе, Какурин), отношений Москвы с Польшей (Ольшанский), Антантой (Зуев, Штейн), гражданской войны в Украине (Савченко). Ядро источниковой базы составляют «Документы по истории советско-польских отношений», воспоминания Деникина, Лукомского, Здзеховского, Гинса.

Развитие польско-белогвардейских отношений определялось рядом факторов: потребностью в согласовании возрождения Польши с идеологией и политикой белых, в их размежевании; борьбой с большевиками; усилиями Антанты; пребыванием значительного числа польских военных и гражданских лиц в России и русских – в Польше. Роль этих факторов зависела от конкретных белых объединений, их состава, лидеров, ситуации на фронтах, особенно на спорных территориях.

Цели сторон в военном аспекте диктовались потребностью в боеспособных людских ресурсах. Варшаву занимала реэвакуация из Сибири поляков – бывших германских и австрийских военнопленных и воинов 5-й дивизии. Отношения между последними и белогвардейцами были напряженными, что не позволяло использовать их совместно. В боевых акциях задействовалась созданная на Дону 4-я дивизия, части поляков на Севере России (столкновение концепций великой Польши и «единой и неделимой» делало их отношения с правительством Миллера весьма холодными).

Организации белых активно занимались вербовкой в Польше. С конца 1918 г. польские военные власти занимались отправкой русских офицеров в армию Деникина. За счет Варшавы происходила транспортировка добровольцев для Юденича.

Политический аспект, связанный с военным, актуализировался весной-летом 1919 г. Находясь на гребне успеха, но ища поддержки Антанты, Колчак признал независимость Польши. Воплощение желания Пилсудского назначить в Омск представителя затянулось: Варшава охотнее контактировала с союзниками, от которых более зависела реэвакуация поляков из Сибири. Под влиянием побед Добровольческой армии польское командование потребовало создать при Деникине и Колчаке военно-политические миссии. Но вскоре Э. Михаэлис, которому предстояло возглавить миссию за Уралом, заявил о слабости Колчака и нецелесообразности соглашения с ним. Лишь осенью была готова посылка

в Сибирь главного комиссара Тарговского, но в связи с разгромом Колчака он туда не выехал.

Отношения Варшавы и Екатеринодара летом-осенью явились балансированием на грани союзничества и конфликта. Не считая красных ближайшей угрозой, польское руководство видело её в Доброармии, вышедшей за линию 1772 г. В сентябре польской разведке запрещались действия против большевиков, способные помочь белым и поощрялись политические акции в ущерб им. Предложив Антанте двинуть 500 тыс.чел. против РСФСР, Варшава отказала в помощи походу Деникина на Москву. Ген. Розвадовский советовал «подождать, пока большевики, разбив Петлюру, победят Деникина, чтобы после этого разгромить тех же большевиков».

Апогей наступления Юденича и Деникина в октябре расширил требования к Польше до ее замыкания Привислинским краем. В ноябре расстановка сил была иной, но деникинцы соглашались максимум на рамки 1815 г. В конце года правительство Юга приняло проект Мак-Киндера: будущее земель к востоку от границы Польши, принятой в Париже, определял плебисцит. Но решение было заблокировано самим Деникиным. Вплоть до окончательного его разгрома стороны держались своих позиций.

Таким образом, в конце 1918-1919 гг. стороны не нашли объединяющего стержня в отношениях между собой. Нацеленность не только на победу, а и на её последствия придавала им черты противников и партнёров, не делая окончательно ни теми, ни другими.

### **Спортивно-оздоровительные лагеря в вузах Украины в 1956-1964 гг.**

*Наталья Власова*

*Донецкий национальный университет*

---

Физкультура и спорт являются составной частью учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях. К середине XX века в украинских вузах была создана развитая спортивная база и сложились определенные спортивные традиции, парады физкультурников, спартакиады. Во всех вузах были организованы кафедры физического воспитания, построены спортивные лагеря, в которых студенты отдыхали и тренировались летом.

Проблема спортивной подготовки студентов в вузах является актуальной и в историографии остается мало изученной. Можно назвать только несколько работ общего характера, в которых уделяется небольшое внимание развитию спорта в вузах. Например, работа "Харьковский университет", "Киевский университет за 50 лет Советской власти".

Эти работы носят не аналитический, а информационный характер, поэтому нельзя считать их серьезным научным исследованием, т.о. тема о спортивных лагерях вузов Украины еще не полностью изучена.

Цель данной публикации - проследить развитие спортивной деятельности студентов Украины в 1956-1964 гг. на примере вузов Харькова, Донецка, Киева, Львова и Одессы. Изучение этого вопроса позволит понять особенность развития спорта в указанный период.

Хронологические рамки исследования 1956-1964 гг., т.е. время "хрущевской оттепели".

Источниковой базой работы являются документы Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины и Государственного архива города Киева, а именно: справки об итогах работы студенческих оздоровительно-спортивных лагерей, доклад о состоянии физического воспитания в вузах Министерства высшего и среднего специального образования УССР за 1961/1962 учебный год начальника управления вузов К. Черкасова.

Организация оздоровительно-спортивных лагерей в вузах Министерства высшего и среднего специального образования УССР началось в 1956 году. Такие лагеря были созданы в районе г. Алушты Львовским политехническим институтом, лагерь Харьковского политехнического института находился в Евпатории. Строительство оздоровительно-спортивных лагерей широкое развитие получило с 1957 г. после того, как Министерство высшего образования УССР своим приказом №1263 обязало директоров вузов организовать, совместно с профсоюзными организациями оздоровительно-спортивные лагеря. С каждым годом возрастало количество и улучшалось благоустройство лагерей, создаваемых вузами. Так, в летнем сезоне 1957 г. вузами УССР были созданы 13 лагерей, где оздоровились 3635 студентов, а летом 1962 г. работало 36 лагерей с охватом 19665 чел. Занятия в спортивных секциях в оздоровительных лагерях в 60-х годах охватывало 30% отдыхающих. Так в 1960 г. отдыхало 16273 чел., 1962 г. - 7331 чел. (по данным 18 вузам). Стоимость путевки в среднем составляла от 10 до 36 рублей в зависимости от вуза- это от 10%- до 30% ее полной стоимости, разницу доплачивал студенческий профсоюз. Поэтому, путевки в спортивно-оздоровительные лагеря были доступны практически любому студенту. И возрастал интерес к физической культуре. Но были и недостатки: слабая оснащенность материально хозяйственной базы, например в ДПИ, многие лагеря не имели своей спортивной базы, мед пунктов.

Студенческие лагеря, созданные вузами, получили в УССР большое развитие и стали эффективной формой оздоровления, активного отдыха и воспитания студентов.



## До проблеми витоків цивілізації майя

Дмитро Воронський

Запорізький національний університет

В сучасній історичній науці генеза цивілізації майя становить собою проблему, причини її утворення являють собою білу пляму на мапі історії.

Майяські племена проживали на території центральної і південної Мезоамерики в так званій області майя. Область майя ділять на три фізико-географічні зони: центральну, південну і північну.

Зародження майяської цивілізації відбулося внаслідок комбінації зовнішніх і внутрішніх факторів.

Перехід у середині I тис. до н. е. на складне сільське-господарство, що виразилося у створенні гібридних сортів кукурудзи і застосуванням полі культурного землеробства являється вагомим фактором.

В кінці II тис. до н. е. при зменшенні популяції тварин у майя домінуючим стає землеробство. Що включало в себе два компоненти: виведення високоврожайних гібридних сортів кукурудзи і гарбуза; відхід від монокультурного принципу. Майя почали вирощувати окультуренні рослини комплексом.

Це давало високий і стабільний додатковий продукт. Завдяки додатковому продукту були створенні передумови виникнення майяської цивілізації – торгівля і ремесло.

Великий додатковий продукт стимулював загальну стратифікацію майяського соціуму з масиву землеробів виділяються страти: жерців, військової знаті, ремісників, торговців.

На думку автора соціальна стратифікація у стародавніх майя розпочинається в кінці II тис. до н. е., коли був розроблений складний 260-й денний календар, який регламентував проведення сільськогосподарських робіт. Спеціально за наглядом за аграрними роботами і веденням календаря, з громади майя землеробів виділяється соціальна група – жрецтво.

На початку I тис. до н. е. у майя виділяються професійні ремісники із стану майя землеробів. Остаточно виділилися ремісники в окрему верству разом із елітою у середині першого тис. до н. е., коли високий додатковий продукт дозволив їх утримувати на суспільному балансі. Разом з виділенням ремісників відбувається оформлення верстви професійних торговців.

Також у I тис. до н. е. у давніх майя виокремлюється військова знать, яка певно насить виборний характер. Військові вожді очолюють майяське ополчення громади, чи племен. Поступово знать намагається злитися із жрецтвом і контролювати політико-адміністративне життя суспільства.

Таким чином, що на середину I тис. до н. е. в суспільстві гірських майя окреслюється п'ятичленна структура, жерці і знать тісно пов'язані між собою, торговці ах-полом і ремісники ах-чуен та прості землероби хоян вінік. Остаточно майяський соціогенез завершується на початку I тис. н. е.

Крім соціальної стратифікації, важливим ознаками цивілізації являється утворення міст і монументальна архітектура. Найважливіші риси класичної цивілізації майя: ієрогліфічна писемність, кам'яні скульптури, стели и олтарі, нефритові прикраси і мозаїчні маски пірамідальні храми з'являються раніше саме у гірських майя.

Перші міста майя теж з'являються у Гватемалі, на узбережжі Тихого океану: Каминальхуйю, Ісапа, Чьяпа-де-Корсо, на півночі Сальвадора Чальчуапа, вже у IV - III ст. до н. е., що підтверджено археологією.

Таким чином ми можемо вести мову про утворення майяської цивілізації вже у IV-III ст. до н. е., а не в III ст. н. е. як вважає більшість дослідників (В. Гуляєв, Ю. Кнорозов, А. Касо) на території центральних і південних зон майя (Гватемали і Сальвадору) лише спираючись на внутрішні фактори розвитку.

Крім внутрішніх факторів розвитку ми можемо виділити такий суттєвий фактор, як ольмекський цивілізаційний вплив.

Втім, враховуючи чималу відстань до земель ольмеків, головну роль у побудові цивілізації гірських майя грав внутрішній розвиток, а не зовнішні цивілізаційні впливи ольмеків. Цивілізація гірських майя гине в результаті природного катаклізму. Джерелом катастрофи був вулкан Ілопанго, розташований в 75 кілометрах на схід від Чальчуапи (Сальвадор).

Почалося масове переселення гірських племен на північ: Юкатан, Петен, Чіапас, Кінтана-Роо, через неможливість ведення землеробства на старих землях. Прибульці принесли свою культуру і прискорили формування класичної цивілізації майя в низинній лісовій зоні.

На рубежі ер ольмекська цивілізація зникає. Її представники переселяються на південь у зону низинних майя. Де ольмеки змішуються з представниками місцевих племен та мігрантами з гірських районів і сприяють утворенню класичної цивілізації майя (III-IX ст. н. е.) період формування тривав I-III ст. н. е.

У результаті аналізу факторів генези майяської цивілізації дослідник припускає, що цивілізація майя двічі переступала цивілізаційний поріг. Перша цивілізація утворилася у Гватемалі і Північному Сальвадорі, існувала у кінці IV-I ст. до н. е. Друга класична цивілізація майя (III – IX ст. н. е.) утворилася в низинних районах Південної Мексики та Юкатану, період її формування тривав I-III ст. н. е. Головною причиною виникнення майяської цивілізації для її першого етапу був внутрішній саморозвиток майяських племен, що виразився у переході з середини I тис. до н. е. на складне сільське-господарство, яке стало

каталізатором соціальної стратифікації та урбаністичних процесів, ольмекський цивілізаційний вплив для утворення цивілізації гірських майя не грав суттєвої ролі. Але для формування цивілізації класичних майя вплив ольмеків був величезним і переважав внутрішні чинники.

### **Порядок взимання продовольственного налога в сельских обществах курской губернии в начале XX в.**

*Елизавета Вьюник*

*Белгородский государственный университет*

---

Важной налоговой статьёй, установленной законодательством 19 февраля 1861 г. являлся продовольственный налог, который должен был способствовать развитию хлебозапасной системы. Продовольственный налог разрешалось выполнять как в денежной, так и в натуральной форме, внося часть хлеба в сельские хлебозапасные магазины. Хлебозапасная система России начала создаваться со второй половины XVIII в. для помощи крестьянам в неурожайные годы. В результате реформы 1861 г. право управления продовольственными натуральными и денежными взносами были переданы сельской крестьянской общине. Надзором за продовольственной деятельностью общины занимались сначала мировые посредники, затем с 1864 земские учреждения.

В 1900 г. введены в действие «Временные правила по обеспечению продовольственных потребностей сельских обывателей», в соответствии с которыми обязанности по надзору за сельскими хлебными запасами, по управлению губернскими продовольственными капиталами переходили от земств к губернской администрации. Временные правила отменяли рассрочку платежей продовольственного долга. Сельские писари обязаны были записывать в податной тетради продовольственный долг, числящийся за каждым должником полностью. Устанавливалось правило приоритетного взимания продовольственных долгов «впереді всех других долгов».

От 20 июля 1900 г. Министерство внутренних дел разослало циркуляр № 15, в соответствии с которым домохозяева – должники делились на две категории, для каждой из этих групп устанавливался и особый порядок взыскания продовольственных долгов.

Сельским писарям непосредственно через уездных податных инспекторов было дано распоряжение о заполнении особой ведомости, призванной точно фиксировать фамилии должников и сумму долга по продовольственному налогу. Сведения о количестве долгов, собранные уездными органами власти, передавались губернской земской управе в губернский продовольственный капитал.

Нормы взыскания продовольственного налога определялись на уездных продовольственных совещаниях. Совещания собирались ежегодно в августе. Заседания совещания продолжались в течение недели, с обязательным присутствием должностных лиц: председатель съезда, земские начальники, податный инспектор, председатель земской управы, секретарь съезда. Решения, принятые на продовольственном совещании, утверждались уездным съездом. Данные с указанием размера взысканий по продналогу передавались в губернскую казенную палату, которая обязана была внести их в частные окладные листы. Податные инспекторы могли оспаривать принятые на совещаниях решения.

Нормы взыскания недоимок по продналогу с Пригородной волости Корочанского уезда в 1900 г. должно было быть собрано в денежном исчислении 5755 руб., а в натуральном виде в продовольственные магазины сельских обществ должно было поступить 102 976 меры зерна, в расчете 4 меры на душу мужского пола. Однако собрано было 52 644 мер или 51 %. Итак в ссудах и недоимках осталось 50332 мер, т.е. почти половина.

Таким образом, в начале XX в. даже после принятия государственных мер накопление недоимок по продовольственному налогу продолжалось.

### **Выход Франции из военной организации НАТО: причины, этапы, последствия**

*Юрий Гавриленко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Кризис в отношениях Франции и НАТО фактически начался после образования Пятой республики. Изменение внешней политики Парижа было связано с взглядами Ш. де Голля, взявшего курс на возвращение Франции былого величия, которое, по его мнению, могло быть возрождено с помощью преодоления зависимого положения от США и Великобритании. Де Голль начал принимать активные меры, направленные на обеспечение достойного места Франции в НАТО и признания ее в этом блоке в качестве державы с «мировой ответственностью».

24 сентября 1958 г. генерал направил американскому президенту Д. Эйзенхауэру и британскому премьер-министру Г. Макмиллану секретный меморандум, в котором потребовал, чтобы в НАТО была создана система трехсторонних консультаций Вашингтона, Лондона и Парижа для принятия совместных решений, имевших стратегическое значение для блока. Англия и США не поддержали эту идею. Поэтому де Голль предпринял шаги, направленные на обретение Францией независимости в сфере обороны и пересмотра позиций страны в военной системе альянса.

В марте 1959 г. был выведен из-под командования альянса средиземноморский флот Франции и системы ПВО, контролирующее воздушное пространство. Американским войскам было запрещено размещать во Франции оружие массового поражения и средства его доставки. Правительство начало создание собственного атомного оружия. При этом считалось, что от СССР исходит лишь ограниченная угроза, которую возможно сдержать собственным ядерным потенциалом. Летом 1963 г. был выведен из НАТО французский атлантический флот. Де Голль все больше начал критиковать политику США. Он был возмущен войной во Вьетнаме, отозвав в мае 1965 г. своих представителей из СЕАТО.

21 февраля 1966 г. Франция официально заявила о выходе из военной организации НАТО. Де Голль заявил, что в связи с изменениями в мире, политика, проводимая в рамках альянса, противоречит интересам Франции и может привести к автоматическому вовлечению в конфликты, вопреки ее государственным интересам. С 1 июля 1966 г. все французские вооруженные силы были подчинены национальному командованию, а с 6 октября 1966 г. представители Франции покинули постоянный военный комитет НАТО. На территории Республики были ликвидированы все военные штабы альянса, иностранные военные базы, выведены союзнические войска. Штаб-квартира была перенесена из Реконкура в Брюссель.

Выход Франции из военной системы блока вовсе не означал полного разрыва Парижа с НАТО. Союзнические позиции Франции сохранились в политических институтах блока: в Атлантическом совете, а также в различных гражданских институтах. В сентябре 1967 г. Париж установил с военной структурой сотрудничество на двусторонней основе.

Принятая в 1967 г. новая военно-политическая доктрина Франции («доктрина Айре») исходила из концепций «обороны по всем азимутам» или «многостороннего сдерживания», что предполагало ослабление конфронтации с Советским Союзом и заложило предпосылки политике разрядки на европейском континенте.

### **Українська родина Гуцульщини кінця XIX – початку XX ст.: економічна функція**

*Надія Галушка*

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

---

Економічна функція повинна забезпечувати матеріальні основи існування сім'ї, і реалізується через виконання двох її підфункцій: виробничої та споживчої.

Дослідники XIX – початку XX ст., зокрема В. Охримович, М. Зубрицький, І. Франко, О. Франко, В. Шухевич, Р. Кайндль та інші, працювали над даною темою, залишивши описові матеріали, які

використовували дослідники XX століття, зокрема О. Кравець, Є. Сявавко, П. Федак, А. Пономарьов, Р. Чмелик та інші.

Одним з головних чинників організації сімейного виробництва є тип сім'ї, від якого залежить чисельність робочої сили, ступінь трудової активності та інше. В досліджуваній період на Гуцульщині існувала в основному мала сім'я та залишки великої (чи розширеної).

На даній території існувала приватна власність на землю та сервітути, тому економічне становище залежало від заможності сім'ї та працєвитості її членів. Мала кількість вільних земель в Українських Карпатах привела до того, що головним заняттям гуцулів стало тваринництво та промисли, а також найм на сезонні роботи на рівнинах чи за кордоном.

В основі організації виробничої діяльності селянської сім'ї лежить статевий - віковий розподіл праці. Статевий поділ праці залежить від типу сім'ї. Якщо у великій сім'ї він був чіткий та статичний, то в малій сім'ї межа між жіночою та чоловічою роботою не така виразна, і з'являється більша кількість спільно виконуваних робіт. Чоловікам належали роботи за доглядом по господарству, найм на промисли та інші. Жінки крім щоденної хатньої роботи, займались переробкою сировини власного господарства та доглядом за дітьми. Діти залучались до роботи в досить ранньому віці, хоча це залежало від типу сім'ї, бо у великій родині це відбувалось пізніше.

Споживча підфункція селянської сім'ї полягає у обліку прибутків та розподілі витрат. Прибутком від господарства користувався чоловік-господар. Жінка могла мати свій дохід. Гроші дорослих неодружених синів та дочок зберігались у батька, хоча могли використовуватись і самими дітьми. Рішення про витрати коштів приймались спільно чоловіком та дружиною, або зі старшими синами. Якщо це було марнотратство – чоловік пропивав їх, то громада чи священник могли втручатись у сімейні справи.

Українська гуцульська сім'я досліджуваного періоду, є фактично окремих виробничо-споживчий трудовий колектив, в якому рідко використовувалась наймана праця.

### **Старомерчанские курганы скифского времени на Харьковщине**

*Александр Ганшин*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Курганы являются носителем необычайного числа информации необходимой для реконструкции различных аспектов жизни населения скифского времени нашего края в древности. Можно с уверенностью сказать, что в обряде погребения отражаются в определенной мере основные черты социальной структуры общества, особенности хозяйства и

быта местного населения, его религиозные верования и этнографические особенности, важные для проблем генезиса и этнокультурных связей.

Особое место среди различных погребальных памятников скифского времени северодонецкого региона занимают курганные могильники у п. Старый Мерчик. Эти курганные погребения отличаются от остальных погребальных памятников этого времени в первую очередь своим богатством и особенностями погребальных сооружений.

Они стали известны археологам ещё в 1970 году. Разведками А. В. Бандуровского, Ю. В. Буйнова и А. К. Дегтяря в окрестностях этого посёлка были зафиксированы пять курганных групп, в которые входило от шести до 12 насыпей. Курганная группа №1 относится к позднему бронзовому веку, но содержала и впускные погребения скифского периода. Они оказались очень бедными и ни чем не отличались от обычных захоронений рядовых общинников раннего железного века на Харьковщине.

Совершенно иной статус имеют курганные группы 2,3 и 4. В первой из них археологами раскопаны только два кургана, ещё один «чёрными археологами». Курган №1 исследован В. Н. Окатенком весной 2007 г. В нём обнаружено парное захоронение в деревянном склепе с оружием и деталями конской сбруи. В кургане №2 (разрушенном во время Второй Мировой Войны) – золотая нашивная бляшка с фигурой в кольцо свернувшегося хищника. Датируется Х в. до н. э. Курган №3 (разрушен «чёрными археологами») найдены обломки античной столовой керамики и бронзовое конца V - начала IV в. до н. э.

В курганной группе №3 раскопаны 12 курганов. Все они по амфорной таре (Менда, Солоха – 1,2) и другими артефактами датируются IV в. до н. э. практически во всех погребениях здесь были деревянные склепы с парными захоронениями, в сопровождении оборонительного и наступательного вооружения. В двух курганах был найден акинаки с золотой аппликацией рукоятей и конской уздой. В кургане №3 найден и бронзовый котёл, а в кургане №11 – позолоченный серебряный кубок с изображением букраниев. В этом же захоронении сохранилась ручка от двуручного сосуда греческого производства. Подобные предметы раньше встречались только в самых богатых скифских погребениях Северного Причерноморья.

Курганная группа №4 (всего 6 курганов) датируется второй половиной IV – началом III вв. до н. э. Здесь так же содержались захоронения воинов.

В итоге можно сделать вывод, что возле пос. Старый Мерчик с VI по начало III вв. до н. э. хоронили местную элиту, включая и всадника (к. №3, группа 3) и, возможно, племенного вождя (к. №11, группа 3). О высоком прижизненном социальном статусе этих умерших

свидетельствует и захоронение в одних комплексах социально зависимых лиц (оруженосцев, поваров, виночерпиев). Этническая принадлежность старомерчанских курганов пока не ясна. Думается, они были оставлены подвижными скотоводами и господствующей верхушкой общества в среде местных племён скифского периода.

## **Культурно-просвітницька діяльність уманської кооперативної спілки**

*Інна Гарбузова*

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Друга половина XIX - початок XX століття ознаменувались бурхливим розвитком громадсько-політичної, філософської, економічної, історичної та педагогічної думки України. У зазначений період відбувся активний національно-просвітницький рух та розбудова української державності. У низці навчальних закладів України наприкінці XIX століття поширюються ідеї кооперативного виховання учнівської молоді.

Одним із напрямків вивчення просвітницької спадщини України є дослідження культурно-освітньої діяльності кооперативних товариств окремих регіонів.

Ідея створення кооперативного об'єднання на Уманщині відноситься до 1912 року. На той час у регіоні діяло близько 60-ти сільських споживчих товариств і відчувалась гостра необхідність у союзному об'єднанні. 1 липня 1912 р. був скликаний перший з'їзд представників кооперативних товариств Уманщини. З'їзд ухвалив рішення розробити Статут Спілки споживчих товариств Уманського району і заснував земську касу дрібного кредиту. Зважаючи на негативне ставлення владних структур до кооперації, з'їзд прийняв постанову про клопотання перед Московською спілкою споживчих товариств про відкриття в Умані своєї філії. У 1914 р. відбулися збори уповноважених „Земського кооперативного закупівельного товариства”, на яких було обрано правління товариства, але у зв'язку з початком I світової війни в 1914 р. товариство припинило своє існування через мобілізацію до армії новообраних членів правління. В 1916 р. кооператори Уманщини знову піднімають клопотання про відкриття Спілки під назвою „Споживче товариство гуртових закупок”, статут якого було затверджено губернатором лише в січні 1917 р.

Майже з самого початку свого існування Спілка надає великого значення кооперативно-організаційній діяльності у напрямку кооперативного виховання народних мас, підготовки досвідчених фахівців на селі, організації нових споживчих, кредитних та сільськогосподарських

товариств. З метою виховання молоді в кооперативному напрямку і підготовки кваліфікованих працівників для села Уманська кооперативна спілка запровадила викладання кооперації в школах і, разом з тим, для практики учнів, які навчаються кооперації – шкільні кооперативи. Передумовами становлення кооперативних товариств окремих регіонів та України у цілому в кінці XIX – на початку XX століття стали економічні чинники та пошквдження соціокультурної діяльності значної частини інтелігенції. Кооперативні товариства ми розглядаємо як добровільні об'єднання національно свідомих діячів, учених, викладачів, представників широкої громадськості, котрі здійснювали організаційну, просвітницьку, культурницьку діяльність, спрямовану на піднесення економічного добробуту, а також на реалізацію освітньо-виховних цілей серед дітей, молоді та дорослого населення. Завдяки їхнім зусиллям були відкриті школи, заклади професійної освіти, навчальні курси, засновано мережу бібліотек, читальні, книжкових складів. Таку діяльність кооперативних товариств слід кваліфікувати як просвітницько-культурницький рух, якому були притаманні певна системність та адекватність соціокультурним умовам життя. Вона відіграла значну роль в українському національно-культурному піднесенні кінця XIX – початку XX ст. і мала великий вплив на розвиток вітчизняного шкільництва.

### **Тактика и практика использования радио на флоте в русско-японской войне 1904-1905 гг.**

*Максим Гержановский*

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова*

---

Русско-японская война, вспыхнувшая в феврале 1904 года в результате конфликта интересов Санкт-Петербурга и Токио, стала первой войной, в которой радио использовалась обеими сторонами для обеспечения связи со своими войсками. Возможность посылать сигналы «за горизонт» стало революцией в разведке. Кораблю-разведчику вовсе не обязательно теперь идти на всех парах в зону прямой видимости своего адмирала, или слать к нему посылное судно. Именно хорошей разведке, сосредоточенной главным образом на линии наблюдения между о. Квельпарт и группой о-вов Гото, а также вдоль всего корейского побережья, обязан адмирал Того своевременным обнаружением русской эскадры, что имело важное значение для выполнения его знаменитого «crossing-T».

Кроме существенных сдвигов в разведке радиосвязь позволила увеличить дистанцию боя, так как главный калибр тогдашних броненосцев мог «закидывать» снаряды далеко за линию горизонта. Оставалось дело за

малым – «увидеть» противника на таком расстоянии, чего можно было добиться, используя суда-корректировщики при наличии надежной связи последних с броненосцами. Активно применяли эту тактику русские в Порт-Артуре.

С самого начала войны использовали радио не только для обычной радиосвязи, но и необычным образом, для целей, совсем отличных от тех, для которых оно предназначалось. Как известно, Япония начала войну с внезапного нападения на русские военные корабли стоявшие на якоре в портах Чемульпо и Порт-Артур. Однако во время частых атак японцев на суда в Порт-Артуре, радиооператоры на российской базе часто замечали, что перед атакой они могли слышать в наушниках увеличивающийся по интенсивности радиообмен между японскими кораблями, что было возможно потому, что японцы использовали радио без всяких предосторожностей, не скрывая своих радиопередач. Поскольку эти сигналы перехватывались задолго до появления кораблей противника, русское командование готовило свои силы к отражению неминуемой атаки японцев. Позже это станет называться радиоразведкой. Достойным примером ее использования выявились действия Владивостокского отряда крейсеров.

Важным каналом получения информации о противнике стал перехват и дешифровка радиogramм противника. Поскольку японцы, долгое время переговаривались по радио открытым текстом, достаточно было иметь при штабе переводчика, чтобы читать их сообщения. Благодаря радиоперехвату, в частности, была сорвана третья заградительная операция японцев под Порт-Артуром.

15.04.1904 г. радио находит еще одно новое боевое применение. Передающая станция "Золотая гора" и броненосец "Победа" создают помехи обнаруженному телеграфному обмену японских кораблей и тем самым резко снижают эффективность проводимого ими артиллерийского обстрела крепости Порт-Артур. Стало ясно, что если не обеспечена скрытность связи, то оказывается уязвимой ее надежность. Это использование радио можно считать эмбриональной стадией РЭБ.

### **Урбанізація в Україні у 60-х роках XX століття**

*Ярослав Гирич*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

---

Процес поступового зростання ролі міст та їх жителів (урбанізація), набув особливої ролі впродовж 1960-х років. Всесоюзний перепис населення 1959 року зафіксував питому вагу міського населення на рівні 45,46%. Наприкінці 1950-х років керівництвом радянської держави і партії

було ухвалено ряд принципових рішень, присвячених особливій ролі цивільного житлового будівництва. Серед подібних нормативних актів варто згадати Постанову ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР 4 грудня 1958 р. «Про заходи по поліпшенню справи планування і забудови населених пунктів УРСР» та Постанову ЦК КПРС та РМ СРСР від 31 червня 1959 року «Про розвиток житлового будівництва в СРСР». Новою житловою програмою країни передбачалось: ліквідація впродовж 10-12 років нестачі житлового фонду; здешевлення собівартості одного квадратного метру житла; розробка та виконання генеральних планів розвитку міських населених пунктів включно з райцентрами; створення широкої мережі цементних заводів та інших підприємств по виробництву будівельних матеріалів, що б здешевило їх вартість; створення великої кількості мобільних будівельних бригад та потужних трестів; ведення міської забудови нового типу – житлових масивів, на вільних від забудови територіях; будівництво будинків першого покоління індустріальної забудови – т. зв. «хрущовки» тощо.

Активна містобудівна політика разом зі значним міграційним рухом, що спостерігався всередині України, призвели до стрімкого зростання абсолютної та відносної чисельності її міського населення. Швидке зростання в післявоєнні роки міського населення за рахунок механічного приросту та переведення сільських населених пунктів до категорії міських в результаті індустріалізації зумовили систематичне скорочення як абсолютної, так і відносної чисельності сільського населення. Середньорічні темпи зниження кількості сільського населення республіки протягом 1950-1962 рр. становили 0,5%. З іншого боку, середньорічні темпи зростання всього населення впродовж 1950-1962 рр. становили близько 1,5%, а міського – понад 4%. Україна належала до числа республік зі значною інтенсивністю міграції. Так, у 1968– 1969 р. обіг міжреспубліканської і внутрішньореспубліканської міграції населення (сума прибулих і вибулих) склав тут 4385,2 тис. осіб, тобто на 1000 осіб середньорічного населення змінило місце проживання 94 особи.

Як наслідок політики активного цивільного житлового будівництва з 1956 по 1965 рр. було збудовано 182 423 тис. кв.м. житлової площі, зведено 4 101,3 тис. квартир (будівель), житло одержали 17,9 млн. осіб. Окрім того, колгоспами, колгоспниками та сільською інтелігенцією споруджено 911,5 тис. жилих будинків.

Відповідно до Всесоюзного перепису населення 15 січня 1970 р. міське населення України складало 54,56%, на території УРСР нарахувалося вісім міст із населенням понад 500 тис. чол., і в них проживало понад 28% міського населення республіки. Згідно статистичних даних, отриманих після проведення перепису 15 січня 1959 р. таких міст було п'ять, і в них зосереджувалось трохи більше 21% міських жителів.

Отже, впродовж 60-х рр. XX ст. внаслідок активної містобудівної політики, значного міграційного руху, адміністративного переведення сільських населених пунктів у міські, Україна перетворилась на високоурбанізовану республіку.

## **Громадсько-політична і науково-публіцистична діяльність А. Ніковського у 1924-1929 рр.**

*Микола Горбатюк*

*Київський національний лінгвістичний університет*

Визначальним фактором суспільно-політичного, економічного і культурного розвитку будь-якої держави є вплив на нього дій і вчинків конкретної історичної постаті. Зважаючи на це, українська історична наука все більше уваги звертає на вивчення життя і діяльності визначних громадсько-політичних діячів, особливо тих, які були викреслені радянською історіографією. Однією із таких постатей, яка має бути повернена із забуття є Андрій Васильович Ніковський.

Після поразки українських національно-визвольних змагань А. Ніковський перебував в еміграції. Деякий час проживав на території Польщі, згодом у Німеччині, де працював у видавництві Якова Оренштайна “Українська накладня”. У цей період він відійшов від активної політичної діяльності, і почав пошуки шляхів для повернення на батьківщину, де у Києві на нього чекали двоє його малолітніх дітей – дочка Галина і син Володимир.

На початку 1924 р. А. Ніковський, завдяки клопотанням академіка С. Єфремова отримав дозвіл на повернення в УРСР для роботи у ВУАН. Перед виїздом із Німеччини А. Ніковський мав зустріч із представниками Державного Центру УНР Р. Смаль-Стоцьким, О. Шульгіним і М. Васильком, яким пообіцяв, що після повернення на Україну він не буде виступати проти українських еміграційних державних органів і не перейде на радянську платформу.

В УСРР А. Ніковський прибув 19 листопада 1924 р. Після повернення він деякий час, спільно із дітьми, жив у родині Єфремових-Дурдуківських. В цей час всі свої сили він сконцентрував виключно на науковій та літературно-публіцистичній діяльності.

У 20-ті роки одним із профільних завдань ВУАН була підготовка і видання термінологічних і перекладних словників. А. Ніковський у цей час входив до двох комісій: Комісії словника живої української мови та літературної, як член Історично-літературного товариства. В цей час він також працював над підготовкою багатотомного українсько-російського словника та брав участь в укладанні англо-українського словника,

словників іноземних термінів та театральної термінології. Як науковий співробітник I відділу ВУАН А. Ніковський писав наукові праці у галузі української літератури. Так, протягом 1926 р. їх вийшло 11.

Активно виступав проти централізаторських тенденцій у радянській науці. Зокрема, його підпис міститься під зверненням наукових співробітників ВУАН спільному зібранню академії з вимогою звернутися до уряду УСРР із заявою про недоцільність перейменування Російської Академії наук на Всесоюзню.

Крім цього, А. Ніковський брав участь у роботі кооперативних видавництв ("Слово" та ін.), які займалися підготовкою до друку творів українських і світових класиків: написав передмови та здійснив редакцію творів Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, В. Винниченка, О. Кобилянської, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Бурдуляка, О. Левицького, В. Шекспіра, А. Франса, П. Меріме та ін. У журналі "Життя і революція" було видано ряд його критичних статей на твори тогочасних українських письменників (В. Підмогильного, Ю. Яновського та ін.).

Впродовж зазначеного періоду А. Ніковський активно займався перекладацькою діяльністю. Зокрема, ним було зроблено переклади на українську мову творів Дж. Лондона та М. Гоголя.

З грудня 1928 р. долучився до роботи Українського бібліологічного товариства, де читав доповіді на літературну тематику.

У липні 1929 р. був заарештований за підозрою в участі у "Спілці визволення України". В інспірованій ОГПУ справі проходив як один із головних обвинувачених. Радянські каральні органи визначили його роль як емісара петлюрівського емігрантського центру для боротьби з більшовицькою владою. Був засуджений на 10 років позбавлення волі і 5 років поразки у правах. Ув'язнення відбував у Ярославському політизоляторі та на Соловках.

Таким чином, після повернення з еміграції А. Ніковський відійшов від політики і присвятив себе науковій, видавничій та літературно-публіцистичній діяльності.

### **Купеческая семья города Белгорода по материалам ревизских сказок 1795 года**

*Денис Гребеннюков*

*Белгородский государственный университет*

Русская купеческая семья в общественном сознании хорошо запечатлена как художественный образ, рожденный классической драматургией, но как исторический феномен еще мало изучена. В предлагаемом исследовании содержатся обобщенные выводы по

результатам наблюдений за белгородским купечеством конца XVIII в. по материалам ревизских сказок 1795 г.

Объектом историко-демографического наблюдения стали 422 купеческие семьи. Купеческих фамилий было – 270, следовательно, 152 семьи (36%) принадлежали близким родственникам.

Купеческие жены были моложе главы семьи в среднем на 5,5 лет. При повторном браке овдовевших купцов глава семьи был старше в среднем на 13 лет. Изредка встречались семьи, в которых супруги были ровесниками – 28 семей. В 37 семьях жены были старше мужей в среднем на 4 года.

Очевидна зависимость возрастных различий супругов с возрастом главы семьи. В диапазоне возраста мужа от 16 до 25 лет он старше жены на 1 год, 26 – 35 лет – на 4 года, 36 – 45 лет – на 7 лет, 46 – 55 лет – на 10 лет.

Из 422 семей было 365 полных, в 57 семьях лишь один - вдовый родитель. Помимо этого, в семьях проживало 60 пожилых вдовых отцов и матерей. Кроме того, как правило, фамилии были представлены 2-мя поколениями, хотя встречаются случаи даже с 4-мя поколениями (3 случая).

Преобладали многодетные, по современным представлениям семьи: с 1 ребенком 81 семья (19%); 2 – 3 детей – 136 семей (32%); 4 – 5 детей – 107 семей (25%); 6 и более детей – 69 семей (16%). В 29 семьях не было детей. Среди детей преобладали мальчики, которых было ≈ 55%.

Половина браков носила внутрисословный характер. Из 217 случаев, в которых удалось установить сословную принадлежность супруги, 103 жены были из купеческими дочками, 36 – крестьянки, 34 – мещанки, 18 – дворянки (в 17 из них – дочери офицеров), 8 дочери священнослужителей, 7 – из других слоев.

Подобная ситуация прослеживается и в выдаче замуж дочерей (162 случая). Приоритет отдавался купцам – 85 случаев (52%), за ними следовали крестьяне – 26 случаев (16%), мещане 15 случаев (9%). По 14 случаев приходится на детей священнослужителей, статских служащих и солдат (по 8,5%), за дворян (5 из них офицеры) было выдано 6 дочерей, два случая выдачи приходится на другие социальные группы. Приоритет в выборе жены и выдаче замуж дочерей отдавался своему сословию. Выдача за крестьян и мещан объясняется, тем, что большинство купцов вышли из их среды.

Существует связь между продолжительностью жизни представителей купеческих семей и полом. Было выявлено 124 случая мужских смертей и 69 женских. Смертность среди детей (1-7 лет) у мужчин 12,9% выявленных случаев, у женщин 13,4%, т.е. приблизительно равны. Равны и показатели по смертности среди юношей и девушек (8-20 лет),

которые составляют 7,2% выявленных случаев. Расхождения в смертности между полами увеличиваются с каждым годом: в возрасте 21-40 лет у мужчин – 25% случаев, а у женщин – 15,9% случаев, в возрасте 41-60 лет у мужчин – 31,4% случаев, у женщин – 18,8% случаев. Наиболее большие расхождения среди выявленных случаев смерти, после шестидесяти лет: у мужчин 23,3%, у женщин 43,4%. Эти факты говорят о большей продолжительности жизни среди женского пола в купеческом сословии.

### **Проблемы среднеазиатской археологии в работах А. И. Тереножкина**

*Мария Гречишкина*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Деятельность Алексея Ивановича Тереножкина до сих пор не является полностью освещенной и оцененной современной археологической наукой, особенно это касается среднеазиатского этапа деятельности (1926-1948гг.), в условиях которого ученый сформировался как археолог.

Рассмотреть все вопросы, которые изучал ученый в Средней Азии, не представляется возможным из-за недоступности некоторых опубликованных статей и монографии исследователя, поэтому можно выделить лишь основные проблемы, которыми занимался Алексей Иванович:

1. малоизученность доарабского периода Средней Азии;
2. периодизация архитектурных построек Древнего Хорезма;
3. керамическое производство в Хорезме;
4. искусство в доарабском Хорезме;
5. археологическая периодизация г. Самарканда, а также Согда и Чача.

Доарабский период Средней Азии был мало известным археологической науке первой четверти XX вв. Поэтому основным направлением в изучении древностей Алексей Иванович выбрал именно доарабский период. На землях древнего Хорезма он открыл и частично исследовал комплексы развалин Беркут-кала (VI – IX вв.), Аяз-кала (I – VII вв.), крепости Думан-кала, Джильдык-кала (первые столетия н.э.) и продолжил уже начатые исследования замков Гульдурсун, Наринджан и Пиль-кала, проводил раскопки кухендиза города Пянджикент (VII – нач. VIII вв.).

Ученый первый предложил характеристику и периодизацию памятников позднеафригидского времени VII – VIII ст. Во время разведок в пустынных районах Узбекистана было выделено три основных типа

памятников архитектуры, которые возникли в доарабское время и были покинуты во время монгольского завоевания Чингисхана.

В керамическом производстве Хорезма, ученый выделил 3 этапа, которые имеют ярко выраженные признаки.

Тереножкин А. И. первым составил археологическую периодизацию г. Самарканда в которой выделил 7 периодов начиная от раннего железного века и заканчивая монгольским завоеванием. Историко-культурная периодизация Согда и Чача являлась теоретическим обобщением многолетних полевых исследований.

Таким образом, Тереножкин А. И. сделал значительный вклад в развитие археологии Средней Азии, а его периодизация г. Самарканд на сегодняшний день является общепризнанной.

### **К вопросу о боспорских агораномях**

*Денис Грибанов*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Исследование государственного устройства античных полисов Северного Причерноморья всегда являлось одним из актуальных направлений отечественного антиковедения. Однако учитывая общую ограниченность источниковой базы для подобных исследований некоторые важные аспекты государственного устройства Ольвии, Херсонеса и, в особенности, Боспора до сих пор не получили должного отражения в научной историографии. К их числу относится и вопрос о существовании на Боспоре в эпоху Спартокидов такой важной и широко распространённой в греческом мире магистратуры, как агораномия.

При рассмотрении этого вопроса используется сравнительно-исторический метод, позволяющий сопоставить данную боспорскую магистратуру с её аналогами в других греческих государствах (в Афинах, Ольвии, Херсонесе). Основными источниками являются агораномные клейма на весовых гирях и на мерных сосудах.

Анализ всех доступных источников позволяет сделать вывод, что на Боспоре агораномия существовала в Пантикапее и, возможно, в Фанагории, являясь коллегияльной магистратурой. При этом боспорские агораномы в соответствии с общегреческими традициями сохраняли свою основную функцию – контроль над рыночной торговлей. География находок весовых гирь и мерных сосудов с агораномными клеймами указывает на то, что власть пантикапейских магистратов могла распространяться не только на Пантикапей и близкий к нему Мирмекий, но и на Нимфей. Этот вывод может изменить существующие представления о границах пантикапейского полиса, который являлся



политическим центром боспорского архэ, постепенно формировавшегося в конце V-первой половине IV вв. до н.э.

Как показывает пример сицилийского архэ в период правления Дионисия Старшего, в подобных государствах сохранение отдельных традиционных форм полисной власти, таких как магистратуры, было тесно связано с активной политической ролью гражданской общины, выражавшейся в деятельности Народного собрания. Учитывая это, можно предположить, что и на Боспоре кандидаты на должность агораномов, хотя бы формально, утверждались в Народном собрании. Это расширяет наши представления о характере законодательной деятельности Народных собраний в боспорских городах. Поэтому доказанный факт существования на Боспоре в период Спартокидов агораномии в перспективе может стать важным элементом в исследовании взаимоотношений правителя-тирана и полисной гражданской общины.

### **Архитекторы Харьковского университета XIX – начала XX века и их роль в формировании городского облика**

*Артем Григорьев*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

История зданий Харьковского университета интересна и многообразна. Одной из наиболее ярких ее страниц являются жизнеописания архитекторов высшего учебного заведения.

Существование должности университетского архитектора с самого момента основания высшего учебного заведения свидетельствовало о достаточно серьезном отношении к постройке зданий и обустройстве помещений для университета. Штатные архитекторы пользовались большим уважением не только в университетской среде, но и во всем городе. Вот как писал Д. И. Багaley об отношении к первому архитектору университета: «адъюнкты архитектуры Васильев был одним из самых популярных людей в Харькове; это объясняется, с одной стороны, его специальностью, а с другой – характером».

Должность штатного архитектора существовала не только в Харьковском, но и в других университетах Российской империи. Первым в Харькове это место занял Е. А. Васильев, принятый на должность адъюнкта архитектуры и, без дополнительной оплаты, университетского архитектора. Позже эта работа стала оплачиваться. По университетскому уставу 1863 г. жалование архитектора составляло 400 рублей серебром, дополнительно ему выплачивалось 200 рублей "столовых" (такую же сумму получал университетский врач, оклад профессора в это время составлял 2400 рублей, и дополнительно 300 рублей "столовых",

и 300 рублей "квартирных"). Согласно уставу 1884 г. такая оплата труда архитектора сохранилась.

Создавались специальные строительные комиссии, в состав которых входила администрация университета, архитектор и другие должностные лица. Для строителей издавались специальные инструкции по постройке тех или иных зданий (студенческого общежития, университетских клиник и т.д.).

Следует сказать, что при постройке университетских зданий во внимание принималась не только их площадь, но и объем – то есть архитекторы заботились даже о количестве кислорода, необходимого для нормального протекания интеллектуальной деятельности.

Отметим, что далеко не все проекты университетских построек нашли свое воплощение в реальности. Так, первый вариант университетского городка разработал Е. А. Васильев. По его проекту университетские здания предполагалось возвести примерно на той территории, где в настоящее время находится площадь Свободы. Проект очень понравился в Петербурге, но от его осуществления пришлось отказаться из-за недостатка средств. Университету решили отдать расположенный в центре города губернаторский дворец, построенный в 1776 г. Не был воплощен в жизнь и план реконструкции университетского здания архитектора В. В. Величко.

Всесторонний анализ творчества архитекторов Харьковского университета убеждает в том, что именно эти люди во многом сформировали архитектурный облик города Харькова.

### **Гуртки самоосвіти в Харківському університеті у другій половині XIX ст.**

*Марина Григор'єва*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразина*

---

Наприкінці 50-х - на початку 60-х років XIX ст. в студентському середовищі підвищився інтерес до науки. За порадою та під керівництвом професорів, або самостійно юнаки займалися науковою роботою, шукали та знаходили літературу, здатну відповісти на їх запити, перекладали та видавали кращі твори зарубіжних авторів, організовували літературно-наукові заходи, співпрацювали з літературними та науковими журналами.

Студентські гуртки наукового спрямування в цей час являли собою нелегальні або напівлегальні науково-літературні об'єднання, де читались реферати про народні рухи та революції, дебатовались питання моралі тощо. Значною мірою це були, так би мовити, «гуртки самоосвіти». Вони

виникали у великій кількості з середини 50-х років та існували до кінця ХХ ст. Метою більшості гуртків була самоосвіта, але не в академічному навчальному, а в більш широкому сенсі цього слова. Перед освіченою частиною суспільства поставало питання про подальші шляхи розвитку. Щоб зрозуміти зміст того, що відбувалось, та перспективи на майбутнє, необхідною була певна теоретична підготовка, обізнаність з новітніми філософськими, соціальними, політико-економічними вченнями, звернення до історичного досвіду. В гуртках обговорювалися найрізноманітніші питання – наукові, літературні, проблеми сучасності. Робились спроби знайти теоріям практичне втілення. Виникнення таких гуртків належало до ранніх проявів суспільно-просвітницького руху. Метою освітніх гуртків було вивчення предметів, не передбачених державною програмою, розвиток національної свідомості, підготовка студентів до громадської праці.

Діяльність таких гуртків проходила, частіше за все, вдома у когось зі студентів. Так, колишній студент Харківського університету А. Г. Воронов згадує про гурток, метою якого була «організація літературно-наукових занять». До складу гуртка входило 15 – 20 студентів з різних факультетів університету. Головним організатором гуртка був студент-юрист другого курсу П. О. Матвеев.

Про подібний гурток згадує і мемуарист – студент Харківського університету середини 60-х років ХІХ ст. М. М. Ковалевський. За його свідченням, в будинку студента Ковальського, на вечірніх зібраннях збиралось чимало людей, які знайомили один одного з досягненнями природничих наук, медицини, історії та юриспруденції. «Всі ми без розрізнення спеціальностей цікавились виключно суспільними питаннями, не виходячи при цьому з чистої теорії» - згадував М. М. Ковалевський.

Зазначені гуртки, безперечно, не можна вважати суто науковими. Не слід забувати про те, що працювали ці об'єднання самостійно, без керівництва з боку університетських викладачів, а отже, студенти не мали змоги отримувати кваліфіковані консультації з актуальних проблем науки, детально знайомитись з науковими методами дослідження. Крім виявлення зацікавленості науковими проблемами, участь в гуртках самоосвіти була проявом соціалізації студентської молоді, її включення до суспільного життя. Їх учасники через роботу з новітніми науковими працями знайомились з найголовнішими суспільними проблемами, і, таким чином, включались в громадське життя. Одночасно, слід зазначити, що такі гуртки суттєво впливали на корпоративну свідомість студентства, ставали фактором самоорганізації найбільш активної його частини.

## **Роль Н. Е. Какурина в становлении и развитии отечественной историографии гражданской войны и белого движения в России**

*Петр Гришанин*

*Пятигорский государственный лингвистический университет*

Почти все аспекты становления и развития советской историографии в 20-х – первой половине 30-х гг. ХХ. были представлены в одной из первых научных монографий по истории Гражданской войны Н. Е. Какурина, о которой немало уже написано в российской историографии. Уникальность данной работы заключается не только в ее обобщенности. Обозначив основные вехи Гражданской войны и ее последствий автор пытался рассмотреть военную сторону происходивших политических событий, опираясь на социально-экономическую составляющую политического противостояния революции и контрреволюции.

Вслед за Лениным Какурин выводил преимущества контрреволюции из «материальных и интеллектуальных возможностей, организационного опыта» и поддержки держав капиталистического мира. В то же время социальный состав противобольшевистского движения Какурин расширял включением в него «эксплуататорских слоев крестьянства – кулаков» и «угнетенных наций». Соотношение сил в этом альянсе констатировалось как крайне сложное, порождавшее противоречия, которые делали неизбежной победу красных.

Инновационным представляется замечание Какурина об отсутствии однотипности белых правительств и необходимости в каждом конкретном исследовательском случае останавливаться на причинах их возникновения, их политической идентификации, эволюции и взаимоотношениях друг с другом. Однако Какурин вовсе не являлся сторонником «районирования» Белого движения. Он одним из первых попытался рассматривать столкновение революции и контрреволюции в контексте противоборства двух политических диктатур, охарактеризовав все белые правления режимами «военной диктатуры». Однако, остановившись лишь на уровне констатации политического содержания Гражданской войны, он сконцентрировал свое внимание исключительно на проблематике военных действий и условий их обеспечения противоборствующими сторонами.

Игнорирование эволюционного развития антибольшевистских режимов закономерно приводило Какурина к неточностям в изображении этапов развития Белого движения в разных регионах России. Главными критериями «военной диктатуры» исследователь считал «реакционность» политического курса и сосредоточение власти в руках военной элиты, а также произвол на всех уровнях осуществления властных функций. Поэтому упразднение А. И. Деникиным собственного Особого совещания трактовалось чуть ли не как крушение самого режима военной диктатуры. Слабость колчаковской диктатуры объяснялась нарушением

управленческой дисциплины между Верховным правителем, правительством, атаманами и генералитетом. Дискуссионным представляется и заявление о том, что при полной зависимости от держав Антанты Временное правительство Северной области являлось тоже политической конструкцией диктаторского порядка. Из аналитического пространства совершенно выпадал политический режим П. Н. Врангеля, который Какурин характеризовал не иначе как «одно из следствий внутренней Гражданской войны» и выносил его за рамки Белого движения. Принимая вместе с другими историками самое активное участие в борьбе против буржуазной и мелкобуржуазной идеологии, Какурин особо подчеркивал, что одной из основных причин поражения Белого движения стал «крах соглашательской демократии», несмотря на «прислужничество» эсеров (особенно их правого крыла) и меньшевиков буржуазии. Однако в отличие от других исследователей Какурин попытался представить всех политических противников большевизма как одно целое, не лишнее логики саморазвития.

### **Формирование расовой теории как основы идеологии национал-социализма**

*Вадим Гряник*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Расовая теория как основа национал-социалистической идеологии имеет три главных компонента: антисемитизм, идеи расовой чистоты и верховенства Ариев (нордической расы).

Рассматривая данную проблему, необходимо определиться с терминологией. Так под «антисемитизмом» мы будем понимать – идеологию враждебного отношения к евреям как к этнической или религиозной группе; под «расовой чистотой» - требование сбережения расы в чистом виде, то есть недопущение смешения представителей априорной расы с какой-либо другой; под «верховенством Ариев» - деление всех человеческих рас на высшие и низшие (достойные и недостойные), при котором арийцы будут находиться на самой вершине иерархии.

Составляя одно целое, эти аспекты расовой теории взаимосвязаны между собой, дополняя друг друга. Так, представления о низшем положении евреев в иерархии рас породили антисемитизм, который, в свою очередь, стимулировал появление соответствующих норм, запрещающих соприкасаться с евреями, а тем более смешивать нордическую кровь с «грязной» кровью семитов.

Главным идеологом национал-социализма считается Альфред Розенберг, изложивший свои мысли в книге «Миф 20 века». Но его идеи

не были новшеством, а лишь обобщением идей многих теоретиков неравенства рас более раннего времени.

Так, теория естественного отбора в животном мире биолога Чарльза Дарвина нашла свою социальную интерпретацию в рассуждениях социал-дарвинистов. Один из них – немецкий антрополог начала 20в. Людвиг Вольтман – доказывал «катастрофичность» скрещивания человеческих рас, которое ведет к вырождению благородной расы и порождению «ублюдков».

Другим идейным предтечей национал-социализма можно считать биолога и социал-дарвиниста Генри Спенсера, обосновывавшего в конце 19в. большую полезность нордических, скандинавских, рас, их преобладание в любой сфере деятельности и их важность для сохранения жизни всего человечества.

Главной же работой, ставшей фундаментом расовой теории национал-социализма, был труд графа Артюра де Гобино «Опыт о неравенстве человеческих рас» - «библия» национал-социализма (Й. Геббельса). Данная работа претендовала на «интеллигентное» обоснование существования достойных и недостойных народов. В «Mein Kampf» Гитлера можно найти целые выдержки из этой работы. Также Гитлер прибегает к использованию труда англичанина Хьюстона Чемберлена «Основы девятнадцатого века», где дается уже достаточно резкая градация рас по достоинству.

Нацисты также активно использовали идеи немецкого философа Фридриха Ницше, который в ряде своих работ («Так говорил Заратустра», «Человеческое, слишком человечно», «Сумерки богов» и др.) открыто говорит о немецком народе как о верховном представителе человечества, о его исключительной способности творить великое.

Среди других предшественников идеологии национал-социализма следует отметить Фридриха Листа, Густава Лебона, Пауля Лягарда, Рихарда Вагнера, мысли которых использовались для создания и обоснования расовой теории национал-социализма.

### **Історія та сучасність боротьби жінок за рівність у суспільстві**

*Юлія Гуртова*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Якщо простежити історичний шлях розвитку українського суспільства, то безсумнівно можна побачити патріархальне ставлення до жінок. Пригнічення та зневаження, обмеження соціальних та політичних прав, відсутність громадянської позиції – все це чітко окреслює та змальовує відношення до жінки, як до служниці. Як до істоти, яка має

лише три функції: господарство, продовження роду та задоволення чоловічих потреб. А як же образ порадиці, подруги життя та коханої людини?! Він з'явився не одразу. Українським жінкам, як і жінкам усього світу, довелося пройти важкий шлях від пригнічення до визнання, залишивши позаду численну купу вчинків, якими вони довели свою спроможність бути рівними з чоловіками. Жіночий рух перш за все бере свій початок з української творчості. Справа в тому, що з точки зору проблеми гендера, українська культурна традиція є двояко орієнтованою. З одного боку, вона патріархальна – як яскравий приклад можна привести відношення до жінок у добу козацтва. Та з іншого боку, якщо взяти до уваги творчість українських письменників, то можна побачити з якою пошаною та скорботою вони ставляться до жінок та взагалі до жіночої долі.

Початком феміністичного руху на Україні, так би мовити, першою хвилею за рівність жінок у суспільстві, стала діяльність Наталі Кобринської(1855-1920), відомої української письменниці та борця за визнання жіночих прав, основоположниці українського фемінізму. Під її вдалим керівництвом у Західній Україні, на Буковині засновано "Товариство Руських Жінок". У співпраці з Оленою Пчілкою(1849-1930), також відомою письменницею, борцем за українську національну справу на Східній Україні, сильною, вольовою жінкою видано перший жіночий збірник, який вважають офіційним початком фемінізму. "Перший Вінок. Жіночий Альманах"(1887) складається з творчості, присвяченої жіночій проблемі. У ньому опубліковані праці таких письменниць, як Ольги Кобилянської, Ганни Барвінок(Олександра Куліш), Олени Пчілки, Лесі Українки, Марко Вовчок, Михайлини Рошкевич та багатьох інших. Завдяки діяльності цих жінок, у серцях українок вперше колихнулося бажання бути рівними та займати гідне становище поряд з чоловіками.

Друга хвиля феміністичного руху в Україні припадає на дуже цікавий у історії людства міжвоєнний період(1920-1939). Сподвижницею цього руху на Західній Україні стала Мілена Рудницька(1892-1976). Відкрито відому Спілку Українок у Львові, розгортається жіноча діяльність. Стає зрозумілим, що жіноча участь у громадській та політичній діяльності вимагає усвідомлення фемінізму.

Серед відомих борців того часу за жіноче визнання не можна не згадати Софію Русову, Марію Білецьку, Марію Донцову, Зінаїду Мирну, Ольгу Кобилянську, Олену Сочинську та Олену Телігу. Спілка Українок співпрацює з Організацією Українських Націоналістів. Нарешті, на деякий час, відбувається поєднання ідей фемінізму з націоналізмом.

У своїй роботі я також роздивляюсь роль жінки за часів більшовиків та зміни, які простежуються взагалі у ставленні до українських жінок під впливом Австро-Угорщини, Польщі та Радянської Союзу.

Безсумнівно можна зазначити те, що обидві хвилі феміністичного руху на Україні, хоча і виглядають незавершеними, проте мають неабиякі наслідки. Розпочата справа ще у XIX ст. триває й досі, уже на новому рівні XXI ст. На фоні загальних рис розвитку інформаційного суспільства з демократією та рівноправ'ям, як результат багатостраждальної столітньої боротьби жінок за свої права, ми можемо усвідомити що значить бути справжньою жінкою, з усіма її бажаннями та амбіціями.

## Повітові земські музеї Лівобережної України (початок XX ст.)

Ігор Дворкін

Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”

На початку XX ст. у Наддніпрянській Україні працювала повноцінна музейна мережа, до якої входили як спеціальні (історичні, археологічні, художні), так і багатопрофільні музейні заклади. Значний внесок у розвиток музейної справи зробили місцеві земства. Поруч з великими губернськими земськими музеями (Полтавським природничо-історичним, Музеєм українських старожитностей В. В. Гарновського Чернігівського губернського земства) працювали й повітові музеї.

Першим земським повітовим музеєм на Лівобережжі став, відкритий у 1901 р. за пропозицією відомого історика О. М. Лазаревського, місцевий історичний музей у Конотопі. Музей містив археологічні, історичні та архівні матеріали. У 1910 р., за рішенням повітового земства, фонди музею були передані до музею Чернігівської губернської архівної комісії

Ініціатива створення музею у Глухові належала місцевому колекціонеру М. В. Шугурову. Цю ідею вдалося втілити у життя лише після його смерті – у 1902 р. На черговому річному засіданні Глухівського повітового земського зібрання за поданням голови земської управи В. М. Алісова, яке підтримав гласний П. Я. Дорошенко, було прийняте рішення по створення у Глухові при земській управі „Зібрання предметів місцевої старовини”.

Комісія з народної освіти при земських зборах розробила „Основні правила зібрання предметів місцевої старовини”. Засновники музею вбачали основну мету його діяльності у збиранні та збереженні від знищення письмових та речових пам'яток старовини. Місце розташування музею було обрано достатньо вдало – у центрі міста. В той же час, музей мав у своєму розпорядженні лише невеличку кімнату. Колекції музею від самого його заснування формувалися завдяки жертвам. Меценатами музею були відомі українські діячі: П. Я. Дорошенко, В. П. Кочубей, В. В. Нарбут, П. П. Скоропадський. Серед експонатів, які належали музею, варто назвати картини гетьмана І. Скоропадського та його дружини

(надійшли від П. П. Скоропадського) та нумізматичну збірку, подаровану П. Я. Дорошенком.

Про те, що музею вдалося за короткий проміжок часу зібрати значні у науковому значенні колекції, свідчить той факт, що його експонати були представлені на виставці XIV Археологічного з'їзду. Предмети Музею Глухівського повітового земства експонувалися в історичному відділі виставки.

Достатньо великий та багатий на колекції музей працював на початку ХХ ст. у Вовчанську (Харківська губернія). Засновником музею був відомий український археолог та етнограф В. О. Бабенко, який у 1911 р. передав до новостворюваного музею збірку старожитностей зі своїх розкопок Салтівського катакомбного могильника. Вовчанське земство у 1912 р. збудувало спеціально для музею триповерховий будинок в українському стилі. Вчений керував музеєм від часу заснування й до 1930 р.

Земські повітові музеї знаходилися у підпорядкуванні місцевих земств, які фінансували музеї, відводили та утримували музейні приміщення тощо. Основу фондів музеїв становили колекції, отримані від меценатів. У створенні та подальшій роботі земських музейних установ приймали активну участь вітчизняні вчені, громадські діячі.

### **Сирийские алавиты (нусайриты) и партия Баас: феномен взаимодействия**

*Ольга Дегтярёва*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Территориальные пространства арабских стран не были гомогенны в национальном, социальном и профессиональном отношении. В этой связи сирийская модель поддержания стабильности в этнически и профессионально неоднородном обществе представляет реальный интерес для мирового сообщества.

Отечественные исследователи не уделяли должного внимания месту алавитской общины в жизни Сирии, хотя вопросы, связанные с нусайритами ставились в работах ведущих отечественных специалистов, занимающихся проблемами новейшей истории Сирии, в т.ч. А. О. Филоника, Э. П. Пир-Будаговой, В. В. Вавилова, Г. И. Мирского, В. Б. Луцкого, М. Т. Степанянца и др. Однако при рассмотрении внутривнутриполитической ситуации Сирии встаёт вопрос о роли и месте представителей сирийской алавитской общины (12%) в общественно-политическом развитии страны. Существует значительная иностранная литература, посвящённая данному вопросу. Достаточно сослаться на

работы Н. Ван Дама, Дж. Девлина, И. Рабиновича, Ф. Пергеса и др. Вместе с тем, все больше современных исследователей (В. Н. Саутов, И. А. Матвеев, В. М. Ахмедов, Г. Г. Косач и др.) останавливают своё внимание на сирийской алавитской общине.

Источниковой базой данного исследования послужили опубликованные речи президента САР Х. Асада и его окружения, основная книга алавитской догматики – Коран и Сунна, а так же информация, полученная в ходе личной беседы с представителем сирийской алавитской общины. Для понимания мировоззренческой позиции немаловажную ценность представляет художественное произведение поэта – алавиты Б. Джабала. Были рассмотрены Конституция САР и партийные документы ПАСВ.

Длительность проживания в условиях изоляции, преследований со стороны окружающего алавитов суннитского большинства, непризнание этой конфессиональной группы в качестве самостоятельной религиозной общины (исключение составил лишь период французского мандатного управления Сирией), а также традиционный взгляд на алавитское вероисповедание как на еретическое содействовали её сохранению в виде специфически организованной социально-конфессиональной единицы в рамках сирийского общества. Администрации держав-метрополий (для Сирии такой державой была Франция) не ставили перед собой задачу преодоления гетерогенности общества. Эта задача решалась путём обращения местных политических сил к различным инструментам легитимизации. Баасистский вариант панарабской идеологии в Сирии сыграл ведущую роль в ходе поиска наиболее адекватной местным условиям основы национального единства.

Эпоха после прихода партии Баас к власти в САР характеризовалась процессом «алавитизации» военной, партийной и государственной структуры страны.

Создание новых элементов нусайритской политической доктрины совпало по времени с идейно-политической эволюцией Сирии, и утратой ею статуса подмандатной территории. Постколониальное развитие Сирии, направленное на создание внутренне сплочённого сообщества, поставило в центр политического процесса армейское офицерство алавитского происхождения. Выдвижение этой группы определялось принципами военной политики страны-мандата в регионе.

Идеологические установки баасистского движения позволили нусайритами рассматривать ПАСВ как группу политического действия, легитимирующую их стремление к выходу на вершину власти. «Исправительное движение» закрепило изменение взаимоотношений между алавитами и сирийским социумом.

Таким образом, выдвижение алавитской общины на верхние ступени власти способствовало преодолению гетерогенности общества САР. «Армейско-партийный симбиоз» оказался устойчив. Притом, что Сирия играет общепризнанную ключевую роль в одном из наиболее застарелых международных конфликтов, арабо-израильском. Нусайритская община – это пример, как представители ранее бывших экономическими и политическими маргиналами конфессиональных меньшинств могут приспособиться к новым историческим условиям и захватить власть в стране.

### **Українізація радянських установ на Чернігівщині (1923-1924 рр.)**

*Дарія Дедович*

*Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка*

---

Актуальність даної теми обумовлена важливістю мовного питання у сучасному суспільно-політичному та культурному житті України та Чернігівщини зокрема. Тривала дискусія щодо статусу російської мови в Україні посилює актуальність теми дослідження.

У лютому 1920 р. в усіх установах України декретом ВУЦВК було запроваджено вживання української мови поряд з російською. 21 вересня того ж року підписано декрет про запровадження української мови у школах та радянських установах. Однак перші декрети не були реалізовані і у 1920-1921 рр. жодна установа діловодство українською мовою не вела.

Стимулом для активного проведення українізації радянського апарату на Чернігівщині стала адміністративно-територіальна реформа 1923 р. Саме після неї проводилися вибори до низового радапарату з місцевого населення, було започатковано облік плинності кадрів за національною ознакою. Слід зазначити, що у Чернігівській губернії 1923 р. мешкало 87% українців, 9% росіян, решту ж становили представники інших національностей.

28 липня 1923 р. розширений пленум губвиконкому ухвалив рішення, за яким запроваджувався річний термін переведення діловодства на українську мову, а для судів, земельних управлінь, кооперації термін переходу закінчувався 1 січня 1924 р. Сільські ради, райвиконкоми, комісії незалежних селян мали здійснити перехід на українську мову практично з дня опублікування постанови.

При губнаросвіті було організовано бюро з трьох чоловік, яке здійснювало педагогічно-інструкторську роботу з проведення українізації.

Програма курсів українознавства для радянських установ складалася з двох частин: 70 годин виділялося на вивчення української мови з діловодством, 15 годин – на історію України, економічну географію та письменство. Курсантами мали бути 12692 службовці радянських установ.

Обстеження, проведене у серпні 1924 р. констатувало невтішні результати українізації радянських установ: коштів на утримання курсів і придбання українських підручників було отримано лише 43% від необхідного; лекторів з філологічною освітою не було зовсім, тому до викладання залучали вчителів інших дисциплін, які володіли українською мовою.

Значна частина співробітників ухилилася від курсів. Були випадки, коли вороже настроєні до українізації співробітники намагалися зірвати роботу курсів. Курсами було охоплено 50-60% працівників радянських установ. Після їх закінчення 30% слухачів могли самостійно вести діловодство українською мовою, 25% – з допомогою словника, 45% не набули необхідних знань для ведення діловодства українською мовою.

Плани з переведення роботи радянського апарату на українську мову за 1 рік не були виконані – відповідальні працівники ставились до українізації гірше, ніж рядові службовці, працівники, що могли вести діловодство українською мовою, продовжували вести його російською мовою. Отже, маємо визнати, що спроба українізувати радянський апарат за 1923-1924 рр. зазнала невдачі.

### **Отношение российского и германского общества к торговому договору 1894 г.**

*Сергей Дейнеко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

История торговли в XIX в. свидетельствует, что развитие торговых отношений привело к упадку натурального хозяйства, определило рост промышленного производства и способствовало появлению новых государств.

Экономическое объединение Германии началось созданием в 1834 г. таможенного союза германских государств завершилось созданием в 1871 г. Германской империи.

К концу XIX интересы России и Германии в области развития торговли и экономического сотрудничества вышли на новый уровень и в 1894 г. был заключен российско-германский торговый договор.

Этот договор представляет собой очень значимое явление международной экономической жизни на рубеже XIX – XX вв. и может считаться образцом договорных отношений между современными государствами. Исходя из этого, данный договор имеет большое значение для теоретической подготовки экономистов в области внешнеторговой деятельности.

Торговий договір має також немале практичне значення в світ вступлення України в ВТО і підписання єю торгових договорів со странами – учасницями організації.

Русско-германський торговий договір представляв певний інтерес для дослідників дореволюційної Росії.

Ціль статті показати розвиток торгових зв'язей Росії і Німеччини в розглядаваний період і реакцію суспільства і торгово-промислових кіл двох країн на цей договір.

Джерелом статті стали публікації економістів, думка торгово-промислових кіл, дані статистики дореволюційної Росії.

Міжнародні торгові договори є одним з інструментів торгової політики держави, на їх основі вистраиваються цивілізовані прийоми міждержавних торгових відносин. Основним елементом торгового договору є тарифні ставки.

Російський тариф 1891 р. вважається деякими російськими, так і іноземними економістами дуже протекціоністським. Около половини всіх статей тарифу носила заборончий характер.

Торгова політика Німеччини також носила протекціоністський характер, особливо сильно по відношенню до сільськогосподарства.

Німеччиною в 1891 р. були укладені торгові договори со странами Західної Європи. В обмін на відкриття свого ринку зерна, Німеччина отримувала доступ на ринку металу, машин і вугля своїх сусідів. Таким чином фактично були укладені конвенційні торгові договори. Вони надавали підписавшим їх державам право найбільшого благоприємства.

Згідно новим договорам більшість сусідів Німеччини стали платити ввозну мито на пшеницю в розмірі 3,5 марок за 100 кг, а Росія 5 марок за те ж 100 кг. Ці договори вступили в силу з 1 лютого 1892 р.

Переговори між Росією і Німеччиною не увінчалися успіхом з лютого 1893 р. між обома державами почалась тарифна війна, що тривала 8 місяців.

Тарифна війна розколола суспільну думку в обох країнах на два протилежні табори.

Великі землевласці Німеччини активно виступали за збереження високих мит на російський хліб. В Росії на позиціях протекціонізму стояли представники великого промислового капіталу, який хотів позбутися німецьких конкурентів.

За швидке укладення торгового договору з Росією в Німеччині виступали власники машинобудівних, хімічних підприємств при підтримці «Дойче Банка».

В Росії швидкого укладення договору бажали передусім представники сільськогосподарства і біржового купецтва, яке вело активну закордонну торгівлю.

Після важких переговорів, 29 лютого 1894 р. між Німеччиною і Росією був укладений договір про торгівлю і мореплавання. Договір підписаний на 10 років вступив в силу 20 лютого 1894 р.

Німеччина надавала Росії статус найбільшого благоприємства.

Росія надавала Німеччині незначні поступки, але вони були численні. З 227 статей тарифу 1891 р. поступки становили 120.

Міністр фінансів С. Ю. Вітте вважав, що Росія уклала договір на вигідних для себе умовах. Настільки вигідних, що навіть Бісмарк звернув увагу на спроможного російського міністра.

Договір дозволив Росії покращити товарообіг з Німеччиною. Російський вивіз в 1893 р. становив 353,4 млн. марок, в 1897 р. 708,4 млн. марок.

Збільшення зовнішньоторгових зв'язей, приток золота в країну дозволили Росії в 1896 р. ввести золотий рубль і тим самим стабілізувати свою фінансову систему.

До укладення торгового договору з Росією вивіз Німеччини знаходився в угнетеному стані, після укладення договору збільшився на одну третину. В 1892 р. Німеччина вивозила товарів на 239,5 млн. марок, а в 1897 р. експорт німецьких товарів в Росію досяг 370 млн. марок.

Таким чином торговий договір 1894 р. був підписаний в інтересах обох держав і дав стимул до розвитку торгівлі і промисловості.

### **Кавказьке питання у зовнішній політиці Росії часів Кримської війни**

*Софія Дейнікевич*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Кримська війна 1853-1856 рр. була однією з найважливіших подій XIX ст. Особливе місце в дипломатичному і військовому протистоянні Росії, з одного боку, та Англії, Франції і Туреччини, з іншого, займало кавказьке питання.

Кавказ здавна був у всіх відношеннях унікальною точкою на земній кулі. Це передусім визначалося його проміжним положенням між Азією і Європою. Особливе значення цей регіон мав для Росії. Кавказьке питання стало головним компонентом східної політики Росії ще з XV-XVII ст. Від вирішення проблеми виходу Росії до Чорного моря залежав розвиток господарства та торгівлі країни. Не менш важливим питанням була необхідність захисту оголених перед лицем турецької та іранської агресії південних кордонів імперії.

З точки зору стратегічних інтересів особливе занепокоєння Росії ще з кінця XVIII – поч. XIX ст. викликало англійське втручання в кавказькі справи. Великобританія розглядала цей регіон, з одного боку - як засіб політичного тиску на Росію, з іншого – як фактор захисту своїх інтересів на Середньому та Близькому Сході. Напередодні Кримської війни у листуванні британських політичних діячів йшла мова про необхідність відторгнути від Росії частину території Закавказзя і Північно-Західний Кавказ.

Значення кавказької території для Заходу було настільки важливим, що в ході обговорення військової кампанії проти Росії серйозно розглядалося питання про висадку англо-французького десанту не в Криму, а на чорноморському узбережжі Кавказу. Через ряд підстав цей план не реалізувався, але кавказький напрямок залишався якщо не основним, то надзвичайно важливим у ході Кримської війни.

Не дивлячись на досить скрутні умови, на Кавказі були одержані основні перемоги російської армії у Східній війні. Взяття фортеці Карс – одного з найважливіших турецьких форпостів – прискорило закінчення війни і значно полегшило завдання російської дипломатії у Парижі. Завдяки позиції французької сторони та успішній військовій кампанії на Кавказі Росії не було пред'явлено територіальних претензій, а згідно з Паризьким мирним договором сухопутну фортецю Карс, фактично, обміняли на морську фортецю Севастополь.

### **Военнопленные в России чехи и словаки в планах чехословацких политиков по возрождению государства**

*Оксана Дмитриева*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

История борьбы чешского народа за возрождение государства уходит своими корнями в события начала XVII в. Национальная политика австрийских властей активизировала национально-освободительное движение. Чешский вопрос стал политическим с конца XIX в., а особую

остроту приобрел в годы Первой мировой войны, когда национальная интеллигенция перевела его в практическую плоскость.

Чешский вопрос получил определенное освещение в советской, российской, чешской и словацкой историографии. Исследователи данной проблематики А. Х. Клеванский, Й. Квасничка, Я. Кржижек и другие в своих работах осветили планы и попытки решения вопроса чехословацкой национальной интеллигенцией, стремление привлечь к нему массы военнопленных чехов и словаков, находившихся в России.

В борьбе за возрождение государственности в среде чехословацкой интеллигенции не было единства. Наиболее влиятельной являлась группа чешских и словацких политиков, в которой выделялись два направления: одно ориентировалось на царскую Россию и с ее помощью надеялось добиться автономии в составе Австро-Венгрии либо создать Славянскую империю во главе с династией Романовых; второе – на западных ее союзников, прежде всего на Францию. Она была примером республики, которую стремились создать чешские демократы.

Значительная роль в решении чешского вопроса отводилась военнопленным чехам и словакам, находившимся в России в 1914-1918 гг. Чехословацкие политики стремились с их помощью решить две основные задачи: добиться благосклонности российских и французских властей, создав воинские формирования в составе армий этих государств. Они должны были стать ядром будущей армии национального государства.

Начало чехословацким воинским формированиям положило создание чешской дружины из чехов и словаков австрийских подданных, проживавших в России со второй половины XIX в. Однако, в связи с ее малочисленностью, с декабря 1914 г. царские власти разрешили набирать в дружину добровольцев из числа военнопленных, а с начала 1915 г. освобождать их из лагерей и зачислять в нее. Агитаторы чешских организаций, посещавшие лагеря, призывали пленных вступать в чешские воинские формирования, обещая лучшие условия содержания. Тем не менее, эти части оставались малочисленными. Военнопленные не стремились в них вступать, боясь за себя и свои семьи в случае, если попадут в руки австрийских властей. К ноябрю 1917 г. чешские части насчитывали около 40 тыс. человек, что составляло 16% общего числа пленных чехов и словаков в России. Основная их масса осталась вне формирований. Уставшие от войны, тягот военного плена, разуверившиеся в обещаниях, они оказались инертными к происходящему, стремясь улучшить свое положение в российском плену и возвратиться на родину.

Со сменой ориентации на Францию, с лета 1916 г. чехословацкие политики начали переговоры с царским правительством о переброске части военнопленных чехов и словаков во Францию для пополнения



русского экспедиционного корпуса или иностранного легиона. Чешская интеллигенция стремилась создать автономный армейский корпус в России и один или два во Франции. До октября 1917 г. во Францию через Архангельск двумя партиями было отправлено около 2 тыс. человек.

Отсюда следует, что военнопленные чехи и словаки, находившиеся в России в годы Первой мировой войны, должны были своим участием в воинских формированиях, обеспечить поддержку как России, так и Франции в борьбе чехословацкой интеллигенции за возрождение независимого государства и стать началом армии независимой Чехословацкой республики.

### **До історії розвитку спортивної інфраструктури м. Харкова: Харківський Палац спорту (за документами ЦДНТА України)**

*Ольга Дождьова*

*Центральний державний науково-технічний архів України*

---

Дослідниками історії архітектури Харківщини приділяється багато уваги питанням храмового і житлового будівництва, біографіям окремих архітекторів нашого міста. Однак, проблема розвитку спортивної інфраструктури Харкова, на наш погляд, вивчалася ще недостатньо. Ми розглянемо один з об'єктів спортивного призначення - Харківський Палац спорту (1977 р.). Проект цієї будівлі зберігається у фондах Центрального державного науково-технічного архіву і носить назву "Универсальный трансформирующийся демонстрационный искусственный закрытый каток по ул. Стадионной в г. Харькове".

Споруда майбутнього Палацу спорту була багатofункціональною: тут планувалося проведення спортивних змагань на льоді, тренувань, концертів, кіносеансів тощо. Практика побудови подібних культурно-спортивних комплексів була на той час загальносвітовою – з метою підвищення рентабельності проєктувальники намагалися вмістити у постійну оболонку якомога більше функцій і за допомогою засобів рухомої архітектури пристосувати інтер'єр до різних вимог використання. Першою такою спорудою в Україні став Київський Палац спорту, а з 1960-х рр. для будівництва спортивних комплексів в СРСР використовувалися типові проєкти. Один з них, значно перероблений і модернізований, лежить в основі проєкту Харківського Палацу спорту. До групи авторів проєкту увійшли архітектор С. Е. Носовицька, інженери І. М. Лапінін, О. І. Піддубна, Н. С. Колесніченко, В. В. Третьяков.

При модернізації проєкту первісна увага приділялася питанню комплектації і розміщення інженерного обладнання. Проєктувальники передбачили механізацію трансформації арени у партер для глядачів. Приміщення залу було оздоблене спеціальним постановочним

освітленням, декоративними підйомами, звукопідсилювальною апаратурою, обладнанням для запису і телевізійної трансляції спортивних заходів.

Як свідчать документи, внутрішні приміщення розроблялися залежно від розташування інженерного обладнання. Крижана арена заморожувалася за допомогою системи труб, вмонтованих у бетонне покриття залу. По трубах циркулював спеціальний розчин, який охолоджувався фреоновими компресорами. Система охолодження була енергоємною, потребувала кваліфікованої технічної підтримки, що вимагало значних фінансових вкладень. З 1990 р., коли припинилися державні дотації, від використання Палацу як льодової арени відмовилися. Однак, після оздоблення залу спеціальним покриттям, з'явилася можливість відновити організацію спортивних змагань.

Відмітимо, що з одного з генеральних планів району будівництва відомо, що ця споруда була лише частиною запланованого спортивного комплексу, до складу якого повинні були увійти стадіон на 80 000 місць, басейни, велотрек, тенісні корти, льодові зали, готелі. Дані документи можуть бути використані для подальших досліджень з історії розвитку будівництва у м. Харкові.

### **Варварские и восточные элементы в римском вооружении**

*Владислав Дудко*

*Днепропетровский национальный университет*

---

Когда мы представлять римского война, перед нашим взором возникает стальной образ с колонны Траяна. Однако само вооружение и амуниция не были исконно римскими. В течение всего своего существования (VIII в до н.э. – V н.э.), римляне не гнушались заимствовать вооружение у своих врагов. Так можно выделить несколько основных культурных компонентов: греческий, варварский (иберийский, кельтский, сарматский) и восточный (сирийский, парфянский, Сасанидский), каждому из которых был свойственен свой этап, связанный с расширением империи и расширением ореала обмена.

Ещё Т. Моммзен, в своём труде «История Рима», уделит внимание заимствованию римлянами оружия у других народов. В 80-х годах XX века наступает новый этап в изучении данной проблемы, связанный с именами Р. Робинсона и П. Коннолли.

С точки зрения заимствований, можно выделить несколько этапов в развитии римского вооружения:

1) VIII – IV вв. до н.э. – доминирование греческого, попытки проникновения кельтских и восточных элементов. Ливий упоминает, что Ромул у самнитов заимствовал большой овальный щит. Однако не исключено, что он имел кельтское происхождение, и был завезён в

Италию в результате торговых контактов. Нагрудные диски подобные тому, что изображён на фреске из Чери, имеет восточное происхождение, что подтверждается идентичным изображением на ассирийских барельефах.

2) IV – I вв. до н.э. – постепенное вытеснение греческого оружия кельтским и иберийским. По словам Варрона у кельтов римляне позаимствовали кольчугу. К III в. до н.э. римская пехота постепенно переходит к применению монтефортинского шлема (судя по всему имеет кельтское происхождение).

3) I – III вв. от н.э. – доминирование кельтского, постепенное влияние сарматского и парфянского вооружения. Под влиянием Галльских походов Цезаря от кельтов были переняты конская упряжь, шпоры, ромбовидный и прямоугольный щиты (ставший в последствии легионерским, вытеснив овальный), и «рогатое» седло. Однако, вопреки сложившегося мнения, В. П. Никаноров, утверждает о парфянском происхождении рогатого седла. Более поздний легионерский шлем, вайзенау, по своему характеру является переработкой кельтского шлема типа Порт. Во II веке от н.э. после дакийских походов римская кавалерия принимает «драконарий», взяв его в качестве кавалерийского знамени. Тацит описывает доспехи сарматского всадника: «делали из приложенных одна из другой железных пластин», что не исключает вероятность чешуйчатого римского панциря, распространённого среди вспомогательной кавалерии (бронзовая чешуя из Ньюстеда).

4) III – IV – ослабление кельтского, увеличение влияния сармато-сасанидского компонента. К IV веку на вооружение был принят конический каркасый шлем, имевший большое сходство с сарматами (изображённых на колонне Траяна). В связи с долгими конфликтами на границе перенимают клибанариев, которые, представляли собой закованного в броню коня и всадника (фреска из Дура - Эвросас).

### **Система міжнародних відносин в Європі на початку XX ст. в українській суспільно-політичній думці Галичини**

*Оксана Дудко*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

Еволюція національної ідеї в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. мала вагомий вплив на розгортання українського руху в часи Першої світової війни та Української революції.

Автор має на меті розглянути зовнішньополітичні пріоритети суспільності Галичини та прослідкувати вплив міжнародної політики на еволюцію української самостійницької ідеї.

Аналіз архівних матеріалів та періодичних видань дає підстави говорити про постійно зростаюче зацікавлення української громадськості міжнародними відносинами під час останнього передвоєнного десятиліття. Цей процес зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. В Галичині кристалізувалася самостійницька ідеологія, внаслідок чого політичні еліти активніше почали шукати можливості здобуття незалежності українських земель. У Європі сформувалася антагоністична система двох блоків – Троїстого союзу та Антанти, що наштовхувало на думку про перспективу масштабної війни, в яку були б втягнуті українські території. Поєднання цих двох чинників мало значний вплив на еволюцію суспільно-політичної думки: ширші верстви освіченого громадянства почали активніше цікавитися міжнародними подіями; політичні партії намагалися витворити власне бачення європейських подій та знайти місце українського питання на мапі Європи; кількість прихильників створення власних військових формувань постійно зростала; радикально налаштовані верстви популяризували гасло здобуття незалежності українських земель шляхом збройного конфлікту між Росією та Австро-Угорщиною.

Таким чином, міжнародні відносини виступали каталізатором політизації української громадськості Галичини та підштовхнули до формування “політики орієнтацій”, яка зумовила підтримку українством Галичини Центральних держав у воєнному конфлікті.

### **Древнегреческие представления о судьбе и их эволюция /по Гомеру и Геродоту/**

*Владимир Дюкарев*

*Белгородский государственный университет*

В настоящее время одним из наиболее перспективных направлений в развитии исторической науки является историческая антропология, в частности, исследование менталитета того или иного общества. Одним из важнейших его составляющих является система аксиологических установок личности и общества в целом. Кроме того, не учитывая в полной мере ценностные ориентации и критерии общества, мы не можем претендовать на понимание поведения людей исследуемой эпохи, и, следовательно, на научное объяснение исторического процесса.

Именно судьба, игравшая исключительную роль в жизни Древней Греции, является, по нашему мнению, одной из важнейших системообразующих категорий исследуемой культуры.

При рассмотрении проблемы судьбы перед исследователем встаёт ряд вопросов: что именно понималось под судьбой в том или ином обществе? Как её представляли (персонифицированной или безличной

силою)? – однако наиболее дискуссионным для древнегреческих представлений о судьбе остаётся вопрос о соотношении (соподчинении) судьбы и богов (Зевса). Именно это и стало предметом нашего специального рассмотрения, однако в контексте данной проблемы мы попытаемся ответить и на другие интересующие нас вопросы.

При рассмотрении гомеровского эпоса мы встречаем весьма противоречивые представления о судьбе – это является следствием существования двух тенденций во взаимоотношениях богов и судьбы. С одной стороны, судьба представляется как автономная безличная сила, которой подвластны даже боги (Ном. II., XV, 115-118; XV, 189-192); с другой стороны, из сцен керостасии и эпизода с участием ликийского царя Сарпедона, становится понятным, что Зевс вполне может изменить предрешения судьбы (хотя и не реализует своих возможностей) (Ном. II., XVI, 431-447), а порой сам назначает её людям (Ном. II. XXIV, 525-530; Od., I, 17; III, 208; VIII, 579, XX, 196). Кроме того, судьба нередко выступает как сила глубоко персонифицированная (в виде Мойр) и подвластная Отцу богов (Ном. II., XVIII, 535).

Однако уже в период жизни и творчества Геродота представления о судьбе начинают приобретать более чёткий и выраженный характер. В одном из пассажей Геродот прекрасно даёт понять, что перед Роком бессильны даже боги (Herod. I, 90), что уж говорить о людях («Ведь, стало быть, не в человеческой власти отвлечь определённое Роком» (Herod. III, 65)). Итак, можно с большой долей вероятности говорить о доминировании в эпоху ранней классики тенденции фаталистической – возвышения судьбы над богами.

Таким образом, следует отметить, что для представлений древних греков о судьбе на всём протяжении исследуемого периода характерно существование двух тенденций в развитии взаимоотношений судьбы с богами и человеком. Различия между периодами заключаются в значительной конкретизации и преодолении противоречий в данных представлениях.

### **Військові плани монголів щодо Половецького степу та їх трансформація в ході дальнього рейду Субедея і Джебе**

*Павло Єремєєв*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Питання про цілі та завдання дальнього рейду Субедея і Джебе, під час якого монголи вперше зіткнулися з русичами на Калці, є надзвичайно дискусійним. Ця тема жодного разу не була об'єктом спеціального дослідження, загальні ж праці по історії монгольських завоювань

реконструюють плани монголів щодо Половецького степу під час дальнього рейду Субедея і Джебе по-різному: як розвідувальний набіг (Г. В. Вернадський, Р. П. Храпачевський, С. Переслегін та інші.), як самостійний удар експедиційного корпусу в тил половцям (Л. М. Гумільов), як виконання частини нереалізованого в цілому плану удару по половцях одночасно зі сходу та з півдня (Пейнтер, Р. В. Бабенко). Фактично невирішеним залишається питання про час та конкретні обставини прийняття монголами військових рішень щодо Половецького степу під час досліджуваного рейду.

На основі критичного аналізу та співставлення джерел автор пропонує власну реконструкцію появи та трансформації плану дій Субедея і Джебе в Дешт-і-Кіпчак. Як відомо, рейд почався в квітні 1220 року з Середньої Азії. Рашид ад-Дін наводить наказ Чингізхана, згідно якому Субедей і Джебе мали захопити хорезмшаха Мухаммеда II (це було їх головним завданням), по можливості, підкорювати володіння володаря Хорезма, через які вони будуть проходити. Після цього планувалося здійснити набіг на половців та повернутися через їх землі в Монголію. Тобто, поход навколо Каспію був спланований вже на початку рейду, але на тому етапі, планувалося не захоплення Половецького степу, а набіг і розвідка в цих землях.

Після смерті хорезмшаха (наприкінці 1220 р.), Субедей і Джебе отримали завдання підкорити Ірак, Азербайджан, Ірак та Ширван. Даних про зміну планів щодо Дешт-і-Кіпчак на цьому етапі немає. Автор вважає, що приблизно в кінці літа 1220 року Субедей надіслав Чингізхану новий план дій проти половців, в якому передбачалося вже завоювання Дешт-і-Кіпчак. Цей план можна реконструювати за фрагментарними даними «Сокровенного Сказання», «Юань-ши», Джувейні та Рашид ад-Діна. За цим планом передбачалося, що тумени Субедея і Джебе, перейшовши Кавказ, ударять по половцях з півдня. Одночасно, інший монгольський загін мав ударити по кипчаках зі сходу. В такому разі, розбивши половців, монголи, з обох сторін наступаючи широким фронтом могли взяти половців в лещата. Судячи з «Сокровенного Сказання», після цього планувалося захоплення Булгарії, похід на Русь та взяття Києва.

Чингізхан отримав цей план на початку осені, і, погодившись з ним, відправив свого сина Джучі вдарити по половцях зі сходу. Одночасно він шле відповідь Субедею, яку той отримує вже ближче до кінця осені 1221 року.

Після цього, Субедей і Джебе переходять Кавказькі гори та на рівнинах Північного Кавказу розбивають алано-половецьку коаліцію. В цей час вони отримують інформацію про невиконання Джучі наказу Чингізхана (про непокору Джучі в двох фрагментах пише Рашид ад-Дін). Розуміючи, що запланованого удару по половцях зі сходу не буде, Субедей

і Джебе змінюють плани. Вони вирішують самостійно здійснити завоювання Дешт-і-Кіпчак. Цим і пояснюється похід Субедея і Джебе на Захід, у степи Північного Причорномор'я та в Крим, що в решті-решт і призвело до битви при Калці.

### **Использование микролитов**

*Кирилл Ерохин*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Вопрос о функциональном назначении микролитических острий и геометрических микролитов издавна привлекал внимание многих исследователей. Подобный интерес далеко не случаен, поскольку с проявлением и распространением этих орудий связывают изобретение лука, расцвет вкладышевой техники, кризис охотничьих и зарождение воспроизводящих форм хозяйства, а также выделение такой эпохи каменного века, как мезолит. Кроме того, являясь одной из самых показательных категорий кремневого инвентаря, микролиты играют решающую роль в культурно-хронологической классификации мезолитических памятников. В настоящее время в связи с интенсивным применением статистических методов обработки кремневых комплексов данные о соотношениях отдельных типов геометрических микролитов используются для различных культурно-хронологических и палеоэкономических построений.

Об употреблении микролитов в качестве наконечников стрел свидетельствуют многочисленные их находки в костях людей и животных (о. Фиони, Эйсинг, Шалькхольц, Петерсфенское болото). На территории Украины можно отметить находку обломка сегментовидного острия, найденного в Волошском могильнике в Днепровском Надпорожье, который растрескался от удара. Вместе с обломком в губчатой массе кости виден четкий отпечаток древка стрелы, что является достоверным свидетельством использования лука на территории Украины. Подобные находки, свидетельствующие об использовании микролитов, достаточно хорошо представлены на всей территории Европы (Васильевский могильник, Яниславицкое погребение). Использование микролитов подтверждают многочисленные находки древнеегипетских стрел, наконечники которых представляют яркий пример переживания микролитических традиций (пещера Гембл II, торфяник Уайт Хил). Среди древнеегипетских изображений имеются многочисленные сцены охоты людей, вооруженных луками и стрелами с такими наконечниками, на антилоп, страусов, львов.

Кроме фактов, свидетельствующих об использовании микролитов как наконечников стрел, в специальной литературе неоднократно высказывалось и существует до настоящего времени мнение об их преимущественном применении в качестве вкладышей для оснащения наборных лезвий в орудиях типа гарпунов, ножей, серпов, и прочего. Об этом свидетельствуют и стандартизированные размеры и формы микролитов, и их геометрические очертания, которые практически идеально подходят для вкладышевой техники в производстве составных орудий, а также целый ряд находок орудий изготовленных из кости или дерева, в которых сохранились микролитические вкладыши, которые крепились в пазы с помощью древесной смолы или клея растительного происхождения (могильник Монтиньи-Ленгрэн, Тебессе, Полушаг и прочее).

Таким образом микролиты использовались не только как наконечники для стрел, но и для составных орудий, где они выполняли в большинстве случаев режущую функцию. Такое широкое использование микролитов позволило некоторым ученым говорить о полифункциональности микролитов. Широкое использование микролитов и развитие микролитической техники исчерпало возможности кремневой индустрии доведя ее до совершенства и показывая кризис присваивающих форм хозяйства.

### **Дослідження та видання архівних документів з історії зони військового управління вермахту в Україні у період з 1942 по 1991 рр.**

*Володимир Жигло*

*Харківська національна академія міського господарства*

---

Під зоною військового управління (ЗВУ) вермахту у роки німецької окупації України (1941-1944 рр.) сьогодні прийнято розуміти 5 північно-східних областей: Харківську, Донецьку, Луганську, Сумську та Чернігівську. У доповіді аналізуються найбільш значні збірки документів з історії окупації областей ЗВУ, які вийшли у радянські часи, розробляється періодизація археографічної діяльності українських архівів у цьому напрямку, а також простежується історія вивчення цієї групи документів радянськими архівістами та істориками. Такий перегляд наукового доробку радянських архівістів доречний з точки зору посилення інтересу сучасної науки до вивчення та видання документів окупаційного періоду, що сприяє складанню об'єктивної картини життя України в умовах німецької окупації.

Видавничу діяльність архівних документів по історії окупації ЗВУ, що у більшості випадків велася архівними установами республіки, можна

поділити на 3 яскраво виражених періоди. Перший (з 1942 по 1956 рр.) охоплює воєнні та перші післявоєнні роки до XX з'їзду КПРС. Характерною рисою документальних видань цього періоду є їх яскраво виражена агітаційна спрямованість, вузька джерельна база та низький рівень археографічної обробки. Видання другого періоду (з 1956 по 1985 рр.) відзначаються значно вищим науковим рівнем. Розширюється тематика видань (додаються документи руху Опору, деякі документи окупаційних установ, які свідчили про їх злочинну діяльність). Але у цілому направленість цих збірок залишається старою – викриття, за допомогою документів, злочинного характеру окупаційного режиму та боротьбу партії (у формі підпільно-партизанської боротьби) з ним. Нарешті у третій період, який охоплює часи Перебудови у СРСР (з 1985 по 1991 рр.) започатковане видавництво документів безпосередньо окупаційних органів влади. Разом з тим, розробляються і методи роботи з різними документальними джерелами та іншими архівними матеріалами: фотодокументами, фонодокументами, листами остарбайтерів, партизан, тощо. У цьому напрямку у радянські часи була започаткована розробка методики опрацювання «окупаційних» документів та джерел, яка продовжується і сьогодні.

Не дивлячись на всі недоліки археографічної діяльності архівних установ УРСР, догматизацію тематики видань, все ж певна робота в опрацюванні документів по історії окупації ЗВУ пророблена була. Зокрема започаткована та розроблена методика археографічної обробки цих специфічних джерел, піднято багато тематик видань, робота над якими продовжується і сьогодні.

### **К вопросу об устройстве и расположении окон в полуземлянках столбовой конструкции лесостепи эпохи Киевской Руси**

*Виталий Жигола*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

История древнерусского жилища интересовала археологов, историков и этнографов с середины XIX в. За полтора столетия было накоплено и обработано огромное количество информации, но вопрос окончательно не решён. Таковыми являются конструкций верхних, несохранившихся частей полуземлянок, неясным остаётся устройство и расположение окон в полуземлянках столбовой конструкции.

Окно – важная часть любого жилища, оно является источником света, служит для вывода дыма и имеет большое значение в восточнославянских религиозных обрядах.

Реконструкция расположения окна в стенах жилищ столбовой конструкции – сложновыполнимая задача. При наличии столбовой конструкции стен в полуземлянках, когда обшивка земляных стенок котлована состоит из плах, прижатых к земле с помощью столбов, устройство надземных частей стен должно быть такое же (нами не будут рассмотрены полуземлянки столбовой конструкции другого типа – с плахами, концы которых забраны в пазы столбов). Но в верхней части стен плахи окажутся прижатыми к столбам лишь с одной стороны, с другой же их ничто не будет удерживать. Вероятно, в таком случае существовала специальная земляная подсыпка стен снаружи. Следы подобной подсыпки неоднократно встречались археологами либо в виде завалов земли вдоль стенок внутри земляных котлованов, либо в виде земляных валиков лежащих снаружи на краях котлованов.

Две стены жилища, к которым сходили скаты традиционной для лесостепи двускатной крыши, покрывавшейся земляным слоем, должны были быть полностью засыпаны землёй – во избежание оползания грунта с крыши. Фасадная стена жилища должна засыпаться с той половины, где нет двери. Для устройства окна или окон свободной остаётся одна сторона жилища – тыльная.

Устройство окна в тыльной стене жилища являлось целесообразным в IX-XI вв. В связи с тем, что в углу данной стены в большинстве полуземлянок лесостепи размещалась печь. Но даже при существенном изменении плановой структуры полуземлянок лесостепи в XI в., когда печь ставится рядом с входом, устройство окна в тыльной стороне продолжает играть важную роль, особенно если вход не ориентировался на юг.

В силу того, что тыльная сторона полуземлянки также должна была быть засыпана землёй, возникает вопрос о конкретном месторасположении окон. Земля определённо должна прижимать плахи к столбам по углам, поэтому единственным местом вырубки окон остаётся центральная часть тыльной стены (для лучшей вентиляции дыма – её верхняя часть), где мог и не насыпаться грунт.

Окно в столбовой конструкции стены могло устраиваться одним способом – при вырубывании в плахе отверстия на половину её ширины. Такие отверстия вырубывались в двух соседних плахах – т.е. высота окна была равной ширине одной плахи. Длина окна могла быть различной. Мы считаем, что площадь окна делалась максимально большей – для достижения большей степени освещённости жилища.

Этнографические данные утверждают, что древнерусские окна были либо волоковые (обтянутые желудком животного или рыбьим пузырьком) или закрывались задвижкой или ставней. При открытии окна и двери дым быстрее выходил из помещения.

Мы пришли к выводу, что окна могли устраиваться в противоположной от входа стене в центральной её части, где, возможно, не насыпалась земля для удержки плах.

## Реалізація проекту введення загальної початкової освіти в Харківській губернії (1907-1915)

Сергій Жуков

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Запровадження загальної початкової освіти в земських губерніях Російської імперії на початку ХХ століття належить до маловивчених сторінок вітчизняної історії. Через обмеженість у часі та незавершеність процесу дореволюційні автори не залишили узагальнюючих праць з даної проблеми, радянська історіографія взагалі її ігнорувала. На сучасному етапі серед українських дослідників зросло зацікавлення до непопулярних раніше тем, але історія введення загальної початкової освіти в Харківській губернії на початку ХХ століття все ж потребує окремого дослідження.

Н межі ХІХ – ХХ століть ряд російських земств неодноразово піднімали питання про необхідність активізації урядової освітньої політики і запровадження обов'язкової початкової освіти в державі. Харківське земство ще у 1898 році склало, затвердило і почало втілювати в життя програму по охопленню всіх дітей шкільного віку губернії шкільною освітою, але без належної державної підтримки цей процес міг розтягнутись на довгі десятиріччя. У той же час, розвиток Російської імперії вимагав підвищення освітнього рівня населення, його низький рівень негативно впливав на міжнародний авторитет держави. Виправлення становища стало одним із завдань уряду П. Столипіна. Втілювати ці заходи в життя Міністерство народної освіти мало в тісній співпраці з органами місцевого самоврядування – земствами.

З червня 1907 року почалось складання плану шкільної мережі у Харківській губернії. На основі проектів повітових та губернської управ складался єдиний план, який направлявся на затвердження до Міністерства народної освіти.

1908 році Харківська губерньська земська управа підрахувала вартість введення загальної початкової освіти в губернії, вона становила 15 мільйонів рублів. З урахуванням місцевих особливостей та економії на будматеріалах її було знижено до 9 мільйонів. Незважаючи на зменшення суми, такі гроші були надто великими для земства. Втім істотне збільшення державних витрат на освіту дозволило вже з 1908 року звільнити сільські громади від витрат на утримання шкіл, і затвердити десятирічний план охоплення всіх дітей шкільного віку початковою освітою.

Вже у 1908-1909 роках відбулось істотне розширення мережі земських шкіл у Харківській губернії. Якщо у 1907 році нараховувалось 828 шкіл, в яких навчалось більше 81 тисячі учнів, то вже через рік народних училищ стало більше тисячі, кількість учнів перевищила 100 тисяч, що становило трохи менше половини дітей шкільного віку губернії. В 1913 року близько 60% з них були учнями народних шкіл.

З початком першої світової війни державні витрати на освіту дещо скоротились, земство теж мало скоригувати свою діяльність відповідно до умов воєнного часу, в 1915 році програму запровадження обов'язкової початкової освіти було згорнуто. Втім, слід зазначити, що тенденція щодо розширення шкільної мережі та збільшення кількості учнів зберігалась до 1917 року.

Таким чином, Харківське губерньське й повітові земства, місцева інспекція народних училищ і Міністерство народної освіти показали досить високий рівень злагодженості сумісних дій та їх неабияку ефективність. Незважаючи на передчасне згортання програми, позитивні тенденції зберігались і більша частина дітей у Харківській губернії навчалась у народних школах.

## Аналіз системи охорони здоров'я, освіти і пенсійного забезпечення як пріоритетних напрямків соціальних реформ першого уряду Е. Блера (1997-2001 рр.)

Олена Жукова

*Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського*

Реформування системи освіти, охорони здоров'я і пенсійного забезпечення не випадково були обрані як одні з пріоритетних напрямків соціальних реформ неолейбористів. ЛПВ завжди позиціонувала себе як партію освіти. У виступі на передвибірчій конференції 1 жовтня 1996 р. Т. Блер заявив: «Спитайте мене про три головних пріоритети для мого уряду, і я вам відповім: освіта, освіта і ще раз освіта.» Така увага до питань освіти пояснюється двома факторами. По-перше, аналізуючи обстановку на світовому ринку лейбористи прийшли до висновків, що їх основним національним багатством повинен стати висококваліфікований працівник інтелектуальної праці. По-друге, розвиток освіти є ключем до подолання проблем соціальної виключеності – феномену, який являє собою системний недуг суспільства, пов'язаний з нездатністю людини адаптуватися до нових умов постіндустріального світу. Виступаючи на Давоському форумі 2000 року, Т. Блер заявив: «Стара ліва ідея рівності у розумінні однакового достатку для всіх, зараз замінена на ідею однакової цінності кожної особистості. Тому сучасні соціал-демократи роблять наголос не на гарантуванні кожному відповідної роботи, а на гарантуванні відповідної освіти, яка дозволить людині знайти своє місце у житті і використовувати свої знання. Саме освіта повинна дати людині можливість жити в достатку у світі, що постійно змінюється». «Відповідна освіта і достойна робота – це найефективніша політика по зменшенню витрат на соціальну допомогу, найліпша політика щодо укріплення громад і найкраща політика у боротьбі з бідністю, яку ми можемо мати», так сказав Т. Блер у одній зі своїх промов.

Національна система охорони здоров'я завжди була проблемним місцем британської соціальної системи, через те, що вона поглинала величезну кількість коштів на своє функціонування, а якість послуг була недостатньо високою. Враховуючи швидке старіння населення, яке значно збільшило кількість пацієнтів, і те, що сучасна медицина може вилікувати більшість з раніше невиліковних хвороб, проте ці операції є дорогими – НСОЗ ще більше втрачала свою ефективність, проте продовжувала поглинати величезні державні ресурси. Одночасно збільшилося податкове навантаження на працююче населення, так як система охорони здоров'я на 90% фінансується з бюджету. Отож, з огляду на все сказане, ця сфера соціальної системи Великобританії потребувала негайного реформування і модернізації.

Звернути увагу на пенсійну систему Сполученого Королівства неолейбористів змусило стрімке падіння рівня життя британців похилого віку. Така ситуація утворилась в наслідок різниці у 27 млрд. ф. ст. між тим скільки населення країни сплатило податків у державний пенсійний фонд і сумою необхідною для гідного життя. Причиною цього є те, що більшість жителів країни замість створення приватних пенсійних заощаджень покладаються на державні пенсії. В умовах стрімкого старіння населення, та враховуючи індексацію пенсій за рівнем цін (які є досить низькими), розмір державної пенсійної допомоги становить незначну частку від зарплатні, яку отримувала людина протягом трудового життя. Тому уряд Т. Блера вирішив звернути увагу своїх співвітчизників на необхідність самостійно робити пенсійні заощадження. У зв'язку з цим реформа пенсійного забезпечення мала два напрямки: надання усім пенсіонерам певного рівня достатку через впровадження Гарантії Мінімального Доходу і другої державної пенсії, а також стимулювання політики заощаджень через впровадження пайової пенсії.

### **“The Daily Telegraph” як джерело з історії холодної війни (1955-1964 рр.)**

*Любов Заїкіна*

*Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка*

Сучасний етап вивчення історії холодної війни потребує аналізу різнопланової інформації, яка закладена в найрізноманітніших джерелах, зокрема в пресі. У вітчизняній історичній науці відсутні дослідження джерельного потенціалу преси Великобританії для вивчення окресленої проблеми.

Однією з найвагоміших якісних національних газет Великобританії є “The Daily Telegraph”, на сторінках якої міститься значний масив міжнародної інформації, що обумовило вибір цього видання для аналізу зазначеної проблеми.

Вивчення газетних комплексів за період 1955-1964 рр. дозволило виявити широко коло матеріалів, загальна кількість яких складає 797 найменувань. З огляду на інформативні можливості, цей матеріал розподіляється на три тематичні блоки.

До першого блоку входить газетна інформація: різножанрові інформаційні (31%) та аналітичні (38%) матеріали, які характеризуються значним інформаційним насиченням. Цінність цього блоку полягає як у наявності значних подієво-фактичних даних, так й у цитуванні висловів політичних діячів, офіційних повідомлень і комюніке, даних соціопитування, що становить 69% змісту публікацій. Саме це й обумовлює об'єктивність джерел даного блоку. Аналіз аналітичних матеріалів також дає змогу робити висновки стосовно позиції як редакції газети, так і близьких до неї політичних кіл стосовно причини та сутності напруження у взаємовідносинах “Захід-Схід”,

У зв'язку з тим, що певний відсоток поточних офіційних повідомлень, виступів політичних діячів згодом не публікувався, подібні матеріали виступають єдиним джерелом, яке дозволяє уточнювати факти та розширює джерельну базу дослідження.

Другий блок становлять опубліковані офіційні документи (14%), значна частина яких була введена в науковий обіг. Разом з тим, такі джерела, як листи, комюніке, матеріали прес-конференцій, в яких висловлюються погляди західних політичних діячів, в основній масі не були доступні дослідникам попередніх років. Це комплекс матеріалів стосовно Д. Ейзенхауера, Д. Кеннеді, Р. Макнамари, Г. Макміллана.

Третій блок становлять зображальні джерела (17%): фото, мапи, таблиці, карикатури та схеми. У газеті вони використовувались як ілюстрації, додаткові або визначальні джерела та супроводжувались анотацією, яка розшифровувала місце, час подій, давала миттєву фіксацію зображеного факту. Як визначальне джерело вони мають значний джерельний потенціал, насамперед, це стосується тих матеріалів, які містять унікальну інформацію про історичні події, наприклад дані аерофотознімків розташування радянських ракет на Кубі. Разом з тим, вони не знайшли належного використання у вітчизняній історіографії.

Таким чином, на сторінках “The Daily Telegraph” протягом 1955-1964 рр. були опубліковані матеріали різні за формою та змістом, які надають повну інформацію щодо розвитку та перебігу холодної війни у зазначений період.

## Материальные основы существования буддийской сангхи в Индии и Китае (IV в. до н.э. – V в. н.э.): сравнительный анализ

Ирина Зайцева

Белгородский государственный университет

Одной из значимых проблем, которая стоит перед исследователями буддийской общины в Древней Индии и Китае, является проблема формирования материальной базы данного института.

Принцип «даны» (дар, подношение), который лежит в основе взаимоотношений сангхи и мирян, с прагматической точки зрения обеспечивал само физическое существование общины и материальную поддержку ее религиозной миссии.

В обеих странах, при вступлении в сангху, иноки давали обет бедности. Он подразумевал под собой отсутствие любых денежных сбережений, в том числе и средств, необходимых для пропитания. В основе действия лежала подача пищи в чашу монаха.

В Древней Индии, в отличие от Китая, постепенно вошло в обычай устраивать угощение сангхи за общественный счет или вкладчину, между богатыми гражданами. Несмотря на то, что помощь мирян не ограничивалась определенными размерами, некоторые монастырские общины Индии и Китая предписывали свести до минимума всё то, что не является необходимым в жизни или отказаться от имущества вовсе. Согласно практикуемому образу жизни в питании монаху следовало быть воздержанным. Обед его, как правило, состоял из риса с бобами в Китае и ячменя и соленых приправ из трав в Индии. Другим видом помощи сангхи стало пожертвование на строительство вихар. Как в Индии, так и в Китае сангха становилась крупным держателем, иногда и собственником земли. В первом случае этот процесс относят к III в. до н.э. (правление Ашоки). Во втором - называют V в. н.э., когда возросло политическое влияние буддийской общины и появилось большое число богатых дарителей.

Одним из необходимых предметов обихода была одежда, которая при вступлении в общину подвергалась строгому упорядочению, так как она считалась одним из признаков иноческого звания. В Индии, в отличие от Китая, она выдавалась из средств монастыря, и её получение не представляло особой проблемы для монаха. Однако в Китае монах не мог рассчитывать на одежду из монастырской собственности. Значительную статью доходов монастырей составляли сборы и пожертвования, торговля предметами культа и т.д. По некоторым данным, отдельные китайские монастыри только от торговли священными атрибутами в два священных дня - полнолуние и новолуние - получали доходы, которых им хватало на два месяца. В Китае монастыри осуществляли ростовщические операции, но и производили значительные траты при закупке различной провизии и

предметов, при оплате за работу слугам, особенно мастерам-ремесленникам, покупке бумаги, кисточек для письма и т.д.

Таким образом, материальные основы буддийской общины в Индии и Китае различались незначительно. Это было связано с тем, что основной формой материального существования общины в этих странах, было подаяние в чашу монаха, а данный ритуал предписывался самим Буддой, и, следовательно, распространялся практически на все варианты сангхи.

## Вища освіта в Німеччині (1871 – 1914 рр.)

Ольга Зарічук

Донецький національний університет

Створення об'єднаної німецької держави у 1871 р. призвело до зміни багатьох напрямків у внутрішній політиці країни. Змінилася якісним чином освітня парадигма, яка потребувала перебудови відповідно до нових вимог буржуазного суспільства, що формувалося в зазначений час. Значні зміни відбулися у всій освітній системі. Не стали виключенням і вищі навчальні заклади.

На сьогоднішній день питання щодо розвитку освітніх проблем кінця XIX – початку XX ст. в Німецькій імперії залишаються у вітчизняній історіографії не дослідженими. Певні питання з історії вищої освіти в Німеччині у 1871 – 1914 рр. розглядалися в працях дореволюційних дослідників Ф. Паульсена, В. І. Модестова, А. Н. Стоянова, А. Радцига. Сучасна історіографія приділяє зазначеному питанню мало уваги, а роботи Х. Шульце, А. Ю. Андреева, В. Г. Кінельова, П. Уварова та інші не дають цілісного уявлення про систему вищої освіти в країні в зазначений час.

Вищу освіту в Німеччині в досліджуваний період можна було здобути в університетах, а також в нових навчальних закладах – вищих технічних школах (Technische Hochschule), гірничих академіях, вищих комерційних училищах, які з'явилися згідно з вимогами буржуазного суспільства.

Університети в Німеччині мали двоїстий положення: з одного боку вони були державними установами, а з іншого – мали значну внутрішню самостійність. Після об'єднання Німеччини держава активно сприяла розвитку університетів, бо саме вони надавали освічених службовців, які забезпечували бурхливий розвиток держави. Можна стверджувати, що університети були вільними вченими корпораціями, бо вони самостійно обирали органи самоврядування та посадових осіб, а також займалися науковими дослідженнями. Головою університету був ректор, який обирався професорами з їх складу. Таким же чином обирали й університетський сенат.



У вищій школі поряд з університетами починають діяти політехнічні навчальні заклади, які поступово дорівнюють статусу університету. Поява такого типу навчального закладу була викликана переходом до індустріального суспільства. Саме вищі технічні школи були покликані надавати фахівців, які забезпечували такий бурхливий розвиток. Вищі технічні школи були державними навчальними закладами про які дбали окремі німецькі землі. Гірничі академії були відокремленими відділеннями вищих технічних шкіл, а вищі комерційні училища являли собою приватні навчальні заклади, які були щільно пов'язані з державними навчальними закладами – університетами та вищими технічними школами.

Як і університети вищі технічні школи мали право на самоврядування. Ними керували ректори та сенат, існували також ради відділень та загальна рада. Гірничі академії очолювали постійні директори за призначенням, а вищі комерційні училища мали також право на самоврядування, в якому брали участь як викладачі, так і представники тих установ, що їх фінансували. За системою побудови занять та своєї організації вони фактично дорівнювали університетів. На рубежі 1899/1900 рр. технічні школи отримали право надавати наукові ступені – доктор-інженер (Diplom-Ingenieur).

Таким чином, можна зробити висновок, що в період з 1871 до 1914 рр. відбуваються значні зміни в системі вищої освіти Німецької імперії. Продовжували діяти університети, які надавали класичну освіту, але поряд з ними з'явилися і вищі технічні школи, які краще були пристосовані до вимог індустріального суспільства. Вперше саме в зазначений період здобули можливість отримувати вищу освіту жінки.

### **Роль Л. Биковського в діяльності Українського наукового інституту книгознавства**

*Ольга Заяць*

*Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди*

---

Серед видатних діячів, які активно працювали на ниві української культури, почесне місце належить Леву Устимовичу Биковському (1895-1992) інженер-економісту, журналісту, біографу, історичу та книгознавцю. Протягом свого життя він зробив значний внесок у розвиток української книжкової культури, залишив після себе велику історико-культурологічну спадщину. Саме Л. Биковський брав безпосередню участь в українському книжковому русі як в Україні так і поза її межами.

Серед нечисленних установ, з якими Л. Биковський підтримував систематичні контакти, слід назвати Український науковий інститут книгознавства. У листах до інституту Л. Биковський не тільки інформував про нову літературу, а й докладно розповідав про книгознавче життя у

Чехословаччині, Польщі, Німеччині. Завдяки Л. Биковському були налагоджені контакти УНІКу із зарубіжними установами, зокрема зі Слов'янським інститутом у Празі, Слов'янською бібліотекою Міністерства закордонних справ Чехословаччини, чеськими та польськими бібліотеками.

Л. Биковський активно займався розповсюдженням журналу інституту за кордоном. Маючи змогу порівняти «Бібліологічні вісті» із зарубіжними аналогами, він неодноразово висловлював пропозиції щодо удосконалення структури видання, а також розширення кола його авторів.

Велику увагу приділяв Л. Биковський формуванню книговидавничої політики в Україні. Слідкуючи за діяльністю книговидавничих спілок та товариств за кордоном, систематично надсилав одержану інформацію до УНІКу. Крім суто книговидавничих справ Л. Биковський слідкував за станом розвитку інших книгознавчих галузей: бібліографії, бібліотечної справи. Особливо його турбували проблеми створення українського бібліографічного репертуару.

У сфері наукових та творчих пошуків Биковського були питання культури різних народів. Наслідком його книгознавчих досліджень в Чехословаччині стала праця «Книжна справа в Чехословаччині», що була видана в Києві у 1926 р. Ця праця утримувала не тільки докладну інформацію про стан книжкової справи в одній із слов'янських країн. В ній ще й пропагандувався передовий досвід. Робота Л. Биковського була першою спробою показати розвиток чехословацької книжкової справи в систематичному порядку і з позицій найновіших концепцій. Ця розвідка є поважним внеском у порівняльне вивчення слов'янського книгознавства в цілому.

Позиції Л. Биковського щодо теоретичних засад книжкової культури актуальні і сьогодні. Його співпраця з УНІК сприяла помітно поживленню взаємного обміну науковою інформацією України з Чехословаччиною. Л. Биковський здійснив вагомий внесок у розвиток науки про книгу і книжкову справу.

### **Поселения вт. половины XIII-XIVв. в бассейне р. Северский Донец**

*Анастасия Зеленова*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Среди археологических памятников эпохи средневековья в бассейне Северского Донца выделяются поселения сосредоточенные в его среднем течении. Городища локализуются компактно на севере Донецкой области. Они отличаются друг от друга размерами, системой фортификации. Мы рассмотрим поселения, которые содержат слои послемонгольского времени.

На правом берегу р. Северский Донец располагалось Райгородское городище. Памятник существовал в хазарское время. На нём хорошо представлены и материалы золотоордынского периода.

Особый интерес вызывает Царино городище, которое представляет собой комплекс из селищ и могильников. В XI-XIII в. на его месте существовало неукрепленное поселение. Материалы раскопок показывают, что здесь проживали потомки населения хазарского времени. Последний период существования этого поселения относится к XIII-XIV вв.

Теплинское городище занимает холм, и относится к хазарскому периоду, но у подножия холма открыто поселение с материалами эпохи бронзы, пеньковской, салтово-маяцкой культур и золотоордынского периода. Связь этого поселения с городищем не понятна.

В целом, основная часть городищ была сооружена в хазарское время на месте небольших неукрепленных поселений. Приход монголов почти не повлиял на жизнь оседлого населения, селища продолжают существовать на тех же местах. В XIV в. наряду с этими поселениями появляются крупные населенные пункты (на месте Царина и Райгородского городищ). Материальная культура этих памятников мало чем отличается от культуры других золотоордынских центров. Судя по количеству найденных монет, расцвет этих поселений приходится на время междоусобиц в Золотой Орде.

Таким образом, в послемонгольское время одновременно существовали два крупных памятника: Райгородское и Царино городища. Однозначно отнести их к типу укрепленных поселений сложно, т.к. Райгородское уничтожено, а на Царином та часть, на которой находится золотоордынский слой, плохо изучена. Среди находок найдены остатки построек из кирпича, фрагменты посуды, монеты. В конце XIV в. жизнь на данных поселениях затухает.

В 2006 году Слобожанской археологической службой на территории Циркуновского сельского совета было открыто еще одно поселение с материалами послемонгольского времени. В раскрытых комплексах были обнаружены предметы материальной культуры раннего средневековья, раннеславянские полуземлянки, следы наземных помещений, хозяйственные ямы и постройки золотоордынского периода.

Находки представлены керамикой, характерной для поселений послемонгольского времени, найденных на территории Украины. Разнообразны изделия из металла, (двузубая острога, обломки чугунных котлов, наконечники стрел, серебряные монеты). В результате нового поселения раскопок впервые на Харьковщине были открыты многочисленные комплексы XIII-XIV вв. с вещественными остатками, которые значительно расширяют наше представление о материальной культуре населения послемонгольского времени.

## Тенденции трансформации брака в России в XIX – начале XX вв.

Юлия Золотухина

Белгородский государственный университет

В течение XVIII - начала XX в. в России доминировали ранние браки. В XVII – начале XVIII в. большинство невест имели возраст 15-20 лет, женихи – 17-22 года, горожане вступали в брак на год-два позже крестьян, нередко заключались браки между 13-14-летней невестой и 15-16-летним женихом. Церковь ограничивала нижний предел бракоспособного возраста 12 годами для невесты и 15 годами для жениха, в 1774 г. подняла его до 13 и 15 лет соответственно, в 1830 г. императорский указ повышает его – до 16 и 18 лет. Хотя традиция чрезвычайно ранних браков долго не была изжита, закон делал свое дело, и брачный возраст понемногу повышался. Начиная с 1860-х гг. возраст вступления в брак стабилизировался и вплоть до 1917 г. оставался неизменным. Средний возраст всех русских невест, вступавших в первый брак, в 1867-1910 гг. равнялся 21 году, женихов – 24 года.

На смену чрезвычайно ранним бракам приходит еще более жестокая традиция – неравный брак. Старые холостяки или вдовцы, которым было уже под шестьдесят, брали в жены молоденьких девочек чаще 15-16 лет. Как правило, родители таких девочек были на грани разорения, и им ничего не оставалось делать, как отдать свою дочь богатому старику. Подтверждение данным фактам мы находим в воспоминаниях С. Ковалевской, И. Толстого, А. Я. Панаева, С. А. Высоцкого о семье Кони, Л. Н. Толстого о своей сестре и т.д. Это казалось необходимой и незыблемой основой общественного порядка. Эта проблема получает освещение не только в мемуарах современников, картины и художественные произведения того времени также говорят нам о столь актуальном вопросе.

Внутрисемейные отношения, как в составных, так и в малых дворянских семьях строились на одних и тех же принципах: на иерархизме, всевластии главы семьи, на зависимости функций, прав и обязанностей члена семьи от пола и возраста, на господстве общих семейных интересов над индивидуальными, на приоритете роли, которую играет человек в семье и обществе, на слабой автономии семьи от общества и на огромном значении общественного мнения для семьи. Дети подчинялись родителям, жены – мужьям. Но не во всех семьях эти порядки были столь категоричны – переписка Императора Александра II с Великим князем Константином Николаевичем, переписка императора Александра III и императрицы Марии Федоровны, письма Достоевского Ф. М. к жене, воспоминания А. Бенуа и многих других доказывают это.

Таким образом, взаимоотношения супругов на протяжении XIX – начала XX в. трансформировались. После отмены крепостного права, большое внимание стало уделяться гармоническим отношениям, также изменяющийся менталитет образованного русского общества оказывал положительное влияние на демократизацию отношений в семье, на превращение патриархальных семей в эгалитарные, в которых отношения между супругами строятся на основе равенства.

### **Театр, як політтехнологія доби абсолютизму**

*Наталія Зубик*

*Запорізький національний університет*

Наприкінці XVI – на початку XVII століття Європа втратила світоглядний стрижень, роль якого за доби Середньовіччя виконувала Біблія. Це призвело до зміни соціального статусу мистецтва. Постала нова концепція мистецької праці – творчості, в якій стали домінувати ідеї первинності, неповторності, винаходу, що й дало можливість створити відносно автономний соціальний інститут – інститут мистецтва. Якщо за доби середньовіччя головним меценатом, патроном і замовником мистецтва була духовна влада (церква), то у цей період головним споживачем мистецтва виступає політична влада, що й створює передумови для формування системи мистецтва й мистецьких жанрів.

У всі часи влада шукала вигідні важелі для керування масами. Після несправедливого ігнорування у довгий період, театр відродився у середньовіччі на майданних площах, звідки виніс свою масовість і демократизм. Запорукою популярності театру був найголовніший його жанр – драма, яка виявилася найбільш органічною формою для вираження драматизму самої дійсності.

Причинами популярності театру доби Відродження були – народність театру, яка тягнулася ще з доби середньовіччя, а також його правдиве відзеркалювання найгостріших проблем суспільства. «Зрілість часу та зрілість мас», які цілком адекватно сприймали ренесансний театр, зіграли також важливу роль у його використанні, як політтехнології.

Театр доби Відродження у країнах Західної Європи став основним провідником гуманістичних ідей у суспільстві, а однією із провідних думок гуманістів була ідея абсолютної монархії. Об'єднання популярного видовища з гуманістичними ідеями дало вдалий синтез для влади. Вона контролюючи театр, через його фінансування пропагувала свої ідеї і популяризувала образ нового монарха. Все складалося настільки вдало, що навіть почався процес театралізації самої влади. Він викликаний був багатьма причинами – витіснення Бога небесного кесарем земним,

постійне конкурування з церквою за популярність і владу вимагало від монарха неординарних ідей для того щоб сакралізація влади, її затвердження і укріплення проходило більш вдало. Через ці причини виникли так звані ігри навколо «тіла» влади. Ці «ігри» красномовно свідчать про вплив театру навіть на великодержавних мужів. Державні та церковні можновладці розуміли важливість театрального мистецтва, і намагалися брати його під контроль (Медичі в Італії, Генріх VIII, Єлизавета I, Карл I в Англії і т. ін.). Завдяки сановним покровителям створювалися театральні школи (Казімо Медичі, Єлизавета I).

Королі, кардинали, навіть папи брали під своє крило художників, поетів та драматургів. Було модно та вигідно мати «особистого» драматурга, що міг вихвалити «свого» хазяїна, а головне знищувати невідповідних політичних та особистих конкурентів силою образного мистецтва. Коли ж театр або митець не виконував покладеної на нього функції його оголошували поза законом. Театр переслідували, забороняли, намагалися зробити придворним, церковним, кишеньковим.

Продовжуючи розгляд використання владою театрального мистецтва, як специфічної системи політтехнології, виділимо ще одне явище, народжене при ствердженні абсолютної монархії – це ігри при дворі. Театр з людних площ і вулиць повертається до парків і замків, тим самим підкреслює елітарність цього мистецтва. Загострюється соціальне розшарування, влада відмежовується від народу навіть через мистецтво. Та є позитивний аспект цього процесу. Придворний театр приніс у культуру свого часу цікаві знахідки – це опера і балет, які пройдуть через віки і стануть перлинами театрального мистецтва.

Не скасовуючи винайдених середньовіччям жанрів, влада істотно змінила їх функціональне призначення, спрямовуючи їх на обслуговування нового, похідного від християнської релігії культу – абсолютизму, тобто релігійної віри у помазанника Божого. Можемо зазначити, що симбіоз між театром і владою в епоху абсолютизму пройшов досить вдало. Влада використовувала театральні засоби для свого ствердження і піднесення, в свою чергу специфічно розвиваючи мистецтво. Завдяки впливу влади на театр з'явилася нова гілка театрального мистецтва – паратеатр. Він використовувався владою, як політтехнологія. Епоха абсолютизму зробила вдале відкриття, театр може бути корисним для влади і допомагати її керувати масами. Таким чином, ми прийшли до висновків, що абсолютна влада на етапі свого становлення починає вперше використовувати театр, як засіб своєї популяризації, що є праобразом, як на наш погляд, сучасної політтехнології.

**Православная педагогика в дореволюционной России:  
середина – II половина XIX столетия**

*Алла Игнатьева*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Православная педагогика – направление в педагогической мысли, имеющее предметом исследования духовно-нравственное становление личности. Основные понятия педагогики – воспитание, обучение, образование – приобретают особый смысл в свете православной традиции. Главная задача религиозного воспитания – пробудить внимание к духовной жизни, научить ребенка любить красоту нравственных поступков. В основе православного подхода к обучению лежит понимание того, что усвоение понятий и представлений происходит при условии направленности процесса обучения на готовность человека осознать и вместить Богом данные знания, когда эрудиция дополняется интуицией, живым опытом Богообщения. Образование сводится не к доказательству истины силою одного лишь разума, а к познанию истины как откровения, свидетельства и описания.

В наши дни наблюдается активный поиск новых образовательных систем, обсуждаются разнообразные методики, причем, идеи, предлагаемые православной педагогикой, все чаще привлекают внимание специалистов. В этом отношении интересен опыт дореволюционных педагогов, рассматривающих вопросы воспитания и развития в духе христианского учения.

Одним из первых педагогических пособий на русском языке стало сочинение архиепископа Евсевия (Орлинского) «О воспитании детей в духе христианского благочестия», выдержавшее несколько изданий. Автор стремится представить процесс воспитания и обучения с религиозно-богословской точки зрения. Задачи педагогики, по его мнению, сводятся к воспитанию благочестивого христианина, полезного члена общества посредством христианской любви, совершенствованию физических и умственных способностей ребенка, привитию воспитаннику уважения к людям, сострадания и терпения, обучению его правильному образу жизни.

На развитии педагогических идей в России отразилась «борьба» западников и славянофилов, так как вопросы о сущности исторического процесса, задачах русской жизни, об отношении к ценностям западной культуры находятся в непосредственной связи с воспитанием нового поколения. Славянофильство как направление философской мысли занимает видное место в мировоззренческом творчестве середины XIX столетия, идеи его представителей стали концептуальной основой русской религиозной философии второй половины XIX века. У истоков славянофильства стояли И. В. Киреевский и А. С. Хомяков, взгляды

которых на процесс воспитания и образования представляют определенный интерес для православной педагогики. С их точки зрения, православная вера с присущей ей созидательной силой, свободой и терпеливой любовью – главный источник и основание российского просвещения. Русская православная традиция воспитания самобытна и неповторима, целью религиозно-нравственного окормления является формирование цельного человека с альтруистическими убеждениями.

За активный творческий диалог с традицией, историей, религией выступали такие видные педагоги, как П. Г. Редкин, К. Д. Ушинский, П. Д. Юркевич, С. И. Миропольский и др. Идея народного воспитания на основах отечественных религиозно-культурных традиций была реализована на практике выдающимся педагогом С. А. Рачинским, убежденным сторонником церковно-приходской школы. Положения С. А. Рачинского были развиты обер-прокурором Святейшего Синода К. П. Победоносцевым, внесшим немалый вклад в теоретическое наследие дореволюционной православной педагогики.

Таким образом, идеи православных педагогов дореволюционной России вписывались в христианский идеал воспитания и обучения детей, организации духовно-религиозной общественной жизни.

**Проблема «римского мира» в творчестве М. П. Драгоманова**

*Алла Игнатьева*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Главный труд М. П. Драгоманова по истории античности «Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацит» содержит детальный разбор взглядов на Империю, высказывавшихся с момента ее установления до середины XIX столетия. Одним из важных вопросов, затронутых исследователем, является отношение древних мыслителей, историков и писателей к проблеме „римского мира“ (Pax Romana), стабильности и порядка на огромных просторах государства.

Относительно „римского мира“ М. П. Драгоманов делает следующее замечание: сначала римляне желали мира только для себя, но постепенно „логический ход мыслей“ и влияние „греческого гуманизма“ привели к господству концепций, не благоприятствовавшим войнам в целом. Начиная с эпохи Августа, римская литература последовательно наполнялась презрением к каким бы то ни было завоевателям, на которых стали смотреть, как на убийц и разбойников. Причем, осуждение чужих военных героев сменилось с течением времени пониманием того, что римские завоеватели являются такими же разбойниками, как греческие и варварские, что римское оружие несет смерть и разрушение.

М. П. Драгоманов утверждает, что римляне продолжали желать сохранения господства Города над миром не только ради славы Рима, но и для спокойствия народов. Конечно, полного мира на границах быть не могло. Более того, по мнению М. П. Драгоманова, нельзя было „победить вполне староримский идеал государственной жизни”. Несмотря на то, что Август настоятельно советовал не увеличивать римских владений, племянник Тиберия Германик, император Траян и некоторые другие политические деятели мечтали о расширении границ.

Неодобрение Тиберием наступательных походов Германика Тацит объясняет завистью императора к славе племянника. М. П. Драгоманов видит более глубокие основания для подобной позиции принцепса, делая акцент на заботе о государственных интересах. Стратегически правильным считает исследователь и решение Адриана возратить парфянскому царю области, завоеванные Траяном: вновь покоренные и далеко не замиренные территории трудно было удерживать без крайнего напряжения сил.

В целом, отмечает М. П. Драгоманов, почти столетнее население Империи пользовалось в период принципата „неслыханным прежде спокойствием”. С его точки зрения, восстания легионов, провинций, даже заговоры, приводившие к смерти императоров, были лишь незначительными нарушениями мира в сравнении с прежними войнами народов между собой и с римлянами.

Параллельно с развитием учений о мире, как о „более приличной” человеку форме бытия, чем война, вместе с тем, как „действительное пользование миром давало почву” для распространения этих идей среди римских граждан, начали постепенно меняться и представления о старой республике, гражданских войнах и империи, роли различных периодов истории государства в жизни римского народа. М. П. Драгоманов приходит к выводу, что в то время, как наиболее талантливые римские историки (Тит Ливий и Корнелий Тацит) „полны узкого римского патриотизма”, „историки второстепенные” – прежде всего Веллей Патеркул и Флор – склоняются к более гуманному, „более широкому взгляду на вещи”. Впрочем, по мнению ученого, изменение прежнего мировоззрения, воинственного по своей сути, ориентированного на расширение границ и покорение новых народов, отразилось и на «патриотических историках», что проявилось в осуждении «грабительской политики» Республики, а также приписывании ей таких черт, как миролюбие, справедливость и т.п. М. П. Драгоманов считает, что такие авторы, как Полибий, Диодор Сицилийский, Плутарх, способствовали популяризации в римской среде мысли о необходимости подчинения народов Городу с целью соединения света единством интересов, господством закона, „общим миром, одним словом, человечностью”. При этом, по мнению М. П. Драгоманова, чем менее самостоятельным, чем

менее „римско-патриотичным” был писатель, тем более он был способен усвоить „этот гуманный строй мыслей”.

С нашей точки зрения, проблема „римского мира”, затронутая М. П. Драгомановым, интересна не только в контексте отношения древних историков к Империи. Анализ разнообразных аспектов данной проблемы дает возможность глубже исследовать процесс превращения Рима-полиса в космополитическую империю.

### **Решение межрелигиозных проблем в вооруженных силах дореволюционной России (XIX в.)**

*Екатерина Измайлова*

*Донецкий национальный университет*

В дореволюционной России вся жизнь человека от рождения и до самой смерти была проникнута православным учением. Армия и флот, по сути, были православными. Вооруженные силы защищали интересы православного Отечества, во главе которого стоял православный Император. Но все таки в вооруженных силах служили представители других религий и национальностей.

В Российской империи взаимоотношения между религиями регулировались законодательным путем. Православие было государственной религией, а все остальные делились на терпимые и нетерпимые. К терпимым религиям относились традиционные религии, существовавшие в то время в Российской империи. Это мусульмане, буддисты, иудеи, католики, лютеране, реформаторы, армяне-грегорианцы. К нетерпимым религиям относились в основном секты, которые полностью запрещались.

27 августа 1827 года был утвержден указ про военную службу евреев. Военнослужащие евреи имели право проводить обряды согласно своей вере, поскольку иудейская вера входила в состав терпимых. Разрешалось ходить в синагоги. Если на месте дислокации части не было синагоги, то евреям разрешалось собираться вместе для проведения своих молитвословов, треб и обрядов. На каждые 300 евреев выделялся один раввин с жалованьем от казны.

В 1845 году в сухопутной армии и военных портах на Черноморском и Балтийском флотах были введены должности имамов. В Кронштадте и Севастополе было по одному имаму и помощнику, а в других портах – по одному имаму, который выбирался из нижних армейских чинов с государственным окладом. К тому же в финансировании военных имамов кроме государства принимали участие мусульманские мечети, в районе которых находились подконтрольные имаму военные части. Православные

духовенство даже піднімало вопрос, почему у иноверцев зарплата больше, чем у православных.

Во второй половине XIX в. В России проводилась военная реформа. В частности, была введена военная повинность для всех слоев населения. В связи с этим спектр лиц с различным вероисповеданием в армии значительно расширился.

Еще более этот вопрос стал актуальным после 1879 года, когда баптисты и штундисты добились принятия закона, который уравнивал их права с правами представителей терпимых вероисповеданий. Таким образом, юридически они стали терпимыми религиями. Баптисты стали проводить огромную пропаганду в среде военнослужащих. Противодействие ей лежало исключительно на плечах православного военного духовенства, которое получало помощь от государства лишь в тех случаях, когда эта пропаганда шла вразрез с государственным законодательством.

Особые приказы давались католикам по поводу запрета им заниматься миссионерской деятельностью. Это было связано с тем, что католики использовали любую возможность для обращения православных (и не только) в католичество.

Военное православное духовенство относилось с чувством такта и необходимого уважения к представителям других конфессий. Поэтому можно сказать, что религиозный вопрос в русской армии не стоял. И во время наполеоновских войн, и во время Крымской войны успешно сотрудничали и православный батюшка, и мулла, и раввин.

### **Національна освіта українських меншин в Російській Федерації та російських меншин в Україні**

*Олена Іванова*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

---

В українсько-російському співробітництві в галузі освіти, болючим питання залишається національна освіта українських і російських меншин, яке загострювалося протягом становлення суверенних України і Російської Федерації, і на сьогодні ще залишається невирішеним. В науковій літературі, ЗМІ подаються різні факти, оцінки відносно цієї проблеми.

Зі сторони Росії, як стверджують науковці, навіть при появі закону РФ «Про освіту», де декларувалося, що право громадян на отримання освіти рідною мовою забезпечується створенням необхідної кількості відповідних освітніх закладів, класів та груп, а також умов для їх функціонування (п. 2 ст.6), не позначилось суттєво на забезпеченні

культурно-освітніх та інформаційних потреб українського населення. Українці становлять чисельнішу етнічну групу в РФ після росіян і татар і роблять помітний внесок у соціально-економічний та культурний розвиток країни проживання, але не мають сьогодні державної системи українського шкільництва. Поодинокі приклади відкриття українських класів та певна підтримка недільних шкіл (Краснодарський край, Тюменська та Волгоградська області, Республіка Башкортостан, Республіка Комі), сприяння діяльності культурних центрів (Москва, Сочі, Омськ) є радше винятками з правил і не розв'язують проблеми в цілому. Основна робота спрямована на підтримку і розвиток української культури і освіти, здійснюється товариствами самотужки не завжди сприймаються з розумінням місцевими органами влади.

Відносно національної освіти російських меншин в Україні також висуваються аргументовані позиції-претензії. Серед актуальних проблем російської освіти в Україні: вплив висококваліфікованих кадрів (професорів – русистів), отримання середньої і вищої освіти рідною мовою. Сюди можна віднести проблему російськомовних шкіл в Криму, яких стало значно менше.

З боку російських меншин подаються пропозиції відносно того, що в Україні повинна бути належна кількість російських дитячих закладів, шкіл, груп, вузів, яка б задовольняла права її громадян, які бажали отримати освіту російською мовою.

Різноманітні факти і оцінки відносно національної освіти українських і російських меншин, вказують на цілу низку не вирішених проблем в цій галузі. Щоб якось вирішити ці проблеми Україна і Росія повинні чітко усвідомлювати потреби в їх вирішенні. Адже, створення атмосфери взаєморозуміння, згоди між представниками різних націй, які проживають на території як Росії так і України, - висока задача, яка стоїть не лише перед російськими і українськими школами, але й перед всім суспільством обох країн.

### **Латентное расказачивание на Дону в 1919 – 1937 гг.**

*Богдан Івченко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Несмотря на то что во второй половине 1919 г. целым рядом решений расказачивание на Дону в самой жестокой его форме, которая приобретала практику массового истребления казачества, было официально отменено, однако оно не прекратилось, а приобрело другую, более мягкую форму и содержание. С августа 1919 г. началось латентное (скрытое, незаметное) расказачивание. При этом до 1920 г. в среде многих советских работников сохранялась мысль о поголовной контрреволюционности казачества.

Например, на Донской областной конференции РКП(б) (2-5 июня 1920 г.) группа Ростово-Нахичеванского комитета (Васильченко, Жаков и др.) утверждала, что казачье и крестьянское население области сплошь зажиточное и кулацкое, поэтому в станицах нет опоры для советской власти. Они предлагали создавать ревкомы, ревтрибуналы, действовать огнем и мечем. В некоторых официальных советских документах 1920 г. крестьянство на Дону противопоставлялось казачеству. Отмечалось, что на Дону устанавливается власть трудового крестьянства, а не казаков. А к тому же, в 1920 г. можно проследить особое отношение к казачьему землепользованию по сравнению с крестьянским.

По свидетельству А. Микояна, до 1925 г. на местах донским казакам запрещалось носить традиционную казачью одежду, станичные советы назывались сельскими советами, идентифицировать себя казаком тоже было запрещено, т. е. рассказывание было распространено на бытовом уровне. По материалам апрельского пленума ЦК РКП(б) в 1925 г. можно сделать вывод о том, что до 1925 г. на местах была распространена практика изживания казачьих традиций насильственным путем, избирательных прав были лишены бывшие станичные и хуторские атаманы, писари, вообще выборные лица из среды казачества, дети казаков в это время были в неравных условиях при поступлении в учебные заведения по сравнению с детьми крестьян.

В ходе 1932–1933 гг., как и во всех других хлебных районах СССР, на Дону проводилось массовое изъятие хлеба. При этом тут повсеместно применялись пытки и другие незаконные действия при изъятии хлеба. А в целом проводились масштабные репрессии.

До 1936 г. на казаков, как на потенциальных врагов советской власти, были наложены ограничения по службе в Красной Армии. 20 апреля 1936 г., в связи с постановлением ЦИК СССР, отменялись все ранее существовавшие ограничения в отношении их службы в рядах Красной Армии.

Уже в ходе репрессий 1937 г. было возобновлено преследование казаков, при этом подчеркивалась именно казачья специфика некоторых репрессий, т. е. то, что в полной мере может соответствовать дефиниции "рассказывание". Так, в приказе Народного комиссара внутренних дел СССР от 30 июля 1937 г. отмечалось, что репрессиям подлежат "наиболее враждебные и активные участники ликвидируемых сейчас казачье-белогвардейских повстанческих организаций". По этому же приказу все репрессируемые разделялись на две категории: к первой категории относились все наиболее враждебные элементы – они подлежали расстрелу. Ко второй относились все остальные, менее активные, но все же враждебные элементы. Они подлежали аресту и заключению в лагеря на срок от 8 до 10 лет. Согласно плану в районах проживания донских

казаков (Азово-Черноморский край и Сталинградская область), репрессиям подлежали: в Азово-Черноморском крае по первой категории 5000 человек, по второй – 8000 человек; в Сталинградской области по первой категории – 1000 человек, по второй – 3000 человек. Сколько из них должно было быть участников казачьих повстанческих организаций – в приказе не оговаривалось.

## **Передумова та наслідки Архієрейського собору Російської Православної Церкви 1961 р.**

*Світлана Ісіченко*

*Донецький національний університет*

В історії взаємовідносин Православної Церкви та Радянської держави можна виділити декілька особливо активних антирелігійних кампаній та періодів, останній з яких припадає на час першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова. Гоніння на віру та віруючих при Хрущові проходили під гаслом поновлення ленінської законності і боротьби з сталінізмом. Видаючи та публікуючи різні постанови, резолюції пленумів, керівництво КПРС чітко усвідомлювало, що необхідний такий документ, який був би офіційною думкою, і рішення РПЦ, але при цьому обмежував би діяльність Церкви.

В цей час, як відомо, діяло затверджене на Помісному Соборі в 1945 р. «Положення про управління Руською Православною Церквою», котрим стверджувалось, що священник, голова приходу, відповідальний за всі сфери територіального життя. В умовах початку тотального наступу на Церкву з нею легше було боротися, усунувши духовенство від безпосереднього управління парафіями.

18 липня 1961 року відбувся Архієрейський Собор РПЦ, котрий узаконив те, чого чекала від Церкви влада. Про справжні причини його скликання та й заздалегідь вироблені ухвали, за які лишалось тільки проголосувати, недвозначно заявив у вступному слові патріарх Олексій. «У квітні цього року, - зазначив Патріарх, - рада у справах РПЦ повідомила нас про те, що Рада Міністрів СРСР знову звернула увагу на численні випадки порушень радянського законодавства про культу з боку духовенства і вказала на необхідність забезпечити належний порядок у житті парафій, а саме в питанні відновлення прав виконавчих органів церковних громад у частині фінансово-господарської діяльності «відповідно до законодавства про культу...».

В 1961 року Священний Синод приймає постанову, яка розмежувала обов'язки виконавчих органів та духовенства. Копія цього документу була надіслана до всіх обласних уповноважень Ради у справах РПЦ.

Це було зроблено для того, щоб і віруючі, і урядовці мали змогу детальніше ознайомитись з рішеннями Церкви, та їх наслідками. В державному архіві Донецької області знаходиться звіт про проведення Архієрейського Собору, який чітко викреслює основні положення реформи парафіяльного управління. Згідно з рішенням Синоду кожній парафії потрібно було утворити 2 органи:

- церковнопарафіяльні зібрання (як розпоряджувальний орган);
- церковнопарафіяльну раду (як орган виконавчий, який складається з

3 осіб: старости, помічника старости та скарбника). При цьому наголошувалось, що парафіяльна громада має самостійний характер в управлінні господарством та фінансами. Священники мали зосередити свої зусилля на духовному керівництві парафією і не втручатись у адміністративно-господарські справи.

Патріарх Олексій зазначав, що архієреї і священники рішення Синоду сприйняли належним чином. Лише три єпископи висловили думку, що воно скасовує постанову Помісного Собору 1945 року. Це був мужній вчинок архієреїв. Щоб якось виправити чергову поступку перед силою, першоєрарх заявив, що рішення Синоду – не скасування Положення про управління РПЦ, а тільки «поправка та уточнення» прав та обов'язків священника, причому більше в церковну та духовну сторону. Особливих дискусій на Соборі не було. Його учасники, заслухавши розповідь архієпископа Пилипа, внесли доповнення до Положення про управління РПЦ. Нова редакція документа ставила парафіяльного священника в повну залежність від виконавчого органу парафіяльної ради. Священик мав узгоджувати повністю свої дії з уповноваженими, за їх першою вимогою надавати списки причетних до обрядів хрещення, вінчання, відспівування. Найменше порушення цього правила фактично означало автоматичне зняття з реєстрації, тобто втрату парафії.

Але рішення Архієрейського Собору викликало і невдоволення частини вищого духовенства, священників, віруючих. Уповноважений Ради у справах РПЦ по УРСР інформував ЦК КП України, що ознайомлення духовенства із ухвалами Собору зумовило незадоволення в одних, подив і розгубленість – в інших. Подібні настрої були поширені в Одеській, Рівненській, Станіславській, Кіровоградській та інших областях. За словами Г. Пінчука, єдине, чого не вдалося досягти в той рік в приниженні Церкви, так це переведення духівництва на тверді оклади їх заробітної плати, що «не може не вплинути на зниження релігійної обрядовості, прибутків Церкви, послаблення впливу релігійників на віруючих». Це зробили у 1962 році на виконання листа Ради у справах РПЦ № 11/с від 5 лютого.

Архієрейських Собор 1961 року був ще однією перемогою партійно-державної верхівки в боротьбі з релігією, бо максимально знизив статус священника в парафії, що сприяло роз'єднанню його з віруючою паствою.

## **Нацистська еліта на окупованих польських землях**

*Оксана Казакова*

*Запорізький національний університет*

Реалізація однієї із основних цілей німецького фашизму – створення “тисячолітнього рейху” передбачала встановлення нацистами „нового порядку”. Для цього потрібна була перш за все нова міцна система управління. В останні роки у вивченні історії нацизму як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками увага привертається до проблем функціонування владних структур. Неабиякого значення набуло вивчення нацистської політичної еліти, яка здійснювала управління як в самій Німеччині, так і на окупованих територіях. Поряд з тим не достатньо розкрито „проблема співвідношення в нацистській системі панування методів терору, пропаганди та організаційно-політичного впливу, їх взаємозв'язки та взаємодію у різні періоди існування режиму” у тому числі на окупованих територіях

Ключову роль в реалізації окупаційної політики на етнічних польських землях відігравали нацистські функціонери, які очолювали новоутворені адміністративно-територіальні структури. Серед них слід відокремити Ганса Франка, Артура Грайзера та Альберта Форстера. На “приєднаних” до рейху польських землях А. Грайзер та А. Форстер очолили в жовтні 1939 року нові імперські гау Край Варти та Гданськ – Західна Пруссія. Ганс Франк згідно з наказом від 12 жовтня 1939 року “Про створення Генерального губернаторства на східних і південно-східних польських територіях” був призначений керівником цієї адміністративної одиниці. Саме ці нацистські лідери були головними архітекторами окупаційної політики на підпорядкованих їм територіях. Зосередивши в своїх руках усю повноту влади, вони найчастіше з власного розуміння здійснювали політику, в інтересах рейху або особистої користі.

Відмінності у підходах до реалізації окупаційної політики на польських землях та суперечки особисто часто виникали між рейхсфюрером СС Г. Гімлером та губернатором Г. Франком. Гімлер не бажав допустити розширення компетенції цивільної адміністрації у губернаторстві, він прагнув встановлення повного контролю на польських землях, зменшення всілякого Опору. Ці задуми керівництво СС планувало провести завдяки посиленню масових репресій, виселень та інше. Г. Франк напроти, відстоював більш „м'яку” лінію, вважаючи, що саме таким чином можливо добитись значно кращих результатів в



процесі організації поставок продуктів харчування, сировини, робіт сили рейху. Відносини між Франком, що не бажав терпіти «обмеження» своєї монопольної влади, Гімлером і Крюгером із самого початку панування на польських землях були надзвичайно напруженими, являючи собою приклад внутрієлітної боротьби, що повсюдно точилася між представниками владних структур нацистської Німеччини. Подібною була ситуація і на „приєднаних” до рейху польських землях. Значні суперечки під час окупації неодноразово виникали між А. Форстером та Г. Гімлером. Досить яскраво різні підходи до реалізації окупаційної політики проявились під час проведення акцій виселення євреїв та поляків. Крім нацистської цивільної адміністрації та СС боротьба компетенцій виникала і серед вищого керівництва вермахту, та представників економічних відомств на польських територіях.

Керівниками окупованих польських територій призначались найбільш безкомпромісні нацистські лідери. Для них характерним було прагнення до зосередження необмеженої влади у власних руках. Основні напрямки „нового порядку” представники нацистської еліти найчастіше здійснювали за власного розуміння в інтересах рейху або особистої користі. У Генеральному губернаторстві та на „приєднаних” до рейху польських землях значно яскравіше, ніж на інших територіях виявилась конфронтація між керівниками різних ланок в нацистській системі управління. Дослідження останніх років підтверджують думку, що саме від цих нацистських функціонерів залежали хід та спрямування нацистської політики. Г. Франк, А. Грайзер, А. Форстер та інші несуть безпосередню відповідальність за реалізацію нацистської політики на польських землях.

### **Развитие археологической науки на Слобожанщине в 20 – х годах XX ст.**

*Виктория Кайдаш*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Наибольший подъем археологической науки в пределах Харьковской области приходится на первые годы XX ст. Это связано с подготовкой и проведением XII - го Харьковского (1902 г.) и XIII – го Екатеринославского (1905 г.) Археологических съездов. Именно в период подготовки к работе съездов харьковские археологи делают значительные открытия на территории Слобожанщины.

Однако после 1905 года заинтересованность харьковских исследователей археологией немного спадает. Связано это было с тем, что революции 1905 и 1917 годов раздирали Российскую империю на части.

Даже в период политической нестабильности и до установления в стране советской власти, археологическими исследованиями на территории Харьковской области продолжает заниматься А. С. Федоровский. С 1919 г. он возглавил созданный на базе Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета Археологический музей, продолжая археологические раскопки на Верхнее-Салтовском могильнике и Салтовском городище, исследуя курганы бронзового века. После реорганизации Харьковского университета в 1920 г. вновь созданный музей становится главным центром археологической науки на Харьковщине. Вокруг музея группировались ученые, занимающиеся археологией разных исторических периодов. Эти деятели науки принимают активное участие в работе, созданного на базе музея, археологического семинара. Работа его сосредотачивалась преимущественно в области изучения археологии Украины, и особенно Харьковской области.

Археологией каменного века занимался директор Изюмского краеведческого музея Н. В. Сибелев. В период с 1920 – по 1926 год им было обследовано все течение р. Северский Донец и открыто около 211 новых стоянок и селищ. Интересовался исследователь главным образом памятниками эпохи палеолита.

Эпоха энеолита, бронзового и железного веков, в научном плане, привлекала профессора Харьковского Государственного Университета А. С. Федоровского, Г. И. Тесленко, В. М. Дукельского и др.

Изучая историю Греции, профессор историко-филологического факультета В. П. Бузескул уделял внимание и античной археологии.

Скифская археология в 20 – е годы также постепенно развивалась. Исследованиями скифских памятников в северскодонецкой лесостепи продолжал заниматься С. А. Семенов – Зусер, который в 1924 – 1925 годах вместе с группой преподавателей и студентов ХГУ раскопал два кургана в могильнике близ станции Любатино. Археологические раскопки скифского могильника около пос. Липовая роща проводил в 1921г. А. С. Федоровский.

Методика исследований, которую применяли харьковские археологи в 20 – е годы, отвечала развитию археологической науки того времени. Курганы исследовались колодезным и траншейным методами, только иногда насыпь кургана снималась полностью. Траншейный метод использовался и во время раскопок других археологических памятников.

**Інформаційні можливості Державного архіву  
Донецької області для вивчення питання безпритульності  
в перші післявоєнні роки в Донбасі**

*Наталія Касьянова*

*Донецький національний університет*

Дослідження історії минулого передбачає обов'язкове використання документальних свідчень тогочасних подій. В нашому випадку – це документи і матеріали Державного архіву Донецької області (ДАДО), які представлені фондами Донецького обкому партії, відділу народної освіти, обласної ради профспілок, обкому ЛКСМУ, відділу соціального забезпечення, виконавчого комітету області та окремих міст і районів, і надають можливість дослідити та проаналізувати проблему дитячої безпритульності і бездоглядності в Сталінській області після звільнення її від окупації та закінчення Другої Світової війни.

Зазначенні фонди зберігають значний масив цікавих документів, які прямо й побіжно торкаються проблеми, що вивчається. Більшість справ присвячена окремому аспекту великої проблеми, а саме дитячим будинкам – їх створенню, облаштуванню, кадровому складу, питанню державної та громадської допомоги при утриманні дітей в будинках. Це і не дивно, бо, як і зараз, дитячі будинки були підзвітними державі установами. Так, фонд обласного відділу народної освіти зберігає чимало актів перевірок дитячих будинків, аналіз яких по роках дає досліднику можливість простежити лінію змін в їх становищі. Багато інформації про кількість дитячих виховних установ та дітей в них, умови життя дітей-сиріт надають документи із фондів обласних комітетів партії, комсомолу, ради профспілок.

На другому місці за ступенем відображення в архівних матеріалах стоїть питання щодо діяльності співробітників органів внутрішніх справ з метою ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності. Наприклад, документи фонду обласної ради профспілок розповідають про функціонування дитячих кімнат міліції, здійснення рейдів по виявленню «дітей вулиці». Вищезгаданий фонд обкому партії містить інформацію про діяльність дитячих приймальників розподільників Міністерства внутрішніх справ. Ці документи представлені переважно листами, доповідями, звітами, доповідними записками, тобто матеріалами, які мали конфіденційний характер та використовувалися у внутрішньому обігу. З огляду на це, можна зробити висновок, що вони містять досить достовірну інформацію.

На жаль, досить проблематичним є вивчення питання дитячої злочинності лише на матеріалах Державного архіву Донецької області. Якщо причини та масштаби даного явища можна дослідити спираючись на

наявні фонди, то питання стосовно системи покарання та виховання малолітніх злочинців майже зовсім не представлене.

Під час вивчення архівних матеріалів дослідник дійшов висновку про значний внесок у справу ліквідації дитячої безпритульності трудівників Донбасу та громадськості. Про це переконливо свідчать документи вищезазначених фондів.

Отже, для дослідження проблеми дитячої безпритульності та бездоглядності в Донбасі в післявоєнні роки матеріали Державного архіву Донецької області мають важливе значення. Його джерела дають багатий матеріал для вивчення зазначеної проблеми та дозволяють простежити як місцеві органи влади, під керівництвом центральних органів, організували боротьбу з безпритульністю та регулювали суспільні відносини в перші післявоєнні роки. Таким чином, без документів ДАДО ефективне дослідження проблеми безпритульності в Донбасі було б неможливе, однак лише цих матеріалів для вивчення питання недостатньо. Для повного розуміння тогочасних подій необхідно використання й інших видів джерел, а саме: вже опублікованих державних постанов, статистичних даних, опублікованих спогадів вихованців інтернатів, матеріалів усної історії. Лише комплексний аналіз всіх наявних джерел дозволить репрезентувати стан проблеми, що вивчається.

**Людський чинник у гірничорятувальних заходах у Донбасі:  
XIX – початок XX ст.**

*Марина Касьянова*

*Донецький національний університет*

Донецьке вугілля достається державі великою кількістю людських жертв. За останній час в Україні відбулися чотири аварії на підприємствах гірничодобувної промисловості. У результаті трьох вибухів на шахті ім. Засядька в м. Донецьку (18 листопада 2007, 1 і 2 грудня 2007 р.) загинули 106 гірників. Крім того, 25 листопада 2007 р. на шахті ТОВ "Абрис" у Луганській області в результаті обвалення породи загинули двоє шахтарів. 14 грудня 2007 р. на донецькій шахті "Краснолиманська" зайнялася пожежа, рятувальники встановили на місці аварійної ділянки три перемички.

Подібних прикладів дуже багато. І якщо кількість жертв залежить від масштабів аварії, кількість врятованих – від оперативної, організованої та професійної дії команди рятувальників.

Отже, у кожній справі, зокрема у гірничорятувальній, присутнім є людський фактор. Навіть сучасна машинізація процесу рятування не зменшує ролі людини. Це пояснюється наступним. Перш за все – це

відчуття небезпеки, яке змушує до швидких та оперативних дій, що інколи є вирішальним для спасіння життя людини. По-друге – своєчасна перша медична допомога, яку надають рятівники – це запорука вдалого проведення операції, метою якої є спасіння людських життів. Окрім того, своєчасна допомога може врятувати людину від каліцтва та інвалідності. По-третє – психологічний чинник. Відчуття сильної людини поруч надає надію на спасіння та зменшує паніку серед постраждалих.

Аналіз джерел та літератури дає можливість простежити зростання ролі людського фактору у справі рятування людей. Вже на початку ХХ ст. діяльність “людини-рятівника” була оцінена та піднесена на п’єдестал. Для робітників копалин та їх сімей рятувальники були як “боги”, для них це була надія на спасіння.

З огляду на увагу, що приділялася навчання рятівній справі, а саме: відбір найсильніших чоловіків, довготривалість навчальних курсів, значна кількість підготовчих дослідів в атмосфері, непридатній для дихання, можна зробити висновок про розуміння складності справи та необхідності найкращої підготовки.

На початку ХХ століття база гірничорятувальної справи, яка була організована тоді на Донбасі була перша взагалі в Російській імперії. Саме у м. Макіївка Донецької області була організована перша центральна рятувальна станція. Макіївська центральна рятувальна станція надалі перетворилась у науково-дослідну установу з гірничорятувальної справи. Вона на той час сконцентрувала все те, що сприяло практичному та теоретичному вивченню питань про заходи боротьби із пожежами та вибухами, відіграла провідне місце в гірничорятувальній та випробувальній справі, зберігала тенденцію до розширення своїх функцій. Активно розроблялися заходи, попереджуючі вибухи та пожежі. Проводилися експерименти з вибуховими речовинами, рудничними лампами та іншими елементами гірничих робіт, від яких залежить безпека. При Макіївській станції утворилася низка установ, які за рівнем діяльності конкурували з найкращими закордонними зразками – кисневий завод, хімічна лабораторія, сейсмічна та метеорологічна станція, школа гірничих десятників ім. В. А. Вагнера, вечірні курси для гірничоробітників та дві випробувальні штольні для газу та вугільного пилу.

Досвід організації гірничорятувальної справи у дореволюційні роки став основою організації гірничорятувальної справи за радянських часів та часів незалежної України.

Таким чином, результат рятувальної операції є наслідком діяльності гірничорятувальної команди. Злагоженість, узгодженість дій всіх її членів є запорукою успіху. З іншого боку, особливої уваги потребує підготовка професійного рятівника.

## Бібліографічні праці І. М. Каманіна

Тетяна Китиченко

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

На сучасному етапі розвитку національної історіографії велика увага приділяється науковому доробку вчених-істориків, які зробили значний внесок у розвиток джерелознавства історії України. Серед них одне з головних місць належить І. М. Каманіну. І. М. Каманін – видатний історик, архівіст, археограф. Особливо потрібно звернути увагу на бібліографічну творчість дослідника.

Слід зазначити ця проблема є актуальною і має широку джерельну базу. Крім опублікованих джерел важливе значення для дослідження творчості І. М. Каманіна має фонд 237 Центрального державного історичного архіву України у м. Києві. Цей фонд містить важливі відомості про наукову діяльність вченого, зокрема виписки з актових книг Київського Центрального Архіву Давніх актів [26, спр.2], справи про комплектування Київського Центрального Архіву Давніх актів у період з 1852 – 1860рр.[26, спр.62-65].

Значну кількість опублікованих бібліографічних праць І. М. Каманіна ми знаходимо у періодичних виданнях України у період 1884 – 1897 рр. Велике різноманіття критичних робіт вченого можемо класифікувати за певними напрямками, розподіливши їх на певні групи:

1. Критичні огляди на наукові праці істориків: В. Б. Антоновича, Д. І. Багалія, О. В. Щербицького та ін. [1,2,3,4,10,11,13,15, 17-22,24].

2. Відгуки на збірки різноманітних установ та наукових товариств [7,8,12,16,23,25].

3. Бібліографічна критика на різноманітні джерелознавчі матеріали [5,6,9,14].

Кожна бібліографічна праця І. М. Каманіна побудована за певною структурою. Вчений в першу чергу звертає увагу на використання джерельного матеріалу. Він вказує на позитивні сторони робіт, але водночас не забуває про недоліки; звертає увагу на структуру праць (вказує кількість розділів, частин, справ тощо). Бібліографічні вказівки дослідника дуже важливі з точки зору джерелознавчої критики.

Таким чином, найбільшою заслугою І. М. Каманіна перед українським джерелознавством є не тільки введення до наукового обігу нових різноманітних бібліографічних праць з історичного минулого, а, насамперед, великий внесок у розвиток бібліографічної критики, теорії музейної та архівної справи, подальшої розробки важливих тем з історичної географії, археографії, археології, архівістики, тощо.

Список джерел та літератури

1. Каманин И. М. Отзыв о сочинении А. К. Селецкого «Острожская типография и ее издания»// Киевская старина. –1886.– №1. – С. 161-164.
2. Каманин И. М. Отзыв о сочинении Н. Дашкевича «Заметки по истории литовско-русского права»// Киевская старина.– 1886.– №1.– С. 164-167.
3. Каманин И. М. Отзыв о сочинении К. Бестужев-Рюмина «Русская история»// Киевская старина.– 1886.– №1.– С. 167-168.
4. Каманин И. М. Отзыв о сочинении О. В. Щербицкого «Виленский Свято-Троицкий монастырь»// Киевская старина.– 1886.– №3.– С. 588-592.
5. Каманин И. М. Отзыв о материалах для истории южно-русского края в XVIII ст.// Киевская старина.– 1886.– №9.– С. 155-157.
6. Каманин И. М. Отзыв об архиве юго-западной России// Киевская старина.– 1884.– №12.– С. 708-716, 1887.– №8. – С. 752-757.
7. Каманин И. М. Отзыв о сборнике палеографических снимков с древних грамот и актов...// Киевская старина.– 1885.– №2.– С. 357-361.
8. Каманин И. М. Отзыв о Записках Императорского Одесского общества истории и древностей// Киевская старина.– 1886.– №11.– С. 555-558.
9. Каманин И. М. Отзыв об актах, издаваемых виленской археографической комиссией// Киевская старина.– 1886.– №11.– С. 558-560, 1889.– №5-6.– С. 645-648.
10. Каманин И. М. Отзыв о сочинении С. Лебедева «Исторические розыскания в южно-русских архивах»// Киевская старина.– 1886.– №12.– С. 732-735.
11. Каманин И. М. Отзыв о сочинении С. Голубева «История Киевской духовной академии»// Киевская старина.– 1887.– №5.– С. 176-179.
12. Каманин И. М. Отзыв о трудах комитета для историко-статистического описания подольской епархии// Киевская старина.– 1887.– №8. – С. 757-760, 1890.– №8.– С. 337-338.
13. Каманин И. М. Отзыв о сочинении А. Барсукова «Род Шереметьевых»// Киевская старина.– 1888.– №6.– С. 59-61.
14. Каманин И. М. Отзыв о новых статистико-географических данных об Одесском уезде// Киевская старина.– 1888.– №10.– С. 1-13.
15. Каманин И. М. Отзыв о сочинении Д. И. Багалея «Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства»// Киевская старина.– 1889.– №1.– С. 250-259.
16. Каманин И. М. Отзыв о Чтениях в Историческом обществе Нестора-летописца// Киевская старина.–1889.– №5-6.– С. 648-654, 1889.– №11.– С. 456-461, 1890.– №7.– С. 147-155.

17. Каманин И. М. Отзыв о сочинении М. Михалевича «Подольская гимназия в Виннице»// Киевская старина.– 1890.– №10.– С. 171-172.
18. Каманин И. М. Отзыв о сочинении Н. Извякова «Высокопреосвященный Иосиф (Семашко) митрополит литовский и виленский»// Киевская старина.– 1889.– №4.– С. 232-233.
19. Каманин И. М. Отзыв о сочинении Н. Н. Любовича «К истории иезуитов в литовско-русских землях в XVI веке»// Киевская старина.– 1889.– №7.– С. 310-311.
20. Каманин И. М. Отзыв о сочинении М. Ясинского «Уставные земские грамоты литовско-русского государства»// Киевская старина.– 1889.– №8.– С. 559-564.
21. Каманин И. М. Отзыв о сочинении Е. Н. Дверницкого «Памятники древнего православия в г.Владимире-Волынском»// Киевская старина.– 1889.– №11.– С. 465-467.
22. Каманин И. М. Отзыв о сочинении В. Б. Антоновича «Монографии по истории западной и юго-западной России»// Киевская старина.– 1885.– №6.– С. 318-328.
23. Каманин И. М. Отзыв о сборнике ХИФО// Киевская старина.– 1893.– №4.– С. 185-190.
24. Каманин И. М. Отзыв о сочинении Д. И. Багалея «Украинская старина (очерки, заметки, материалы из стародавнего Харьковского быта и культуры)»// Киевская старина.– 1897.– №1.– С. 28-29.
25. Каманин И. М. Отзыв о сборнике Императорского Русского исторического общества// Киевская старина.– 1897.– №1.– С. 29-30.
26. ЦДІАУК.- Ф. 237. - Спр. 2, 62-65.

**Жінки серед богомольців, які шанували київські святині (XIX століття)**

*Антоніна Кізлова*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

У ставленні до святинь яскраво віддзеркалюються релігійні уявлення віруючих конкретної доби. Для дослідження побутування чудотворних ікон та реліквій у їхньому соціокультурному середовищі, важливим є аналіз соціального складу людей, які приходили до них на молитву, зокрема – проявів чоловічої і жіночої релігійності.

У цій роботі увагу зосереджено на «пересічних», не видатних богомольцях.

Відомості, які проливають світло на проблему, можна знайти в записках мандрівників, паломників до Києва, щоденнику митрополита Серапіона, листах до монастирів та храмів, статтях у тогочасних

періодичних виданнях. Окрім того, надзвичайно цінними є документальні джерела: зошити де записувалися дари до святинь, звіти про використання цих дарів, майнові описи храмів, їхніх ризниць, якщо там детально описано дари.

Дослідження названих джерел дає змогу виявити кількісну перевагу жінок як серед паломників, так і серед місцевих, київських богомольців. Зокрема серед «подателів» срібних привісок до мощей св. вмц. Варвари жінки (у I тр. XIX ст.) становили близько 60%, є згадки про те, що саме жінки переважно брали участь у хресних ходах зі святинями. Серед відомих поіменно киян, які по кілька разів приносили дари до тієї самої святині, чоловіків значно менше. Пояснити таку суттєву різницю тим, що жінки переважно вели домашнє господарство і мали більше можливостей відлучатися з дому, можна тільки частково, особливо для мешканців Києва.

За порівняльним аналізом дарів до святинь не спостерігається залежності між формою срібних (найпоширеніших) та золотих вотивних привісок і статтю дарителя. Цілоком природньо те, що намиста і дукачі подавали майже виключно жінки, а бойові нагороди – чоловіки (жінки – за покійного родича). Вироби з тканини, від полотняних хусток до шовкових шнурків для спускання ікони, священницького облачення і покровів на мощі надавали тільки поодинокі чоловіки. Такі вироби надходили до Києва переважно з території сучасної Росії, отже специфіка їхнього принесення потребує додаткового дослідження з залученням відповідних етнографічних матеріалів.

Згідно з записами про дари, жінки частіше подавали привіски за родичів, ніж чоловіки. Зокрема серед відомих з джерел киян, які шанували мощі св. вмц. Варвари за дітей – мати (майже у 3 р.), за когось з батьків – дочка (майже у 4 р.), за брата чи сестру – сестра (майже у 4,5 р.), за онуків і племінників – відповідно, бабуся і тітка (у 4 і 3 р.). Разом з тим, чоловік як глава сім'ї значно частіше приносив привіску за дружину (майже у 3,8 р.).

Таким чином, хоча на підставі наявних джерел не можна стверджувати, що жінки були релігійнішими в цілому, можна зробити висновок, що вони були більш схильними до зовнішніх проявів релігійних почуттів. Суто жіночих способів шанування за наявними джерелами виявлено не було. Окрім того, жінки частіше спрямовували молитву при святині на інших.

## Образ української відьми та шляхи її ідентифікації в національній історіографії кінця XIX – початку XX ст.

Юлія Клименко

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

У традиціях та віруваннях українського народу відьма постає не тільки як один із цікавих і досить суперечливих персонажів демонології, але і як соціальна категорія. Її демонічна іпостась привертала особливо значну увагу вчених другої половини XIX ст. Багато українських етнографів присвятили окремі розвідки вивченню народних повір'їв того періоду. Мова йде насамперед про праці В. Антоновича, В. Гнатюка, П. Іванова, П. Єфименка, М. Сумцова, В. Милорадовича та інших. Велике значення мали також окремі розділи книг Б. Грінченка [5] та І. Левицького [10]. Завдяки зусиллям дослідників і збирачів фольклору на сьогоднішній день у нас є можливість для досить повної реконструкції демонічної частини образу сільської відьми, що існував на українській землі наприкінці XIX – початку XX ст. «Українська відьма» стала героїнею безлічі літературних та наукових творів, що активно висвітлювали саме цю сторону її сутності.

Повідомлення про вік жінки-чародійки є неоднорідними. Найчастіше відьмами вважали жінок дуже старих і потворних. Проте, безліч народних оповідань про відьом містять недвозначні вказівки на те, що в ролі останньої з'являється саме дівчина. Головний масив вірувань пов'язує із цим заняттям жінок зрілих, про що опосередковано свідчать відповідні зауваження в оповіданнях із сюжетом про відьму. Наприклад, про хтивість відьом, їх пристрасті до сильної половини людства.

Невирішеним питанням залишається й родинний стан нечистої. Вчені стверджують, що заміжня відьма жодним чином ззовні не відрізняється від інших мешканок села. Тому, ідентифікувати її у повсякденному житті досить складно. Двозначним залишається положення чаклунки у сільському співтоваристві, оскільки подвійність її природи, виштовхує на маргінес громадського життя. Саме тому, контакти з сільською громадою вона має досить обмежені.

Інша справа - самотня жінка: саме її частіше інших підозрювали у відьомстві. Об'єктом таких обвинувачень звичайно була вдова - саме ця соціальна категорія зазвичай фігурує в народних оповіданнях. Крім того, активна участь удів в інших магічних обрядах, де їхня роль була центральною ще раз підтверджує стійкість народних уявлень про надлюдські можливості удови-жінки

Дослідники також відзначають характерні риси для образу відьми: наявність хвостика, ріжок, крилець. Науковці зазначали, що відьма видає себе незвичайним поглядом: у неї запалені, почервонілі очі чи дикий,

похмурий погляд; її відрізняє звичка не дивитися прямо у вічі, в її зіницях можна побачити перевернуте відображення людини. Зазвичай відьму уявляли з нечесаним волоссям, гачкуватим носом, кістлявими руками, інколи з тілесними недоліками (кульгавість).

Демонологічні вірування є важливим елементом світогляду практично всіх членів сільської громади. Відьма має специфічні соціальні характеристики й займає відповідне місце у суспільстві. Саме цей аспект досліджуваного феномена в контексті духовної культури українців кінця XIX – початку XX ст. повинен бути глибоко й всебічно вивчений. Варто зазначити, що народні оповідання про відьом, записані етнографами й фольклористами містять багато важливої й цікавої інформації з даної проблематики.

### **Пиндар как выразитель духа аристократизма в Древней Греции**

*Ирина Кныш*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Распространение агонистики в Древней Греции стало причиной формирования в общественном сознании аристократии шкалы ценностных ориентаций, согласно которой агонистические успехи, а в частности победы на общегреческих празднествах, оказываются одними из первых жизненных целей. Олимпийские игры являлись основой составляющей частью священных общегреческих действий и непосредственно влияли на все сферы жизни. Они стали стимулом для возникновения новых жанров в эллинской литературе. Стала развиваться величательная лирика, представленная эпиникиями. Особую роль в этой традиции имеет литературное наследие Пиндара. В отечественной историографии Пиндар воспринимается как поэт, который воспевал одно из важнейших празднеств Древней Греции – Олимпийские игры, однако в исследованиях упускается тенденциозность, присущая Пиндару в рассмотрении данного вопроса.

Литературное творчество Пиндара тесно связано с идеологией аристократии. Происхождение из рода Эгеидов предопределило тематическую направленность его поэзии. Хронологические рамки данного исследования ограничены VI в. до н.э., временем когда жил поэт и когда на стадионах Эллады преобладала элита греческого общества. Целью работы является выявление связей творчества Пиндара со взглядами аристократии и выяснения особенностей его поэзии как исторического источника.

Аристократизм эпиникий Пиндара выражается в том, что поэт воспевает лишь элиту греческого общества, которая составляла значительную часть участников на общегреческих празднествах. Он как бы специально заостряет внимание на том, что его произведения адресованы

высшим слоям населения, поэтому простой народ не мог полностью понимать стихов Пиндара.

Пиндар в своих произведениях никогда не останавливается на процессе самой победы, описании состязаний. Победа для него это то, что позволяет показать «доблесть». Именно доблесть Пиндар и прославлял в лице победителя. Эпиникии поэта становятся как бы исповеданием аристократического мировоззрения, и все построение подчинено этой задаче. Важное место в его творчестве принадлежит аристократической родословной. Все это подтверждает ту идею, что доблесть – это дар, который передается от предков к потомкам, а не достигается путем долгих тренировок. Им выдвигается термин «врожденная доблесть». Рядом с аристократической доблестью у Пиндара можно увидеть и ряд других этических категорий, так называемый кодекс чести атлета и олимпийщика, основной идеей которого является тезис о неразрывной связи умственной и физической силы.

Однако, произведения Пиндара составлялись не по его инициативе, а заказывались заинтересованными лицами или общинами, к которым принадлежали победители, за это автор получал вознаграждение. В основном заказчиками были дорийская знать и тираны Сицилии, именно в этой среде славилось его творчество. Так как заказчики были не только зажиточными людьми, но и людьми «благородного происхождения», то значительная часть эпиникиев (19 из 45) посвящены победителям в конных состязаниях – самом аристократическом виде агонев. Можно предположить, что богатые владельцы многочисленных конных упряжек и колесниц могли щедро одаривать поэта за его творчество.

Таким образом, Пиндар является выразителем идей определенного слоя греческого общества – аристократии. Однако, его произведения были социально ограничены и носили форму заказа. Поэтому к его работам следует относиться с определенной долей критики, так как они односторонне отображают участников олимпийской агонистики.

### **Проблема об'єднання Німеччини у світлі офіційної позиції та громадської думки Великобританії (1989-1990 рр.)**

*Леся Коваленко*

*Запорізький національний університет*

---

Перспектива об'єднання ФРН та НДР вплинула на зовнішню політику багатьох європейських держав. Наскільки офіційний курс Великобританії щодо цієї проблеми відповідав громадським уподобанням прослідкуємо на декількох прикладах.

Як відомо, британський прем'єр-міністр Маргарет Тетчер протягом осені 1989-початку 1990р. в офіційних виступах скептично оцінювала

об'єднавчі процеси на німецьких територіях. Вважаючи Німеччину дестабілізуючою силою в Європі, лідер країни виступала за якнайменш 10-15-річний перехідний період для врегулювання всіх міжнародних аспектів об'єднання та проведення переговорів в форматі „4+2” (хоча перший британський варіант був взагалі „4+0”). Забезпечення безпеки в Європі, побоювання домінування нової держави, збільшення її економічної ваги в ЄЕС визначали подібні погляди прем'єра. За умов неможливості створення альтернативного об'єднаній Німеччині англо-французького „союзу”, принципової позиції США та зміни поглядів М. Горбачова М. Тетчер відкрито переходить на бік об'єднання ФРН та НДР (08.02.1990 – виступ в палаті обшин).

За результатами громадських опитувань, зібраних редакцією ж. „Економіст”, в цей період (в лютому 1990р.) більшість опитаних (45%) виступали за об'єднання Німеччини (30% - проти, 25% - не визначились). Серед найбільш загрозливих наслідків цього процесу за значимістю були визнані – відродження фашизму, економічне домінування в Європі, можливість нових територіальних зазіхань. Тобто проголошений офіційний курс з громадською думкою знаходився в одній площині.

В той же час можемо відмітити існування протиріччя серед керівництва країни щодо німецького об'єднання. Не дивлячись на відхід Форін офіса на чолі з Д. Хьордом від позиції збереження статусу-кво та конструктивної участі в улагодженні міжнародно-правових аспектів об'єднання Німеччини на переговорах „2+4”, М. Тетчер продовжувала лінію на уповільнення цих процесів.

Розходження між офіційною британською позицією і особистим ставленням прем'єр-міністра можемо побачити під час „скандалу Рідлі” (міністр торгівлі та промисловості Н. Рідлі в інтерв'ю ж. „Оглядач” 13.07.1990р. зазначив, що рух до європейського валютного союзу є нічим іншим як „німецьким шумом, спрямованим на захоплення всієї Європи”, який, безперечно, необхідно припинити). В офіційних коментарях М. Тетчер відмовилася від підтримки позиції Рідлі, хоча за словами її прес-секретаря Б. Інґхема, вона ніколи не довіряла німцям, а спроби Г. Коля об'єднати Європу з єдиною валютою оцінювала як спроби встановити німецький контроль грошовими засобами над Європою після того, як не змогли цього досягти військовим шляхом під час другої світової війни. В даному випадку можемо побачити не лише характерне ставлення Тетчер до інтеграційних процесів в Європі, але й усталене відношення до німецької проблеми політиків „старшого покоління”.

Громадські опитування, що проводилася влітку 1990р. показали, що лише 38% опитуваних побоювались домінування Німеччини в Європі і загалом підтримували об'єднавчий процес на німецькій території.

## **Зовнішньо-політичний, мілітарний і соціальний контекст інсталяції комуністичної влади в Польщі (1944 – 1948 рр.)**

*Іван Ковальов*

*Варшавський Університет*

Процес інсталяції комуністичної влади в Польщі своїми коріннями сягає в початок 1944 року, коли то в результаті військової ситуації на Східному фронті, а також формування сприятливої для Радянського Союзу зовнішньо-політичної атмосфери на світовій арені, в Москві повстали перші органи майбутнього державного апарату країни. Літній 1944 р. наступ Червоної Армії створив позитивні умови для реалізації планів Сталіна щодо повоєнного устрою Польщі – 22 липня прорадянськими силами був утворений Польський Комітет Національного Визволення (ПКНВ). Організуючи свою діяльність під активним військово-політичним прикриттям СРСР, останній за короткий час (фактично до грудня 1944 р.) опанував майже всі сфери державної організації і набув статус Тимчасового Уряду.

Аналізуючи оформлення комуністичного ружиму в Польщі, а одночасно методи і етапи повного підпорядкування лівими політичними силами структур державної влади, можемо виділити три головні аспекти, які до того допровадили: зовнішньо-політичний (безпосередньо пов'язаний з внутрішньо-політичним чинником), мілітарний (воєнний) і соціальний. Вище зазначені аспекти і їх роль в формуванні польської повоєнної дійсності вже не раз ставали предметом наукових дискусій, однак розглядалися окремо і нерівнозначно, даючи підстави для подальшого дослідження.

Постановка проблеми у зазначеному вище ракурсі дає підстави ствержувати, що перший чинник виникає з ситуації на світовій арені в кінцевій фазі Другої світової війни і по її закінченню, коли в умовах формування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин держави-переможці доконали фактичного поділу Європи, зарахувавши Польщу до радянської сфери впливу. Результатом того акту стали рішення Сталіна щодо політичних перетворень в країні, утворення при активній допомозі Москви нового керівничого апарату, контрольованого комуністами, а після загострення стосунків з державами Заходу і першої хвилі наростання холодної війни – ліквідації демократичної опозиції і курс на «радянізацію».

Характеризуючи другу площину зазначимо її зв'язок з повоєнними реаліями в Центральній-Східній Європі, коли в наслідок перемоги над силами третього Рейху, Червона Армія зайняла території країн зазначеного регіону. Опрацьовуючи і затверджуючи корисні результати війни, Москва завірила собі можливості впливу не тільки на політичну ситуацію в

Польщі, але й на військо, поліцію і апарат примусу, керівні посади в яких були обсажені радянськими офіцерами. Необмежена влада Управління Безпеки, створеного за прикладом НКВС, стала істотним елементом існування нового державного апарату.

Складним і неоднозначним видається проба встановлення соціального контексту. Підкреслюючи немаловажну роль останнього, відмітимо елементи утворення, а також підпорядкування польськими комуністами різного роду громадських організацій і професійних спілок. Їх керівництво разом з державою повинно було контролювати життя громадянина, а пропаганда окреслювала необхідну спрямованість тієї діяльності. Не оминено й факту поділу польської громадськості на дві головних категорії – жадаючих зміни свого положення в новій системі і тим самим підтримуючих громадсько-політичні перетворення комуністів, і тих, хто з приводу багатьох чинників, всіляко оперались нововведенням. Однак, як стверджує польська дослідниця К. Керстен: «політики і інтелектуали, представляючи ті громадські орієнтації, вже під кінець 40-х років або виїхали з країни, або заповнили в'язниці, або підкорились системі, спостерігаючи за зростаючою силою сталіністів».

### **Развитие торговли в Курской губернии в середине XIX века**

*Елена Козырева*

*Белгородский государственный университет*

---

В середине XIX века Курская губерния представляла собой один из крупнейших торговых и промышленных районов Центрального Черноземья. Об этом свидетельствует огромное количество ярмарок, действующих на данной территории и многообразие промыслов, которые получили широкое распространение на данной территории.

Изучение развития торговли Курской губернии в указанный период времени является одной из актуальных проблем социально-экономической региональной истории, поскольку наряду с кустарными промыслами и многообразием ярмарок, в губернии имело место активное развитие рыночной конъюнктуры.

Рынком в исторической и экономической науке принято называть сферу обращения товаров. Главная функция любого, отдельно взятого регионального рынка осуществление товарообмена между производителями и потребителями в соответствии со спросом и предложением. Как правило, местный рынок появлялся одновременно с возникновением товарного производства и торговых отношений на данной территории. При этом той или иной стадии экономического развития соответствовала та или иная господствующая форма торговли.

Во второй половине XIX века рынок в Курской губернии функционировал в трех формах: непериодической (развозно-разносная),

периодической (ярмарочная, базарная) и постоянной (стационарная) торговли.

Курская торговля основывалась преимущественно на сбыте сельскохозяйственного сырья и полупереработанных сельхозпродуктов, что являлось закономерным вследствие земледельческого характера губернии. Сырье стягивалось к торговым центрам, где частью поступало на местное потребление; большей же частью отправлялось в соседние регионы, где наблюдался на него наибольший спрос, или даже в портовые города для внешней торговли. Ежегодно Курская губерния могла отправлять за свои пределы до 3500 тыс. четвертей хлеба.

Среди сельскохозяйственной торговли особое место занимает торговля промышленными товарами, которые шли на продажу не только на местные рынки, но также в соседние губернии и за границу. По мнению статистиков, поставка различных товаров, кроме хлеба, за пределы Курской губернии производилась на сумму от 12 до 15 млн. руб.

Кроме тех товаров, которые необходимы в ежедневном употреблении, торговля велась продуктами скотоводства, а также и самим скотом. Старооскольский и Грайворонский уезды поставляли рогатый скот, свиней – на 35-50 тыс.рублей. Львовский рогатый скот на сумму до 90 тыс. руб.

В губернии в этот период времени получила широкое развитие питейная торговля. К 1867 г. торговлю алкогольными напитками вело 4479 заведений.

В целом, определяющее значение в торговом развитии губернии приобрела периодическая торговля, встречавшаяся в разнообразных формах. Но при всем многообразии в том или ином городе существовали приоритетные направления торговли, обусловившие не только его хозяйственный профиль, но и губернии в целом.

### **Зарождение научной полемики среди отечественных исследователей XVIII века по поводу определения этнической принадлежности основателя княжеской династии Рюриковичей**

*Александр Колотушкин*

*Белгородский государственный университет*

---

Проблема установления этнического происхождения первых «русских» князей является на протяжении уже более двух столетий одной из самых сложных и злободневных проблем отечественной истории. Решение ее затруднено значительной политизацией результатов «анализа крови» людей, волею судеб оказавшихся во главе формировавшегося государства восточных славян. Естественно, самой острой стала проблема



«исторической родины» князя Рюрика, с которого принято начинать историю Древней Руси. Первые попытки определить его происхождение были предприняты еще в XVIII в. Исследования данного периода представляют особый научный интерес, вследствие их несомненной оригинальности, и имеют неоспоримую историческую значимость, так как являются своего рода пионерскими, способствовавшими зарождению острой полемики среди исследователей по обозначенной проблеме.

Начиная с открытия в 1725 году в Санкт-Петербурге Российской Академии наук и приглашения для работы в это учреждение многих иностранных историков, среди которых особое место занимают работавшие здесь на протяжении XVIII в. Г. Ф. Миллер, Г. З. Байер, А. Л. Шлецер, как раз и зарождается эта довольно острая полемика. Первым вопрос о происхождении варягов-руси и князя Рюрика поднял Зигфрид Байер. Он, как и впоследствии Миллер, стал утверждать об их скандинавском происхождении, считая, что они пришли «из-за Белого моря» и опираясь на сведения русских летописей, говоривших о том, что варяги пришли из заморья. Мнение о значении летописного «за море» повторил Август Шлецер и усилил тем, что преподнес его уже именно как жесткое указание лишь на Скандинавский полуостров. Другой не менее важной гипотезой о происхождении Рюрика является гипотеза о его славянском происхождении. Отстаивая ее, некоторые исследователи стали полагать, что варяги не кто иные, как балтийские славяне. Этому мнению стал придерживаться и первый отечественный «антинорманист» М. В. Ломоносов. Он считал, что варяги во главе с Рюриком пришли с юго-восточных берегов Балтийского моря; здесь между Вислой и Двиной он помещал славянское племя русь, призванное, как он полагал, в 862 году в Новгород. Первый русский историк В. Н. Татищев занял неясную позицию, одновременно принимая славянское западное происхождение Рюрика и настаивая на том, что варяги были главным образом финнами с побережья Ладожского озера. Он считал, что Рюрик был членом славянской династии, но по женской линии. Данная версия является своеобразным объединением норманнской и славянской теории.

Таким образом, в XVIII в. появляются и обособляются две основные гипотезы происхождения основателя княжеской династии Рюриковичей: скандинавская и славянская. В связи с этим вырабатывается обширная система доказательств, на которые стали опираться ученые в своих исследованиях, а также начинается подробный и целенаправленный анализ исторических источников, каким либо образом проливающих свет на данную проблему.

## П. М. Бицилли. Проблема наций в контексте политики и культуры

*Иван Коновалов*

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова*

Профессор Императорского Новороссийского Университета Петр Михайлович Бицилли после выезда из Одессы в 1920г. Получает должность заведующего кафедрой всеобщей истории в Софийском Университете им. Св. Климента Охридского и в 1924г. переезжает в Болгарию, где живет в последующие годы.

Этот ученый обладал широким научным диапазоном: его творческие интересы касались проблем всемирной истории, историософии, исторической психологии, культурологии и многих других дисциплин. Высказанные им, в своих работах идеи значительно опередили современную П. М. Бицилли науку.

Революция разлучила Петра Михайловича с любимым городом и прервала успешно развивающуюся карьеру. Также исчезла возможность заниматься любимой проблематикой- историей европейского средневековья, т.к. в Сербии, где сначала остановилась семья ученого и в Болгарии отсутствовала необходимая источниковая и историографическая база. В это время интересы П. М. Бицилли меняются: одним из направлений его исследований становится проблема нациогенеза. Появляется ряд работ: «Нация и государство», «Нация и народ», «Нация и язык», «Эволюция нации и революция» и др.

Начало XX столетия ознаменовалось новым подъемом «национального вопроса» в различных государствах Европы, особенно это проявилось после Первой мировой войны,. Когда образовался ряд новых государств по принципу «определения нации».

Значительную часть своей первой лекции в Софийском университете «Проблемы современной истории» П. М. Бицилли посвящает анализу понятия «нация», признавая его одним из главных факторов исторического развития человечества в XIX-XX столетиях.

П. Бицилли считал, что нацию определить трудно, как все, само собой разумеющиеся. Все те признаки, которыми обладает это понятие, оказывается в ходе проверки вовсе не признаками.

Также мы можем выделять культурную и политическую нацию, здесь все зависит от момента, который является решающим в образовании нации.

В итоге П. М. Бицилли делает вывод-нация эта та общность, где существует и развивается единство культурной традиции, передаются ее идеалы.

Данный термин актуален как в 20-е годы прошлого века, так и применителен в наши дни экономической и культурной глобализации.

## Лары: специфика культов и ритуалов в ранней римской религии

Оксана Конорева

Белгородский государственный университет

Одним из самых личных и интимных римских верований было верование в домашних гениев-хранителей. В общественном богослужении их чтили главным образом под именем богов ларов или лар. Возникновение культов ларов как семейных богов относится к глубокой древности. О вопросе происхождения ларов у античных авторов не было единого мнения: Нигидий Фигул, согласно Арнобию, отождествлял Ларов с Куретами и Дактилями; Варрон путал их с Майами и Ларвами; Сервий выводил их культ из культа предков, связывая его с древним обычаем хоронить мертвых в их домах. По Фесту, лары превратились в богов из душ людей. Дионисий Галикарнасский и Плутарх объясняли появление культа ларов вытеснением последним культа героев.

Наибольшую ценность для суждения о происхождении ларов имеет древнейшая форма этого слова в песне Арвальских братьев – *Lases*. К ним обращаются за помощью – *Nos Lases, iuvate!*

В вопросе о происхождении культа ларов среди исследователей также нет согласия. Ученые, стоявшие на позициях анимистической теории, видели в ларах умерших предков. Противники данной концепции происхождения ларов полагали, что она оставляет необъясненными многие существенные черты этого множества. Так, корни почитания ларов находятся вне дома. Лары были первоначально божествами участка сельской общины и трибы. Некоторые специалисты сближают их с Пенатами в один комплекс духов фамилии и дома, к которым обращались во всех важнейших случаях жизни – при браке, родах, смерти, очищении фамилии. Ж. Дюмезиль толкует Ларов как хранителей тех мест, где люди чувствовали себя уверенно, в противоположность Фавнам, царившим там, «где люди не чувствовали себя дома». Лары всегда связаны с местом, с почвой, а потому их нельзя отождествлять с предками. По мнению Т. Моммзена, в распределении богов по рангам эти домашние и полевые боги занимали скорее последнее, нежели первое, место.

Лары почитались и как один фамильный Лар, и как множество ларов. В доме местом их культа был очаг (*focus*), который украшался венком в праздники, он был прибежищем членов фамилии, боявшихся гнева *pater familias*. Различались лары членов семьи, лары прислуги, лары домашнего очага.

Во внутренней жизни фамилии лары «следили» за выполнением регулирующих ее жизнь норм, включавшихся в общее понятие *Pietas*, означавшее соблюдение долга относительно родителей, детей, богов, родины. Лары карали злых и нечестивых, забывающих свои обязанности.

Лары никогда не покидали дом, в отличие от пенатов. Они хранились возле очага в особом шкафчике-ларарии, дверцы которого при семейных праздниках открывали, чтобы лары могли принять участие в общем веселье и трапезе.

Вместе с тем, лары почитались и за пределами дома как покровители путешествий по воде и на суше, как хранители на войне и защитники полей (*Lares viales, permarini, militares, rurales*).

Таким образом, культ ларов представляет собой важный пласт традиционной древнеримской религии.

## Повітряний простір як фактор геополітики

Катерина Коптєва

Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

Розширення власного життєвого простору протягом всієї історії було головною метою кожного народу. Але придатними для існування були тільки два типи геополітичного простору – суша, як територія безпосереднього мешкання, та море, як джерело ресурсів та шлях комунікацій. Протягом останніх двох століть збільшення кількості населення, обмеженість життєвого простору та бажання розширити придатні для використання ресурси спонукали людство до освоєння наступної природної стихії – повітря. Чому повітряні ресурси сьогодні займають чи не найважливіше місце в геополітичних планах великих держав? Освоєння повітря є одним з найбільш актуальних напрямків зовнішньої та внутрішньої політики багатьох держав, тому є необхідність детальніше розглянути ці процеси в світовому масштабі.

Мета роботи: дослідження повітряного простору в геополітичному аспекті та визначення його ролі у військово-політичних процесах. Головне завдання: розгляд можливих варіантів використання повітряного простору, їх наслідків та перспектив.

Використовуючи теоретичну базу геополітики як науки, можна констатувати, що повітря є геополітичним простором. Воно відповідає всім запропонованим критеріям: має територію з окресленими певним чином межами, є джерелом могутності та ресурсів держави, потребує контролю та захисту.

Використання повітря як геополітичного простору зараз відбувається у двох протилежних за змістом напрямках. По-перше, це економічна експлуатація повітря для транспортування вантажу та пасажирів. По-друге, цей простір має необмежені ресурси для швидкісного пересування, що разом з наявністю певних технічних засобів відкриває можливості для активних та ефективних військових захоплень.

Останнього часу все чіткіше спостерігається загальносвітова тенденція переходу гегемонії від континентальних та морських держав до повітряних.

Таким чином, повітря може бути як джерелом економічного прибутку через транспортування, так і являти собою військову загрозу окремим регіонам чи світові в цілому. Тому виникає необхідність чіткого регулювання використання повітряного простору. Це знайшло відображення в низці міжнародних, регіональних та локальних документів – Паризька конвенція (1919), Варшавський договір (1929), створена у 1944 р. Міжнародна організація цивільної авіації – ІКАО та ін.

Україна як транзитна територія між Сходом та Заходом, за своїм геополітичним положенням має всі шанси для ефективного використання власного повітряного простору з економічною метою. Радянська „спадщина” у вигляді технічної бази для створення літаків та іншої техніки за умов необхідного фінансування може стати основою для активної експлуатації повітряної стихії як джерела матеріального прибутку. Дотримання регіональних та міжнародних договорів забезпечує участь України в процесах світового розвитку.

Таким чином, повітряна стихія є геополітичним простором, яка разом із сушею та морем становить „життєвий простір” людства. На сучасному етапі вона може змінити розподіл сил на світовій арені – гегемоном може стати та держава, яка максимально ефективно використовує повітряний простір для військово-політичного розширення, контролю території та отримання матеріальної користі від його експлуатації.

### **Паралелі між культурами козацтва та пізньосередньовічного лицарства Західної Європи**

*Кристина Корж*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Досліджуючи різноманітні елементи культурного комплексу українського козацтва, неможливо залишити поза увагою західноєвропейські впливи на культуру українських козаків. Як відомо, на XI ст. європейське лицарство повністю християнізувалося, і розпочався новий етап його розвитку, а саме – формування і становлення духовно-лицарських чернечих орденів. Своім існуванням та успішною боротьбою з ворогами ці чернечі ордени справляли велике враження не тільки на західноєвропейське неорденське лицарство, але й на своїх близьких та віддалених сусідів, у тому числі й на східноєвропейські військові стани, включаючи козацтво.

Цей вплив знайшов своє відображення в найвищому прояві українського козацтва – Запорозькій Січі – “козацькій християнській республіці”.

З лицарсько-чернечими орденами Західної Європи XII-XIV ст. Запорозьку Січ єднають такі елементи, як релігійність, аскетизм, колективне землеволодіння, культ Диви Марії та святих Георгія і Михаїла. Ці елементи формувалися і розвивалися в західноєвропейському лицарстві, а пізніше відтворилися і продовжили свій успішний розвиток на теренах Запорозької Січі.

В процесі християнізації Європи у VIII-XI ст. християнська заповідь “не убий” увійшла в протиріччя з войовничими принципами лицарства.

Новим піднесенням релігійної активності західноєвропейського лицарства вирізнявся період так званих хрестових походів, що тривав майже 200 років, з кінця XI ст. і до останньої третини XIII ст.

Унікальним продуктом хрестових походів було створення духовних лицарсько-чернечих орденів – станових організацій європейського лицарства, членів яких ще іменували “лицарями церкви”. Наймогутнішими з них були три ордени: іоанніти, тамплієри, тевтонці. На відміну від християнських ченців, вони брали на себе ще четверту обітницю – військову – воювати з невірними до повного очищення від них Святої землі – Палестини.

У середньовічній Європі надзвичайно посилювався культ архангела Михаїла, котрого за правом можна вважати головним небесним воїном. Й. Хейзінга зазначав, що не тільки релігія панувала в тогочасному суспільстві, але й самі релігійні уявлення підпали під привабливі ідеї лицарства. Ф. Кардіні стверджує, що тотальна популярність архангела Михаїла поміж народів, які ставали на шлях християнізації, виявлялася наслідком збереження в нових шатах колишніх стародавніх військових культів.

Як для західноєвропейського лицарства, так і для українського козацтва і, зокрема, для запорожців, одне з найкардинальніших завдань полягало в захисті християнської віри та церкви. На території Січі існувала церква Богородиці (Диви Марії) Покрови, на гроші ж запорожців були споруджені Трахтемирівський та Межигірський монастирі, де козаки заліковували свої рани і хвороби та доживали віку.

Належність до православної християнської конфесії була найголовнішою умовою прийняття до братства козаків-запорозьців. Якщо ж вступаючий виявлявся нехристиянином (іновірцем), – Запорозька громада вимагала хрещення чи навернення його до православної грецької віри.

Особливо варто відзначити невибагливість запорозьких козаків у повсякденному житті, яку можна порівняти з аскетизмом західноєвропейських лицарів-ченців.

Аскетичність козацького життя, зокрема під час походів (а в них вони провадили більшу частину свого життя), була добре відома сучасникам - вітчизняним та іноземним.

Колективне землеволодіння – ще одна з паралелей між архетипами культури козацтва та пізньосередньовічного лицарства Західної Європи.

Таким чином, безсумнівно, Запорозька Січ не тільки мала аналогії з духовними лицарсько-чернечими орденами Західної Європи XII-XIV ст. З ними Січ поєднують також релігійність і аскетизм козацького побратимства, колективне володіння земельними угіддями, культу Діви Марії Покрови, пошанування святих Михаїла та Георгія Побідоносця (св. Юра). Ймовірно, ці західноєвропейські пізньолицарські впливи не були прямими, а швидше всього, опосередкованими як у просторі, так і в часі. Духовні лицарсько-чернечі ордени були не тільки зразком і об'єктом для наслідування запорозькими козаками, зокрема, січове лицарство розвивало старі лицарські і творило нові власні традиції на плідному українському ґрунті.

### **О центрах производства столовой чернолаковой керамики поселения Маслины (по фондам МАЭСУ)**

*Виктория Котенко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Поселение Маслины представляет собой одно из укрепленных пунктов сельскохозяйственной округи Херсонеса. Географически оно расположено на Тарханкутском полуострове в Черноморском районе АР Крым. Будучи отдаленным более чем на 200 км от своего полиса, поселение относится к дальней хоре Херсонеса в Северо-Западном Крыму. Более того, именно Маслины с севера замыкали длинную цепь греческих поселений, находясь при этом в пограничной зоне с варварским миром.

Само поселение Маслины ныне известно благодаря археологическим раскопкам Северо-Крымской экспедиции Харьковского государственного университета под руководством В. А. Латышевой, которые проходили в течение 1972 – 1986 гг.

В ходе 15 полевых сезонов был накоплен обильный керамический материал. Для данной работы интерес представляют чернолаковые столовые сосуды, которые не являются массовым материалом в археологических комплексах Северного Причерноморья. Но будучи привязанным к центрам производства, этот тип керамики несет важную

информацию об экономических связях поселения. К тому же вопрос о центрах производства поможет более конкретно представить картину об уровне жизни Маслин и о тесноте связей полис – дальняя хора.

В процессе данного исследования были задействованы античные фонды Музея археологии и этнографии Слободской Украины, происходила их музеефикация и паспортизация.

Для работы было отобрано 35 единиц столовой чернолаковой керамики. Следует сказать, что удельный вес керамики данного типа на Маслинах не велик (менее 1%). Характеристика материала в исследовании проводится с акцентом на выделение особенностей техники изготовления сосудов: форма, качество теста, лака, наличие орнаментации.

Взятые сосуды представлены рыбными блюдами, канфарами, киликами, кувшинчиками, чашами.

Наличие чернолаковой керамики в Маслинах вполне характерно для периода существования поселения (IV – II вв. до н.э.) Принято считать, что экспорт посуды этого типа начала Атика. Столовая чернолаковая керамика поступает одновременно с более ранней краснофигурной с кон. IV в. до н.э., отчасти заходя и в III в. до н.э. Она характеризуется высоким качеством лака, который был стойким к разрушениям. Ей присущи также выполненные резьбой оттиски, а также украшения орнаментами, сделанными светлой жидкой глиной. К таким из выделенных сосудов можно отнести семнадцать.

В дальнейшем, начиная с III в. до н.э., Атика теряет свое первенство в снабжении Северного Причерноморья керамикой. Главным экспортным центром становится западное побережье Малой Азии с островами Эгейского моря. Но и атическая посуда все еще частично проникает на Крымский полуостров.

Этот период представлен чернолаковыми сосудами, которые покрыты менее блестящей глазурью; цвет ее уже не черный, а буроватый, иногда с переходами в красный тон.

Форма сосудов при этом остается прежней. Такими из 35 отобранных образцов являются 18.

Исходя из этого, становится ясным, что связь полис – дальняя хора была довольно прочной, так как вся привозная керамика сначала поступала в Херсонес и лишь потом в сельскохозяйственную округу. К тому же облик материальной культуры полиса в рассматриваемый период идентичен периферийному в плане используемой керамики.

Таким образом, поселение Маслины, несмотря на свою отдаленность от Херсонеса, более скромный образ жизни и пограничное расположение, в значительной степени унаследовало общегреческие традиции, присущие всему крымскому региону IV-II до н.э.

**Армянские национально-культурные  
организации Харькова (кон. 80-х гг. XX в. – 2007 г.)**

*Сурен Кочарян*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Харьков всегда был многонациональным и многоконфессиональным городом. Армяне проживают здесь начиная с XVIII в. и внесли огромный вклад в духовное, экономическое и общественно-политическое развитие города и области. После получения Украиной независимости в 1991 г. открылись большие возможности для свободного развития всех народов, проживающих на ее территории. Начали создаваться национально-культурные общества, в т.ч. и армянские. Все это говорит об актуальности изучения истории армянской общины Харькова вообще и в современный период в частности.

В 1980-е гг. происходит активизация деятельности армянской общины Харькова. Это объясняется двумя причинами - мощной волной армянской миграции и политикой демократических реформ, проводившейся в СССР. Центром культурной и общественной жизни харьковских армян в то время был Дом культуры строителей. После почти 50-летнего перерыва создаются новые армянские национальные организации. Председателем Армянской общины избрали А. А. Чилутяна. В первый состав правления входили А. С. Барсегян, В. А. Петросов, О. К. Терзян, Ш. Ш. Ярамышьян и О. Е. Мироян. Была открыта первая армянская воскресная школа. В 1994 г. организовывается Харьковское областное общество «Украина - Армения». Его председателем был известный правозащитник Г. О. Алтунян (1933-2005). В 1995 г. создали одноименный Харьковский городской благотворительный Фонд развития армянской культуры и образования.

В 1991 г. организовали Армянский культурный центр (АКЦ). Президент - известная поэтесса Анаит Саркисян. Членами АКЦ являлись творческие люди: поэты, композиторы и певцы. При центре работали воскресная школа, молодежная музыкальная студия, библиотека, собирались экспонаты для музея, отмечались все армянские национальные праздники, памятные даты.

В 1999 г. была образована Харьковская областная общественная организация «Армянская национальная община» (АНО). Председателем ее избрали С. Г. Хандамиряна. С 1 июля 2001 г. издается газета «Канч» («Зов»), первым главным редактором которой была Н. И. Баласаян. В феврале 2001 г. в Харькове создана армянская воскресная школа (в СШ № 110), где можно изучать историю Армении, армянский язык и литературу, историю армянской музыки, религию. Также действует армянский класс на базе гимназии № 14. 11 ноября 2005 г. открылась

армянская воскресная школа в Балаклее. 1 июня 2001 г. был организован ансамбль песни и танца «Армения» (директор - Нонна Мирзабекян), который является лауреатом международных и всеукраинских фестивалей и конкурсов. С мая 2005 г. действует Комитет по делам молодежи АНО (председатель - Аветис Авагимов). При АНО было создано 2 филиала: в Балаклевском районе (2005) и в городе Изюме (2007).

Престиж харьковской АНО в Украине настолько высок, что именно Харьков выбрали для проведения учредительной конференции Союза армян Украины. Активное участие АНО принимает в деятельности Ассоциации национально-культурных обществ Харьковской области (созданной в 1994 г.).

В 1990 г. делегация армянской общины Харькова посетила Святой Эчмиадзин и получила благословение Католикоса всех армян Вазгена I на возведение храма. 1 июля 2000 г. члены АНО заложили первые 16 «святых» камней в фундамент армянской церкви «Сурб Арутюн». Главный архитектор проекта Храма - заслуженный архитектор Украины П. Г. Чечельницкий. Хачкар, выполненный в лучших традициях армянских камнерезов, установили на территории храма 1 июля 2001 года, в дни празднования 1700-летия принятия Христианства Арменией. Установка и освящение крестов в 2003 г. были приурочены к 100-летию юбилею известного армянского композитора Арама Хачатуряна. Еще до окончания отделочных работ в нижнем храме проводились ритуалы крещения и службы в дни великих христианских праздников. 24 августа 2004 г. состоялся праздник освящения армянской церкви, который был включен в программу праздничных мероприятий по случаю 350-летия основания Харькова. Литургию правил Католикос всех армян Гарегин II, а открытие церкви вел Глава Украинской Епархии Армянской Апостольской Церкви архиепископ Григорис Буниатян. С сентября 2004 г. настоятелем церкви «Сурб Арутюн» является Тер Мкртыч.

Кроме многочисленной григорианской в городе действует небольшая армянская католическая община (мхитарянская конгрегация), богослужения которой проходят в кафедральном Римско-католическом костеле Успения Пресвятой Девы Марии.

В 2005 г. в Харькове состоялся круглый стол, посвященный 1600-летию создания армянского алфавита и организованный ЦНБ ХНУ им. В. Н. Каразина. На который были приглашены не только ученые и специалисты в этой области, но и представители армянской диаспоры Харькова, и гости из России. С марта 2007 г. рядом с храмом началось строительство Культурного центра - 3-х этажного здания, в котором, согласно проекту, предусмотрены актовый зал, зал для собраний и специализированные учебные классы. А 26 августа 2007 г. армянская церковь «Сурб Арутюн» отпраздновала свое трехлетие.

Провести праздничную литургию по этому поводу в Харьков специально приезжал архиепископ Григорис Буниатян.

Таким образом, активизация деятельности армянской общины Харькова в сер. 1980-х гг. способствовала началу процесса ее постепенной институализации, который привел в 1999 г. к созданию Харьковской областной общественной организации «Армянская национальная община». Это ускорило воплощение в жизнь многолетней мечты харьковских армян о своем Храме: в 2004 г. была освящена и открыта армянская церковь «Сурб Арутюн».

### **Этрускологические исследования И. В. Нетушила**

*Инна Кравченко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

И. В. Нетушил – крупнейший отечественный исследователь истории царского и раннереспубликанского Рима, выдающийся историк конца XIX – начала XX в. Одно из центральных мест в раннеримских студиях ученого занимает новаторская для отечественной историографии того времени гипотеза о значительном влиянии этрусков на становление римской цивилизации.

В конце XIX в. в западном антиковедении сформировалось научное направление, представители которого (И. Куно, Э. Мейер, М. Целлер и др.) утверждали, что Рим возник и достиг могущества в результате влияния со стороны более развитой культуры того времени – этрусской. И. В. Нетушил же выработал оригинальную концепцию развития Рима царского периода. Со сторонниками гипотезы об этруском начале Рима он согласился в том, что территория Лация вошла в состав этрусской федерации. Но, по мнению ученого, произошло это не непосредственно с основанием Города, а только с VI в. до н.э. И. В. Нетушил также поддержал идею о том, что пребывание территории Лация в составе этрусской державы привело к созданию Римского государства. Однако другие, не менее важные предположения защитников этрусского происхождения Рима (об основании Города этрусками, о существовании в раннем Риме этрусской общины и этруском происхождении Ромула и Сервия Туллия) И. В. Нетушил отверг.

Критика этих гипотез обусловлена специфическим для конца XIX – начала XX вв. отношением И. В. Нетушила к источникам: тогда как большинство романистов того времени придерживалась гиперкритического подхода к сочинениям анналистов, он ставил под сомнение возможность правильной интерпретации данных археологии. Следовательно, предположения И. Куно, М. Целлера, Э. Мейера,

подкрепленные известными в то время археологическими источниками, казались историку недостаточно аргументированными. Однако полностью отбросить идеи представителей «этруского направления» и, таким образом, вернуться к устаревшим, построенным практически исключительно на анализе данных анналистов, схемам раннеримской истории Б. Нибура и Т. Моммзена, И. В. Нетушину мешало гегельянское понимание исторического процесса. Ученый отрицал возможность существования объективных социально-экономических и политических предпосылок появления государства в латинской общине в VI в. до н.э. По его мнению, в указанное время Римское государство могло возникнуть только в результате мощного внешнего культурного влияния на латинян, а в VIII – VI вв. до н.э. оказать подобное влияние могли только этруски.

Сочетание гегельянской теории исторического процесса и позитивистской критики источников позволило И. В. Нетушину по-новому поставить проблему этрусского влияния на Рим, и обосновать гипотезы, получившие широкую поддержку романистов второй половины XX в., а именно: о существовании двух периодов в истории царского Рима – до и во время этрусского господства; о неправомерности разделения реформы Сервия Туллия на военную и территориальную составляющие; о зарождении Римского государства в конце VI – начале V вв. до н.э. На наш взгляд, эти положения с полным правом можно отнести к числу безусловных научных заслуг И. В. Нетушила.

### **Інформаційний потенціал всесвітньої павутини по вивченню біографії і творчості П. Куліша та Ю. Крашевського**

*Оксана Кравченко*

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

---

На сьогодні неможливо уявити процес наукового дослідження без застосування сучасних інформаційних технологій. Дійсно, комп'ютер став невід'ємною частиною роботи кожного науковця, а використання новітніх інформаційних технологій – невід'ємною складовою процесу наукового пізнання. Важливим у цьому контексті є використання мережі Інтернет, яка слугує цінним джерелом інформації, що значно доповнює і розширює інформаційний потенціал наукового дослідження.

Зважаючи на швидкий розвиток інформаційних технологій, виникає очевидна потреба в узагальненні інформації про Інтернет-сайти, де висвітлюються певна тематика будь-якої галузі знань. У цій публікації подається стисла інформація про створені електронні ресурси, в яких висвітлюється життєвий і творчий шлях двох видатних особистостей України і Польщі – Пантелеймона Куліша та Юзефа Крашевського.

Обидві персоналії – представники різних країн, але саме ці країни їх пов'язують, і навпаки – їхня творча праця пов'язує Україну і Польщу. Пантелеймон Куліш народився на Україні, здобув тут освіту й здійснював громадсько-культурну діяльність, деякий час працював і проживав у Варшаві, тісно співпрацював із польськими діячами. Юзеф Крашевський – уродженець Польщі, але понад 20 років жив на Україні, присвятив їй значну частину своєї творчої праці. Жили вони приблизно в той самий час. Крашевський народився 1812 року, помер 1887-го; Куліш народився 1819-го, а помер 1897 року. Їх поєднує не лише одна епоха і палка любов до України, а й плідна творча праця, невтомна культурно-просвітницька діяльність, взаємозв'язки у справі польсько-українського примирення.

В Інтернеті можна знайти низку публікацій та сайтів, в яких висвітлюються життєвий і творчий шлях П. Куліша та Ю. Крашевського, маловідомі відомості з їх біографії, матеріал, піднятий з архівів та першоджерел тощо.

За якісними параметрами серед сотень пошукових систем найпопулярнішими та найефективнішими є: Google <http://www.google.com/> (інтелектуальна система, що враховує популярність веб-сторінок в Інтернет). Тому саме цієї пошукової системи зробимо огляд Інтернет-ресурсів, які мають різносторонню інформацію про польського письменника Ю. Крашевського та українського діяча П. Куліша.

Інтернет-ресурси, в яких висвітлено біографію і творчість П. Куліша:

[http://uk.wikipedia.org/wiki/Куліш\\_Пантелеймон\\_Олександрович](http://uk.wikipedia.org/wiki/Куліш_Пантелеймон_Олександрович);

<http://www.ukrop.com.ua/encyclopaedia/100names/6131.html>;

<http://litopys.org.ua/ukrmova/um34.htm>;

<http://www.abc-people.com/>;

[http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=1292&page=1#text\\_top](http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=1292&page=1#text_top);

[http://ostriv.in.ua/index.php?option=com\\_content&task=view&id=1199&Itemid=-5](http://ostriv.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1199&Itemid=-5);

<http://ukrilib.com.ua/sochin/book.php?id=31>;

<http://poetry.uazone.net/kulish/>;

[http://pysar.net/poet.php?poet\\_id=34](http://pysar.net/poet.php?poet_id=34);

<http://www.refine.org.ua/pageid-4670-1.html>.

Інтернет-ресурси, де представлена інформація щодо біографічних даних і творчої спадщини Ю. Крашевського:

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Jyzef\\_Ignacy\\_Kraszewski](http://pl.wikipedia.org/wiki/Jyzef_Ignacy_Kraszewski);

[http://invest-ua.com/people\\_det.php?lang=ukr&inc=06](http://invest-ua.com/people_det.php?lang=ukr&inc=06);

<http://www.ukrop.com.ua/encyclopaedia/use/19140.html>;

<http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/postati/krajestudjuzef.htm>;

<http://www.ptnz.org.ua/Kraszewski/ria43.htm>;

[http://www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/etnografia\\_ukrainy.html](http://www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/etnografia_ukrainy.html);

<http://ounb.km.ua/rec/cal/ball.html>;

<http://www.luckkg.polemb.net/index.php?document=113>;

<http://www.castles.com.ua/n23n.html>;

<http://encyklopedia.interia.pl/haslo?hid=80502>;

<http://www.ispan.home.pl/zaklitkul/pracluk/ProblemyEW.html>.

Сайтів, у яких висвітлюється життєвий і творчий шлях Пантелеймона Куліша та Юзефа Крашевського є ще надзвичайно багато, у цій публікації проаналізовано тільки маленьку частину інформації. Є сайти, де можна подивитися на деякі журнали чи газети з повнотекстовими базами даних. Та скористатись тою чи іншою публікацією.

Отже, проглянувши Інтернет-ресурси заданої тематики, можна зробити висновки, що вже є світова спільнота, зацікавлена у використанні відкритих ресурсів, в яких є різностороння інформація про життя і творчість українського письменника П. Куліша і польського – Ю. Крашевського. Є також спеціальні Інтернет-ресурси, через які повинна координуватися така робота. Це говорить про значний інтерес світової громадськості до даної теми.

## **Землевладение воронежского купечества в конце XIX – начале XX веков**

*Ольга Кравченко*

*Белгородский государственный университет*

Реформа 19 февраля 1861 года сняла преграды юридического характера для перехода поместной земельной собственности в руки различных сословий. Превращение земли в общесословный товар привело к увеличению числа владельцев купеческого сословия и количества их земель в частной поземельной категории.

Согласно статистическим данным движения землевладения по губерниям Центрально-Черноземного региона Российской империи в период с 1863 по 1892 гг. купечество было участником 4 382 сделки продажи земли и 10 298 сделок покупки земли. В целом, за указанный период времени купечество приобрело 2105332 дес.земли, в то время как дворянство 5900028 дес.земли, духовенство – 39042 дес.земли, почетные граждане – 621332 дес.земли. Таким образом, среди приведенных данных купеческое сословие, как покупатель земельной собственности занимало весомое место после дворянства, среди купли-продажи крупных и средних владений, и не упомянутых в цифровых данных крестьянства и мещанства – активных покупателей и продавцов мелких владений. Кроме того, по статистическим сведениям за 1894г. наибольшее

количество сделок, где купцы выступали в роли покупателя заключено с мещанами, и, наоборот, в роли продавца с крестьянами.

Купеческое сословие Воронежской губернии традиционно обзаводилось земельной собственностью, что было связано с аграрной специализацией губернии в частности, и региона в целом. Количество десятин земли, принадлежавшего личным собственникам в Воронежской губернии к 1877 г. составило 1642433, из них купцам принадлежало 177660 дес.земли или 10,8 % от общего количества владений в губернии. В 1905 г. во владении 319 купеческих землевладельцев в Воронежской губернии насчитывалось 166 684 дес.земли. Показатели размеров владений по уездам различны в большом соотношении. По статистическим данным за 1905 г, средний размер владения купцов колеблется от 114,9 до 878,8 дес., причем наиболее значителен он (свыше 500 дес.) в Новохоперском (887,8 дес.), Бобровском (791,8), Острогожском (791,5) уездах и наименее велик (менее 125 дес.) в Бирюченском и Коротояжском уездах. В целом, данный показатель по Воронежской губернии за 1877 г. равен 704,3 дес.земли, за 1905 г. 522,5 дес.земли. Самое крупное земельное владение в Острогожском уезде принадлежало Спиридонову Владимиру Христофоровичу, располагавшееся в Семейской волости. Купец владел 3001 дес.земли, из которых 485дес. пахотной земли, 200 дес. сенокосов, 152 дес. залежей, 30 дес. заливных лугов, 11 дес. усадебной земли, 1575 дес. занимал лес и кустарник, 430 дес. – выгон и неудобная земля.

В целом, купеческое землевладение по Воронежской губернии занимало одно из ведущих мест среди других частновладельческих сословий. Рассматривая движение покупок по Острогожскому уезду с количественной стороны, легко заметить, что наибольшее количество земли покупает дворянство, за ними следует купечество, приобретенное с 1866 по 1885 гг. 27,5 % или 36312, 2 десятин земли. Но несмотря на выше указанные цифры, в целом по губернии к началу XX в. наблюдается снижение темпов роста купеческого землевладения.

### **Иноземцы на Боспоре (по стихотворным эпитафиям)**

*Екатерина Красникова*

*Белгородский государственный университет*

Надгробные и погребительные надписи традиционно служат одним из главных источников о религиозных представлениях и обрядах древних греков. Но они также помогают проследить связь Боспора с другими частями греческого мира. Для анализа нами были взяты 46 стихотворных эпитафий из Корпуса боспорских надписей. Материал, которым мы располагаем, хронологически охватывает V в. до н.э. - III в. н.э.

Во II-I вв. до н.э. уже вошли в традицию обращения к путникам в стихотворных эпитафиях (всего 9 подобных стел). Впервые обращение к

страннику звучит в надписи КБН 127: «Взгляни, странник, на надгробную стелу...». Эпитафия 147 особо интересна, потому что выполнена еще при жизни упомянутых в ней умерших. Оформление стелы, не имеющее аналогий среди боспорских надгробий, и сопоставление ее с найденным в пантикапейском некрополе памятником уроженца малоазийского города (КБН 732), дает основание предполагать, что и данная стела была завезена из какого-то малоазийского центра в Пантикапей.

Случаи упоминания о захоронениях иноземцев на Боспоре не единичны. В 12 эпитафиях прямо или косвенно указывается на то, что похороненный здесь – уроженец другой местности. Так, в КБН 117 говорится: «Скифская земля, окружив, укрыла Гекатея... вдали от милой родины». Или, например, эпитафия 129: «Взгляни, странник, на памятник Фарнака... ушедшего по своей доблести из родной Синопы на запад»; эпитафия 134: «... юношу вырастила Амастида, тоскующая по нем родина, скончавшегося же похоронил Боспор». Эти надписи, таким образом, принадлежат к числу памятников, свидетельствующих об оживленных связях Боспора с городами Малой Азии в первые века н.э.

Нельзя обойти вниманием и грамматику надписей. В КБН дается очерк, который имеет своим назначением учет языковых фактов (фонетических, морфологических, синтаксических), наблюдаемых в надписях Боспорского царства: 1. Ионийские особенности фонетики и морфологии устанавливаются в боспорских надписях вплоть до III в. до н.э.; 2. В языке боспорских надписей наблюдаются тенденции, характерные для греческого языка соответствующих эпох вообще; 3. О существовании некоторых местных особенностей в языке говорят отдельные факты фонетики, морфологии и синтаксиса.

Таким образом, боспорские стихотворные эпитафии доказывают непрерывную, более или менее тесную связь Боспора с другими частями греческого мира. Это прослеживается как в их содержательной части: наличие вышеупомянутых надписей, указывающих на захоронение иноземцев и стел, привезенных из других регионов (охватывают весь рассмотренный период); косвенное доказательство – обращение к путникам, которых зачастую называют странниками или иноземцами. То же можно отметить и с чисто технической стороны: это наличие общих тенденций изменения греческого языка, как и на территории всей ойкумены. Среди этниконов иноземцев абсолютно преобладают малоазийцы, что соответствует известным по другим источникам закономерностям.



## Особливості соціальної діяльності протестантських громад Запорізької області 1945-1954 рр.

Надія Краснянська

Запорізький національний університет

Проблема місця і ролі релігії в повсякденному житті людей становить значний інтерес для різних гуманітарних дисциплін. Адже релігія впливає на поведінку, стереотипи і світогляд людини.

Історичний аналіз діяльності конфесій у 40-х – 50-х рр. ХХ ст. допоможе краще зрозуміти ту складну ситуацію релігійних взаємовідносин, яку ми спостерігаємо сьогодні. Налагодження демократичних, толерантних міжконфесійних та державно-церковних відносин відіграватиме позитивну роль в розвитку України як держави європейського рівня.

Слід зазначити, що діяльність протестантських громад у радянський період, як і їх структура, соціальний склад відносяться до недостатньо вивченої частини нашої історії. Досьогодні не написано жодної монографії на тему конфесійного життя Запорізької області в післявоєнні часи.

Віруючі люди у важкий період хаосу, голоду не лише намагалися реалізувати свої потреби у служінні Богу, продовжити місіонерську роботу, а й несли радість, надію невірним людям. Саме соціально-етичні аспекти роблять цю тему актуальною. Адже багатьом якість, принципам взаємопідтримки, які ми так рідко спостерігаємо сьогодні у нашому суспільстві, треба вчитися саме у протестантів. Наведемо приклади деяких з них.

Одним з найважливіших напрямків діяльності була організація недільних шкіл. Ця діяльність заборонялась владою і була нелегальна. Зазвичай, віруючі брали своїх дітей, онуків з собою до церкви на службу, де в сусідніх кімнатах і організовувались недільні школи. Дітей вчили основам письма, малюванню, вони вчили вірші на релігійну тематику, читали Біблію.

Незважаючи на заборони з боку влади, переслідування та інші утиски, церкви продовжували цю роботу, на власні кошти купували християнську дитячу літературу, олівці, папір. Вчителям ніколи не платили, це були звичайні члени церкви, які добровільно викладали дітям.

Після війни державні школи були порушені, закриті, багато дітей взагалі через бідність не мали змоги туди ходити. Таким чином, діяльність протестантських недільних шкіл мала велике значення не тільки у вихованні рис богослухняної, віруючої людини, а й у наданні елементарних знань, умінь, навичок освіченої особи.

Важливим є той факт, що в післявоєнний період було багато сиріт, які знаходили притулок саме у церквах. Сім'ї віруючих людей частіше всього були багатодітні, але все одно постійно годували, надавали допомогу безпритульним, всиновлювали їх. Це неоцінена допомога не лише дітям, а й тогочасному суспільству взагалом. Адже, проводячи паралелі з нашим суспільством, ми знаємо, що безпритульні діти стають маргіналами, ізгоями, починають вести аморальний образ життя.

Слід відмітити і організацію молодіжних зібрань. Молоді у церквах було небагато, до 10% від всіх членів громади. Незважаючи на це, вони проводили свої збори, на яких влаштували міні-театри, ставлячи сценки з Біблії, чаювання, співи. Дуже часто ставили повчальні сцени з життя, коли пропаща людина з аморальною поведінкою, переживши усі труднощі, зверталась до Бога і ставала порядним християнином.

Молодь як у селах, так і в самому Запоріжжі організовувала групи, які мали допомагати літнім людям по господарству: прибирали у хаті, ходили до магазинів, виконували різні доручення, працювали на городі.

Звичайно, частіше допомагали членам тієї громади, до якої самі належали, але були випадки, коли християнська молодь допомагала невірним. В такому випадку при виконанні роботи, молодь проповідувала Слово Боже, розповідала церковні вірші. Але іноді такі дії зупиняли люди, яким допомагали, ображаючи і виганяючи віруючих зі свого дому.

Практична діяльність також проявлялась у провідуванні хворих, літніх членів церкви, які, за станом здоров'я, не могли відвідувати богослужіння. Цим, зазвичай, займались жінки; вони несли з собою продукти, готові страви... У помешканні хворого спочатку молились, потім пригощали тими стравами, що принесли, хворому співали, читали Біблію, просто з ним розмовляли.

Таким чином, у громадах протестантів насправді існувала реальна взаємодопомога, підтримка, якої ми не знаходимо у комсомольських, інших комуністичних організаціях. Або ця допомога у них була під наглядом партійних чиновників, являлась скоріше обов'язковою, фіктивною, аніж добровільною, значущою.

Зараз наше українське суспільство має стати «кращим», люди – більш вічливі, привітні, порядні, перейматися не лише своїми проблемами, а й оточуючих, стали активними творцями своєї долі, долі всієї України. Для цього треба врахувати вже існуючий історичний досвід, шляхи подолання різних криз, нестабільності, розколу суспільства. Одним з найкращих прикладів такого досвіду є практична діяльність протестантських громад у найважчий, післявоєнний період.

## **Збройний опір в Іраку: стратегія і тактика (2003 – 2006 рр.)**

*Дмитро Крисенко*

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»*

На сьогодні «іракське питання» є одним з найактуальніших у міжнародному житті. Найважливішою його складовою є потреба у встановленні миру та безпеки в цій країні. Подолання фактичного стану громадянської війни та повстанського руху можливе тільки за умови дослідження витоків останнього.

Збройний опір іракців новій коаліційній адміністрації почався у квітні 2003 р. – одразу після закінчення активної фази операції «Свобода Іраку» та повалення режиму С. Хусейна. На той момент зіткнення окупаційних військ із партизанськими формуваннями не були масовими, найвірогіднішими його організаторами називали залишки сил, відданих попередньому режимові. З плином часу атаки набували все організованішого та методичнішого характеру. З цієї причини уряд США визнав факт громадянської війни вже 18.06.2003: іракський повстанський рух не мав єдиного організаційного центру та увібрав до себе угруповання протилежного військово-політичного та релігійного спрямування, які вели боротьбу не тільки проти сил коаліції, але й один проти одного. Витоки цього протистояння сягають подій 80-ти річної давнини, коли після Першої світової війни до складу Іраку увійшли території, населенні курдами, арабами-сунітами та шиїтами, тисячолітня історія взаємин яких відрізнялася винятковою напруженістю. Міжконфесійні та міжетнічні протиріччя, які нівелювалися за правління С. Хусейна, в умовах його повалення знову вийшли на перший план.

Серед повстанських угруповань можна було виділити такі: формування з колишніх силових структур С. Хусейна і функціонерів партії БААС, загони ісламістів, шиїтських та суннітських сепаратистів та іракські філії аль-Каїди. В цілому серед учасників опору були відомі назви понад 20 угруповань. Основними формами терактів, у яких брали участь загони до 10 чол., були напади на військові патрулі, військові колони США та об'єкти, які перебували під їх охороною. Районом найінтенсивнішого опору був т. зв. «суннітський трикутник». Щодня фіксувалося в середньому 40 атак проти сил коаліції (у 2006 р. цей показник зріс до 100). Наприкінці 2006 р. втрати особового складу контингенту США становили 3001 особу вбитими та 21721 – пораненими.

Таким чином, військові акції проти сил коаліції перетворились на фактор, який негативно впливав на розвиток обстановки в Іраку. До основних причин розгортання збройного опору в Іраку слід віднести ігнорування вояками коаліції національних та релігійних особливостей іракського населення; нездатність сформованих органів влади вирішити

нагальні питання поточного життя іракців: забезпечення порядку, відродження економіки, відновлення роботи комунальних служб у повній мірі, відновлення роботи структур соціального обслуговування.

## **Побут київського студентства другої половини ХІХ ст.**

*Марина Кругляк*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Побут студентства включає в себе житло, харчування, одяг, санітарні умови життя тощо.

Звичайне приміщення студента – кімната в бідній міщанській хатинці біля університету, що розділялася з 2–3 товаришами, кожен сплячував по 2–3 руб. на місяць, або на околиці міста. Студенти університету, прийняті на професорське утримання, жили у безплатних квартирах в будинку покарання, т.зв. штрафгаузі, куди потрапляли, програвши всі гроші і не маючи коштів. Заможні студенти мешкали в добре обладнаних будинках за 10–20 руб. на місяць або квартирували у професорів. Студент міг зупинитися в готелі: вартість кімнатки в кубічний саджень на Подолі на поч. 50-х рр. коштувала 1 руб. сріблом на добу.

Умови життя в духовній академії були не кращими. Тут не було окремих спалень, койки стояли в кімнатах для занять, у номері жило 5 чол. У 1864–1865 рр. побудували окремі кімнати для занять, аудиторії, рекреаційну залу, спальні, гардеробні і буфетні. З 1884 р. своєкошті студенти змушені жити лише в студентському гуртожитку за 210 руб. на рік.

Студенти економили на їжі. Для покращення харчування в університеті організували студентську їдальню. Страви видавалися порціями (15–30 к.) і місячними обідами за 7 р. У 80-ті рр. в рік витрачалося 72 руб. на харчування і 48 руб. на чай, цукор і ласощі. У КДА було 2 страви на обід у будні і 3 в недільні і святкові дні; на вечерю – суп із круп або печеня; на обід – борщ, каша, печеня або галушки, зрідка тістечко. Вартість харчування в день у 1858 р. складала 17 к.

До 1861 р. і з 1885/1886 навч. р. студенти носили форму, яка ділилася на святкову, напівформу (парадна форма – мундир, шпага, шляпа, напівформа – сюртук, шпага і шляпа), звичайну і верхню. Святкова форма надягалася у знаменні, недільні і святкові дні зранку, у другій половині дня носили напівформу. У період скасування форми студенти спочатку носили національний одяг, потім – різні фасони піджаків, перевитих пледами, високі ботфорти і сукуваті дубинки. Загалом витрачали на одяг 66 руб. в рік.

Медичне забезпечення студентів було незадовільним. Найчастіше хворіли на розлади шлунку та кишечника, хвороби нервової системи, грип, малярію, черевний тиф. По допомогу зверталися до благодійних товариств.

Звичайний студентський бюджет мав такий вигляд: на місяць квартири – 2 руб., стіл – 4 руб., чай, хліб і до чаю – 4 руб., прання білизни і свічі – по 50 к., 1 руб. на різні дрібні і непередбачені видатки, 25 руб. на взуття і підтримку одягу, 40 руб. за слухання лекцій, і буде 200 руб. Заробляли собі на життя в основному за рахунок уроків, які оплачувалися дуже погано: 3–5 і 6–15 руб. у місяць у 50-ті і 70-ті рр. Університет надавав підтримку бідним студентам, виділяючи кошти на утримання казеннокоштных, надаючи стипендії та одноразову допомогу, звільняючи від плати за навчання. Студенти створювали каси взаємодопомоги, які видавали в одні руки максимумно 5–10 руб., мінімумно – 3–5 руб.

Студенти не скупилися на спиртні напої, тютюнові вироби і розваги. 1859 р. В КДА влаштували студентську генеральну випивку, але горілку тут пили рідко і помірно, але курили тютюн у номерах. Серед розваг і захоплень молоді – гра в більярд, карти, організація музично-танцювальних вечорів. Студентство 50-х рр. газет не читало на відміну від товаришів у 70-ті рр., які влаштовували у їдальнях дебати та обговорювали праці Писарева, Дарвіна, Прудона тощо.

Попри незадовільне матеріальне становище, чималу кількість заборон і правил поведінки молодь займала свою активну життєву позицію.

### **К вопросу об оборонительных сооружениях скифского времени**

*Алексей Крютченко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Городища являются важным источником знаний о различных аспектах жизни древнего населения нашего края. Большое внимание археологи уделяют исследованию системы оборонительных укреплений, технике их сооружения, строительным приемам, которые дополняют характеристику общего уровня развития лесостепных племен, их военного мастерства.

Одной из проблем в изучении оборонительных сооружений является разработка типологии надвальной деревянной конструкции. В свете последних публикаций появилась возможность создать типологию, основанную на строительных особенностях и функциональном назначении деревянных конструкций. Нам удалось выделить три типа конструкций.

К первому типу относятся валы, которые в своей основе имели своего рода секции, заполненные смесью глины с черноземом. Такие конструкции были широко известны в Европе. В западной литературе она именуется Kastenbau. На территории Днепроовского Левобережья этот тип укреплений представлен на Люботинском и Каменском городищах.

Второй тип представлен укреплениями, деревянная стена которых фиксировалась непосредственно в верхней части вала и внешне не имела никакого дополнительного крепежа. Вероятно, именно при возведении укреплений подобного рода применялась технология прожигания

сердцевины вала, чтобы придать столбам большую устойчивость. Иногда допускалось существование наклонной насыпи, которая защищала древесину от поджога. (Сосонка, Циркуны)

Третий тип представлен секционными укреплениями, имевшими с тыльной стороны возвышение из дерева или земли, служившее опорой конструкции, а также облегчавшей подход войск к укреплениям. Важно отметить, что у данного типа сооружений не имелось никаких приспособлений для защиты от поджога (Большое Сторожевое, Трахтемиров, Восточный Бельск).

Дальнейшие исследования в этой области позволят проверить правильность данных наблюдений.

Нерешенным является и вопрос о трудозатратах при сооружении городищ скифского времени. Авторы прошлых лет зачастую ограничивались только догадками, если не считать работу В. Н. Грицкока и И. А. Ефремова, но и она касается только лишь Бельского городища. Для расчетов трудозатрат в период раннего и позднего средневековья, уже давно разработаны и активно используются метрические системы. Аналогов для скифского времени пока не существует. В данном исследовании мы рассматриваем эту проблему, привлекая достижения специалистов в различных областях и хронологических периодах. Все расчеты проводились по данным Люботинского городища. На основе исследования показана необъективность методики по расчетам трудозатрат предложенной В. Н. Грицкоком, а также нежизнеспособность мифа об оборонительных сооружениях как “долгостроях”.

Вопрос о времени сооружения, создания городищ до конца не ясны. Поэтому они еще долго будут оставаться объектом пристального внимания специалистов.

### **Становище безробітних Донбасу в 20-х роках ХХ ст.: історія виживання**

*Ірина Кузенко*

*Донецький національний університет*

---

Розгляду кон'юнктури ринку праці в період НЕПу присвячені роботи Л. С. Рогачевської, В. М. Нікольського та інших дослідників. Запропонована стаття є спробою оцінити становище тієї частини з маси безробітних Донбасу, яка не була охоплена, або не мала права на підтримку держави. Люди потрапляли до цієї категорії з різних причин: деяких не реєстрували на Біржі Праці через класове походження, інші прибували до промислового регіону, але залишалися і без роботи, і без даху над головою.

Архівні документи свідчать, що подекуди мізерні продовольчі запаси господарських органів унеможлилювали забезпечення життєво

необхідним рівнем навіть тих безробітних, які перебували на обліку державних установ. Так, у Алмазно-Мар'їнському районі в січні 1922 р. така ситуація призвела до появи епідемічних захворювань та смертності серед цієї категорії населення, а в Луганському окрузі в квітні 1925 р. були зафіксовані випадки хвороб внаслідок голоду. Природно, що в таких умовах дорослі та підлітки без певного місця роботи вдавалися до будь-яких, законних чи кримінальних, методів боротьби за своє життя.

До перших слід віднести стихійні „походи” до вищого керівництва республіки. В 1924 р. відмічалися неодноразові поїздки до т. Петровського у Харків з клопотаннями про відкриття шахт, у 1925 р. на його ім'я відправляли листи жінки та демобілізовані червоноармійці Артемівська з проханнями вплинути на місцеву Біржу Праці в справі надання нею трудової та матеріальної допомоги.

Серед протиправних дій найбільш розповсюдженими були крадіжки. У мотивації, окрім власного забезпечення, були присутні елементи протесту та навіть помсти за своє злиденне існування. Зокрема, численні випадки пограбувань квартир у селищі Красний Луч та в Кадіївському районі в 1925 р. були спровоковані невплатою грошової допомоги безробітним, як і зафіксований факт нападу трьох безробітних на підводу з борошном у Луганському окрузі.

Сумною була доля селян-учасників масової трудової міграції на шахти й заводи Донецького басейну з інших республік, які, не отримавши роботи, групами мандрували з одного округу в інший вздовж залізничних колій. Не маючи грошей на білет додому, вони виживали тільки за рахунок жебрацтва. Кепське становище „гастролерів” ще більше ускладнювалось ворожою позицією місцевих безробітних, які бачили в них конкурентів. Навіть після оголошень через газети про припинення реєстрації на біржах праці, шукачі роботи продовжували прибувати в Донбас і поповнювати ряди тих, хто ночував під відкритим небом, як це було у Маріуполі. Місцеві безробітні також не завжди були забезпечені житлом, тож будували землянки переважно за межами міст.

Пасивними, але небезпечними для влади формами протесту були антирадянські настрої. Поширювалися думки про те, що „тільки комуністи та спеціалісти живуть добре”. У Артемівському окрузі на ґрунті безробіття посилювалася антисемітська агітація, в ході якої стверджувалося, що влада опікується лише євреями, які займають „тепленькі” місця.

Страшну трагедію могла спричинити звістка про втрату роботи. Про відчуття в такому випадку абсолютної безвиході свідчить випадок самогубства звільненого робітника рудника Шахтинського району, який мав дружину та п'ятьох дітей.

Отже, постійним супроводом безробіття в 20-х рр. ХХ ст. був високий рівень фізичного та психологічного напруження, який провокував

появу агресивних настроїв у середовищі безробітних Донбасу, а подекуди – відчайдушних злочинних дій. Подібний досвід необхідно враховувати при плануванні сучасних заходів соціальної політики.

## **Соціально-економічний розвиток малих шахтарських міст Донбасу у 1950-х роках**

*Ксенія Кузіна*

*Донецький національний університет*

Більшість населених пунктів Донбасу виникали як вугільні центри. Певна частина з них з часом перетворилась на потужні вугільно-металургійні та вугільно-машинобудівні центри (Донецьк, Горлівка, Єнакієве та інші). У той же час, значна кількість міст та селищ не змінила своєї виробничої орієнтації і залишилась монопромисловими вугільними центрами – Артемово, Добропілля, Селидове, Українськ та безліч інших шахтарських містечок Донбасу.

Вугільна галузь у 50-х роках стала пріоритетною у їх економічному розвитку. Протягом 50-х роках в Донбасі особливо інтенсивно стали виникати нові шахти. Будувались вони швидкісним способом за найпростішими проектами, з метою якнайскоріше ліквідувати дефіцит вугілля. До них належать Давидовська група шахт, Селидівське шахти, вугільні підприємства Шахтарська, Сніжного та інших міст і селищ. На їх будівництво прибували тисячі людей не тільки з УРСР, але і всього СРСР. Чимало було «комсомольських шахт», на зведення яких залучалась молодь. Навколо шахт виникали поселення.

У той же час, у більшості містечок розміщення підприємств інших галузей не планувалось. З одного боку, обмежені водні ресурси ставали на заваді будівництва промислових об'єктів. А з іншого, намагання зменшити витрати на підготовку нових кадрів, побудову комунікацій і таке інше, призводило до того, що нові підприємства розміщувались у великих промислових центрах.

Моногалузевий розвиток шахтарських міст став причиною утворення значних резервів жіночих трудових ресурсів.

Керівництво вугільної галузі в першу чергу опікувалось проблемами виробництва. Соціальна сфера фінансувалась за залишковим принципом. Це призводило до накопичення соціальних проблем в шахтарських містах і ускладнювало їх вирішення в майбутньому. Розв'язання соціальних питань міста покладалось на керівництво місцевої шахти.

Нагальною проблемою шахтарських міст стала житлова. Зведення нового житла займались будівельні управління вугільних трестів. Втім, капітальне будівництво велось дуже повільно. Рівень забезпеченості

житлом в містах був надзвичайно низьким. Так на шахті №1-2 Добропілля, Давидовської групи шахт на одного робітника приходилось 2,2-2,5 кв. м. Квартири гірників були малокомфортабельні. Лише незначна частина житлового фонду була обладнана водогоним, каналізацією. Квартири мали пічне опалення. Газифікація осель залишалась для мешканців малих міст Донбасу нездійсненою мрією.

Проблема водопостачання шахтарських міст стала надзвичайно актуальною. Населення не було забезпечено навіть необхідним мінімумом води. Так потреби Сніжного, Добропілля задовольнялись на 20%, Чистякові – на 33%. В умовах нестачі води населення було змушене йти за 300-500 м до криниць та колодязів за чистою водою, або використовувати воду, призначену для технічних потреб. Для лікарень, дитячих закладів, шкіл, гуртожитків вода завозилась автотранспортом.

Проблеми нестачі води провокували інші негаразди – виходила з ладу опалювальна система, каналізаційні комунікації, жакливими були санітарно-побутові умови.

Більшість шахтарських містечок та селищ в 50-х роках мали лише ґрунтові шляхи. Їх територія була досить забрудненою, оскільки сміття прибиралось не своєчасно.

Зазначеними питаннями перелік соціальних проблем шахтарських міст не вичерпувався. Була нерозвинена сфера послуг для населення, питанням дозвілля та відпочинку не приділялась увага.

Таким чином, градоутворюючою основою більшості шахтарських міст Донбасу стали шахти з певним терміном експлуатації. Ці міста і селища від самого початку були приречені на спустошення та вмирання. Сьогодні для їх порятунку необхідно розробити цілий комплекс дієвих заходів, зокрема будівництво підприємств харчової та легкої промисловості.

### **Скифские погребальные сооружения VI-начала III вв. на территории Среднего Дона**

*Лариса Кузнецова*

*Белгородский государственный университет*

Многолетними раскопками Воронежской археологической экспедиции памятников скифской эпохи в 1950-1970 гг. на Среднем Дону (Либеров П. Д. и Пузикова А. И.) накоплен богатый материал, в научный оборот было введено большое количество источников, благодаря которым в науке сформировался облик культуры скифского времени на Среднем Дону. Основным источником, являются большие курганные группы VI – нач. III вв. до н.э. («Частые курганы», у с. Мастогино, у с. Русская Тростянка, у с. Дуровка (Вербное)).

В последнее десятилетие источниковая база возросла. С 1993г. Донской археологической экспедицией раскапываются курганные группы у сёл Терновое I и Колбино I. К настоящему времени полностью, или частично на Среднем Дону исследовано более 125 курганов скифской археологической культуры. Которые располагаются в бассейне среднего течения реки Дон, р. Тихая Сосна и их притоков. В данной работе мы рассматриваем форму и типы погребальных сооружений скифской культуры VI-начала III вв. до н.э. на территории Среднего Дона. В конструкциях погребальных сооружений наблюдается большое разнообразие. В связи с этим в среднедонских памятниках можно выделить следующие группы и типы сооружений:

I-я группа. Наземные погребальные сооружения со сложной деревянной конструкцией. Тип 1. Деревянный склеп, со сложной столбовой конструкцией, сооруженный на уровне погребенной почвы. Тип 2. Деревянная гробница-сруб, сооруженная в насыпи кургана на уровне погребенной почвы.

II-я группа. Погребальные сооружения со сложной деревянной конструкцией типа склепа-гробницы впущенного в могильную яму. Тип 1. Склепы столбовой конструкции в грунтовой яме прямоугольной, или квадратной формы. Тип 2. Склепы столбовой конструкции в грунтовой яме прямоугольной или квадратной формы и канавками, и идущими по периметру могилы. Главной особенностью конструкции, отличающей склепы данного типа от предыдущего, является наличие подобной канавки. Тип 3. Склепы столбовой конструкции в грунтовой яме трапециевидной формы. Тип 4. Склепы столбовой конструкции в грунтовой яме прямоугольной, или трапециевидной формы с коридором-дромосом. Видно, что в большинстве случаев объединяющими конструктивными элементами погребальных сооружений II-группы являются: могильная яма и деревянная облицовка ямы.

III-я группа. Катакомбы. Представленная группа находит аналогии в курганах Левобережной Украины. В гораздо большей степени катакомбы распространены в степных памятниках Северного Причерноморья.

IV-я группа. Грунтовые прямоугольные, или квадратные ямы, без деревянного склепа. Данная группа, более распространена в памятниках Левобережной Украины.

Таким образом, разнообразие обозначенных выше погребальных сооружений на территории Среднего Дона VI-нач. III вв. до н.э., и их сходство с памятниками Левобережной Украины и Северного Причерноморья, возможно, объясняется неоднородностью состава населения данной территории. Скорее всего, это связано с племенными миграциями на территории Лесостепи. Сведения о существовании подобных миграций содержат ряд письменных источников. В частности Геродот упоминает невра, за одно поколение до похода Дария покинувших свою страну из-за нашествия змей, гелонов, оставивших гавань и поселившихся в землях будинов, наконец, отказавшихся от

участия в антиперсидской коалиции и, при приближении к своим землям скифского войска, бежавших на «север, в пустыню» меланхленов, андрофагов и невров. Племенные миграции на территории Лесостепи чётко фиксируются и посредством анализа собственно археологических памятников, прежде всего путём подсчёта изменений количества погребальных комплексов отдельной территории в определённый хронологический отрезок. Динамика подобных изменений, отражающая приход в тот или иной район или уход из него определённого количества населения, прослеживается практически во всех регионах Лесостепи. В дальнейших исследованиях скифской археологической культуры VI-начала III вв. до н.э. на территории Среднего Дона, на основании комплексного анализа погребальных сооружений путём привлечения опубликованных материалов и новых данных необходимо будет дополнить картину этнокультурной принадлежности населения Среднего Дона в Скифскую эпоху.

### **Роль женщины в обществе Древней Греции классического периода (по свидетельствам древнегреческих ораторов)**

*Галина Кулик*

*Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини*

---

В классический период своего существования Древняя Греция достигает пика развития культуры, идеологических воззрений, организации общества. Однако в этот период, наряду с представлением об идеальном гражданине, который являлся полноправным членом общества, существовали и категории зависимого населения, не обладающие всей полнотой прав. К таким слоям греческого общества в полной мере могут быть отнесены и женщины. Большинство выводов современных исследователей подчинены определенной тенденции – преуменьшить роль женщины в обществе, не выделяя различия между отдельными категориями гречанок. В тоже время, античные источники четко отражают зависимость социального статуса женщины от тех функций, которые она выполняла в обществе и семье. От этого фактора зависела ценность женщины в социуме. Целью данного исследования является попытка классифицировать различные категории гречанок, основываясь на свидетельствах древнегреческих ораторов.

На основании работ античных авторов можно выделить такие категории женщин, как гражданки и иноземки, четко разграниченных в своих правах; категории свободных гречанок и женщин, принадлежавших к девиантным слоям общества.

Древнегреческие ораторы дают обширный материал по правовому положению женщин в обществе. Ораторы Андокид, Гиперид, Лисий в

своих речах описывают правовые нормы регулирования статуса гречанок в социуме. Речи Демосфена интересны тем, что в них автор подробно описывает правовую жизнь женщины в Афинах IV в. до н. э., приводя в доказательство существующие законы, а так же апеллируя к судебной практике V в до н. э., и в частности к законам Солона. Речи несут информацию практически о всей правовой деятельности женщин, а именно: наследстве, приданом, разводе и повторном замужестве, о правах женщин завещать свое имущество, защищать свои интересы в суде, но и об ограничениях в общественной жизни. В речах подробно описываются различные нюансы в перечисленной выше правовой практике. «Речь против Неэры» Демосфена интересна тем, что в ней рассматривается жизнь социальных низов афинского общества, а также и о правах женщин-чужестранок. У оратора Ликурга в речах содержится уникальная информация о том, как с помощью образа женщины представленной в античной литературе проводилось воспитание древнегреческого общества.

Подводя итог, мы можем сделать вывод о том, что такая социальная группа, как женщины в классический период истории Древней Греции не может быть рассмотрена в качестве единого целого. Следует четко разграничивать в ней несколько социальных категорий, таких как: законные жены, свободные женщины, рабыни и вольноотпущенницы, иноземки, которые различались положением и ролью в обществе и прежде всего своим правовым статусом.

### **Індустрія розваг Львів'ян 1920-их років**

*Олександра Куновська*

*Український Католицький університет, Фрібурзький університет*

---

Львів у 1920-і роки був містом трьох основних національних груп – поляків, євреїв, українців. Кінець австрійської доби, воєнна розруха, втрата політичного, економічного, культурного статусу столичного міста, вплинули і на становище львів'ян. Найчисельніша громада міста – поляки, отримали найбільше прав, на відміну від українців, свободи яких, були радикально зменшені. Євреї – друга за чисельністю громада міста, здебільшого, перебували у нейтральному становищі, намагаючись пристосуватись до нових обставин. Практика вивчення повсякдення є тим ключем, який відкриває таємницю буття суспільства, трьох національних груп і кожного львів'янина зокрема.

Серед різних питань, які часто цікавлять науковців є питання можливості співжиття людей з різними релігійними, мовними, соціальними і етнічними приналежностями. Важливо відзначити, що до 1920-ого року, таке співжиття було зовсім реальним, оскільки не

заперечувало прав кожної з існуючих національних громад міста. Натомість, після 1920-ого року відбулися певні кроки по утиску національних вольностей. Внаслідок зовнішніх і внутрішніх обставин, загострилися суспільні дистанції, які стало не так легко подолати. Впродовж 1920-их років, можна помітити ще плекання львів'янами національних традицій у повсякденні. Проте, існування багатокультурного міста австрійських часів вже претерпіло зміни і стало на дорогу руйнації.

Основним джерелом розвідки є реклама газет досліджуваного періоду, а саме польської проурядової газети „Gazeta Lwowska”, єврейської газети сіоністського напрямку „Chwila” та української – „Діло”. При виборі газет бралися до уваги критерії популярності та суспільної важливості, частота виходу і доступність читачеві, як масовому споживачу. Кожна із перелічених газет була спрямована переважно на свою національну громаду, а саме польська для поляків, українська для українців, єврейська для євреїв. Зі спільної і відмінної пропозиції реклами трьох різних газет, важливим є зрозуміти, що вдалося зберегти в суспільстві з традицій багатокультурного Львова, а що у повсякденні львів'ян вже набирало рис спільного нового середовища.

Досліджуючи газетну рекламу, як одну з чинників формування споживацької культури, слід усвідомлювати, що вона не є витвором сьогодення. Газетна реклама 1920-их років є відображенням величезного світу речей та ідей, що представлявся у львівську повсякденність. Серед різноманіття реклам важливо виокремити індустрію розваг, що займала значне місце у житті львів'ян. Привабливе проведення вільного часу, яскраво представлене газетними рекламами, спонукало львів'ян до відвідин кінотеатрів, модних кав'ярень, ресторанів тощо, при цьому в культурі споживання відпочинку ще мали місце такі розваги, як фестини, балі та інші особливості національних громад міста.

### **Наукове товариство студентів та аспірантів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1935 – 2008 рр.)**

*Юрій Латиш*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

На історичному факультеті здавна склалася традиція залучення студіюючої молоді до наукових досліджень. На початку ХХ ст. розвиток студентської науки на історико-філологічному факультеті університету Святого Володимира був пов'язаний з діяльністю професорських гуртків Т. Флоринського та М. Довнар-Запольського. Останній підготував цілу плеяду відомих істориків, літературознавців, географів (В. Базилевич, О. Гермайзе, Ф. Ернст, М. Зеров, П. Клименко, Б. Курц, Н. Полонська-Василенко, В. Романовський, П. Смірнов, Є. Сташевський, М. Яницький).

Після революційних потрясінь та відновлення в Україні університетів у жовтні 1935 р. з нагоди святкування сторічного ювілею Київського державного університету було утворено Єдине наукове студентське товариство, яке наприкінці 1930-х рр. було переіменовано на Наукове студентське товариство (НСТ). Незабаром воно перетворилося на потужну організацію, діяльність якої регламентувалась спеціальним статутом. З 1936 р. під егідою НСТ в КДУ почали проходити щорічні наукові студентські конференції. Молодь отримала можливість друкувати свої розвідки у збірнику “Студентські наукові праці”.

У післявоєнний час при кафедрах створювались наукові гуртки під керівництвом одного чи кількох викладачів. Кожна кафедра затверджувала план роботи гуртків, заслуховувала звіти про їх роботу. Основна увага членів НСТ зосереджувалась на історії КПРС та історії радянського суспільства, проте інші галузі історичної науки теж розроблялися. Наприклад, у 1959 р. на історико-філософському факультеті діяли 14 студентських гуртків.

Серед тих, хто активно залучав студентів до дослідницької роботи, були член-кореспондент АН УРСР Л. Славін, професори А. Буцик, А. Введенський, В. Дядиченко, В. Жебокрицький, доцент М. Рудько та інші. Студенти історичного факультету в 1959 р. брали участь у підготовці “Хрестоматії з історії суспільно-політичної думки народів СРСР”. Члени НСТ відвідували наукові засідання АН УРСР, спілкувалися з провідними фахівцями-істориками.

Після відродження незалежності України склалися сприятливі умови для активізації студентського наукового життя. На жаль, цей процес в умовах економічної скрути йшов досить повільно. У середині 1990-х рр. завдяки зусиллям активних студентів (О. Кресін, О. Сокирко, К. Галушко) на факультеті відродило діяльність Наукове товариство студентів та аспірантів (НТСА). У 1997 р. було затверджено “Положення про НТСА”. У 2004 р. було прийнято “Статут НТСА історичного факультету”.

Сьогодні основними напрямками роботи товариства є:

- 1) організація та участь у наукових конференціях, публікація наукових досліджень;
- 2) популяризація науки в студентському середовищі;
- 3) розвиток взаємин з молодіжними науковими організаціями України та інших держав.

В останні роки товариство очолювали І. Іваньков (2002–2003), Ю. Латиш (2003–2007), І. Семеніст (з травня 2007).

Візитною картою товариства стала Міжнародна науково-практична конференція молодих учених “Шевченківська весна”, яка проводиться щорічно з 2003 р. Якщо у першій конференції участь взяли лише 10 осіб, то у 2007 р. – понад 200 представників з 13 регіонів України та

6 зарубіжних країн. Члени НТСА брали участь у написанні колективної монографії “Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення (1834–2004)” (К., 2004).

## **«Великая осада Мальты» 1565 года и её историческое значение**

*Ирина Лебедь*

*Донецкий национальный университет*

Одним из важных аспектов противостояния Османской империи и европейских государств в бассейне Средиземного моря в 1531 – 1798 гг. явилась вооруженная борьба берберских корсаров и мальтийских рыцарей. Исход схватки за доминирование в этом экономически и политически ключевом регионе мира во многом предопределила «Великая осада Мальты» (18 мая - 8 сентября 1565 г.), прославившая мальтийских рыцарей на всю Европу и значительно подорвавшая военную мощь османов. Изучение этого события помогает восстановить исторический фон военно-политического противоборства мальтийских рыцарей с османскими корсарами и выявить основные тенденции трансформации международных отношений в этот период.

Отдельные аспекты этого одного из ключевых событий в истории Средиземноморья рассматривались Заборовым М. А., Захаровым В. А., Перминовым П. В., Печниковой Р. Ю., Рогожинским Ж.

Источниковую базу нашего исследования составили прежде всего документы Мальтийского ордена, мемуары и свидетельства очевидцев изучаемого события.

Целью данного сообщения является определение исторического значения «Великой осады Мальты».

В 1564 г. Сулейман I приказал покончить с прибежищем мальтийских корсаров. Высадка тридцатитысячной османской армии Тургут-раиса произошла 18-19 мая 1565 г. В распоряжении Великого Магистра Мальтийского ордена Жана Паризо де Ла Валетта было 700 орденских рыцарей и 7500-8000 солдат. Как отмечают источники, «христианские государи, которых Ла Валетт молил о помощи, не спешили поддержать рыцарей».

Военные действия османы начали с обстрела форта Сан-Эльмо, который захватили 21 июня. До 7 августа продолжался штурм и непрерывный обстрел Бирги и форта Сант-Анджело. 18 августа еще один турецкий штурм был отбит рыцарями Ла Валетта. 6 сентября 1565 г. на восточном побережье Мальты высадилось 1040 испанских корсаров. Османы, потеряв 25000 человек, покинули Мальту 8 сентября. Потери Ордена составили 260 рыцарей и более 7000 солдат. Остров лежал в руинах, его экономике был нанесен большой урон, однако сложился союз местных жителей с рыцарями, объединившихся для защиты острова.

Западные державы теперь превозносили мальтийских рыцарей до небес и праздновали победу в Риме, Неаполе, Мессине и Мадриде. Папа Пий VI предложил Ла Валетту титул кардинала. Бирга в 1565 г. получила наименование «Чита Витториоза» – «город Победы», а небольшое соседнее селение л'Исла – город Инвитта («Непокоренный»). 28 марта 1566 г. Жан Паризо де Ла Валетт заложил город, названный в его честь Ла-Валеттой.

По поводу событий бурного лета 1565 г. Вольтер заметил: «Нет факта более известного, чем осада Мальты», и он во многом был прав. Мальта могла бы стать идеальной базой для набегов мусульман на Европу, поэтому провал османов в 1565 г. положил конец продвижению османов на Запад. Победа мальтийцев была своеобразным «апогеем воинской славы Ордена»: османское владычество на Средиземном море было прекращено, а за Мальтийским Орденом закрепилась репутация могущественной морской силы. Флот Ордена стал одним из сильнейших в Средиземноморье, что во многом способствовало превращению Мальтийского Ордена в мощное военное государство X VII в.

Таким образом, «Великая осада Мальты» 1565 г. кардинально изменила политическую ситуацию в акватории Средиземного моря, стала рубежным событием в борьбе за доминирование в этом регионе на рубеже средневековья и раннего нового времени, стала одной из существенных составляющих начала заката Великолепной Порты и формирования принципиально новой геополитической ситуации в мире.

## **Середземноморська політика ЄС та Близькосхідний мирний процес**

*Станіслав Левченко*

*Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка*

На шляху розширення зони застосування своєї середземноморської політики Європейський Союз постає перед доволі серйозною проблемою. Поставивши за мету створення „спільного простору миру та процвітання”, ЄС потребує стабільності в Середземноморському регіоні, проте арабо-ізраїльський конфлікт, котрий не вщухає вже більш ніж пів століття, ставить під загрозу всю Середземноморську політику ЄС та його „Політику сусідства”. Саме тому Євросоюз застосовує всі можливі заходи для подолання конфлікту, і, треба зауважити, робить це досить успішно.

1995 рік став знаковим в міжнародних відносинах Середземноморського басейну – на конференції в Барселоні Європейським Союзом та іншими середземноморськими країнами було підписано спільну декларацію, котра започаткувала новий формат Євро-Середземноморського партнерства, покликаною встановити спільний простір миру та стабільності. Партнери визнали, що мир та стабільність в регіоні є спільною цінністю, та вирішили запровадити спільний контроль



за зоною Близького Сходу. Головним інструментом було обрано економічне співробітництво. 24 лютого 1997 року підписано двосторонню Євро-Палестинську угоду про асоціацію, котра конкретизувала та розширювала політичне, економічне та соціальне співробітництво ЄС з Палестиною, адже саме створення незалежної демократичної Палестинської держави, на думку експертів Євросоюзу, є єдиним можливим способом встановлення стабільності на Близькому Сході. В 2003 році ЄС, спільно з ООН, США та Росією, виробили план мирного врегулювання близькосхідного конфлікту „Дорожня карта”, котрий передбачав створення незалежної, демократичної та життєздатної Палестинської держави. В 2005 році на ювілейній Євро-Середземноморській конференції в Барселоні, присвяченій підписанню Барселонської декларації 1995 р., було прийнято ряд документів, котрі також, в тій чи іншій мірі, торкалися проблеми арабо-ізраїльського конфлікту. Так, в Президентській заяві підкреслювалося велике значення Барселонського процесу в стабілізації ситуації в регіоні, а в плані дій на 5 років передбачалися заходи щодо подальшого вирішення конфлікту.

Аналізуючи діяльність Європейського Союзу щодо врегулювання близькосхідного конфлікту, слід зазначити, що здійснюється вона виключно мирними засобами, на основі економічної допомоги в становленні самостійної Палестинської держави, шляхом рівноправного співробітництва та партнерства, та є частиною більш широкої політичної стратегії ЄС щодо Євро-Середземноморського партнерства.

Таким чином, методи „м'якої сили” (“soft power”), які сповідує ЄС в своїй зовнішній політиці, є достатньо ефективними, вони сприяють мирному вирішенню близькосхідного конфлікту та мають стати політичною доктриною майбутнього, котра повинна змінити стратегії превентивних ударів та примусової демократизації.

### **Місце “трудової інтелігенції” в моделі “трудової демократії” Директорії УНР**

*Олексій Лейберов*

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

У результаті перемоги антигетьманського повстання до влади в Україні прийшла Директорія, що відбивала інтереси українських політичних партій, об'єднаних в Український Національний Союз. Практично одразу нова влада оголосила про впровадження нового державотворчого принципу – “трудової демократії”. “Трудова модель” повинна була об'єднати селянство, робітничий пролетаріат та “трудова інтелігенція”. Якщо перші два соціальні прошарки були включені в суспільно-політичну структуру цілком закономірно, адже склали близько 90% населення країни, то, залучаючи до трудової формули

інтелігенцію, лідери політичного проводу УНР переслідували ряд завдань. По-перше, включення інтелігенції повинно було показати “соціальну повноту та цілісність” української нації. По-друге, інтелігенція вже остаточно сформувалась як самостійний соціальний прошарок, що мав свою власну психологію, свідомість та усвідомлював свою відповідальність за долю народу й претендував на право бути політичним лідером у державі. Окрім того, саме представники інтелігенції мали солідний досвід управлінської та державотворчої роботи в російській бюрократії та національно-державних утвореннях (Центральна Рада, Гетьманат). Інтелігенція була організаційно об'єднана й представлена в основних національних партіях – УПСР, УСДРП, УПСС, УПСФ. По-третє, до “трудової інтелігенції” були віднесені тільки “робітники на полі народної просвіти, лікарські помічники, службовці в народних кооперативах, у конторах та інших установах”, тобто представники “інтелектуального пролетаріату” – їх в Україні нараховувалося понад 160 тис., більше ніж половина усієї чисельності класу. Більшість “інтелектуального пролетаріату” склали етнічні українці, які до цього фактично були виключені з процесу активної суспільно-політичної діяльності. Саме сільська та дрібна міська інтелігенція була безпосередньо пов'язана з селянством та пролетаріатом, прагнула очолити націоналістичний рух, оскільки мала також і матеріальну зацікавленість у створенні національної української держави, бо в ній вона складала б еліту. Крім того, більшість політичних лідерів “другої УНР” були вихідцями саме з цієї соціальної верстви. Разом із тим, до складу “трудової інтелігенції” практично не потрапили представники інтелігенції національних меншин, що давало можливість лідерам Директорії заявляти про розбудову “національної, власне української держави”. Але повністю не довіряючи інтелігенції, Директорія навмисно обмежила її присутність на Конгресі трудового народу 33 делегатами, які до того ж обиралися на губернських з'їздах. Подальші події показали хибність штучного поділу інтелігенції на “трудова” та “нетрудова”. Інтелігенції так і не вдалося стати національним лідером, об'єднати та згуртувати всі верстви суспільства заради спільної мети – досягнення політичної незалежності української держави.

### **Від унісексу до жіночої домінанти: аналіз гендерних відносин в субкультурі хіпі**

*Вікторія Ленська*

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

Займаючись вивченням молодіжної субкультури хіпі, розглядаючи її історію, особливості світогляду, аналізуючи зовнішні прояви, ми постійно проводимо паралелі і знаходимо загальні закономірності розвитку між моделлю субкультури, яка створюється молоддю і загальнокультурним

простором, в якому ця модель знаходиться. Відомо, що в межах субкультури зміна поколінь відбувається значно частіше, ніж у великій культурі (приблизно кожні 3-5 років), це дозволяє одному поколінню дослідників прослідкувати еволюцію і трансформацію декількох поколінь субкультури. Необхідно також відмітити, що особливості поведінки молоді так чи інакше залежать від соціальних відносин в суспільстві, які в свою чергу обумовлені культурно-історичною ситуацією. Моделювання культурних закономірностей у внутрішньогрупових процесах субкультури, дозволяє нам висувати гіпотези і будувати припущення відносно подальшого загальнокультурного розвитку сучасного суспільства.

Приводом для написання даної статті стала певна тенденція сучасного суспільства до фемінізації масової культури. Тут ми спробуємо проаналізувати загальнокультурну ситуацію, проводячи аналогії і враховуючи закономірності розвитку субкультури хіпі.

Слід зазначити, що підсумками даного дослідження є виявлення трьох етапів становлення жіночої домінантності за всю історію існування субкультури хіпі:

1. Зовнішні прояви фемінізації субкультури;
2. Негласна лідерська позиція жінки-хіпі;
3. Жіноча домінанта.

Початок фемінізації суспільства і зародження жіночої домінанти в субкультурі хіпі ми пов'язуємо з появою в 60-ті роки поняття «унісекс». Зазначимо, що в початковій точці свого зародження обидва ці явища були дзеркальним відображенням один одного. Фемінізм – «унісекс» з ухилом на чоловічу сторону, хіпізм – «унісекс» з ухилом у жіночий бік. Проте з часом ситуація вирівнювалась, тому зараз в сучасному світі ми спостерігаємо наступну стадію фемінізації, яку можемо порівняти з перехідним періодом між другим і третім етапом, що були виявлені нами в субкультурі хіпі. Виходячи з того, що сучасні тенденції моди диктують чоловікові правила, дотримуючись яких він не цікавиться в утриманні позиції «сильної статі» (*метросексуали*), можна зробити висновок, що сучасна жінка, не роблячи спеціальних зусиль, незабаром отримає домінуючі позиції, як ми спостерігали це на прикладі хіпі.

Проте, не слід забувати, що за час своєї історії всі суспільні рухи, акції соціального протесту і молодіжні субкультури, переживають хвилеподібний розвиток, що супроводжується сплесками і спадами активності. Тому, швидше за все, вслід за активною фемінізацією, слід чекати хвилю, що насувається, нової маскулінної субкультури, з домінуючою чоловічою природою. У ЗМІ цей рух вже одержав свою назву – *ретросексуали*.

## Академік Д. М. Овсяніко-Куликовський у спогадах сучасників

Катерина Лискова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Дмитро Миколайович Овсяніко-Куликовський (1853 – 1920) – почесний академік Імператорської Академії наук, літературознавець, сходознавець, психолог, культуролог, літературний критик та історик, тобто вчений-енциклопедист, професор Харківського університету протягом 18 років, потім викладач Санкт-Петербурзького університету та Вищих (Бестуживських) жіночих курсів, редактор «Вестника Европы», видатна людина свого часу. На початку ХХ століття Овсяніко-Куликовський був не просто відомим ученим – він був знаменитістю. Його численні публікації мали не лише дослідницьке значення, але й набували статусу суспільного явища. Тому, його незвичайна особистість відобразилась у спогадах про нього вчених того часу – колег, діячів науки і культури, політиків, друзів та учнів вченого.

Спогади є одним з найважливіших видів джерел при дослідженні особистостей, бо вони допомагають зрозуміти творчість вченого через його особисте життя. Саме такі питання колись цікавили Овсяніко-Куликовського, коли він займався психологією творчості, тільки досліджував він не спогади, а літературні твори. Деякі спогади містять і раціональну критику наукової спадщини вченого та інформацію про взаємовідносини Овсяніко-Куликовського із творчою та політичною елітою початку ХХ ст.

Спогади про Овсяніко-Куликовського почали з'являтися ще за життя вченого; вони присвячувались певним ювілейним датам, таким як, наприклад, 25-річчю та 35-річчю наукової та літературної діяльності. З приводу цих ювілейних дат виходили статті-спогади Б. А. Лезина, Н. Ф. Сумцова та інших. Ці статті друкувались у найбільш авторитетних періодичних виданнях із якими співпрацював Овсяніко-Куликовський - «Вестнике Европы», «Вестнике воспитания», «Современном мире» та журналі «Речь», а також у місцевій пресі Харкова та Петербургу.

Інший вид спогадів – це посмертні спогади про вченого, вони найбільш повно представлені статтями М. Королицького, С. Ф. Ольденбурга, Н. А. Котляревського, А. Г. Горнфельда, Е. Казанович. Ці спогади були надруковані у 1920-1922 рр. у журналах «Вестник литературы» та «Начала». Потім деякі з цих творів перевидавались у більш пізній час, хоча це скоріш виключення, наприклад, спогади колишньої слухачки жіночих курсів М. Ф. Щербакової та письменника К. Г. Паустовського.

Також інформація про Дмитра Миколайовича міститься у спогадах, присвячених його вчителю О. О. Потебні, як наприклад спогади М. П. Савінова та Т. Райнова.

Такі джерела, як спогади, дають досліднику унікальну інформацію про вченого, вони допомагають подивитися на нього як на дуже цікаву особистість, побачити Дмитра Миколайовича очима його студентів та колег. І тоді перед нами постає «людина у сірому», із яким, ласкавим поглядом, із веселою посмішкою; людина добра, розуміюча чуже лихо, уважна до чужих проблем; людина, що присвятила своє життя науці, і що цілком знаходилась у своєму внутрішньому науковому світі.

### **Характер классической традиции в творчестве латинских писателей вандальской Африки**

*Елена Литовченко*

*Белгородский государственный университет*

---

К кон. V – нач. VI вв., несмотря на то, что политические изменения в римском мире приобрели необратимый характер, а в религиозной сфере уже практически безраздельно властвует христианская церковь, в сознании многих римских аристократов-интеллектуалов продолжали сохраняться традиционные античные установки. Основными элементами классической традиции в том виде, в котором она сохранилась к VI в., являлись античная мифология и язычество, система риторического образования и латинский язык – фундаментальная основа римской культуры.

Одной из провинций, не утративших лидирующих позиций в сфере культуры в позднеантичную эпоху, являлась Северная Африка. Вандальское завоевание не слишком отразилось на литературной деятельности римского населения (не считая резко возросшего количества панегириков новым правителям), остались незыблемыми устои риторической системы образования.

Одним из ярких авторов латинской литературы вандальской Африки является Блоссий Эмилиус Драконций (2 пол. V - нач. VI вв.), оставивший написанную вполне в христианском духе поэму в III книгах *Laudes Dei*, а также целый ряд произведений, в которых по всем правилам риторики излагаются языческие мифы, представляющие собой единый сборник под заглавием *Romulea*. Автор не отделяет античную классику в своем сознании от средневекового видения мира, в центре которого – Бог. Признав единого Бога и христианскую идею творения, Драконций не отрицает и старых языческих божеств, а античные мифологические сюжеты все еще волнуют его воображение. Такая эклектика, отражавшая

тенденции переходного времени, была свойственна многим авторам позднеантичной эпохи.

Фульгенций Мифограф (ок. 467-532) – еще один римский писатель из Африки, убежденный христианин, в мифологии видел испытание для истинно верующего. Интерпретировать содержание мифа для Фульгенция значит, прежде всего, снять пестрое греческое прикрытие с простого смысла, выразимого латинским языком.

Основное сочинение Фульгенция *Mitologiarum libri III* объясняет "подлинный" смысл древних мифов в мистико-аллегорической манере. Фульгенций воспринимал античность как бы со стороны, его сознание уже живет по христианским канонам. И, несмотря на отличное от Драконция отношение к античности, Фульгенция сближает с ним неугасающий интерес к ее мифопоэтическому прошлому.

Несмотря на принятие христианства к VI в. большинством населения, светский образ жизни, занятия литературой и философией или государственная служба оставались питательной средой для сохранения традиционного мировоззрения.

Несомненной заслугой позднеантичных авторов являлось то, что, будучи последними живыми носителями античной традиции, они смогли сохранить лучшее из античной системы ценностей, тем самым, подготовив почву для развития культуры христианского латинского средневековья, в которой с VI в. классические реминисценции станут важной «подводной частью айсберга».

### **Мозаики Херсонеса - Херсона**

*Анна Литовченко*

*Харківська загальноосвітня школа 1-3 ступенів № 52*

---

Одной из важнейших задач археологии является интерпретация, осмысление накопленного материала. Во время раскопок в Херсонесе было открыто значительное количество фрагментов мозаик, как напольных, так и материалов позволяющих сделать предположение и о настенных мозаиках. Цветовая палитра этих картин указывает на использование значительного арсенала палитр, широких цветовых гамм. Мозаики можно разделить на два вида: настенная мозаика – украшавшая стены и своды храма и напольная – служившая украшением пола.

На сегодняшний день многие вопросы, связанные с Херсонескими мозаиками остаются не разрешенными. В своих работах многие историки, археологи делают краткие заметки про то, что мозаики служили для украшения и были разнообразны, но их анализ не приводится.

Хронологические рамки работы охватывают период с VI - VII вв. по X в. н.э. Так, как появление особого украшения полов, стен и сводов в интерьере храма датируется VI - VII вв., что связано с переломом в религии и как следствие – строительство новых храмов. А вот X веком датируется окончание использования мозаик, как весьма важный предмет интерьера храма в Херсонесе, в связи с рядом технических и материальных факторов.

Анализируя накопленный материал можно заключить, что Херсонесские мозаики это не просто набор красиво выложенных кусочков, но и картины, имеющие сюжетную линию, смысл, высокую технику передачи цветов. Они играли важную роль в убранстве раннесредневекового храма византийского города Херсона.

Сами настенные мозаики не сохранились, но фрагменты смальты найденные во время раскопок позволяют сделать некоторые выводы. Настенные мозаики являлись частью сложного убранства храма и совместно с фресковой живописью составляли целостную композицию. Мозаики украшали купола, конхи апсиды, выделяемые части стен, где и было найдено большинство их остатков – это камешки разных оттенков цветов, встречаются с позолотой. Можно осторожно предположить, что в сюжетах настенных мозаик могли присутствовать изображения святых, как и во всем византийском искусстве.

Напольные мозаики сохранились в значительном количестве. Они украшали полы многих храмов и представляли собой сложные композиции, состоящие из различных элементов, которые опираются на раннехристианские символические традиции, когда символизм был основной линией всех христианских сюжетов. Так, как они устилали пол, то палитра цветов была не столь богатой, как стенная мозаика.

Исследование памятников мозаик Херсонеса – Херсона может позволить более полно восстановить убранство ранневизантийских храмов, а так же влияние других центров Империи на культуру раннесредневекового города.

### **Наконечники стрел Западного укрепления Бельского городища**

*Оксана Лифантий*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Важное место в решении многих вопросов археологии раннего железного века занимает скифское вооружение, которое уже давно стало предметом серьезного изучения. Разработка данной темы имеет особое значение при восстановлении исторических событий VIII-VI вв. до н.э., когда на огромной евразийской территории формировалась скифская культура, связанная с миром кочевников, пришедших в Северное Причерноморье из глубин Азии.

Среди предметов вооружения, встречающихся на поселениях и в могильниках скифского времени в Днепровском лесостепном Левобережье в целом и в бассейне Ворсклы в частности в больших количествах встречаются наконечники стрел. Наиболее значительная коллекция происходит с самого крупного в Восточной Европе поселения раннего железного века – Бельского городища. В последние годы (с 1990 по 2006 гг.) широкомасштабные раскопки, проводимые под руководством И. Б. Шрамко, на его Западном укреплении позволили исследователям стратиграфически выделить несколько ранних периодов в истории поселения, охватывающих широкий временной промежуток: со второй половины VIII до начала V вв. до н.э. В результате получена большая коллекция наконечников стрел, которая пока не обработана и не введена в научный оборот. Общее их количество, найденное за годы раскопок на Бельском городище с учетом последних поступлений позволяют уточнить хронологические рамки бытования отдельных типов в рамках данного поселения и региона в целом в раннескифский период.

Было рассмотрено 242 наконечника стрел раннескифского периода. Из них 237 - бронзовые, 3 - костяные и 2 - железные. Следует также заметить, что из имеющихся бронзовых, пригодными для классификации являются 226 наконечников.

Кроме того, мы попытались классифицировать эти артефакты, используя типологию Мелюковой А.И. (1964 г.). На Западном укреплении Бельского городища нами было выделено 18 типов бронзовых раннескифских наконечников стрел.

Обработанные материалы были включены в общую хронологию раннескифского периода, которая, к сожалению, на сегодняшний день довольно противоречива. Выделенные нами типы наконечников стрел Западного укрепления распределены по хронологическим горизонтам и показаны в системе разных групп предметов материальной культуры, залегающих в определенных слоях поселения. Важно подчеркнуть, что уже с третьей четверти VII вв. до н.э. практически во всех слоях и комплексах Западного Бельска присутствует античная керамика, позволяющая более точно датировать горизонты.

Таким образом, была предпринята попытка уточнения типологии раннескифских наконечников стрел Западного Бельска, которая в дальнейшем поможет скорректировать раннескифскую хронологию в целом.

**Народно-пісенна творчість Слобожанщини і Поділля в дослідженнях кабінету музичної фольклористики ВУАН у 20-ті роки ХХ ст.**

*Ірина Мазур*

*Кам'янець-Подільський національний університет*

Україна є однією з небагатьох європейських країн, де фольклору належить головне місце в формуванні психології, етики, естетики, культури і ментальності нашого народу. Енциклопедією буття етносу справедливо вважають народну пісню. Українська народно-пісенна творчість відобразила світогляд народу від первісного стану до сьогодення. Найперші вірування, звичаї, обряди, праця і побут, мораль і світосприйняття українського народу знайшли відображення в фольклорі. Необхідно зазначити, що саме народно-пісенна творчість є тією єдиною духовною системою народу, завдяки якій виражається менталітет нації, особливості народної душі, характеру та виховання нації. Збереження народно-пісенної творчості дозволяє передавати особливий генетико-етнічний код наступним поколінням. В цьому процесі чимала заслуга належить музичній фольклористиці. Необхідно зазначити, що на певних етапах свого розвитку наука мала назви, які, з погляду сучасного наукового підходу, були лише частково синонімічні: музична етнографія, музична антропологія, етномузикологія, тим самим, підкреслюючи той чи інший аспект змін тенденцій та напрямків розвитку культурного середовища. На сьогодні українська фольклористика, як і багато інших наук, ще не має власного повного історіографічного дослідження, яке б охопило усі здобутки народно-пісенного фольклорного шару нашої культури. Досі не існує детального і повного дослідження найбільш складного, суперечливого і водночас, яскраво-творчого періоду в українській музичній фольклористиці – періоду 20-30-х років ХХ століття.

Слобожанщина і Поділля у контексті української народно-пісенної спадщини були особливими районами. Ця особливість вже в ХІХ - поч. ХХ ст. проглядається у працях таких видатних дослідників, долі яких пов'язані з цими регіонами, як: М. Сумцов, О. Колеса, Л. Білецький, О. Огоновський. У їх працях виявлені характерні тенденції та особливості функціонування музичної фольклористики. Стосовно 20-х рр., треба наголосити, що ця проблема була однією із ключових в історико-краєзнавчому русі, поштовх до розгортання якого надто багато доклали учені-краєзнавці Харкова. Вони настирливо ініціювали у владі необхідність підтримки краєзнавчого руху, стверджуючи, що весь спектр національно-культурних пріоритетів, в тому числі і народна пісенна спадщина, є важливими чинниками в гармонізації суспільного розвитку.

Ця ідея була до середини 20-х рр. реалізована у вигляді аматорських краєзнавчих структур, які надзвичайно активно діяли і на Поділлі.

Безумовно, вирішальну роль в цьому процесі належить, безумовно, діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН (1922-1935 рр.), та науково-дослідницькому доробку його співробітників: К. Квітки, М. Гайдая, В. Харкова, М. Береговського. На сьогодні досить повно висвітлена наукова спадщина лише керівника Кабінету музичної етнографії ВУАН – К. Квітки, та його духовного соратника Ф. Колесси. Діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН певною мірою була віддзеркаленням складних процесів, які відбувалися в українському суспільстві в 20-30х роках ХХ століття. Значення діяльності Кабінету музичної етнографії полягає в виробленні наукових методів, зокрема, порівняльних досліджень музичного фольклору (праці К. Квітки), та методичних праць, стосовно збиранню, обробці, запису та вивченню народно-пісенної творчості (праці К. Квітки, М. Гайдая, В. Харківа, М. Береговського). У часописі «Музика» за 1923 рік, ч. 1 читаємо: «Музично-етнографічний кабінет при Всеукраїнській Академії Наук.

10 жовтня минулого року (читати – 1922 – І. М.) Академія Наук відчинила двері Музично-етнографічному Кабінету. Кабінетом вже зібрано понад 700 мелодій. Останніми днями вийшло «Повідомлення Музично-етнографічного Кабінету»: «М. Лисенко як збирач народних пісень». Відомий знавець народної музики Опанас Сластьон (м. Миргород) подарував кабінетові фонографії кілька схоплених ним фонограм. На жаль, цей фонограф дуже старої конструкції і набуття удосконаленого фонографа становить предмет найбільшої турботи Кабінету. На чолі Кабінету – К. Квітка». Вражають темпи і обсяг роботи за досить невеликий період діяльності Кабінету. Між тим необхідно зазначити, що кількість співробітників Кабінету музичної фольклористики була мінімальною, матеріальні умови та технічні ресурси були обмеженими. Незважаючи на це, напрями Кабінету музичної етнографії ВУАН вражають: 1) організація публічних засідань з метою популяризації Комісійної праці та самої ідеї краєзнавчого вивчення; 2) організація наукових експедицій, екскурсій; 3) наукові відрядження; 4) власне науково-дослідна діяльність; 5) наукові публікації; 6) праця серед широких мас радянського суспільства; 7) науковий зв'язок з закордоном та організаційна діяльність. Продуктивною була науково-дослідницька діяльність Кабінету музичної етнографії. У звітній статті К. Квітки від 1930 р. налічується понад 64 дослідження, в тому числі, публікації фольклорних записів.

**Китай глазами русских миссионеров XVIII-XIX вв.  
(конфессиональный аспект восприятия конфуцианской культуры)**

*Юлия Мазурика*

*Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»*

Проблемы понимания «другого»/«чужого» и возможности диалога между «своим» и «чужим» являются одними из главных проблем в истории культуры. Ведь мир «своего», «своя» культура обретают специфику и своеобразие только в процессе осознания «чужой» культуры и общении с ней. В этой связи особый интерес представляет взгляд христианских миссионеров на «чужую» культуру, в которой они проповедовали, поскольку первоначальной задачей всех без исключения христианских миссий были не понимание и диалог, а евангельская проповедь, претендующая на вселенский характер измерения, «чтобы все люди спаслись и достигли познания истины» (1 Тим. 2, 4).

Примечательно, что образ конфуцианской культуры, наиболее ярко отобразившийся в письмах на родину, заметках и отчетах, дневниках русских миссионеров (Софрония (Грибовского), Иакинфа (Бичурина), Палладия (Кафарова), Николая (Адоратского), Сергия (Страгородского) и др.), значительно отличается от образа конфуцианской культуры, сформированного миссионерами иностранными (католическими и протестантскими). Эта тенденция объясняется как различием в богословском понимании миссии Церкви, так и конкретными задачами пребывания в Китае. Как справедливо отмечает исследователь христианских миссий в Китае А. В. Ломанов, если католические и протестантские миссионеры должны были убеждать китайцев принять новую для них религию и требовать от них отречения от «суеверий», унаследованных от предков, то православные – напоминать албазинцам (русским защитникам крепости Албазин, плененным цинскими войсками еще в 1685 г. – Ю. М.) о необходимости свято хранить христианскую веру, одновременно отвращая их от погруженности в мир китайской религиозной жизни. Такое узкое определение задачи православной миссии избавляло священников от необходимости полемики с носителями китайской традиции для доказательства им превосходства христианской веры. Однако задача предотвращения «китаизации» албазинцев сходным образом заставляла православных служителей миссии осмысливать окружающую их реальность в понятиях «суеверия» и «идолопоклонства», что сближало их оценки с оценками иностранных проповедников.

Образ Китая и китайцев в письменном наследии русских миссионеров XVIII – первой половины XIX вв. строится по принципу оппозиции «чужой»-«свой», «языческий»-«христианский», «китайский»-«христианский», «рациональный»-«духовный». Тем не менее, со второй

половины XIX века начинается качественно новый этап в осмыслении Китая, характеризующийся признанием морального и религиозного богатства китайской культуры, а также пониманием причин негативного ответа Китая на вызов христианской цивилизации. Изменение интерпретации от «неприятия» к «принятию» связано с открытием Китая для внешних сношений и разрешением свободы христианских вероисповеданий, что способствовало росту активности протестантских и католических миссионеров и, как следствие, росту китайских антииностранных и антимиссионерских настроений. В такой ситуации русские миссионеры, по меткому наблюдению иеромонаха Николая (Адоратского), оказались «нейтральными и беспристрастными зрителями, которые могли оценить смысл и значение гонений на христианство». Во всех отчетах и заметках этого периода отмечается о неправильной постановке миссионерского дела и делается вполне правомерный вывод о том, что не христианские догматы как таковые в большинстве случаев вызывали отторжение и не были восприняты, но христианство, которое несло культурный и исторический опыт европейцев, с осознанием его полного превосходства и, вследствие чего, полным забвением апостольского понимания миссии и миссионерской деятельности в целом.

**Ставлення королівської влади до повноважень парламенту в  
Англиї раннього нового**

*Ольга Маклюк*

*Запорізький національний університет*

Процес зміцнення королівської влади ставив питання про долю станово-представницьких органів, які склались в епоху XIII-XV ст. та були невід'ємною частиною процесу централізації, що проходив у країнах Європи. Виключна політична доля англійського парламенту та роль його сьогодні в політичній системі Англії зробила його об'єктом багатьох різноаспектних досліджень і в Англії і за її межами: робота, склад, функції, життєдіяльність цієї державної установи на протязі всієї її історії, що починається з другої половини XIII ст. і діє до наших днів. Сучасні дослідження спрямовані на порівняльний аналіз королівських та парламентських прерогатив в різних державах нового часу.

Англійські історики надають великого значення факту збереження парламенту в епоху ранніх Тюдорів. Ще у XIX ст. була запропонована формула “king in the parliament” – король у парламенті, як принцип взаємовідносин монарха та представницького органу протягом усієї історії Англії, на основі якої історики будували власні концепції. Згідно цієї

формули визначалось значення парламенту у всій історії Англії. Аналіз сучасної англійської історіографії дозволяє говорити про те, що більшість істориків, які займаються вивченням законодавства, історії державних установ Англії, дотримуються ліберально-конституційної концепції в характеристиці державного устрою епохи Тюдорів. Згідно з їхніми оцінками наявність в структурі державного управління країни такого органу як парламент, дозволяє віднести її вже в першій половині XVI ст. за формою державного устрою до обмеженої монархії.

Доля парламенту як інституту влади стала одним із найважливіших моментів у розвитку англійської держави рубежу XV-XVI ст. Сааме парламент підтвердив законність переходу корони до нової династії Тюдорів, саме він виступав гарантом законності наслідування престолу. Із широкого кола питань, які обговорювались парламентами Тюдорів треба виділити одне – фінансове. Лише фінансові питання були предметом обговорення всіх парламентів раннього нового часу, необхідність їх вирішення і спонукала монархів скликати парламент.

Тюдори користувалися послугами і парламенту, і як Таємної ради. Звідси – зміцнення зв'язку між цими двома державними органами. Історики XIX-XX ст. вважали що, не парламент контролював раду, а скоріше рада направляла діяльність парламенту. Відсутність права голосу деяких членів Таємної ради в парламенті не применшувала їх ролі як виразників королівської позиції з того чи іншого питання. Крім того, цим актом був порушений принцип “елітарності” при формуванні палати лордів. Англійська аристократія не тільки порідшала у своїх лавах, але й втратила монополію представництва у верхній палаті парламенту. Звання пера стало особливим політичним правом.

Сучасні дослідники вважають, що необхідно відмовитись від «ідеї протистояння» короля та парламенту та вважають створеним міфом бажання станів встановити контроль над урядом та монархом. Ренесансна ідея гармонії та балансу у “політичному організмі” ярко проявилась у збереженні старих та отриманні нових прерогатив парламентом. Таким чином, вмів маніпулюючи парламентом, королі періоду ранніх Тюдорів були в цілому “за” парламентські прерогативи, але при цьому парламент повинен був, не тільки не обмежувати владу короля, а навпаки, сприяти її зростанню.

## Трудовий аспект соціалізації особистості в українському селі II половини XIX – початку XX століть

Василь Маліков

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Термін соціалізація використовується для позначення процесу пізнання певної культури і того, як жити в ній. Для суспільства введення всіх індивідуальних членів до його моральних норм, взаємин, цінностей, мотивів, соціальних ролей, мови та символів є засобом, шляхом якого досягаються соціальні та культурні цілісність, спадковість й безперервність. Отже, вивчення процесу соціалізації особистості в українському селі II половини XIX – початку XX століть має сприяти пізнанню традиційної народної культури в цілому, її основоположних норм та цінностей.

Соціалізація в традиційній народній культурі розглядається автором як інституціалізовано-соціальне явище.

Трудовий аспект соціалізації є одним з найважливіших і базових у процесі соціалізації в цілому. Метою дослідження є визначити основні зміст, механізм, форми, агентів соціалізації особистості у трудовому відношенні.

Соціалізація дитини у трудовому аспекті була спрямована на формування відповідного ставлення до праці як основи селянського життя, мотивів трудової діяльності, необхідних для неї знань та навичок.

Закладання базових цінностей і орієнтирів щодо трудової діяльності і первинне прилучення дитини до праці відбувалося на рівні сім'ї. Важливе значення мав початковий досвід взаємодії у трудовій діяльності з іншими дітьми. Водночас життя кожної дитини було унаочненим для громади. Змалечку дитина не лише автоматично пізнавала різні види робіт по господарству, але й зачувалась до цього. В подальшому збільшувалась роль підтримки в набутті особою трудового досвіду з боку колективу однолітків і громади в цілому. На початковому етапі соціалізації дитина спостерігала за працею дорослих, мала формувати власне ставлення до праці на основі прикладу батьків. Колектив однолітків і старших дітей був моделлю трудового колективу для особи на шляху соціалізації. З одного боку, в ньому відбувалося безпосереднє навчання трудовим навичкам, з іншого боку, засвоювались загальні настанови організації трудового процесу, ієрархічність цієї організації і взаємодія в ній, ідея підпорядкування більш досвідченому, тобто комунікативні навички в трудовому процесі. У підлітковому віці дитина брала посильну участь у трудовій діяльності своєї сім'ї й громади, вдосконалювала набуті вміння в колективі однолітків.

Засвоєння трудових норм, знань та навичок було тісно пов'язано із гендерною соціалізацією, тобто засвоєнням особистістю поведінки й відносин, відповідних до своєї статі, у трудовій діяльності.

Сім'я виступала чи не найважливішим агентом соціалізації особистості у селянському середовищі. Важливе місце у засвоєнні досвіду, навичок та знань відігравали групи однолітків і дітей старшого віку, власні старші брати і сестри. При цьому останні виступали агентами соціалізації в якості трудового колективу. Без сумніву важлива роль у процесі соціалізації в трудовій сфері належала громаді. Її вплив на формування особистості був як прямим, так і опосередкованим. До прямих засобів впливу можна віднести спільну працю членів громади (наприклад, толоки), опосередкований вплив громада мала через контроль і оцінку дій своїх членів.

Найявний етнографічний матеріал щодо трудового та інших аспектів соціалізації особистості до її одруження підтверджує одне з теоретичних положень стосовно особливостей соціалізації в традиційному суспільстві, а саме щодо механізму „попередньої соціалізації” особистості в ньому.

В українській традиційній народній культурі усталена соціалізація у трудовому аспекті дозволяла готувати нове покоління до участі у трудовій діяльності власного сімейного господарства і включення до селянської громади.

### **Уманська трагедія: оточення 6-ї та 12-ї радянських армій в серпні 1941 р.**

*Олександр Марінченко*

*Дніпропетровський національний університет*

Доля тієї чи іншої військової операції Великої Вітчизняної війни в людській свідомості багато в чому залежить від того, якою вона залишилася на сторінках історичної чи художньої літератури. Можна навести цілий перелік операцій та їхніх складових частин, яким із тих чи інших причин, так би мовити, «не пощастило» з історичним висвітленням. Це в певній мірі стосується й подій, пов'язаних з оточенням 6-ї та 12-ї радянських армій під Уманню в серпні 1941 р.

У своїх агресивних планах командування вермахту особливу увагу відводило захопленню України, де вела наступ група армій «Південь». Противник намагався якомога швидше оволодіти Центральним Подніпров'ям – обширним районом із його високорозвиненою промисловістю та сільським господарством. Зі стратегічної точки зору це не тільки забезпечувало підтримку з півдня угруповання, перед яким стояло завдання прориву передової лінії радянських військ і нанесення

стрімкого удару на Київ, а й створювало сприятливі умови для форсування Дніпра з ходу задля стратегічного наступу до Донбасу та Кавказу.

Прорив німецьких танкових дивізій до Києва на початку липня 1941 р. призвів до того, що радянський Південно-Західний фронт опинився розрізаним на дві частини: північну, що розгорнула бої на коростенському напрямі, та південну, котра перейшла до оборони вздовж рубежу старого державного кордону. Та якщо оборонні бої 5-ї армії на коростенському спрямуванні в цілому були успішними, то події південніше розвивалися вкрай незадовільно. 2 серпня на р. Синюха біля Добрянки 1 німецька танкова група та 17 армія замкнули мале кільце оточення навколо 6-ї та 12-ї радянських армій, а на другий день 16 танкова дивізія та угорський корпус з'єдналися в Первомайську, створивши ще одно кільце оточення.

Командування фронтом як могло намагалося перекидати оточеним військам боєприпаси, продовольство та інше, але, за свідомством німців – учасників боїв під Уманню, значна частина скинутих вантажів потрапляла до рук останніх. Постійні вказівки пробиватися тільки на схід чи в крайньому випадку на південний-схід привели до того, що 12-а армія до 5 серпня здійснювала спроби прорвати кільце оточення саме в цих напрямках. Тільки вночі 5 серпня П. Г. Понедєлін доносив: «Рішив пробиватися в напрямку Первомайск». В той же час командувач 6-ї армії генерал І. Н. Музиченко намагався прорвати кільце оточення на південь. Плацдарм, на якому згрудилися оточені війська, до 65 тис. чоловік, не перевищував розміру 10 на 10 км, та повністю прострілювався артилерією та стрілецькою зброєю. Шалений тиск зі сходу та півночі вимусив війська двох армій в кінці кінців згрудитися навколо села Підвисоке. На північному-сході від нього був густий дубовий ліс – Зелена Брама, яка стала символом останніх героїчних боїв 6-ї та 12-ї армій. В трагічні дні серпня 1941 р. Зелена Брама дала військам останню опору та захист від безкінечних атак із землі та повітря. Німецька сторона відмічала: «противник несмотря на безнадежное положение, не помышлял о плене».

До 8 серпня бійці та командири 6-ї та 12-ї армій здійснювали відчайдушні спроби організованого прориву кільця оточення. Але вирвалися лише 11 тис. чоловік та 1015 автомашин із бойовим майном під проводом начальників штабів обох армій комбрига Н. П. Іванова та генерала Б. І. Арушаняна. Розрізнені групи червоноармійців продовжували чинити опір та здійснювати спроби просочитися через німецькі бойові порядки аж до 13 – 15 серпня. Тих що залишилися в живих, в більшості своєму поранених та хворих солдат і офіцерів 6-ї та 12-ї армій спіткала тяжка доля фашистського полону. Всі вони були зігнані в концтабір



Уманська яма – дулаг № 182 і шталаг № 349, де була створена справжня фабрика смерті. За матеріалами Нюрнберзького процесу смертність в ньому досягала 87,5% військовополонених на рік.

## **Соціальні Групи остарбайтерів-донецчан**

*Ольга Мармілова*

*Донецький національний університет*

---

Комплексне використання традиційних та альтернативних підходів у вивченні історії остарбайтерів, робітників, вивезених до Німеччини з окупованих територій радянського Союзу, дозволяє виділити серед них декілька груп.

За способом виїзду можна виділити дві групи: добровольців і вивезених примусово. Переважаючим було примусове вивезення робітників, проте частина мешканців міст, особливо Сталіно, поїхала працювати за кордон добровільно. Проаналізувавши спогади колишніх робітників Рейху, які виїхали добровільно, можна визначити, що основною групою причин були економічні, а саме скрута і голод. Нацисти пропонували роботу за фахом металургів та шахтарів, що свідчить про регіональну гнучкість пропаганди. Незначною частиною добровольців були люди, незадоволені радянською владою. Типовим явищем був змішаний метод, коли молодь переконували поїхати «добровільно», але під загрозою фізичної розправи з батьками чи накладанням на них величезних штрафів. Випадки дійсних добровольців поодинокі.

За галузями господарства, в яких застосовувалась їх праця, остарбайтерів можна поділити на: промислових (близько 50%: 8,3 – гірники, 29,2 – металурги, 3,6 – будівельники, 4 – хімія) і сільських (близько 30%) робітників та домашню обслугу (близько 20%). Найважчими умови були в промисловості, особливо на шахтах, де працювала значна кількість робітників з Донеччини. Компактне розміщення сприяло взаємодопомозі серед промислових робітників. Становище сільськогосподарських та домашніх робітників мало свої особливості: фізично легша праця, розпорошення в німецькомовному середовищі, ненормований робочий день, майже повна залежність від волі господаря.

За статеві-віковою ознакою виділяються такі групи остарбайтерів: діти та підлітки, дівчата до 25 років, чоловіки та жінки середнього віку, старші. Зупинимося на перших двох, найбільш чисельних та незахищених. Офіційно східних робітників набирали починаючи з 15 років, на практиці ж під час облав забирали навіть дітей. Умови їх праці в Німеччині не відрізнялись від дорослих. Дівчата до 25 років були основною групою

примусових робітників Рейху. Крім важкої фізичної праці на рівні з чоловіками, вони зазнавали морального, а той сексуального насильства з боку табірної адміністрації.

Навесні 1945р. примусові робітники Рейху були звільнені союзними військами. Незначна частина їх залишилась у західному світі, більшість повернулася на батьківщину. після повернення з неволі колишні остарбайтери разом з колишніми військовополоненими та в'язнями концтаборів утворили для радянської держави єдину групу «тих, хто побував за кордоном». Вони тривалий час підлягали нагляду спецслужб, зіткнулись з недоброзичливим ставленням громадськості, багато з них не створили родину, не здобули освіти.

## **Статусная стратификация социальных групп сельского населения Беларуси в 60 – 90-х гг. XIX в.**

*Анна Маскевич*

*Белорусский государственный университет*

---

Сельское население Беларуси, как и в целом Российской империи, не было однородным ни до отмены крепостного права, ни после. Изучению ранжирования сельского населения пореформенного посвящено немало литературы. Большинство имеющихся исследований направлены на освещение имущественной дифференциации, характеристику социальных групп с точки зрения классовой теории. Однако социальная стратификация имеет более широкое значение. Она включает в себя гендерный, правовой, этнический, профессиональный и другие аспекты. Немаловажное место в крестьянской среде занимала и так называемая неформальная стратификация, определяющая неофициальный статус представителя той или иной социальной категории сельского населения в неофициальных внутрисословных отношениях. Новые проблемы социальной истории крестьянства еще не получили достаточной разработки в трудах историков.

Целью данной работы является изучение статусных позиций различных категорий сельского населения Беларуси в 60 – 90-е гг. XIX в. Рассматриваются статусные различия в официальном и неофициальном положении социальных групп крестьянства, выделяемых на основе отношения к собственности и власти, а также неформальных стратификационных групп.

В имущественном отношении существовали три основные группы крестьянства – зажиточные, середняки и беднота. Не смотря на то, что официально богатые крестьяне занимали высокие статусные позиции, обладали определенным престижем и властью, отношение к ним

односельчан не было таким однозначним. С точки зрения неформальной стратификации богачи не обладали беспрекословным авторитетом и уважением. Отношение к беднякам часто было даже лучшим, им сочувствовали, старались помочь. Иногда сельские жители сами стремились перейти в более низкую категорию.

Исходя из критерия власти, верхние слои социальной лестницы занимали сельские старосты и волостные старшины. Их авторитет также не был постоянным. Если первоначально они владели уважением среди крестьян, то постепенно, в результате частых злоупотреблений должностными полномочиями и т.п., такие крестьяне теряли свои позиции. Общественное мнение имело большое значение для крестьян, поэтому бывали случаи, когда они осознанно отказывались от предлагаемых должностей.

Среди других групп в социальной иерархии сельского населения можно выделить рекрутов, сирот, вдов, примаков, стариков и старцев, повивальных бабок, знахарей и целителей. Безусловно, названные позиции находились на нижних ступенях социальной лестницы. Крестьянин или крестьянка, попадавшие в одну из указанных категорий, обязательно сразу же ощущали изменения своего положения, общественного статуса и отношения окружающих.

Сельское население Беларуси в 60 – 90-х гг. XIX в. было представлено различными социальными группами. Их статусные позиции определялись не только формальными характеристиками, но и неофициальными отношениями в сельской среде.

### **Становище Російської православної церкви в роки правління Миколи I (1825 – 1855 рр.)**

*Олена Маслюк*

*Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка*

У першій половині XIX ст. православна церква в Російській імперії остаточно перетворилася на один з державних інститутів, який суттєво впливав на всі сфери життя як суспільства, так і окремої людини. Церква була одним з важливих суспільних інститутів, який еволюціонував разом із суспільством, відбиваючи ступінь його духовного, політичного і соціально-економічного розвитку, керуючись потребами, які ставив перед нею власний внутрішній розвиток. Тому вивчення історії церкви потребує комплексного підходу, в основі якого лежить розкриття питання взаємозв'язку життя Церкви з політичними, економічними, освітніми та релігійними процесами в Російській імперії в той чи інший період історії.

Окремі аспекти, що стосуються питання функціонування Церкви в роки правління Миколи I, частково розглядалися дослідниками історії церкви (Клібанов О., Кондаков Ю., Нікольський М., Смоліч І., Тальберг І. та ін.). Але в останні роки не створено жодною спеціальною науковою працею, де б всебічно розкривалося зазначене питання.

Проаналізувавши законодавчу базу, виявлені нами архівні матеріали та опрацьовуючи вже опубліковані джерела, ми з'ясували, що становище Російської православної церкви у другій чверті XIX ст. характеризувалося наступним:

Уся система управління Церквою, що існувала у першій половині XIX ст. віддзеркалювала державну політику щодо Церкви, а саме – намагання підпорядкувати її світському контролю, що найбільш яскраво виявилось в роки правління Миколи I. Синод з колегіального органу трансформувалася у православне міністерство на чолі з обер-прокурором, який представляє інтереси духовного відомства перед державою, а не навпаки, що, звичайно ж, відбулося на усіх сферах життя Церкви.

Найбільш яскравий відбиток в історії Російської православної церкви другої чверті XIX ст. залишила діяльність обер-прокурора Синоду графа М. О. Протасова, який в дусі свого часу провів реформу системи управління Церквою, перетворивши Синод у дорадчий орган при обер-прокурорі. Але паралельно зі зниженням ролі Синоду відбулося покращення матеріального становища духовенства, реформування духовних училищ в дусі тогочасного режиму, заснування нових та ревізії старих епархій. За сприянням М. О. Протасова було здійснене „возз'єднання” уніатів з Російської православною церквою та видання Уставу духовних консисторій.

Законодавство Російської імперії чітко окреслює правовий статус священно- і церковнослужителів. За часів Миколи I створюються сприятливі умови для духовного стану (збільшення державних асигнувань на субсидії збіднілому духовенству, призначення державного жалування та пенсій і т. ін.), що не в останню чергу значно сприяло збільшенню кількості духовенства.

Таким чином, проводячи у другій чверті XIX ст. активну протекціоністську політику щодо Російської православної церкви, держава тим самим посилювала контроль над нею і остаточно перетворила її на одну з гілок державного апарату.

## **Проблема борьбы с терроризмом и сепаратизмом в деятельности Шанхайской пятёрки/ Шанхайской организации сотрудничества**

*Евгений Матяш*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Основы сотрудничества Шанхайской пятёрки изначально были заложены 26 апреля 1996 г. с подписанием Казахстаном, Киргизией, Россией, Таджикистаном и КНР в Шанхае "Соглашения об укреплении доверия в военной области в районе границы" и подписанном на второй московской встрече 24 апреля 1997 г. "Соглашении о взаимном сокращении вооруженных сил в районе границы". С присоединением в 2001 г. к организации Узбекистана Шанхайская пятёрка изменила название на Шанхайскую организацию сотрудничества (или Шанхайскую шестёрку). Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) является одной из самых молодых, но в то же время одной из самых перспективных международных региональных организаций взаимозащиты и взаимосодействия. С присоединением к нынешним участникам Индии и Пакистана её роль в мировой жизни несомненно возрастёт.

Одной из основных целей, поставленных создателями Шанхайской пятёрки/ШОС было предотвращение международного терроризма, сепаратизма и экстремизма. Эта задача прослеживается в нормативных актах, принятых организацией (Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (2001), Концепция сотрудничества государств – членов ШОС в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (2005), создание Региональной антитеррористической структуры в 2002 году и др.).

Участники ШОС первыми выступили с осуждением террористических актов 11 сентября 2001 г., выразив решимость совместно с мировым сообществом вести непримиримую борьбу с терроризмом.

В рамках сотрудничества странами-участницами организации уже дважды проводились совместные военные учения, что позволило западным наблюдателям выразить опасения по поводу возможной милитаризации организации (сами участники это категорически отрицают).

В октябре 2007 г. страны-участницы ШОС подписали в Душанбе «Меморандум о сотрудничестве с Организацией Договора о коллективной безопасности» с целью расширить сотрудничество по таким направлениям как безопасность, предотвращение правонарушений и борьба с наркоторговлей как источником терроризма. Совместные планы между двумя организациями должны быть подписаны в начале 2008 г. Генеральный секретарь ОДКБ Н. Бордюжа поспешил заметить, что

организации не стремятся конкурировать с НАТО в этом регионе, а наоборот - желают укреплять сотрудничество.

В то же время страны-участницы занимают весьма взвешенную политику в отношении США. 5 июля 2005 г. на саммите организации была принята декларация с призывом к США определить сроки вывода американских баз из Киргизии и Узбекистана, которые в своё время были созданы для поддержки действий американских войск против режима «Талибан» в Афганистане. США также было отказано в статусе страны-наблюдателя.

Поскольку ШОС не является военным блоком и формы её деятельности включают экономическую, гуманитарную и иные сферы, то вполне вероятно, что организации потребуется значительное время для координирования совместных работ, разработки общих норм и пр. Однако уже на нынешнем этапе её активное функционирование привлекает внимание аналитиков всего мира, утверждающих, что развитие ШОС может определить ход событий в новом веке.

**Гикия, дочь Ламаха**

*Людмила Меденцева*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Херсонес – древнегреческое государство, основанное в 422-421 году до н.э. как небольшое греческое поселение, которое просуществовало, почти 2000 тысячи лет. Городов с такой историей очень немного и, к большому сожалению, мы мало, что знаем об исторических событиях связанных с частной историей Херсонеса. Правда есть у Константина Багрянородного "Повесть о крепости Херсон", в котором он рассказывает о противоборстве Херсонеса с Боспором и о Гикии – женщине, которая спасла родной город. Именно о ней и пойдет речь в данном докладе.

Прежде чем пересказать историю Гикии стоит описать политическую ситуацию, которая сложилась к этому времени на территории Северного Причерноморья. Херсонес Таврический уже на рубеже III – II вв. до н.э. в связи с растущей угрозой со стороны скифов начинает сближение с Понтийским царством в надежде на помощь. В конце II века до н.э. помощь была оказана, но Херсонес утратил свою независимость и вошел в состав Понтийского царства. Чрезмерные налоги, постоянная угроза со стороны Рима, порождало опасения и недовольство Понтийским покровителем. В 63 г. до н.э. после успешного восстания Фанагории, Херсонес отделился от Митридата. А когда Понтийского царя убили, Херсонес вошел в зависимость от Рима.

В результате переговоров в 45 году до н.э. Цезарь даровал городу элевтерию, которая говорила об освобождении Херсонеса от боспорского царства. Возможно, это и вызвало раздражение у правителя Боспора Асандра и привело к тому, что, как утверждает Константин Багрянородный, он решает отомстить Херсонесу за попытки такого долгого противостояния Боспору и пытается вернуть власть в городе себе. Причем захват Херсонеса осуществляется его сыном, которому Боспорский правитель оказывал всякое содействие. Об этом факте говорит и Сапрыкин, и Анохин, и Зубарь, и это дает нам право предположить, что речь идет о той истории в рассказе Константина Багрянородного, когда Асандр попытался хитростью завладеть Херсонесом и женить своего сына на единственной дочке Ламаха - первого архонта Херсонеса. Херсонеситы разрешили такой брак, но с условием, что будущий зять останется в Херсонесе и никогда его не покинет, даже для свидания с отцом.

Спустя два года, Ламах умер, его дочь Гикия по прошествии года устроила поминки, чтобы почтить память отца. Ее муж, сын Асандра, похвалил и поддержал Гикию, а затем известил жителей Боспора через своего раба, о том, что нашел способ, благодаря которому Асандр может без труда овладеть Херсоном. В течение двух лет Асандр время от времени присылал Боспорских послов, которые оставались в доме Ламаха. Таким образом, сын Асандра хитростью собрал в своем доме значительный отряд до двухсот человек.

Но план мужа сорвала рабыня Гикии, которая случайно узнала, что в доме есть посторонние люди, и тут же сообщила об этом госпоже. Гикия сразу же рассказала все преданным гражданам города и попросила в награду за помощь похоронить ее в черте города. Гикию выслушали и приняли во внимание ее план.

В день памяти Ламаха, как было условлено, население города веселилось на улицах. Гикия щедро раздавала вино и часто угощала мужа, а когда настал вечер, стала звать мужа отдыхать. Он охотно согласился, боясь вызвать подозрения.

Дождавшись, пока все в доме успокоилось, и, видя, что уснул опьяневший муж, Гикия вышла из спальни и вместе со своими служанками поспешила во двор, где ее ждали верные граждане которые подожгли все здание целиком. Боспорские воины и сын Асандр сгорели заживо. Вот так Гикия избавила родной город Херсонес от смертельной опасности, грозившей со стороны Боспорского царства.

Возвращаясь к подлинности этих событий можно сказать, что хорошим доказательством существования Гикии дочери Ламаха могли послужить две статуи и надгробная плита, о которых говорит все тот же Константин Багрянородный. Однако не статуя, не могила в черте города обнаружена не была. Возможно, жители Херсонеса так и не исполнили

данную клятву, а возможно этой истории и вовсе не было, и была она всего лишь красивым местным фольклором, которым поучали молодежь. Хотя в каждой истории есть своя доля правды и вполне возможно, что была такая жительница Херсонеса, которая пожертвовала своими благами ради спасения любимого города.

## **Суспільний стан жерців на Київській Русі**

*Аліна Мельникова*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

У історичній науці немає єдиної думки щодо язичницьких жерців на Древній Русі. Багато дослідників, зокрема М. С. Грушевський, Л. Нідерле, стверджували, що язичницька релігія східних слов'ян не належить до розвинених культур і не потребувала професійних жерців. Але деякі факти говорять про інше.

На час прийняття християнства у кінці X ст. язичництво на Древній Русі було вже досить розвинене. Розкопки великого культового центру на р.Збруч свідчать про те, що язичництво продовжувало побутувати і протягом XI – XIII століть. Слов'яни мали багаточисельні і різноманітні культові споруди, у них були поширені дерев'яні та кам'яні ідоли. Інтерпретація зображень на знаменитому Збруцькому ідолі, виконана Б. О. Рибаківим, говорить про складення в єдину цілісну систему язичницьких уявлень наших предків.

Отже, можна припустити існування в цей час цілого суспільного стану жерців (волхвів), в обов'язки яких входило управління релігійним життям общини.

Прямих свідчень про жерців та їх роль в суспільному житті на Русі в IX – X ст. дуже мало. Лише до XI ст. відносяться записи у «Повісті временних літ» про дії волхвів у ведмежих кутках північно-східної окраїни – в Суздалі та Пошехонні. Але навіть випадкові свідчення про волхвів XI ст., які діяли на периферії, зображають їх як дуже впливових осіб, що могли підняти руку не лише на місцеву знать, але й на київського боярина, який прибув зі своєю дружиною.

У 1024 р. волхви, що утвердились в Суздалі, підняли «мятеж велик» на всьому Верхньому Поволжі. У 1071 р. два «кудесника» діяли на величезній території від Волги на 300 км на північ до Білоозера. В обох випадках язичницькі жерці (можливо, місцевого мерянсько-вепського походження) приносили людські жертви.

У Новгороді в 1071 р. «вълхв встал при Глебе...Глаголашесть бо людям, творяся аky бог и мьногы прельсти – мало не всего града...И бысть мятеж в граде и вси яша ему веру и хотяху побити епископа...И разделившася надъвое: кънязь бо Глеб и дружина его сташа у епископа, а

людиє всі ідоша за вълхва». У Новгороді волхви продовжували діяти аж до XIII ст. У Радзивіловському літописі записано: «В лето 6735 (1227) сожгоша волхвов 4 – творяхут их потворы деюще».

Та не лише письмові пам'ятки свідчать про величезний вплив язичницьких жерців навіть після прийняття християнства. Життя величезного культового центру на р. Збруч, який складався з трьох святилиць, могильника та навколишніх поселень, потребувало спеціальних керівників, якими могли бути лише жерці. Вони мали проводити загальні богослужіння, здійснювати жертвопринесення, слідкувати за дотриманням обрядів, організовувати святкування, керувати виготовленням культових предметів.

Городища-святилища на Збручі та деякі інші східнослов'янські городища-святилища цікаві тим, що на них (за межами головної сакральної частини, де знаходились зображення богів) знаходились не зовсім звичайні житла. Є припущення, що вони могли належати жерцям. Ці житла часто зводились у незручних для проживання місцях (наприклад, на крутому схилі), біля них немає культурних нащарувань та господарсько-виробничих будівель.

В основному таких жител небагато – не більше п'яти. Лише на святилищі Богит їх у різний час було зведено близько сорока. Б. О. Тимошук висунув припущення, що це пов'язано з переслідуваннями жерців, які й знаходили притулок на Богиті.

Навколо усіх городищ святилиць знаходяться супутні одночасні поселення. Є версія, що саме мешканці цих поселень забезпечували жерців усім необхідним.

Таким чином, у період гонінь на язичників, після проголошення християнства державною релігією на Русі, жерці як суспільний стан не зникають. Навпаки, вони продовжують зберігати величезний вплив на населення аж до XIII ст.

### **Епоха партійного правління или «позолоченный» век коррумпции в США (конец XIX в.)**

*Наталья Моисеева*

*Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова*

Как известно, существование партий не предусмотрено Конституцией США. Однако, их влияние на политическую жизнь в конце XIX века столь возросло, что нередко в литературе этот период именуется «эпохой партийного правления», который с легкой руки М. Твена вошел в историю как «позолоченный век». Этот эпитет иронично указывает на издержки партийной политики – расцвет коррумпции и беспринципную погоню за «теплыми местечками».

Действительно, партийные организации - это весьма специфическое явление американской истории. Их главной функцией являлась мобилизация избирателей на выборах с целью сохранения власти в руках правящей партии, а после победы на выборах - установление жесткого контроля над выборными должностями всех рангов. Наиболее эффективно эти организаторские функции исполнялись на уровне городских партийных ячеек. Это во многом объясняется уникальностью организационной структуры американских партий. В отличие от европейской модели партийные организации США были образованы по территориальному признаку - в штатах, графствах, городах. Причем партийные органы федерального уровня являлись наиболее фрагментированными. Национальные партийные конвенты собирались всего раз в четыре года для выдвижения кандидата в президенты. В остальное время безраздельно господствовали низшие партийные ячейки, решая все насущные проблемы. Исследования, посвященные динамике распространения партийных машин, показали, что всплеск их активности пришелся на последнюю треть XIX в. Вот почему важно рассмотреть причины усиления партийных организаций в этот период. В задачи нашего исследования также входит оценка деятельности партийных организаций городов. Мы постараемся выявить, какова была их роль в политической и социально-экономической жизни Америки тех лет, какие аспекты – негативные или позитивные – преобладали.

<...>

Проведенное исследование позволяет нам сделать следующие выводы. Общеизвестно-политическая роль партий в последней трети XIX в. была исключительно высокой. Стремительное возрастание политической роли партий обусловили такие факторы, как урбанизация, огромный приток иммигрантов, слабость муниципального правительства и социальных служб и, наконец, появление на политической арене профессиональных политиков. Недаром это время называют периодом партийного правления. Особенно активно действовали партийные организации городов, которые стояли ближе всего к избирателям. Необходимо отметить, что в настоящее время спор среди ученых о позитивной или негативной роли партийных организаций городов в развитии американского общества так и остается незавершенным. Большинство исследователей считают так называемые «партийные машины» абсолютным злом, постигшим американские города. Это мнение отчасти может быть оправдано с точки зрения морали. Действительно, политический патронаж полностью извратил представление о назначении на избираемые должности достойных граждан; выборы, целиком контролируемые партиями, нарушали тайну голосования и исключали возможность свободного выбора; а взяточничество и финансовые махинации шли вразрез не только с моралью, но и с законом. Тем не менее, нельзя оценивать роль партийных организаций исключительно в негативном плане. Наше исследование еще раз показало

многоплановість їх діяльності. Хотя боссы и действовали исключительно в своих прагматичных целях, они все же сыграли важную роль в становлении индустриального общества. Позитивные аспекты их работы заключались в исполнении социальных функций, которые в то время оказались не под силу официальным государственным структурам. Таким образом, партийные организации городов гибко реагировали на происходившие в обществе экономические и демографические изменения и тем самым помогали политической системе идти в ногу со временем.

#### Литература

1. Байбакова Л. В. (2002) Двухпартийная система в период вступления США в индустриальное общество. М.: МАКС Пресс.
2. Острогорский М. Я. (1997) Демократия и политические партии. М.
3. Согрин В. В. (2001) Политическая история США. М.
4. Callow, A. B. (1976) *The City Boss in America*. New York: Oxford University Press.
5. Cherny, R. W. (1997) *American Politics in the Gilded Age*. Illinois: Harlan Davidson, Inc.
6. Lynch, D. T. (1927) "Boss" Tweed: The Story of a Grim Generation. N. Y.
7. <http://historical.library.cornell.edu>; (историческая библиотека Корнельского университета).

### Структура Економічного Штабу Ост: динаміка формування

Вікторія Науменко

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Задовго до початку воєнних дій на території СРСР, керівництво Третього Рейху почало розробляти питання економічного використання завойованих східних областей та створення економічних органів влади, які повинні були ці плани здійснювати. Результатом цієї діяльності стало виникнення "Директив по керівництву економікою у знову окупованих східних областях" (так звана "Зелена папка Герінга") та створення розгалуженої системи органів економічного управління на окупованій східній території, так званої Економічної організації Ост.

На чолі усієї організації стояв уповноважений по 4-річному плану Герінг, від якого надходили загальні вказівки по економічній політиці в окупованих східних районах. За його ініціативою був створений Штаб економічного керівництва Ост, який став вищим економічним органом влади в окупованих районах, саме від нього надходили основні директиви.

Рейхсмаршалу та Штабу економічного керівництва Ост безпосередньо підпорядковувался Економічний Штаб Ост. Ця установа стала виконавчим органом в усіх східних регіонах і головним завданням її діяльності була організація економічного будівництва в окупованих територіях, з тим, щоб

першочергово забезпечити продовольче та промислове постачання армії з завойованих районів, а також підтримка місцевої військової економіки у рамках, відповідним потребам Третього Рейху. У своєму складі Економічний Штаб Ост мав групу керівництва, яка мала координувати усю роботу штабу, та 3 шеф-групи – М, W та La, які займалися, відповідно, військовими питаннями, промисловістю та сільським господарством.

На місцях Економічному штабу Ост підпорядковувались економічні інспекції, які мали таку ж саму структуру, як і штаб. Вони отримали повноваження визначати наявність і стан складів, промислових та сільськогосподарських підприємств; забезпечувати першочергову охорону важливих господарських об'єктів; проводити якнайшвидшу відбудову і запуск важливих промислових, транспортних і комунальних підприємств, забезпечувати збір врожаю і проведенню невідкладних сільськогосподарських робіт; складати економічні характеристики окупованого району.

Економічним інспекціям підпорядковувались економічні команди, групи IV економіки при польових комендатурах та їх філії. Кожна економічна команда складалась з групи керування, групи IV економіки, з правом видання спеціальних директив, філій, відділів La, W і M, та особливої групи «ліс та дерево».

Економічний Штаб Ост мав розгалужену структуру, що створювало сприятливі умови для виконання ним поставлених Третім Рейхом завдань. Він охоплював усі сфери економічної діяльності на окупованій території Сходу та тісно співпрацював з іншими економічними окупаційними органами влади. Протягом усієї війни він був важливою частиною загальної військово-економічної організації Ост й Об'єданого командування військових сил.

### Героїчний міф в контексті праць істориків державницької школи: спроба реконструкції образу героя

Анастасія Нікітенко

*Дніпропетровський національний університет*

---

Спосіб тлумачення минулого, як прецедента для підтвердження тих чи інших достоїнств українського народу – явище, безумовно, притаманне національній історіографії, особливо, історикам державницької школи першої половини ХХ ст. Зрозуміло, що за таких підходів певні факти ангажувались, на інших, навпаки, наголошувалось. Тому, висвітлення глорифікаційних міфологем в контексті праць В. Липинського, Д. Донцова, Н. Полонської-Василенко та ін, державників є доволі актуальною темою.

Історіографія даної проблематики має подвійний характер. З одного боку, в ранній пострадянський час їх доробок вважався чимось на кшталт

«нового прочитання» історії і тому, сучасних праць, присвячених елітаристам, доволі багато. З іншого боку – глорифікаційні міфологеми на їх сторінках не здобули належного висвітлення і не вилились в окреме дослідження. В межах інших досліджень героїчний міф даної школи, отримав відображення у монографії проф. В. Масненка «Історичні концепції М. С. Грушевського і В. К. Липинського», публікаціях І. Гирича та С. Приходько, статті Н. М. Яковенко «Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії», яка вперше наголошує на виховній функції героїчного образу в історичній концепції державницької школи.

Метою даної роботи стало висвітлення героїчного міфу на сторінках праць істориків-державників, проведення певної реконструкції сукупного образу героя, визначення критеріїв його характеристик.

В ході опрацювання цієї проблематики ми прийшли до наступних висновків:

Провідна ідея державників, а саме, перенесення акцентів з народу на еліти, визначення державних організмів як реалізації призначення нації, була значною мірою глорифікована, оскільки, основне призначення істориків убачалось у вихованні нації на патріотичних засадах, тому творення міфів було мало не свідомим.

У ході реконструкції образу героя також спостерігаємо зміну акцентів. За концепцією В. Липинського, Д. Донцова це яскрава, харизматична особистість, яка зіркою виділяється з сірого натовпу. Базові ідеї державників відобразились у призначенні героя – його месіанстві, діяльності на благо держави, як вищої цінності. Критерії до героя були наступними: він мав бути погодженим з елітою середовища, наділений благородством, мужністю, розумом, стоїцизмом.

Таким чином, унікальність героїчного міфу державницької школи полягає у формуванні народної ідентичності шляхом глорифікаційних міфологем.

## **Реформи конвокаційного сейму 1764 року і перший поділ Польщі**

*Тетяна Ніконенко*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Після смерті у жовтні 1763 року Августа III починаються перші спроби реформ у Речі Посполитій. З метою подолання кризи польської державності їх здійснює «партия» Чарторийських, яку підтримував російський уряд. Реформи було проголошено на конвокаційному сеймі у травні-червні 1764 р. у передмісті Варшави. Метою доповіді є аналіз їх змісту та впливу на політичну ситуацію в Речі Посполитій. Тема є мало

дослідженою на теренах України, хоча безпосередньо стосується історії її західних земель.

Постанови конвокаційного сейму вносили важливі зміни у систему державної влади. Обмежувався принцип *liberum veto*; рішення з економічних питань мали ухвалюватись більшістю голосів; здійснювалася реорганізація трибуналів та приватних митних зборів. Одним з найпопулярніших був проект реформ скарбниці та створення скарбничої комісії.

Конвокаційний сейм постановив, що обраним королем може бути тільки той, хто «з батька і матері» є польським шляхтичем. 6 вересня 1764 р. під тиском Катерини II королем Речі Посполитої обирається Станіслав Август Понятовський, що продовжив курс на реформи.

Проте Росія і Прусія не були зацікавлені у реформуванні Польщі. Як привід для втручання у внутрішні справи Речі Посполитої, Катерина II використала так зване дисидентське питання: стала вимагати зрівняти у правах християн-некатоликів з католиками, йшлося про надання їм представництва в сенаті і Польській Ізбі, зайняття державних посад.

Росією стимулюється створення у Радомі конфедерації католицької шляхти, що вирішила урівняти в правах православних і протестантів з католиками. З 5 жовтня 1767 р. до 5 березня 1768 р. в її рамках дисидентське питання розглянув Варшавський надзвичайний сейм, який ухвалив відповідне рішення. Також були підтверджені кардинальні права шляхти, у тому числі правило «*liberum veto*», що означало крах реформ конвокаційного сейму.

Рішення Варшавського надзвичайного сейму викликали бурхливу реакцію серед польської шляхти і духовенства. Сформована 1768 р. Барська конфедерація скасувала рішення щодо урівняння прав дисидентів і католиків й готувалася відмінити інші постанови Радомської конфедерації. Царський уряд спрямував проти неї російські війська, на чолі з Станіславом-Августом; в Польщі відбувся вибух селянських повстань. У цих умовах Австрія і Прусія також почали інтервенцію у прикордонні польські території. Як наслідок, 5 серпня 1772 р. у Петербурзі був підписаний акт про поділ Польщі.

Отже, реформи конвокаційного сейму, які мали сприяти зміцненню королівської влади, стали чинником руйнування ослабленої держави. Їх необхідність була не зрозуміла як польській шляхті, що опікувалась лише власним достатком, так і сусіднім країнам, які вже давно вершили внутрішню політику в Польщі. Не здатен був завершити їх і польський король, що був залежний від Росії. Тому реформи 1764 року не сприяли і не могли сприяти зміцненню Речі Посполитої.

**Усні джерела про методи боротьби радянської влади з  
Православною церквою на Харківщині у 1950-1980 роки**

*Анастасія Новікова*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Останнім часом з розвитком нових напрямів та методів історіописання, з'являється велика кількість досліджень різноманітних питань історії, що не були розглянуті раніше через недостатню кількість джерел, або розглядалися фрагментарно. Нові методи широко застосовуються у ряді дослідницьких, в тому числі студентських проектах (наприклад метод усних історій). Зростання значення методу пов'язане із втратою деяких комунікативних функцій окремими видами писемних джерел під впливом науково-технічного прогресу.

Порівняно з традиційними джерелами з історії боротьби радянської влади з Православною церквою у 1950-1980-ті роки (законодавчими актами, справочними документами, джерелами особового походження), усні історії дають унікальну інформацію для дослідження, оскільки дозволяють висвітлити тему під різними кутами зору, як з боку влади, так і церковних діячів та парафіян.

Завдяки усним історіям стало можливе поглиблене дослідження методів боротьби радянської влади з Православною церквою у зазначений період. Вони показують, що насправді шалений тиск на «служителів культу» з боку влади далеко не обмежувався зафіксованими в документах заходами. Він мав багато рівнів та методів. При цьому, ряд аспектів, наприклад, соціальний чи психологічний вплив, практично неможливо вивчити (а іноді навіть й виявити) без залучення усних історій учасників та свідків подій.

Усні історії надають численні приклади впровадження політики радянської влади по відношенню до церкви на Харківщині. Завдяки цьому можна більш ретельно дослідити такі основні напрями антирелігійної діяльності радянського уряду як відлучення молоді від церкви, спроби зупинити виконання церковних обрядів за допомогою жорсткого контролю, пропагандистських заходів тощо. Окрім цього, влада намагалася підірвати авторитет церкви та священства в очах людей, впливаючи на суспільну думку. Отже, система заходів, що охоплювали майже усі сфери життя людини, мали намір остаточно знищити церкву, її діячів, не дати їй розповсюджувати своє вчення серед молодого покоління, таким чином, повністю викреслити церкву з життя країни.

**Дело пяти героев» как проявление проблемы терроризма  
в отношениях Кубы и США**

*Николай Олейник*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Социально-экономическое развитие Кубы проходит под влиянием сложных внешнеполитических факторов. Помимо экономической блокады со стороны США, против Кубы активно действуют базирующиеся в Майами эмигрантские оппозиционные организации. Методы, которые они используют в борьбе против режима Фиделя Кастро, все международные организации трактуют как террористические (взрыв пассажирского самолета кубинской гражданской авиалинии "Кубана дэ авиасьон" 6 октября 1976 года; 7 взрывов бомб в 1997 г. в Гаване; «наркотическая война» против Кубы и т.п.).

Несмотря на заявления правительства Кубы, власти США отказывались провести мониторинг деятельности этих организаций, мотивируя это отсутствием доказательств виновности кубинской эмиграции. В этой ситуации власти Кубы предприняли радикальную меру: внедрение в среду антикастровской оппозиции людей, которые доказали бы её причастность к уже совершённым терактам и могли бы своевременно предупредить правительство о готовящихся. Выполнить это задание должны были Герардо Эрнандес Нордело, Рамон Лабаньино Саласар, Антонио Герреро Родригес, Фернандо Гонсалес Льорт и Рене Гонсалес Сехверерт. Их деятельность на территории США помогла предотвратить более 170 террористических актов. 16 – 17 июня 1998 г. руководство органов Государственной Безопасности Кубы передало Федеральному Бюро Расследований США сводку на 230 страницах, 5 видеокассет с разговорами и информацией, 8 аудиокассет продолжительностью 2 часа 40 минут с записью телефонных разговоров о террористических актах против Кубы, которые планировались и совершались кубинскими экстремистскими элементами и организациями из территории США. Но Вашингтон, вместо того, чтобы применить к террористам закон, 12 сентября 1998 г. без официального обвинения задержал пятерых кубинцев. Только через полгода им была выдвинута основная часть обвинения.

Суд присудил кубинцев к огромным срокам заключения, хотя сторона обвинения так и не смогла доказать, что их деятельность была направлена против безопасности США. В то же время, на стороне защиты выступили несколько генералов армии США, которые свидетельствовали, что деятельность подсудимых не представляла угрозы США и была направлена исключительно на получение информации о деятельности антикубинских организаций. 9 августа 2005 г. Апелляционный Суд 11-ого



Округа Атланти отменил приговор, мотивируя это множеством нарушений в ходе следствия и ведения судебного заседания, но уже 09 августа 2006 Трибунал 12-ти судей Апелляционного суда 11-ого округа Атланти принял решение об отмене вердикта своих коллег от 09 августа 2005 г.

Сейчас дело пяти кубинцев продолжает рассматриваться в апелляционных инстанциях под нажимом многих правозащитных организаций (Международная Ассоциация Юристов, Всемирный Совет Мира), поэтому делать окончательный вывод о том, являются ли пятеро кубинцев героями-антитеррористами (как утверждает кубинская сторона) или кубинскими шпионами (по мнению США) ещё рано.

### Розвиток приватної промисловості Харкова у 1921 – 1927 рр.

Максим Онацький

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Приватний сектор промисловості – найважливіший компонент промисловості Харкова. Відновлення приватної промисловості – як один із каталізаторів відбудови індустрії міста. Доля приватного сектора в промисловості міста.

Розвиток приватної промисловості Харкова відбувався у різних формах. Важливе місце посідала орендна промисловість Харкова. Рішенням державних та місцевих органів влади постійно відбувалась передача в приватну оренду підприємств. Кількість орендованих підприємств не була сталою. Діяльність орендної промисловості багато в чому залежала від політики місцевої влади. З 1922 р. деномінація невеликих підприємств та передача їх у руки колишніх власників. Їх кількісні приватного сектору промисловості. Персоналії підприємців.

Приватна промисловість в роки НЕПу відіграла важливу роль в соціально-економічному житті Харкова. Приватна промисловість як основний наповнювач ринку товарів народного вжитку. Напрямок зусиль приватної промисловості на виробництво товарів широкого вжитку та подолання товарного голоду в місті. Приватно промисловість – важливий фактор зниження безробіття та підвищення рівня зайнятості населення.

Приватна промисловість надто залежала від регулюючої політики радянської держави. Динаміка розвитку приватної промисловості багато в чому визначалася ступенем податкового тягаря з боку центральної та місцевої влади, а також від можливості отримати доступ до ринків сільськогосподарської сировини. Наприкінці НЕПу прогрес податкового тиску призвів до вилучення 60 – 70% і більше прибутків приватної промисловості. Після переходу до політики індустріалізації приватних підприємств розглядали на ринку сировини та палива здебільшого як небажаних конкурентів.

### Идеи Американской буржуазной революции 1775-1783 г. и их практическое воплощение в конституции США 1787 г.

Ольга Орлова

*Гуманитарный институт Донецкого национального университета*

Войну за независимость США справедливо называют Американской буржуазной революцией. Основным требованием колонистов в этой войне было предоставление государственной независимости от Великобритании тринадцати американским колониям. Однако идея независимости зародилась в процессе войны. Извечными требованиями колонистов было предоставление колониям экономической свободы и права самостоятельно решать свои внутренние проблемы, без вмешательства метрополии. Другими словами Британские североамериканские колонии со времени основания добивались автономии от Великобритании. С начала войны американцы выдвигали именно эти, умеренные, требования. Но в ходе войны ситуация подтолкнула их к более радикальным требованиям. Тот факт, что Британская корона не соглашалась предоставлять колониям экономическую независимость, уменьшать налоги, давать разрешение на международную торговлю и т.п., позволил колонистам сделать вывод о необходимости государственной независимости.

Военные действия и социальные процессы, которые происходили в США с 1775 по 1783 г. можно назвать и революцией, и войной, и государственным переворотом. Об этом свидетельствуют боевые действия, которые велись на территории Америки, переориентация общества в сторону национализации и отделение колоний от тела государства. Также важно отметить, что революция в Америке существенным образом отличалась от революций того времени в Европе. Если в Старом Свете революция сопровождалась ужасом, кровопролитием, террором и диктатурой, то в США она как бы была призвана военными действиями «быстро установить новый порядок». Как справедливо отметил Согрин В. В., американцы стремились «добиться независимости и построить новое государство... [именно это] сплотило всю страну, а в американский идеал - свободу и собственность - верили все, независимо от социального положения» [2; с. 132].

Выиграв Войну за независимость, американский народ обнаружил малоэффективность своего основного, существующего к тому времени закона - «Статей Конфедерации», которые плохо регулировали общественную, политическую и экономическую деятельность. В связи с этим американская элита собралась в Филадельфии для доработки Статей Конфедерации, но пришла к выводу о необходимости создания качественно новой конституции. Последняя была создана в 1787 г., а приобрела силу в 1789 г. Она реально отображала и воплощала в себе все революционные идеи, за исключением идеи независимости, так как эта идея была оформлена еще в 1776 г. в «Декларации независимости».

Конституція определяла торговлю важнейшим институтом экономической самостоятельности страны: «Конгресс имеет право... регулировать торговлю с иностранными государствами, между штатами и с племенами индейцев» [1; ст. I, раздел 8]. Она устанавливала судебную власть: «Конгресс имеет право... основывать суды, нижестоящие к верховному суду» [1; ст. I, раздел 8]. Обеспечивала политическую самостоятельность государства, в частности, права «объявлять войну, выдавать каперские свидетельства...; формировать и содержать армии...» [1; ст. I, раздел 8]. Конституция предоставляла равные права граждан на налогообложение: «Ни одна подушная подать или иной прямой налог не должны устанавливаться иначе как на основе переписи или исчисления населения...» [1; ст. I, раздел 9].

Вместе с правами и обязанностями, конституция обеспечивала такие гарантии и права, как: «Право народа на гарантии неприкосновенности личности, жилища, бумаг и имущества от необоснованных обысков и арестов не должно нарушаться, и никакие ордера не должны выдаваться иначе как при достаточных к тому основаниях, подтвержденных присягой либо заявлением, и с подробным описанием места, подлежащего обыску, и лиц или предметов, подлежащих аресту» [1; исправление IV]. Среди которых особое место занимает «право на свободу совести»: «Конгресс не должен издавать ни одного закона, относящегося к установлению религии либо запрещающего свободное ее исповедание, либо ограничивающего свободу слова или печати, или право народа мирно собираться и обращаться к правительству с петициями об удовлетворении жалоб» [1; исправление I].

Таким образом, война за независимость США постепенно переросшая в революцию (1775-1783 г.). В процессе этой революции американцы, прежде всего элита, стремились создать надежное политико-правовое государство. Это стремление успешно реализовалось в учреждении Соединенных Штатов Америки и выработки Конституции 1787 г., которая действует, лишь с 27 поправками по сей день. Конституция стала воплощением революционных идей и просветительских ценностей, адаптированных к американской культурной действительности.

## Переходная семантика весенне-летних обрядов липован Подунавья

Татьяна Паниот

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Старообрядческое население Подунавья формировалось из населения, прибивавшего в XIX ст. из разных областей России. Поэтому обряды и обычаи липован берут свои истоки в общерусском народном календаре. Будучи перенесенными в иносударственную и иноэтничную среду, они сохранили свою самобытность. Но ввиду историко-географических

особенностей, своеобразия религиозно-бытового уклада жизни староверов, здесь наблюдаются специфические черты.

В настоящей работе рассмотрим обряды, присущие всем праздникам весенне-летнего цикла. Это "вождение" ритуального символа (колоса, русалки, троицкой березки) и его уничтожения ("проводы" "похороны") – это проводы масленицы, весны, похороны костромы, кукушки. Исследователи не раз обращались к изучению этих обрядов, усматривая в них аграрно-магическую, продуцирующую роль. Соглашаясь с этим, хотелось бы обратить внимание на "переходную" семантику данных обрядов. Достигнем этого, опираясь на общерусский материал, выделяя характерные локальные особенности.

Обряды весенне-летнего периода насыщены "переходной" символикой, свидетельствующей о порубежном состоянии стихий космобиологического мира и людей. Подобные состояния оформлялись ритуалами "умирания – воскресания" разных природных стихий, обрядами "культы предков". В литературе такие обряды получили название "вторичных похорон". Действительно, сожжение ритуального символа, потопление или растерзание в поле можно связать с представлениями восточных славян о "путях перехода в загробный мир и о необходимости изгнания души умерших предков", в определённые дни посещавших своих родственников. Но следует обратить внимание на иной аспект календарных обрядов перехода, связанный с изменением социовозрастного статуса их участниц. Ведь как в масленичной, так и в троицко – семицкой обрядности ведущими в ритуалах были "девицы и молодцы", находящиеся в обособлении и даже агрессивной оппозиции к мужскому полу. Предверие ознаменовывалось разгульным девичьим поведением, стремлением удержать независимость - вплоть до отрицания брака. С этой точки зрения представляет интерес зафиксированный у старообрядцев Подунавья ритуал "пускание стрелы", который правильнее именовать "похороны стрелы". Во-первых, из всех троичных обрядов это единственный, сохранившийся до сер. XIXв. И почему церковь, с её повышенным вниманием к христианским элементам праздников, допустила этот, – основе своей архаический, неизвестно. К тому же совершался он у липован в предпостную неделю, когда гуляния были запрещены.

"Пускание стрелы" напоминает молодёжную игру "Ручеек" более позднего времени. Возможно, обряд эволюционировал в игру. Проходу под полотенцами исследователи приписывают очистительную функцию. Другие отождествляют обряд с игрой в ворота. В фольклорной символике отворять ворота – значит любить. Гораздо больше информации даёт анализ текстов т.н. " круговых " или " стреловых " песен. На рассматриваемой территории это " Я пустию стрелу " и «Вдоль по морю, морю синему». В них отчётливо видна идея сватовства и выдачи девушек замуж.

Любовно – брачная и даже эротическая тематика присуща троичко – семицкой обрядности. Завитая береза – главный девичий символ; действия с нею выполнялись тоже только девушками (незамужними и замужними) и не допускали присутствия мужчин. Можно предположить, что эти действия (завивание березы, кумление) – не что иное, как инициации, проводимые с женским образом (березой), необходимые для перехода девушки в другую возрастную категорию, ибо следовавшие за этим разгулья (уже с мужчинами) часто заканчивались осенними свадьбами. Эти и другие сведения проливают дополнительный свет на духовные традиции рассматриваемой этноконфессиональной группы. Хотя это больше сохраняется у старообрядцев этничных территорий. Липоване Подунавья в силу объективных причин утратили этот обряд. В отношении растительности нужно сказать о замене березы, которая не распространена в здешних местах, орехом. Его листьями украшают в эти дни дома и дворы. Но ассоциировать его с мужским символом не стоит.

Делая вывод, заметим, что рассмотренные обряды обнаруживают явную связь с обрядами жизненного цикла человека, являясь, таким образом, переходными по своей сути обрядами совершеннолетия. "Девичьи и молодцы" выступают как лица, достигшие брачного возраста, но ещё не вышедшие замуж. Замужние женщины, посредством ритуальных действий, приобщают их в своей коллектив.

Нужно сказать, что проблема переходных обрядов в восточнославянской традиции не раскрыта, равно как и задача реконструкции и интерпретации обрядов липован Подунавья.

### **Административное устройство и налоговая система Османской империи XV – XVII вв.**

*Ольга Панова*

*Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды*

Выбор темы обусловлен необходимостью усовершенствования административного аппарата и налогообложения современной Турецкой республики. Нестабильная политическая обстановка в большинстве стран мусульманского историко-культурного региона сказывается на экономическом состоянии государств. Налоги – это неотъемлемая часть финансового круговорота и один из главнейших источников поступления денежных средств в государственный бюджет. Для полноценного развития предпринимательской деятельности, развития крепкой и стабильной экономики в целом необходимо создать подходящие условия, в том числе и правильную, разумную систему налогообложения граждан страны.

Для создания приемлемой системы сбора налогов необходима стабильность и целостность административного аппарата.

Целью работы является всеобщий анализ построения и функционирования административного аппарата и налоговой системы в Османской империи XV – XVII вв., обобщение основных тенденций и особенностей, характерных для развития государства данного периода.

Тенденции к централизации государственного управления империи Османов XV – XVI вв. (периода расцвета) соответствовала военно-ленная (тимарная) система, которая была основой военно-административного и социально-экономического устройства, прочности восточной деспотии.

В Османском государстве тщательно учитывались все земли и приносимые доходы каждой из завоеванных территорий. С этой целью повсеместно велись дефтеры – описи, точно фиксировавшие правила, относящиеся к системе землепользования государства. Правители бейлербейств и санджаков, будучи султанскими чиновниками, вместе с тимаром брали на себя все военные и финансовые обязательства перед султаном.

Налоговые поступления с крестьянского податного населения в основном обеспечивали доходы государственной казны и тимариотов, военное могущество государства и потребности армии, бюрократии и духовенства. Основным налогом была десятина – ашар (его платили мусульмане). Бичом крестьянства была откупная система взимания налогов – ильтизам.

Централизовано было все, что касалось снабжения городов, особенно крупных административных центров, продовольствием. Чиновники выполняли четко определенные султаном функции. Но со временем в них утратилась надобность. Обогащение тимариотов, главным образом, осуществлялось за счет военных походов. Когда Османская империя стала сдавать свои позиции в военном отношении, это ознаменовало собой крах военно-ленной системы.

Таким образом, к середине XVII в. казна Османской империи стала постепенно беднеть, налоги на население неумолимо расти, народные восстания национальных окраин и сепаратистских регионов малоазиатской части «Блистательной Порты» достигли угрожающих масштабов. Тимарная система перестала оправдывать себя, а вместе с ней требовала изменений и система налогообложения населения.

**Стан сільського господарства на Харківщині 1941 р.  
(22 червня-24 жовтня)**

*Ольга Панова*

*Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды*

Війна, що розпочалася 22 червня боляче вдарила не лише по економіці нашої області, але й негативно відбилася на стані сільського господарства.

Слід зазначити, що радянська влада робила все можливе для того, щоб відповідно постанови виконкому обласної ради депутатів трудящих і бюро Харківського обкому КП(б)У від 20 червня 1941 року підлягали переселенню мас з хутірських дворів і дрібних населених пунктів. За планом переселення повинно було завершитися до початку збору врожаю за 1941 рік. Сім'ям переселених мали надатися державні кредити у розмірі 163 тис.крб.1250 м3 ділового лісоматеріалу та 2000 кг цвяхів. Але в умовах війни цього зроблено не було.626 дворів не було заселено. Люди лишилися без домівок.

Одразу виявилися труднощі із заготівельними операціями.

Перш за все заготівлі підлягали продукти харчування.

Заготівля кормів для тваринництва в колгоспах-питання, яке вимагало негайного вирішення. Зауваживши весь стан заготівель, розпочалося збільшення кормів за допомогою силосу. На засів практично нічого не залишалося-заміна відбулася на однорічні трави,кормові коренеплоди.

Всі голови колгоспів повинні були ремонтувати колгоспну техніку, обладнання для ремонту якої не було.

Сільське господарство проводило поставки до магазинів області, але цього було недостатньо. Не вистачало машин. Тому вчасно перевезти овочі до магазинів не вдавалося-вони гнили на заготівельних базах. Якщо поставки виконувалися невчасно або план був неповним, керівництво не видавало робітникам зарплату.(трамвай та живий транспорт не використовувався).

Більша частина продовольства сільського господарства йшла на фронт, цивільному населенню не вистачало.

З зернопоставками ситуація склалася дуже непроста, тому керівництво видало постанову, згідно якій колгоспи і радгоспи Харківської області мали можливість здати заборгованість із врожаю 1942 року.

Потрібно було колгоспам і радгоспам ремонтувати автомашини, трактори та зброю. Найкращих коней забирали і тримали за спеціальним режимом. Проводилися виплати сім'ям призовників.

Відносно хлібозаготівель в колгоспах і радгоспах. Керівництво не пренебало своєї роботи по виявленню ворогів народу.

В сільськогосподарських кооперативах(колгоспах та радгоспах)діяли закони воєнного часу. Хто не встигав з хлібозаготівлями "внегласно" вважався саботажником. Виявляти саботажників було покладено на райуповнаркомзост на чолі з Андреевим.

Тяглові ресурси розподілені були неправильно-на вивіз хліба не вистачало. На автомобілі не було скатів. Вивіз тракторами не практикувався. В південних частинах області врожай не прибирався (прибирався дуже погано) і почав проростати.

Саме заготовка хліба і вивіз його були першочерговими, основними завданнями колгоспів і радгоспів Харківської області.

Колгоспи та радгоспи займалися також виготовленням та відправленням на фронт теплою одягу, овчини, шерсті та ін. за невелику плату.

Для посіву не було ніякого насіння. Посадка проводилася загалом за рахунок індивідуального запасу колгоспників. Більшість посівних культур колгоспи та радгоспи використали як фуражний корм, тому на посів 1942 року не залишилося майже нічого. Страховий фонд держави також був пустим. Практикувався обмін озимих культур на ярові.

Керівництво продовжувало створювати плани посівів картоплі, овочів. Керівництво намагалося надати допомогу, але розсади не вистачало повністю на всі райони в необхідній кількості.

У зв'язку з наступом ворога у деяких колгоспах і радгоспах працювати стало неможливо – заважали постійні бомбардування.

В колгоспах та радгоспах також працювали на оборонних укріпленнях.

**Регіональний вимір історії Російської імперії XIX – початку XX ст.  
у сучасній польській історіографії**

*Марія Паньків*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Історія Російської імперії XIX – початку XX ст. посідає вагомe місце в польській історіографії. Вона знайшла розкриття у різноплановій за тематикою і підходами літературі. Таке зацікавлення цілком зрозуміле, враховуючи, що після третього поділу Речі Посполитої у 1795 р., до Російської імперії відійшла найбільша частина території цієї держави, яка включала землі, населені литовцями, білорусами, українцями і поляками. У найближче сторіччя польська історія була тісно переплетена з російською. Поляки стали не тільки свідками, але і безпосередніми учасниками процесів, які відбувались в Імперії. Тому, для польського

історика, вивчення проблем історії Росії значною мірою пов'язане з дослідженням її регіонального виміру: цілей, практики та результатів імперської політики на колишніх землях Речі Посполитої.

Починаючи з 1989 р., розпочався сучасний етап вивчення вищезазначеної проблематики у Польщі. Трансформація державного устрою, відміна цензури, вільний доступ до архівних документів, створили нові умови для розвитку цих досліджень.

У польському історіографічному дискурсі на перший план висувається проблема підпорядкування та уніфікації земель колишньої Речі Посполитої, трактованих як периферія самої Росії, а також еволюція методів та інструментів імперської політики. З тими проблемами пов'язано питання зміни у свідомості націй окраїн. Оскільки вони мусили шукати стратегії виживання, укладання стосунків з імперським центром чи методи протистояння. Основну увагу польські історики приділяють вивченню «польського питання», ключового для кризового періоду імперської історії Росії XIX – поч. XX ст., спробам боротьби з ним імперського центру і його бюрократичного апарату.

Поняття периферії відповідає розповсюдженому в польській історичній літературі терміну «креси». В останні роки спостерігається тенденція віднесення терміну «креси» до універсальних явищ, використання його як синоніму периферійного регіону у різних географічних місцях і різних історичних епохах.

Дослідження відносин між центром Російської імперії та її периферіями дозволяє по-іншому інтерпретувати ряд явищ і процесів. Імперія представляється як складна, але внутрішньо цілісна система, де події в одному регіоні відгукувалися політичними наслідками на всьому імперському просторі. Це дозволяє прослідкувати взаємозв'язок і взаємообумовленість імперської політики у різних регіонах. Такий підхід відповідає тенденціям світової «імперіології», яка динамічно розвивається від початку 1990-х років і на сьогодні становить повноправний міждисциплінарний дослідницький напрямок.

Підводячи підсумки і характеризуючи позиції сучасної польської історіографії щодо вивчення імперського феномену у його регіональному аспекті, слід відмітити основні тенденції в цих дослідженнях. Видані в останні роки праці польських дослідників по відношенню до історіографічної традиції міжвоєнного періоду і доби ПНР ставлять нові акценти і вносять нові інтерпретаційні пропозиції. Актуальною для польської історіографії залишається проблема компаративного аналізу імперських практик на периферії, оскільки, за винятком кількох спроб (А. Хвальба, В. Цабан), такі дослідження відсутні.

## Об оценке репутации пирата в западноевропейском обществе (XVI в.)

Андрей Пастушенко

*Харьковское высшее профессиональное училище строительства*

В статье «Об оценке репутации пирата в западноевропейском обществе (XVI в.)» автор уделяет внимание этико-моральному аспекту истории пиратства XVI в.

Целью работы является исследование высоких этических моментов, облагораживающих «низкий» морской разбой в глазах современников.

Данная тематика не представлена специальными исследованиями в историографии.

Согласно источникам, классическое пиратство XVI в. нельзя рассматривать, как полезное для имиджа занятие. Однако при этом морской разбой получил широкое распространение вдоль береговой линии сначала Западной Европы, а затем и всей Атлантики.

Наиболее значимым в оправдании морского разбоя был институт каперства (гол. *kapen*, англ. *privateer*, фр. *corsar*), который предполагал служение пирата вышестоящему лицу. Отсюда первое облагораживающее пиратство условие – выполнение пиратом обусловленного каперством долга перед монархом или страной.

Пиратство оправдывала практика репрессального права, согласно которой разбой преподносился в форме справедливого возмездия за ранее причиненный разбойнику материальный ущерб. Отсюда и вполне удобоваримый довод: «граблo награбленное».

Представления о чести сыграли заметную роль в оправдании авантюрных приключений элитных «морских псов» Френсиса Дрейка, Джона и Ричарда Хоукинсов, Уолтера Рели, Джона Кавендиша (Кэндиш) и Ричарда Гренвиля.

В собирательном образе идеального пирата прослеживается наличие черт, которые предполагают честность по отношению к своим и хитрость в отношениях с врагами.

Обусловленные религиозными войнами доводы веры позволяли пиратам вершить разбой без каких-либо опасений лишиться репутации в кругу своих единоверцев.

**До проблеми статистичних даних, що ілюструють внутрішній адміністративно-територіальний устрій та демографію Слобідської України за переписом Слобідських полків 1732 р.**

*Сергій Петров*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

«Модернізація» слобідських полків, що провадилась російським урядом у 20-ті – 60-ті рр. XVIII ст., мала на меті їх підпорядкування загальноімперським органам військового та цивільного місцевого адміністративного управління, а також приведення їх до норм регулярної армії зі збереженням їх козацького, частково автономного статусу. Одним з викликів «модернізації» був «Перепис 1732 р.» Слобідських полків, доручений майору лейб-гвардії Хрущову іменним указом імператриці Анни.

Ця пам'ятка історії Слобідської України була опублікована Д. І. Багалієм у його «Матеріалах». Автором були проаналізовані дані перепису 1732 р. Питання кількості сотень та кількості населених пунктів вивчалось за даними, що в різний час публікував Д. Багалій, а питання демографії Слобідщини – за даними Д. Багалія та В. Кабузана (пополковий розріз населення обох статей загалом за I ревізією). Але слід з обережністю відноситись до цифр В. Кабузана, бо за I та II ревізіями жіноче населення взагалі не враховувалося.

Кількість сотень не була визначеною і в певні роки коливалось. Аналізуючи кількість сотень полків, можна простежити неспівпадіння даних. Найбільша плутанина у даних Харківського та Сумського полків. Напр., в Харківському полку офіційно зазначається про 18 сотень, але з перепису видно про 19 чи навіть 20 сотень.

Дані опублікованого «Перепису 1732 р.» неповні – відомі дані повністю по Харківському, Ізюмському та Охтирському полках, частково по Сумському, і зовсім невідомі – по Острогозькому полках. Але дані В. Кабузана свідчать, що принаймні загальні цифри чисельності населення Острогозького полку існують. За обрахунками Д. Багалія відомо, що в 4-х полках 510 нас. пунктів та 153056 чол., але за даними В. Кабузана населення цих 4-х полків – 372292 чол., Острогозького полку – 52588 чол., а загалом – 424880 чол.

Кількість населених пунктів за типами і загалом за переписом 1732 р. співпадають з офіційними даними Д. Багалія лише у Охтирському та Ізюмському полках (103 та 102 відповідно). У даних перепису не зазначено близько 35 населених пунктів у Харківському, а у Сумському полку – не врахована ціла Суджанська сотня.

Порівнюючи загальні демографічні дані Д. Багалія та В. Кабузана, можна зробити висновок, що дані у Ізюмському та Охтирському полках

співвідносні (кількість чоловіків «Перепису Д. Багалія та загальна В. Кабузана), дані інших полків слід піддати критиці – у Харківському полку у «Переписі 1732 р.» не враховано 8 – 12 тис чоловіків, а у Сумському полку – 22 – 25 тис чоловіків.

Автор прийшов до висновку, що «Перепис 1732 р.» Д. Багалія має багато неточностей, пов'язаних, можливо (Д. Багалій причину цього не вказав), з помилками під час друку та неточними формулюваннями щодо типів населених пунктів і сотень, або з неправильним публікуванням документа, або зі станом оригіналу. Дані В. Кабузана є більш точними (загальні дані I ревізії), однак не є «остаточною інстанцією», з яких випливає, що чисельність недорахованого населення Харківського та Сумського полків є співвідносною з цифрами недоврахування населених пунктів, що загалом становить близько 30 – 33 тис. чол.

Отже, на сьогодні існує велика проблема щодо існування точних опублікованих даних «Перепису 1732 р.» та взагалі його вивчення, що зафіксував соціально-демографічний стан Слобідських полків того часу й був однією з причин «реформувань» Комісії О. Шаховського.

**Напрямок практичної діяльності Чернігівського губернського земства в гуманітарній сфері (1864-1917 рр.)**

*Юлія Петровська*

*Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка*

Дослідження основних напрямків діяльності земств Російської імперії наразі займає провідне місце як у вітчизняній (Рахно О., Половець В. та ін.), так і зарубіжній, головним чином, російській історіографії (Герасименко Г., Абрамов В. та ін.). І це цілком закономірно, адже саме земські органи місцевого самоврядування не тільки стали «ковтком свіжого повітря» в тогочасній задушливій атмосфері російського самодержавства, носієм елементів нового, побудованого на демократичних засадах, громадянського суспільства, але й виявилися здатними до вирішення наболілих, найбільш гострих місцевих проблем соціально-економічного та культурно-освітнього характеру.

Проте, незважаючи на наявність значного масиву робіт, присвячених різноманітним аспектам становлення, розвитку та функціонування земств Російської імперії, кількість наукових праць, предметом дослідження яких була б саме практична діяльність земств в гуманітарній сфері, що охоплює різні види та форми допомоги знедоленим, є обмеженою (виключення становлять праці таких вчених, як Коробейникова Ю., Мацузато К., Жванко Л. та деяких ін.). Між тим, відтворення повної картини

багатовекторної діяльності земств Російської імперії неможливе без врахування та вивчення гуманітарного напрямку їх функціонування.

Проаналізувавши виявлені нами архівні матеріали та опрацьовуючи вже опубліковані джерела, ми з'ясували, що практична діяльність Чернігівського губернського земства в гуманітарній сфері здійснювалася у декількох напрямках:

- надання допомоги дорослому населенню шляхом влаштування бідняків, які внаслідок похилого віку, хвороб, а також за відсутності близьких родичів, були нездатні самостійно заробляти собі на життя, до богоділень (головним чином, в м. Чернігові та Ніжині); людей, що страждали на психічні захворювання, – до будинків для душевнохворих (в м. Чернігові та Ніжині); шляхом відкриття кас взаємодопомоги задля зміцнення матеріального становища населення, емеритальних кас тощо; а також шляхом видачі одноразової чи багаторазової грошової допомоги;

- надання допомоги дитячому населенню шляхом влаштування неповнолітніх до сирітського будинку або виховання дітей-сиріт у благополучних сім'ях, видачі грошової допомоги опікунам, призначення стипендій на навчання;

- надання допомоги інвалідам війни, сім'ям воїнів, дітям загиблих воїнів (цей вид діяльності був найбільш поширеним під час російсько-турецької, російсько-японської та Першої світової воєн); надання допомоги фронту та біженцям шляхом активної участі у Всеросійському земському союзу;

- надання допомоги благодійним товариствам (Російській організації Червоного Хреста, міським закладам громадської опіки, колонії для неповнолітніх тощо).

Таким чином, Чернігівське губернське земство, незважаючи на те, що законодавчо його заходи в гуманітарній сфері не входили до числа обов'язкових, все ж таки приділило значну увагу саме цим «другорядним», але вкрай важливим для людського фактору напрямкам своєї роботи.

### **Политическая борьба в Украине (на рубеже XX – XXI вв.)**

*Дмитрий Плотников*

*Пермский государственный университет*

В отличие от России становление политической системы в Украине в первое десятилетие после распада СССР происходило относительно мирно. Политические разногласия между правящей элитой и оппозицией разрешались с помощью легальных процедур и больше напоминали европейские «круглые столы».

Изначально политическая борьба в Украине носила геополитический характер, так как в стране существовали значительные различия между регионами.

Ни одна из политических группировок не имела потенциала для монополизации процесса принятия решений на высшем государственном уровне. Политическая система Украины не была приспособлена к тому, чтобы эффективно функционировать при столь глубокой регионализации и, следовательно, была обречена на кризисы.

Политическая система Украины оставалась плохо структурированной и фрагментарной. В стране существовало множество партий, находящихся под сильным влиянием региональных, финансово-экономических и личностных факторов.

Вплоть до начала XXI века в Украине наблюдались черты авторитарного президентского режима. Слабость политически раздробленного парламента объективно способствовала укреплению позиций президента.

В борьбу за власть между исполнительной и законодательной ветвями власти активно включились представители конкурирующего крупного бизнеса.

Украина последней из республик бывшего СССР в 1996 году приняла новую Конституцию, став президентско-парламентской страной. Постоянная борьба внутри треугольника: Президент – Верховная Рада – Правительство постепенно переросла в перманентный системный кризис. Тем не менее, постоянное напряжение между высшими властными институтами привело к закреплению открытых методов борьбы.

Неадекватность социально-экономического и политического развития Украины, а также элитный раскол явились причинами «оранжевой революции».

В результате поиска компромиссов в ходе «оранжевой революции» и последовавшей политической реформы Украина преобразовалась из президентско-парламентской в премьерско-президентскую республику и вступила в новую фазу политического развития.

Политическая реформа способствовала конгруэнтности формальных и неформальных правил. Сегментированные политические силы получили доступ к большой политике. Это способствовало демократизации процесса принятия решений.

Отсутствие доминирующего начала в Украине вынуждает политических акторов апеллировать к общественной поддержке. Однако, в результате регионального раскола Украина обречена на политические кризисы до тех пор, пока не установится демократическая процедура смены власти.

## Пий XII и конец II Мировой войны

Елена Поддубская

Белорусский государственный университет

С самого начала II Мировой войны Ватикан отказался объявлять Германию агрессором, считая, что «Святой престол не может непосредственно вмешиваться в международную политику». Окончание войны поставило перед католической церковью необходимость выработки новой стратегии.

В своих выступлениях после 9 мая и послании к кардиналам от 2 июня 1945 года папа уделил большое внимание отношениям церкви и национал-социализма. Это выступление ставило перед собой ряд целей: от желания Святого престола подчеркнуть своё непринятие режимов Гитлера и Муссолини, обезопасив этим себя от нападков левых, до стремления поддержать немецкий народ. Обличая нацистскую доктрину, понтифик обращается и к вопросам церкви в Восточной Европе, не говоря прямо, но осуждая все проявления тоталитаризма, как разрушающие личность.

Выступление папы вызвало большой общественный резонанс. Это был период начала «холодной войны» и позиция Ватикана, отражающаяся в речах понтифика, привлекала внимание как правых, так и левых сил. Первые подчёркивали то, что папа осудил не только нацизм, но и коммунизм. Вторые начали кампанию в прессе против Ватикана, как пособника Гитлера и Муссолини. Хотя Пий XII не осудил прямо коммунизм, в определённом смысле это выступление стало началом антикоммунистической борьбы, развернувшейся несколькими годами позднее. Уже в 1947 в рождественской речи папы году были изложены запреты на коммунистическую деятельность, а в течение 1948 года Ватикан сформулировал их и в официальной форме.

Уже сразу после окончания войны развернулась полемика вокруг вопроса о том, почему папа не протестовал в годы войны против фашизма, заняв позицию нейтралитета и только по окончании войны открыто заявил о непринятии режимов Гитлера и Муссолини? Почему «не бросил на весы весь свой моральный авторитет против геноцида»?

Многочисленные католические деятели стали обвинять папу в том, что его молчание во время войны было не чем иным, как своеобразным проявлением «солидарности со странами оси» и «поддержкой преступлений фашистов».

Кажется вероятным, что Пий XII считал открытый протест бессмысленным, которым он ничего бы не изменил. А то же время, можно было ожидать, что в случае выступления, Гитлер объявил бы нарушение конкордата, что привело бы к дальнейшим преследованиям католиков. Понтифик высказывался: «Всякое слова, сказанное нами [против

фашизма] как компетентным авторитетом, и всякий наш публичный намёк должен быть серьёзно продуман и взвешен в интересах тех несчастных, чтобы не сделать их положение ещё более тяжёлым и невыносимым».

Но, несмотря на координаты с Германией и Италией, католическая церковь, по выражению итальянского историка Г. Паджи «добилась огромного успеха в закреплении своего правового положения». Она не потеряла ничего с того, что получила за время фашизма, так как даже во времена испытаний католики «верили и имели свою доктрину и своего духовного лидера».

## Европейское неоязычество: проблема толерантности

Сергей Подлепич

Донецкий национальный университет

Неоязычество, являясь феноменом новой религиозности, порождает не только острые дискуссии в научной и конфессиональной среде, а и проблему мирного сосуществования данного движения с другими социальными, национальными и религиозными группами.

На наш взгляд, наиболее точное определение термина неоязычество дал А. Гайдуков в статье «Субкультура славянского неоязычества в Петербурге», говоря, что явление неоязычества несводимо к религиозной или политической составляющей, и представляет собой некую субкультуру, «совокупность религиозных, парарелигиозных, общественно-политических и исторических объединений и движений, обращенных в своей деятельности к дохристианским верованиям и культурам, обрядам и магическим практикам, занимающихся их возрождением и реконструкцией».

Как утверждают исследователи, занимающиеся нетрадиционными религиями, неорелигии появляются как ответ на кризис старой религиозно-культурной системы и находится в оппозиции к ней. Не является исключением и неоязычество.

Считаем, что данную проблему можно рассматривать по следующим направлениям:

1) *Отношение неоязыческих общин к христианству и христианской церкви к неоязыческим общинам.* Вполне объяснимым является негативное отношение представителей неоязыческого движения к христианской церкви: неоязычники считают себя продолжателями той религиозной и культурной традиции, которая была вытеснена христианством в прошлом. Однако позиция приверженцев неоязычества, все же не является однородной: от принадлежности неоязыческой общины к умеренному (либеральному) или радикальному крылу зависит



отношение и практические действия неоязычника по отношению к христианской церкви их членам. В работах исследователей отмечается преимущественно мирный характер деятельности неоязыческих объединений на территории Европы и отсутствие насилия по отношению к инакомыслящим, в том числе к христианам. Либеральный лагерь декларирует культурное сопротивление христианству. Однако не следует забывать и немалой доли неоязыческих объединений, исповедующих праворадикальную идеологию, действия которых могут выливаться в акты насилия и вандализма, примером которых может служить поджог христианских церквей в Норвегии в середине 1990-х годов. Что касается в целом враждебного отношения неоязычников к христианской религии, то, не в последнюю очередь, это обусловлено непримиримой позицией христианской церкви к новым религиям, в том числе и неоязычеству, что объясняется видением их как потенциальных конкурентов на религиозном поприще. Высказывания и публикации деятелей христианской церкви, посвященные неоязыческим объединениям, отличаются предвзятостью и нежеланием объективно освещать выбранную тему, что ведет за собой обвинение всех неоязыческих общин в сатанизме.

2) *Отношение к неоязыческим общинам, сформированным по национальному признаку, к другим этническим группам.* Как правило, неоязычников объединяет на национальной основе что, в случае праворадикальной ориентированности идеологии религиозной группы, создает опасность проявления ксенофобии и антисемитизма. Не отрицая то, что неоязыческая религия привлекает в свои ряды различные элементы, вместе с тем, было бы ошибкой распространять тезис об экстремистской сущности неоязыческой идеологии, т.к. праворадикальные общины находятся в меньшинстве. Непрекращающиеся обвинения неоязыческих общин со стороны христианской церкви в европейских странах (не во всех) в фашизме вынуждают первых выступать с официальными заявлениями об осуждении любых проявления ксенофобии и расизма.

3) *Отношение различных неоязыческих общин между собой, проблема консолидации и объединения.* Объединение и консолидации сил для достижения общих целей хоть и являются актуальной темой для различных неоязыческих форумов и съездов, однако воспринимается разными течениями неоднозначно. Так, некоторые российские родноверческие общины обвиняют общины, входящие во Всемирную Ассоциацию Этнических Религий (WCER), в космополитизме и масонстве. Однако, как бы там ни было, в европейском ареале распространения неоязычества наблюдается процесс постепенной интеграции, примерами которого могут быть такие организации как

WCER, GRECE (Франция), Круг Языческой Традиции (Россия), Pagan Federation (Великобритания) и другие.

Как мы видим, проблема толерантности, вызванная проявлениями неоязычества, является неоднозначной и требует объективного непредвзятого подхода, который бы учитывал все региональные и внутригрупповые особенности.

### **Студентські обструкції в університетах Російської імперії (XIX – поч. XX ст.)**

*Іван Посохов*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Історія університетів Російської імперії протягом XIX - початку XX століття у свідомості багатьох людей пов'язується із студентськими конфліктами. Час від часу протести студентів приймали різноманітні форми. Наприклад, у харківському театрі ще у 1817 році під час спектаклю незадоволені студенти вчинили галас, потім сталися сутички із поліцією, арешти, й студентам Харківського університету було заборонено на десять років з'являтися у театрі. Формою студентського протесту можна вважати памфлети (або пасквілі), в яких у завуальованій формі висміювалися окремі професори або керівництво університету. У подальшому такі конфлікти набували лише гостроти. Університетська історія навіть знає випадки самоспалювання студентів. На рубежі століть студентські протести переросли у масштабні страйки й заворушення, в тому числі із барикадами на вулицях міст. Увагу дослідників здебільшого привернули останні.

Студентські обструкції являють собою приклад локального конфлікту в стінах університету, займаючи своє місце серед інших студентських протестів. Вони грали важливу роль у процесі консолідації молоді, виявляли студентських лідерів. Обструкції стали засобом тиску як на професуру, так і на керівництво університетів. Являючи собою відносини рівня викладач – студент, ці конфлікти мали тенденцію до загострення, формуючи у громадськості образ бунтівного студентства.

Прикладів такого роду протестів існує чимало. Як правило, починалися вони як стихійні, й інколи супроводжувалися висуванням певних вимог, що стосувалися студентського побуту або академічного життя. Приводом для обструкції могла стати поведінка педеля чи висловлювання професора. Обструкції приймали різні форми, від вчинення галасу в аудиторії, ігнорування лекцій професорів, до публічного нанесення образ або навіть давання ляпасів представникам ненависної адміністрації, інспекторам та професорам. Зазвичай це призводило до

покарання студентів, а вони потім знову висловлювали протест тепер вже з приводу цього покарання. Однак, часто-густо, викладачі, які своїми вчинками викликали обурення молоді, самі залишали університет.

Розпочавшись у 50-ті роки XIX століття, обструкції як форма студентського протесту набули особливого розповсюдження у 60-70-ті роки. Протягом другої половини XIX ст., із зростанням студентської активності, професори та університетська влада критикувалися все більш рішучо. Студенти вдавалися до створення загальноуніверситетських ініціативних груп, формулювання узагальнених вимог, звернень до молоді та суспільства.

Таким чином, студентські обструкції поступово зазнали змін, перетворившись із локальних, стихійних та спонтанних проявів невдоволення студентів у масштабні, заздалегідь підготовлені та добре сплановані акції. На прикладі таких конфліктів можна побачити, як «студентське питання» з внутрішньоуніверситетського перетворювалося на загальнодержавне, виявити зв'язок локального і соціального протесту.

### **Історія розвитку автомобільного транспорту в Харкові (20-і роки XX ст.)**

*Людмила Прилуцька*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Найважливіша умова подальшого існування й розвитку автомобіля – це точне визначення напрямків його розвитку в різних умовах. Повернемося в минуле, щоб знайти ключ до розуміння більш пізніх подій і явищ, до завдань, які необхідно розв'язати.

Вітчизняне автомобілебудування по-справжньому розпочалося лише за радянської влади. Незважаючи на позитивні якості, перші вітчизняні вантажівки АМО-Ф-15, Я-3 і перший малометражний автомобіль радянського періоду НАМІ-1 були розраховані на дрібносерійне виготовлення. Переломним для радянського автомобілебудування став 1929 рік, коли було ухвалено рішення про будівництво в Горькому й Москві двох потужних автозаводів.

З початком непу для об'єднання керівництва й обліку коштів місцевого транспорту, устанавлення основних принципів його використання декретом РНК від 7 липня 1921 року при Наркоматі шляхів сполучення було створено Центральне управління місцевого транспорту (ЦУМТ). На місцях (у губерніях) у підпорядкуванні Цумту перебували окружні управління місцевого транспорту. Їм підпорядковувалися губернські інспекції, що здійснювали загальний нагляд за використанням автомобілів.

У першій половині 20-х років у Харкові не було затверджених правил дорожнього руху, списки власників машин були відсутні. Всі машини в Харкові в 20-і роки закуповувалися за кордоном без запасних частин і тому при поломці довгий час простоювали. В експлуатації перебувало 70% старих машин при відсутності централізованої ремонтної бази.

З початку 1926 року машини почали завозитися на Україну планово й системно. Нові машини осідали в Харкові, а старі йшли в район. Завдяки цьому 70 % машин у місті були на ходу.

У 1925 році створюються державні акціонерні товариства «Транспорт» і «Автопромторг». Товариство «Транспорт» займалося повним комплексом транспортних робіт – прийомом вантажів на базах, доставкою їх до місця призначення й здачею власникові, «Автопромторг» – експлуатацією й ремонтом автомобілів, а також торгівлею автомобілями й запасними частинами. Відсутність власної автомобільної індустрії, залежність у постачанні від іноземного ринку значно підвищували витрати на придбання й експлуатацію автомобілів. У цілому, в Харкові у цих товариств було недостатньо оборотного капіталу й нових автомобілів, а наші дорожні й кліматичні умови викликали підвищену зношуваність машин.

Спеціалізовані гаражі в Харкові, Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі були організовані в 1927-1930 роках. У них зароджується профілактичне технічне обслуговування автомобілів.

Із серпня 1926 року в Харкові з'являються курси шоферів. Новим в організації підготовки шоферів було навчання на базах, курсах, у гуртках і колективах «Автодору». Осередок «Автодора» при Палаці Праці в Харкові був організований наприкінці 1928 року. При осередку влаштувалися лекції, організовувалися пробіги, випробування машин, надавалися консультації членам «Автодору» в сфері авто-тракторної справи тощо.

У Харкові в першій половині 20-х років XX ст. не було гарних майстерень, а на будівництво однієї великої майстерні грошей не вистачало. Але все-таки вихід був знайдений. Вирішено було побудувати майстерню, а при ній організувати авто-тракторну школу, яку відкрили в січні 1927 року. Вона нараховувала при відкритті 120 осіб, в ній можна було ремонтувати до 15 машин на місяць.

Автобусний рух містом до липня 1925 року підтримувався лише одним автобусом «Ман». З липня 1925 почали курсувати прибулі чотири машини «Фіат», а в жовтні 1925 року кількість автобусів зросла до 15. Рух міжміським сполученням підтримувався тільки лінією Харків - Вовчанськ. У 1925 році при Петинському трамвайному депо було створено автобусний парк.

У 20-х - 30-х роках основним видом громадського транспорту в Харкові залишався трамвай. Автобус розглядали як допоміжний

транспорт: у місті для зв'язку із центром районів, що не мали трамвая, а поза містом для сполучення з передмістями.

У Харкові таксомотори з'явилися в 1928 році. Вони мали вигляд критих автомобілів на 5 пасажирів із вмонтованим маленьким апаратом – таксометром, що відмірював кілометри дороги. Спочатку було 25 авто. Набір шоферів для роботи на таксі викликав величезний ажіотаж.

Стосовно в цілому забезпечення Харківського округу транспортом, то за станом на 1927 рік з 24 районних виконавчих комітетів Харківського округу всього лише три райони мали вантажні машини. Мінімальна потреба в автотранспорті у Харкові та області на січень 1929 року становила: легкових машин - 16 одиниць, вантажних - 5, автобусів - один, особливо необхідні були легкові машини для поліпшення зв'язку з районами.

У цілому, ідея автомобіля в 20-і роки ХХ ст. у Харкові, зберігаючи своє головне призначення, поступово конкретизується, вигострюється, збагачується разом з удосконалюванням засобів транспорту, пристосовується до соціальних і матеріальних умов, до розширення сфери застосування автомобіля.

### **Хора Боспорського міста Китея в кон. V – 1-й четв. III вв. до н.е.**

*Сергей Прокопенко*

*Белгородский государственный университет*

---

Сельская округа Китея античного времени в силу различных факторов является наименее изученной в сравнении с хорой остальных античных центров европейского Боспора. Это приводит к выпадению данной территории из контекста обобщающих построений развития сельской территории Боспора.

Для определения границ распространения хоры мы используем: письменные свидетельства, географические ориентиры, трассы антропогенных погранично-оборонительных сооружений (валов), расположение выявленных систем межевания, концентрации поселений и дорожных систем.

Проанализировав каждый в отдельности признак, применительно к хоре Китея, мы можем констатировать следующее: хора Китея в рассматриваемый период переживает два хронологических этапа в своем развитии: 1) V вв. до н.э.; 2) нач. IV – нач. III вв. до н.э.

Первый этап, скорее всего, связан с автономным и независимым существованием Китея как полиса в юго-восточной части Керченского полуострова. Развитие хоры в этот период не отличалось динамикой, было

плавным и размеренным. Преимущественно осваивались прибрежные территории в радиусе не более 5-6 км. Можно провести прямые аналогии со становлением хоры таких крупных городов европейского Боспора как Нимфей и Пантикапей. Вместе с тем, период освоения окрестностей Китея без основания на ней сельских поселений минимален, в отличие от Нимфея и Пантикапея, где этот период длился около 60-70 лет. Поселенческая структура была представлена в основном небольшим количеством поселений, автономно расположенных в основном по границах хоры, что также роднит ее с поселенческой структурой Нимфейской хоры. В целом к концу V в. до н.э. размеры хоры Китея приблизились к 25 кв. км, что соответствует размерам хоры «идеального полиса».

Второй этап характеризуется резким скачком в развитии округа городища. Это может быть связано с завершением оформления надполисного Боспорского государства и включением в него хоры Китея. В этот период были налажены рынки сбыта боспорского зерна, земли находились под покровительством и защитой государства, наблюдалась политическая стабильность за исключением редких столкновений (война Перисада I со скифами в кон. IV в. до н.э. и т.д.). И, как следствие этого, хора Китея увеличилась как минимум вдвое, количество сельских поселений на ней возросло втрое. Для этого периода характерно кустовое размещение сельских поселений на освоенных территориях, что не совсем свойственно системе расселения европейского Боспора IV в. до н.э., но, в то же время, повсеместно распространено на Тамани. Микрозона была практически полностью освоена Китеем, наметилась тенденция к преодолению границ микрозоны и расширению хоры за ее пределы (северо-западное направление). В целом, можно предположить, что сельская округа Китея к нач. III в. до н.э. находилась на пике своего развития и была сопоставима по основным показателям с хорой крупных центров Боспорского государства.

### **Особливості міграційних процесів в Україні умовах сучасної євроінтеграції**

*Катерина Прохорова*

*Запорізький національний університет*

---

Процеси євроінтеграції, які є доволі масштабними сьогодні, мають величезний вплив не лише на міграційні процеси в Євро Союзі, але й на міграційні процеси в інших країнах, в тому числі й в Україні. Оскільки в Україні відсутні можливості отримати робоче місце з зарплатою, достатньою для задоволення мінімальних потреб, те, що в Україні середні

доходи набагато менше, ніж в ЄС та ЄС географічно знаходиться близько, зробили цей регіон особливо привабливим для мігрантів з України.

Скільки українців сьогодні знаходяться за кордоном? Відповіді на це запитання не може дати жодна людина. І встановити цю цифру не здатен ніхто, оскільки значна частина міграцій з України – нелегальні. Зате соціологам точно вдалося встановити, що 12% домогосподарств в Україні мають щонайменше одного члена родини, який працював або працює за кордоном.

Що ж спонукає наших співвітчизників емігрувати? Серед головних причин можна виділити такі: матеріальний добробут своєї сім'ї; соціальні, пов'язані з бажанням потенційного мігранта підвищити свій соціальний статус, суспільний авторитет, престиж; психологічні, пов'язані з потребою потенційного мігранта у наповненні свого життя сенсом, у самоповазі, бажанні пізнати невідомі аспекти життя, набути свого життєвого досвіду, розширити свої культурні обрії; особисті. Ці ж причини існують і для європейського мігранта, але й існують різниці.

Найбільшу частину українських мігрантів складає населення працездатного віку, оскільки саме через економічні причини населення мігрує в пошуках роботи.

І дійсно, трудова міграція допомагає Євро Союзу об'єднуватися. Але що вона дає Україні? Представники влади постійно говорять нам про те, що завдяки трудовій міграції зменшується безробіття, поступово держава виходить з економічної кризи, емігранти отримують практику роботи за кордоном, більшість коштів, які вони заробляють, повертаються до України і працюють на нашу економіку. З всім цим можна погодитись, але лише частково, якщо бути недалекоглядним. Бо вже зараз українські дослідники фіксують помітні міграційні втрати. Загалом з урахуванням перевищення смертності над народжуваністю і міграційним витоком населення з 1991 по 2001 р.р. Україна втратила 3 млн. 227 тис. осіб. І ми повинні розуміти, що еміграція, в більшості випадків, - це не суто економічний процес, через який відбувається урівноваження міжнародних ринків праці. Еміграція робочої сили має важливі соціальні наслідки для мігрантів, членів їх сімей, місцевих громад і всього суспільства. Це вже призводить до того, що в Україні не вистачає висококваліфікованих фахівців.

Зрозуміло, що я не виступаю за те, щоб перекрити кордони і нікого не випускати і не випускати, але державна політика має бути чіткою, активною, поміркованою і цілеспрямованою. А що ми бачимо зараз? Здається, що серйозність сучасної і очікуваної демографічної ситуації має осмислюватися владними структурами і всіма авторитетними політичними силами. На жаль, є підстави стверджувати, що наші політичні сили не тільки не роблять нічого, щоб покращити й так вкрай несприятливу для

України ситуацію, але взагалі ці питання не потрапляють до кола їх уваги. Мабуть вважається, що ситуація знаходиться під контролем, хоча насправді все набагато гірше.

Які ж особливості міграційних процесів в Україні ми можемо виділити?

Євро Союз від міграції з України безумовно вииграє, а ось Україна втрачає; в Україні немає чіткої, послідовної позиції держави в питанні міграційних процесів; значна частина міграцій з України є нелегальною; багато українців не повертаються на Батьківщину.

Ми чудово розуміємо, що вступ України до Євро Союзу – це лише очікувана перспектива, тому не варто надто поспішати, а особливо на шкоду собі. Ми прагнемо вступити до ЄС, де знято всі перешкоди та обмеження для міждержавної міграції (особливо після нещодавнього розширення Шингенської зони), але й не можна допускати розвиток інших країн за рахунок послаблення своєї.

Тому, щоб з часом ми не зіткнулися зі значними проблемами, необхідно вже зараз вживати запобіжних заходів. Оскільки головною причиною міграції населення з України є економічні негаразди, то необхідними є покращення та стабілізація економічної ситуації в країні, зростання трудових доходів, подолання бідності працюючого населення, подолання безробіття, підвищення заробітної плати, пенсій, інших видів соціальних виплат, поліпшення житлових умов.

Слід приділяти значну увагу зменшенню масштабів зовнішньої, зокрема трудової міграції, подолання її негативних наслідків та недопущення у майбутньому шляхом укладання міждержавних угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист, стимулювання зворотності зовнішніх трудових поїздок.

### **Магия и процесс демократизации заупокойного культа Древнего Египта эпохи Среднего царства (XXII – XVIII вв. до н.э.)**

*Ольга Пяничук*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Среди прочих древних цивилизаций, египетская культура всегда выделялась своим особым отношением к заупокойному культу. Постулаты о блаженной вечности стали приоритетными в египетских верованиях в период становления и развития Среднего царства.

Социально-политические преобразования в стране кардинальным образом отразились на всех исторических аспектах Древнего Египта, но главные изменения коснулись заупокойного культа, тесно связанного с магией. Вопрос демократизации заупокойного культа является

актуальною темою в египтологічних дослідженнях, повлекшего за собою змінення в заупокійному культі, в системі магічних ритуалів і в степені розповсюдження магії на всі шари населення, а відповідно і змінення ідеологічних концепцій древніх єгиптян.

Період Середнього царства вивчався, в основному, в рамках соціально-політичної історії Єгипта. Питанням магії в цей, во всіх значеннях, перехідний період уваги практично не придано. В зв'язі з досліджуваною проблемою слід відзначити роботи Р. І. Рубинштейн і Г. Кеес, в яких автори висвітлюють відношення єгиптян до смерті. В частині Г. Кеес аналізує ідеологічні змінення в заупокійних текстах в зв'язі з поширенням культу Осіріса. Стаття Р. І. Рубинштейн присвячена розвитку заупокійної літератури і тенденціям магічного мислення древніх єгиптян. Однак в цих роботах відсутній паралель змін в ритуалах і церемоніях. По тому, в даній роботі ми досліджуємо динаміку розвитку магії і ритуальної практики в світлі демократизації заупокійних віровань Древнього Єгипта.

Епоха великих пірамід і блиску фараонів завершилася розрухою країни і міжшаровими конфліктами. Відсутність стабільності в країні привело до змін в ідеології древніх єгиптян. Особливе значення в заупокійних вірованнях придобав культ Осіріса, догматичні положення якого встановлюються до Середнього царства. Ускладнюються магічні ритуали, вдосконалюється обряд муміфікації; тепер кожного померлого олицетворяють з новим богом загробного царства – Осірісом. Можливо сказати, що період Середнього царства є апогеєм розквіту магічної культури Древнього Єгипта, яка могла забезпечити вічну життя не тільки царській родині, але і кожному єгиптянину, відповідно, відбувається демократизація заупокійного культу. Змінилися і морально-етичні норми єгиптян - з'явилася поняття «гріха», а без втручання магії подолати це «перешкоду» на шлях до щасливої загробної життя було неможливо.

Таким чином, ми бачимо, що процес демократизації заупокійного культу несе благо для вічної життя для всіх єгиптян, незалежно від їх соціального положення. Новий спасительний культ Осіріса давав надію на краще життя, вселяв віру в людей, однак він приніс і свої складності – відповідальність за свої вчинки перед людьми і богом. І тут на допомогу приходила магія, яка раніше була доступна тільки обраним. Створюючи всі необхідні ритуали і озброївшись магічними заклинаннями, кожен єгиптянин був впевнений, що благополучно подолає всі складності подорожі по Дуату, і навіть якщо він загине в загробному світі, він стане царем.

## Політика нацистської Німеччини по відношенню до радянських військовополонених українського походження (1941-1942рр.)

Юрій Радченко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Багатонаціональну палітру населення СРСР нацисти намагалися використати на свою користь у війні проти більшовизму. На початковому етапі радянсько-нацистського конфлікту політика Німеччини по відношенню до радянських військовополонених українського походження мала свої особливості.

В наказі начальника поліції безпеки і СД від 17 липня 1941 року говорилося про фільтрацію таборів для військовополонених та сепарування полонених за окремими етнічними групами. Ще 7 липня вийшов наказ командування 17-ї армії, в якому говорилося, що українців-полонених треба ставитися «менш суворо», ніж до росіян. У перші місяці після початку радянсько-німецької війни велика кількість радянських військовополонених – українців за національністю – було відпущено додому. 14 липня 1941 року вийшов наказ командуючого військом оперативного тилу групи армій «Південь» Карла фон Рока, який забороняв звільняти радянських полонених українського походження. Але 11 серпня світ побачив наказ командувача оперативного тилу групи армій «Південь» фон Крозінга, який дозволяв відпускати українських полонених та роз'яснював правила та послідовність звільнення. 8 жовтня 1941 року вийшло розпорядження верховного командування ОКХ про поводження з радянськими військовополоненими. В ньому зокрема говорилося: «Особисті наступних національностей повинні бути відпущені на батьківщину: німці (фольксдойчі), українці, білоруси, латиші, естонці, литовці, румуни, фінни».

Німці давали можливість українським благодійним організаціям на кшталт Українського Червоного Хреста (УЧХ) допомагати колишнім червоноармійцям українського походження. УЧХ діяв у багатьох містах дистрикту «Галичина», райхскомісаріату «Україна» та Прифронтової зони. У Галичині Червоний Хрест діяв під егідою Українського Центрального Комітету (УЦК).

З часом практику «привілейовання» радянських військовополонених українського походження було згорнуто. Це трапилося ще восени 1941 р., коли керівництвом Райху було прийнято рішення про використання праці радянських полонених. На нараді уповноваженого з 4-літнього плану Г. Геринга 7 листопада було заявлено: «Українців не слід виділяти від інших. Фюрер розпорядився в майбутньому більше не звільняти їх з полону». Внаслідок цього українці розділили гірку долю радянських військовополонених інших національностей. Особливо фатально склалася

доля радянських військовополонених восени та взимку 1941–1942 рр., про що промовисто свідчать дані, наведені у рапорті ОКВ від 19 лютого 1942 р.: «З 3,9 млн. працездатних радянських військовополонених залишилося живими тільки 1,1 млн. При цьому тільки з листопада 1941 до січня 1942 померло 500 тис. росіян».

Тенденція до звільнення колишніх червоноармійців української національності тривала і надалі, але основним мотивом була потреба у робочій силі на місцях. В цілому з 280108 радянських військовополонених, звільнених німцями у 1941 році українці склали 270095 (235466 з таборів, які знаходилися під контролем групи армій «Південь»).

Як свідчать факти, різні українські організації у Генерал-Губернаторстві намагалися і в подальшому допомагати українцям-полоненим. Так, у шталаг міста Замостя навесні 1942 року в барак № 4, де були зібрані радянські полонені, які визнали себе українцями (670 чоловік), було направлена велика кількість харчів та тютюну від УЦК.

### **Розвиток освіти у Вовчанському повіті (1865-1917 рр.)**

*Тетяна Редько*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

Жодна зі сфер суспільного життя Вовчанського повіту не користувалася такою підтримкою земської управи як це було з народною освітою. В той же час, жодна з галузей не досягла таких висот, як народна освіта. На момент створення земського самоуправління, а саме – на момент передачі справ народної освіти під протекторат земської управи, освіта перебувала в жахливому становищі. Діяли в основному церковнопарафіяльні школи. Повітових народних училищ, за даними на 1867 р., налічувалося лише двадцять. 26 листопада 1867 р. в місті Вовчанську відкрито жіноче училище, яке згодом реорганізоване в жіночу прогімназію. Неписемними залишались близько 80% мешканців повіту. Вчителів не вистачало. Для забезпечення народних училищ педагогами, 1 липня 1874р. було ухвалено рішення про створення п'яти вчительських семінарій: в Петербурзькому, Московському, Харківському, Рязанському та Одеському навчальних округах. У зв'язку з цим, 26 вересня 1874 р. відбулось урочисте відкриття Вовчанської учительської семінарії.

Починаючи з середини 90-х років XIX ст. шкільна справа стає найбільш динамічною, в її розвитку настає якісно новий етап. Це пов'язане з тим, що керівником Вовчанської земської управи стає В. Г. Колокольцов. Завдяки йому в повіті з неймовірною швидкістю стали споруджувати і відкривати нові школи, училища, бібліотеки. Кількість шкіл збільшується

в 8-9 разів. За період керівництва В. Г. Колокольцова повітовою управою було побудовано більше ста шкільних приміщень. Будівництво нових закладів освіти та реконструкція існуючих проводилася виключно на кошти Вовчанського земства та пожертвування приватних осіб. Губернія цю справу не фінансувала. Земство за власний рахунок забезпечувало всі школи навчальними посібниками. Велика увага приділялася рівневі навченості учнів. В. Г. Колокольцов особисто контролював складання випускних іспитів.

Вже в 1910 р. у Вовчанському повіті нараховувалося 116 однокласних шкіл, 37 – двокласних. В закладах освіти працювало 318 вчителів та навчалось 12 703 учня. Порівнявши ці показники, наприклад, з даними на 1890 р., можна простежити значні зміни: у 1890 р. було 53 однокласні і 2 двокласні школи, в яких навчався 3 701 учень. Як бачимо, роль В. Г. Колокольцова у розвитку освіти на Вовчанщині важко переоцінити.

В 1910-1913 рр. за темпами благоустрою, розвитку культури і освіти Вовчанський повіт посів друге місце у всій Російській імперії (перше – Московський повіт). Наслідком визнання активної діяльності Вовчанського повітового земства з розвитку медицини, освіти та культури стала Мала золота медаль Всеросійської виставки в 1915 р.

Пам'ять про В. Г. Колокольцова і його діяльність житиме у віках. Близько 50% діючих шкіл Вовчанського, Великобурлуцького та Печенізького районів і сьогодні в народі називають “колокольцовськими”, бо споруджені вони саме в період його керівництва.

### **До питання про бронзоліварне виробництво на Більському городищі – Гелоні (хімічний та металургійний аспекти)**

*Владислав Резніков*

*Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини*

Як вірно відмітив Б. А. Шрамко, в ранній залізній добі успішний розвиток всіх галузей господарства місцевого населення лісостепової полоси в повній мірі залежало від успіхів металургії та металообробки. І хоча тут мався на увазі, в більшій мірі, місцевий видобуток і обробка заліза, котра грала більшу роль в порівнянні з кольоровою металообробкою, все ж бронзоліварне ремесло продовжувало відігравати помітну роль в господарстві і побуті землеробів.

Весь же процес бронзоліварного розвитку пройшов довгий шлях, який для території України взагалі поділяється на три періоди:

І. Енеоліт. В цей період в культурах півдня України з'являються перші металічні вироби і починається власне металургічне і металообробне

виробництво. Хронологічні рамки I етапу обмежуються IV тис. до н.е. Першими “металоносними” культурами на Україні є Трипілля.

II етап, перша фаза – рання бронзова доба. Характеризується виникненням Циркумпонтійської металургійної провінції, широким розповсюдженням перших штучних сплавів – мш’яковистих бронз, техніки лиття в складні ливарні форми. Датується I половиною III тис. до н.е. Включає такі культури і групи пам’яток, як усатовська, софіївська, ямна, кемі-обінська.

III етап, друга фаза – середня бронзова доба. Virізняється найбільшим піднесенням виробництва, заснованого на ранньобронзових технологічних прийомах і традиціях, а також зародженням нових технологій, які стали домінуючими в пізній бронзовій добі. Датується II пол. III тис. до н.е. – XVIII – XVII ст. до н.е. Включає культури шнурової кераміки, катакомбну і культуру багатовапкової кераміки.

IV етап – пізня бронзова доба. Ця доба переважного використання високоякісних олов’янистих бронз, техніки лиття “сліпої” втулки в високовиробничі кам’яні форми. Датується XVII-XVI – X-IX ст. до н.е. Включає культури Отомань, комаровську, східнотшинецьку, зрубну, сабатинівську, станівську, гава-галіградську, висоцьку, білогрудівську, бондарихінську, білозерську.

Таким чином, можна відмітити, що ще до появи в Лісостепу городищ (Більського, Люботинського, Басівського, Книшівського) металургія бронзи мала довгу історію і знаходилася на високому рівні розвитку завдяки постійним контактам із племенами металургів Північного Кавказу, Балкано-Карпаття, Волго-Уралля. Ці контакти дали змогу племенам Лісостепу запозичити найперші зразки реманенту, рецепти бронз, а також металургійні знання, тому досить закономірним є той факт, що Лісостеп дуже швидко став потужним бронзолivarним регіоном із специфічною металургією, а Більське городище – його найбільшим і найпотужнішим центром.

Лівобережний Лісостеп мав свої локальні особливості в плані розвитку бронзолivarного виробництва, але найбільш яскравим і показовим прикладом Більського городища можна узагальнити і простежити всі ті виробничі процеси, які відбувалися по всьому Лівобережному Лісостепу:

Загальна рудна база, яка змінювалася під впливом часу, зміни торговельних відносин або інших причин. Офіційних ГМО, звідки до Лісостепової Скіфії надходили руда, готові вироби та металургійні знання – 3:

- а) Північний Кавказ (домінував в архаїчні часи);
- б) Волго-Уралля (V ст. до н.е.);
- в) Карпато-Балканська ГМО (IV – III ст. до н.е.).

Четвертою рудною базою, використання якої лісостеповими племенами в скіфський час, поки що, не доведена, є Донецький ГМЦ.

Багатство реманенту майстрів-бронзолivarників, який вони активно запозичували у інших розвинених в ремісничому плані сусідів і вдосконалювали. До нього входили: тігелі, ллячки, керни, пробійники, єдиний (поки що) знайдений в Східній Європі, а саме на Більському городищі залізний напилек для обробки бронзових виробів, а також такі продвинуті в технічному плані речі, як кокілі (формочки для відливки стріл, теж знайдені лише на укріпленнях Більського городища), використання яких вже саме по собі свідчило про високий рівень розвитку бронзолivarного ремесла.

Наявність різних за якістю та хімічним складом руд призвела до певних металургійних експериментів, що проявилось у виникненні різноманітних груп. Особливо яскраво це проявилось теж саме на Більському городищі, де активно вживалось у виробництві 7 металургійних груп.

Взаємний вплив бронзолivarників різних регіонів Лісостепового Лівобережжя один на одного, в результаті чого тут змогла з’явитися особлива техніка металообробки та фігурного лиття, яка гармонійно увібрала в себе елементи західної, скіфської і грецької культур.

Отже, можна констатувати той факт, що Лісостепове Лівобережжя і, особливо, Більське городище, було великим ремісничим центром не тільки Скіфії, але й усієї Східної Європи.

### **Виробництво зернових в господарствах Правобережної України в I половині XIX ст.**

*Дмитро Решетченко*

*Інститут історії України НАН України*

Київська, Подільська і Волинська губернії були землеробськими. Тому продаж збіжжя був основною статтею прибутків їх землевласників. Велику кількість його, особливо в урожайні роки, неможливо було продати на внутрішньому ринку. Тому найбільш вигідними були винокуріння і продаж збіжжя за кордон.

Юридично монопольне право на землю дворяни втратили за указом 1801 р., який дозволив право на купівлю і продаж землі купцям, міщанам та державним селянам. А у 1803 р. з’явився указ про „вільних хліборобів”, що регламентував звільнення кріпосних селян разом з землею за викуп. Й хоча поміщицькі господарства й надалі переважали, з’явилися й нові типи господарств.

В поміщицьких господарствах в 40-х роках XIX ст. вирощувалося 39–54% усіх зернових в Київській губернії, 46–50% – в Подільській та 32–34% – в Волинській. (Див. Додаток В Рис. 1–5). В різних типах державних маєтків (в т. ч. орендні, ленні, військового відомства тощо) – 5–9% збіжжя на Київщині, 5–6% – Поділлі та 9–11% – на Волині.

39–45% врожаю Київської, 40% – Подільської та 48–54% – Волинської губернії збирали в господарствах поміщицьких селян, решту – вирощували священо та церковнослужителі, вільні хлібороби, міщани, однодворці тощо.

Кількість господарств останніх постійно збільшувалося, про що свідчить аналіз врожаїв по губерніям Правобережжя. Так, в Київській губернії, в 1842–1846 рр. в нових типах господарств вирощувалося приблизно 3,1% усіх зернових, а в 1849–1850 р. – 6,8%, в волинській за відповідні періоди частка вирощених зернових збільшилася з 5 до 7%. Лише на Поділлі їх частка була стало низькою 1–3%.

Поступово великі маєтки, а це переважно поміщицькі й частково державні перепрофілюють свої господарства на потреби зовнішньої торгівлі. Про це свідчать передусім збільшення посівів пшениці, яка йшла в основному за кордон.

Особливістю розвитку зернового господарства I половини XIX ст. була поява нових типів господарств. Хоча й доволі повільно кількість їх збільшувалася. Саме тоді на Правобережжі набула розвитку колонізація, як внутрішня (колонії старовірів та „євреїв-землеробів”), так і зовнішня (німецькі та чеські колоністи). Також з'являються господарства вільних людей, „вільних хліборобів”, відставних та безстрокововідпускних нижніх чинів, тощо.

Ще однією особливістю того часу була поступова втрата статусу чиншової шляхти. Спочатку їх перевели в однодворці, але втративши підтримку держави вони швидко розорялися. На період селянської реформи їх середній наділ не перевищував 3 десятин і вони майже всі склали групу надзвичайно малоземельних селян.

Така строкатість селянського стану призвела до прискорення процесу розшарування. Вільні селяни та державні, яких перевели на оброк поступово покращували своє становище й відокремлювалися від основної кількості поміщицьких селян, які переважно становили найбільш прошарки населення. Малим господарствам більш важко було пережити несприятливі чинники, коливання цін, неврожаї, епідемії тощо. В більшості поміщицьких господарств були запаси на такі випадки, які інші господарства собі дозволити не могли.

## Форми соціальної опіки інвалідів в Харкові (кінець 1919 – 1934рр.)

Анна Ришкова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У 20-ті роки одним з основних завдань соціального забезпечення було проведення соціальної роботи з інвалідами.

3 травня 1919 р. Наркомат соцзабезпечення затвердив «Положення про обласні комітети лікарсько-технічної допомоги інвалідам». Завдання комітетів полягало в організації та утриманні закладів для доліковування та відновлення працездатності інвалідів, виготовлення протезів та забезпечення ними військових, які дістали каліцтво. Предметом особливо прискіпливої уваги Наркомату соцзабезпечення від самого початку буди притулки, інвалідні будинки та подібні заклади.

У 1925 році Раднарком УСРР прийняв «Положення про забезпечення в порядку соціального страхування інвалідів праці та членів родин, померлих або відсутніх з невідомих причин». Згідно якому, право на пенсійне забезпечення в разі втрати працездатності внаслідок старості отримували непрацездатні робітники та службовці.

Особливі умови праці й організації побуту інвалідів викликали необхідність створення кас взаємодопомоги, їхнє призначення полягало у виконанні соціально-побутових функцій з обслуговування інвалідів: організації санаторно-курортної допомоги, мережі дитячих закладів, надання позики, активно розвивається протезування інвалідів.

У 1931 році при НКСЗ утворюється Рада з працевлаштування інвалідів, у розпорядження якої мали направлятися спеціально заброньовані на промислових підприємствах робочі місця у кількості до 2% від їхнього загального числа. Такі ж ради утворюються в областях, районах, містах. Існували планові показники розподілу інвалідів по підприємствах.

Проблемами інвалідів та малозабезпечених людей займалися і громадські організації. Всеукраїнське товариство інвалідів – метою якого було розробка та розгляд пропозицій з соціальної опіки інвалідів, їх соціальної адаптації та реабілітації; Всеукраїнське товариство сліпих – метою якого, було створення комплексної системи соціальної реабілітації сліпих, що передбачає, медичну та професійну допомогу; Всеукраїнське товариство глухонімих – основною метою було, поліпшення побутових проблем глухих та глухонімих, поліпшення їх матеріального становища, освіти та працевлаштування.



## Христианизация Боспора в контексте массового религиозного сознания

*Анастасия Рышковская*

*Белгородский государственный университет*

Долгое сохранение античной религии в качестве официальной – одна из существенных черт религиозной жизни Боспора. Но в III в. значение традиционных божеств падает, а распространение боспорских синкретических божеств возрастает. Имеют место попытки реставрации старых культов (восстановление храмов и святилищ). С упадком традиционных культов, на первый план выходит культ Бога Высочайшего, который стал одним из наиболее важных.

Христианизация происходила мирным путем. Одни ученые считают, что христианство привилось на Боспоре «легко и быстро», другие – что медленно и шло сверху и лишь постепенно. Можно выделить три волны христианизации Боспора: III – нач. IV вв. – миссионерская деятельность малоазийских пленников, начало христианизации боспорских городов, создание епархии в Пантикапее; VI в. - целенаправленная политика византийской церкви в условиях интеграции Боспора в империю; VIII в. - миссионерская деятельность Византии в хазарский период.

Особого внимания заслуживает вопрос о готовности к восприятию христианских идей. Выделяются две проблемы: состояние традиционных верований и культов и «состояние умов» населения.

На фоне традиционных культов распространение монотеистической веры можно связать с распространением культа Бога Высочайшего. Этот культ мог приобретать те или иные оттенки в связи с местными верованиями, он ассимилируется в структуре архаического сознания. Однако нет свидетельств, что «языческий монотеизм» мог иметь в себе зачатки подобия христианского мессианизма. Христианство, таким образом, не является продуктом эволюции местных культов.

Необходимо учитывать и меру возможности восприятия христианского учения в его первоначальном виде. В массовом сознании обитателей городов и поселений Боспора первых вв. н.э. не было признаков разложения традиционного сознания, и, соответственно, возможности адекватно воспринять христианство. Боспоряне не были готовы воспринимать новую религию в целом. Поэтому происходят два процесса: освоение боспорянами христианства формально, как культа, без осознания собственно смысла христианского учения (в IV-V вв.) и - в более поздний период (VI в. н.э.) – восприятие боспорянами церковного ремифологизированного христианства как структуры, доступной и созвучной архаическому сознанию.

Из-за скудости письменных источников судить о «состоянии умов» боспорян надо осторожнее. Представления о мире, человеке раскрываются в материалах погребально-поминальной обрядности, так как подавляющее число христианских памятников III-IV вв. являются погребальными. Раскопки некрополей позволяют приоткрыть духовный контекст, в котором появляется и распространяется христианская символика.

Христианство было импортировано на Боспор не столько как комплекс идей, сколько людей. Оно влилось в контекст духовной жизни Боспора, поглотив прежние культы, но массовое религиозное сознание во многом осталось традиционным.

## Был ли словацкий режим 1939 – 1945 гг. клеро – фашистским?

*Евгений Роговой*

*Харьковская гимназия №152*

Следует указать, что данный вопрос является одной из актуальнейших проблем в истории словаков. В прошлом, трактовка характера политического режима первой Словацкой республики была довольно примитивной и упрощенной.

Сущность словацкого режима, на наш взгляд, можно определить факторами, которые повлияли на его формирование. Внешние: во-первых, Словацкая республика была создана с «соизволения» Германии и лично А. Гитлера, во – вторых, Словакия была окружена странами с авторитарными и тоталитарными режимами (Германия, СССР, Польша, Венгрия). Внутренние: во – первых, главенствующая роль Глинковской партии (что было закреплено за ней в Конституции 1939г.), которая зиждилась на принципах католицизма и христианского социализма, а в основу управления был положен элемент централизации и авторитаризма. Учитывая преобладание крестьян среди словацкого населения и их католическое вероисповедание, партия пользовалась огромным авторитетом. Во – вторых, существование оппозиции внутри партии (радикальный блок), в – третьих, личностное представление Й. Тисо о характере власти (которое было унаследовано им от А. Глинки), суть которого сводилась к приоритету главенства авторитета в массах, нежели во власти, установлению стабильности в обществе и отстаиванию словацких национальных интересов. Естественно, само существование Словакии под эгидой Третьего Рейха дает право говорить о тоталитарных тенденциях в ее власти. Прежде чем рассматривать словацкий режим следует разделить два несовместимых, даже противоречащих друг другу понятия: клерикализм и фашизм. Фашизмом является правоэкстремистское движение, направленное на установление открытой

террористической диктатуры, жестокое подавление прав, свобод и оппозиции. Клерикализм же, в частности католический, призван обеспечить главенствующую роль церкви и религии в общественно-политической, культурной жизни.

Режим Й. Тисо не предусматривал открытого террора против гражданского населения, давая право на национально – культурное и духовное развитие (открытие Словацкой академии наук, невмешательство в научно – преподавательскую деятельность профессуры). Исключением являлся еврейский вопрос, который по большому счету решался Германией, но и в этом случае Словакия стремилась смягчить его решения при поддержке Ватикана (Закон о крещеных евреях). Факт существования многопартийности (три партии) и отсутствие единства внутри Глинковской партии свидетельствует о наявности поливариантных путей развития Словацкой республики. Но сосредоточение власти в руках Й. Тисо и наличие таких особенностей как: вождизм (Закон от 1942г., по которому глава партии являлся вождем нации, был принят, в первую очередь, для ослабления радикального крыла в Глинковской партии), сращивание партийного аппарата с государственным и двойное подчинение (как главе государства и председателю партии), позволяет говорить о наличии авторитарных элементов в словацком режиме, но не о его фашистском характере.

Учитывая факт присутствия представителей католического духовенства в высших органах как исполнительной, так и законодательной власти, а также на местах, можем согласиться с клерикализацией политической жизни.

Ввиду вышеизложенных фактов и обстоятельств, более правильно, на наш взгляд, будет характеризовать режим Й. Тисо не как «клеро-фашистский», а как словацкий режим с элементами авторитаризма при наличии официальной национально – клерикальной идеологии.

## **Музеї України у роки Великої Вітчизняної війни**

*Тетяна Романова*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Важко охопити і зрозуміти розмір втрат, яких зазнала Україна під час Великої Вітчизняної війни. Гинули люди, німці нищили міста й села. Музейні цінності не стали винятком.

Готуючи напад на СРСР, гітлерівські стратеги виношували плани не тільки воєнної перемоги і поневолення радянського народу, а й знищення його національних культур. Тому фашисти почали знищення культурних цінностей, а також національних святинь українського народу.

В умовах війни питання збереження експонатів в музейних фондах набули особливої політичної гостроти та патріотичного значення.

17 липня 1941 року був виданий наказ «Про порядок вивозу та розміщення цінного майна і всіляких цінностей». Працівники музеїв України почали евакуацію музейних експонатів у тил країни.

Наприклад, з початком війни цінні експонати Центрального історичного музею ім. Тараса Шевченка були евакуйовані на схід і прийняті 30 серпня 1941 року Башкирським художнім музеєм (м. Уфа).

Евакуація і консервація творів мистецтва проходили із значними труднощами, причиною цього стали жорстокі бої, які велися на території України і те що діяли застарілі плани розвантаження (евакуації).

7 липня 1942 року при Комітеті в справах мистецтв при РНК СРСР було створено Комісію по обліку і охороні музейних та інших культурних пам'яток мистецтва.

Радянські воїни також надавали велечезну допомогу. Вони рятували музейні цінності від вибухів і пожеж.

Особливі труднощі в охороні і збереженні музейних цінностей виникали на окупованих територіях.

На території України гітлерівці у перші ж дні окупації пограбували і підпалили багато музеїв.

Гітлерівці встановили свої правила та порядки у всьому. Все було під їх контролем. Фашисти створювали свої установи, які займалися збором і вивезенням культурних цінностей. Серед цих установ була зондеркоманда, підпорядкована місцевому міністру іноземних справ. Також був створений айнзацштаб рейхкомісара Розенберга, який виконував завдання по відношенню до культурних цінностей – класифікація, вивіз і т.д.

Після визволення України 10 листопада 1944р. РНК УРСР прийняла постанову «Про повернення музейних експонатів», у якій зазначалося, що ті експонати, які належали музеям в чийому б користуванні вони не перебували, повинні бути їм повернуті як власність Родянської держави.

Протягом 1943 – 1945 р.р. зі Сходу в Україну було реевакуйовано історико-художні цінності, відкрились музеї Києва та інших міст. Не всі музейні цінності вдалося повернути і врятувати. Багато експонатів зникло назавжди.

Музейні працівники, воїни радянської армії, жителі України зробили дуже багато для того, щоб врятувати наші музеї. В цьому проявляється справжня патріотичність наших співвітчизників.

**К вопросу о гипотетическом греческом источнике «Корсунской легенды» в Повести временных лет и Житиях князя Владимира**

*Александр Роменский*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Происхождение и взаимное отношение информации летописных сводов и агиографических источников об обстоятельствах Корсунского похода, завершившегося, согласно общепринятой версии, крещением великого киевского князя Владимира и его бракосочетанием с сестрой византийских василевсов Василия и Константина, остаётся донныне одной из самых таинственных и неразрешимых источниковедческих загадок. Цель данного доклада – попытаться обобщить основные достижения по интерпретации сведений предполагаемого греческого источника, сохранившегося в древнерусской письменной традиции.

После рассказа о т. н. «испытании вер» и совещании князя Владимира в тесном кругу дружины летопись помещает подробный рассказ об обстоятельствах осады и взятия византийского города Херсона (Корсуня). Прекрасная осведомлённость автора этих известий с местной топографией, наличие греческих слов (напр. «лимен», «кубара») и определенная идеологическая направленность текста убедили исследователей в существовании греческого оригинала «Корсунской легенды». А. А. Шахматов и М. Д. Приселков утверждали, что данные о взятии Корсуни и крещении князя-язычника после чудесного исцеления внесены в летопись греком-херсонитом, который якобы имел целью воспротивиться канонизации крестителя Руси. Тенденция описания «беззаконий» князя, его расправы над беззащитным населением особенно ощущается в таком памятнике, как «Житие особого состава». Но Д. С. Лихачев справедливо заметил, что грехи языческого прошлого не имели значения для морального облика христианина в средневековой агиографии.

Вопрос о предполагаемом источнике летописных и житийных известий нельзя разрешить, не представив себе очередности принятия христианской веры «варваром» в Средние века. Новообращенный должен был пройти сначала через «оглашение» (prima signatio), за которым следовало отречение от язычества, проклятие еретиков и, как финал, крещение – погружение в купель. Современные ученые полагают, что летописные известия о долгих колебаниях Владимира являются доказательством поэтапного принятия им «греческой веры»: начало процесса проходило в Киеве, а кульминационным актом стало крещение в Херсоне. Следует учитывать и тот факт, что, согласно представлениям византийских хронистов, обращение Руси в «истинную веру» произошло уже в середине IX в. (об этом, в частности, свидетельствует окружное

послание епископам патриарха Фотия под 867 г.). К тому же, как считает С. А. Иванов, христианизаторство не было главной целью политики Византии. В этом аспекте становится объяснимой «загадка молчания» византийских авторов, не уделивших внимание такому событию, как крещение «варварского» князя и его державы.

Таким образом, нельзя согласиться с тем, что известия русских источников о Корсунском походе имеют однозначную грекофильскую идеологическую подоплёку. Точность фактических данных, несомненно, говорит, об использовании местной, корсунской, информации, но представления о сознательном извращении событий древнерусской истории греком-фальсификатором не находят подтверждения.

**Питома вага кооперативної торгівлі Харківщини в забезпеченні продуктами і товарами сімей робітників, службовців, селян наприкінці НЕПу**

*Алеся Рудь*

*Міжрегіональна Академія управління персоналом*

Актуальність цього питання зумовлена необхідністю дослідження досвіду розвитку кооперативної торгівлі на Харківщині в складних умовах згорання НЕПу.

Аналіз показників забезпечення сімей робітників, службовців, селян продовольством і товарами промисловості шляхом кооперативної торгівлі у 1925, 1928, 1929 роках надає змогу зробити наступні висновки.

По-перше, асортимент продуктів і товарів, якими забезпечувалися кооперацією сім'ї робітників, службовців, селян, був різним через відмінність характеру господарської діяльності, місця проживання відповідних соціальних груп населення округи та їх потреб.

Сім'ї робітників, службовців забезпечувалися кооперацією хлібними, м'ясними, яєчно-молочними продуктами, олією, цукром, іншими продуктами харчування; тютюном, алкогольними напоями; одягом, тканинами, взуттям; предметами господарського вжитку, паливом, освітленням.

Асортимент продовольчих і промислових товарів, якими забезпечувалися сім'ї селян, включав у себе, передусім, зерно, муку, крупи; тварин; промислові товари.

По-друге, показники питомої ваги кооперативної торгівлі в бюджеті сім'ї робітника і службовця в 1925, 1928 роках, за деякими показниками, і 1929 року мали позитивну динаміку.

У сім'ї робітника частка продовольчих товарів складала від 41,9% до 82,2%; по тютюну і алкогольних напоях – від 50,7% до 68,1%;

по промислових товарах – від 46,6% до 90,0%; по товарах господарського вжитку – від 54,2% до 70,5%; по всіх групах товарів – від 41,6% до 72,3%.

У сім'ях службовців у 1925, 1928 рр. динаміка придбань через кооперацію була такою: по продуктах харчування – від 35,1% до 58,0%; по тютюну і алкогольних напоях – від 35,5% до 66,7%; по промислових товарах – від 53,4% до 83,1%; по предметах господарського вжитку – від 54,1% до 74,5%; разом по всіх групах товарів – від 39% до 63,3%.

Тобто, зростання питомої ваги кооперативної торгівлі Харківщини в бюджетах сімей робітників і службовців у 1928 р. у порівнянні з 1925 р. спостерігається по всіх групах товарів. У 1928 р. у порівнянні з 1925 р. сім'я робітника збільшила придбання продуктів і товарів через кооперацію на 30,4%, сім'я службовця за цей же час – на 24,3%. У 1929 р. сім'я робітника майже вдвічі збільшила придбання продуктів і товарів у порівнянні з 1928 р., 82,2% яких здійснювалося через кооперацію.

По-третє, загальні показники питомої ваги кооперативної торгівлі в бюджеті сім'ї селянина зростали: по продовольству – з 53,9% у 1928 р. до 55,2% у 1929 р.; разом по всіх видах продовольства і товарів – з 72,7% у 1928 р. до 76,4% у 1929 р. Сім'я селянина через кооперацію купувала продовольства і товарів на 0,4% більше, ніж сім'я робітника, і на 9,4% більше, ніж сім'я службовця.

Отже, динаміка питомої ваги кооперативної торгівлі в забезпеченні сімей робітників, службовців, селян продовольчими та промисловими товарами була позитивною, стабільно зростаючою і найбільшою у порівнянні з державною і приватною торгівлею. В 1929 р. вона складала 76,4% в бюджеті сім'ї селянина, 72,3% – в сім'ї робітника і 63,3% – в бюджеті сім'ї службовця. Це доводило життєздатність і перспективність кооперативної торгівлі.

### **Весільна обрядовість болгар Буджака: спільне та особливе (на прикладі с. Зоря Саратовського р-ну і с. Виноградне Болградського р-ну.)**

*Ганна Руссева*

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

Традиційна весільна обрядовість завжди займала чільне місце в культурі усіх народів, а дошлюбне спілкування молоді завжди було невід'ємним моментом в житті парубків і дівчат, без якого зрештою не могло бути ніякого весілля, тому доцільним є дослідження в першу чергу саме дошлюбного спілкування болгарської молоді Буджацького регіону, а саме села Виноградного Болградського і села Зоря Саратовського районів в період ХХ ст.

На Різдво – «на Колада», парубки с. Виноградне збиралися в «кудли», вибирали старшого і ходили від будинку до будинку співаючи «коледарські» пісень. Якщо така «кудла» приходила в будинок до дівчини одного з учасників, то дівчина виносила своєму хлопцю – «лібовніку» коровай прикрашений паперовими квітами, це свідчило про оприлюднення їхніх відносин. У болгар с. Зоря цей звичай відсутній, «коледарване» побутував лише приблизно до поч. ХХ ст., тому до сьогодні в пам'яті респондентів лише 1-2 пісні порівняно з півсотнею пісень болгар с. Виноградне.

«Лазаркі», які проводились перед Великоднем побутували і в с. Виноградне, і в с. Зоря. Більш стійкими «лазаркі» виявляються в Зорі. Під час них дівчата збиралися на сільському майдані і співали пісні, де на них дивилися і слухали парубки.

«На гераня» або спілкування біля криниці теж мало значне місце в дошлюбному спілкуванні молоді. Проте, приблизно з сер. ХХ ст., коли криниці з питною водою з'являються в кожному дворі, потреба в ходінні до криниці за селом відпадає, а разом із нею і спілкування «на гераня».

Більшу стійкість у весільних традиціях можна відзначити у болгар с. Виноградне. Проте, дивлячись на розташування с. Зоря, така нестійкість і трансформація традиційного весільного ритуалу не дивна – близькість населеного пункту до міста і урбанізація населення не можуть привести до спрощення і мінімалізації обрядів в традиційній весільній обрядовості зорянців.

Танець з головами молочних поросят – яскравий елемент весільного застілля болгар Зорі. У болгар с. Виноградне такого звичаю взагалі не було. Відмінним також є звичай збирання «напітаку» під час застілля. Виноград ненці збирають гроші на підносі, де лежить шматочок хліба з сіллю, а в зорянців на підносі лежить хрест.

Іншим відмінним моментом в традиціях виступає наявність «дев'яра» і «зелви», «побащаму» і «помайчаму», а також «момен» в зорянській весільній обрядовості.

Стійкість обрядів в традиційній весільній обрядовості в с. Виноградне обумовлено віддаленістю населеного пункту від міста, а також значним скупченням навколо нього багатьох інших болгарських населених пунктів. Звісно ж звичаї трансформуються, зникають, модернізуються, проте, найбільш яскраві, найбільш важливі звичаї для переходу молодих і їх батьків з одного стану в інший лишаються актуальними і сьогодні не дивлячись на те, що вони дещо змінені або спрощені.

## К проблеме хронологии материальной культуры готов на позднем Боспоре

Марина Рябцева

Белгородский государственный университет

1. Первый по времени комплекс германских вещей на Боспоре связан с «воинством Меотиды» эпохи «готских походов» 3-й четверти III в. (бораны и герулы). Есть отдельные черняховские вещи, но их немного.

2. К концу периода С<sub>3</sub> по европейской хронологии (370/380 гг.) второй поток германских вещей (фибулы, гребни) начинает попадать в погребения столичной боспорской знати (Новиковский склеп, могила 175/1904, две могилы 24.06.1904). Фибулы обтянуты золотой фольгой и украшены гранатами, их изготовили для представительниц германской аристократии. Этот поток связывается с эпохой расцвета державы Германариха и ее гибелью в результате гуннского нашествия. В I пол. V в. на Боспоре появились германские вещи дунайского происхождения: фибулы с треугольной головкой типа Ваюга (из Керчи), большие двупластинчатые фибулы типа Амброз (в том числе, с накладками в виде пальметки), пряжки с тисненым декором, серьги с многогранником. Тогда же в среде знати распространился обычай ношения германского женского костюма. Парными двупластинчатыми фибулами в IV в. застегивали одежду на плечах представительницы черняховской культуры. В Керчи погребения с парой одинаковых фибул датируются первой половиной V века (склепы 154, погребения 2, 165; погребения 1, 3 и 10; могила 22 некрополя Заморское). Этот поток германских вещей входит в период D<sub>2</sub> (380/400 - 440/450 гг.).

3. Следующий, третий, хронологический пласт германских вещей на Боспоре можно связать с перемещениями племен 30-70-х гг. V в. По Прокопию, в 30-е гг. часть гуннов дошла до Боспора, видимо, увлекши за собой и часть подвластных им готов. Более известен в литературе рассказ Иордана о переселении с гуннами-утигурами, после окончательного распада гуннского объединения в 469 г., германцев-ангискиров с Дуная в Причерноморье. На Боспоре найдены пряжки периода D<sub>3</sub>, фибулы типа Братей-Вышков и Прша-Левице, большие двупластинчатые фибулы типа Смолин, характерные для костюма дунайской знати. Эти германские группы не были многочисленными, но среди них были представители знати.

4. Новый, четвертый, поток готского влияния на Боспор прослеживается в начале VI века. Он представлен готами-федератами на службе у Византии, пришедшими в 530-х гг. (Ильичевское городище на Киммериде). В это же время ощущаются интенсивные связи и взаимовлияния с Дунайским регионом. В столице широкое хождение

получает женский германский костюм с парой гепидских пальчатых фибул и широким поясом с орлиноголовой пряжкой. Это подтверждают данные северной части керченского некрополя.

В целом готский элемент стабильно представлен в материальной культуре позднего Боспора. Территориально он локализуется в Керчи, близ Китея, в Киммерике, на границах по Узунларскому валу (в северной его части) и восточнее боспорских границ – в Дюрсо. Роль готов в истории Боспора конца IV – VI вв. еще предстоит в полной мере изучить.

## Діяльність Українського жіночого союзу в Чехословаччині (1923-1933 рр.)

Анастасія Сабадин

Дніпропетровський національний університет

На початку 20-х рр. XX ст. центром української еміграції стала Чехословаччина (далі – ЧСР). Слід зазначити, що ЧСР створила сприятливі умови для емігрантів. Чехословацький уряд прийняв рішення про підтримку еміграції на протязі тривалого часу, характер цієї допомоги - орієнтацією на культурно-освітню сферу.

Саме у цей період, 12 червня 1923 р., у Празі розпочав свою діяльність Український жіночий союз. На момент створення до його складу входило 12 осіб. Через півтора року – 60 осіб. На 1 березня 1925 р. до його управи входили: голова – З. Мірна, секретар – О. Галаган, скарбник – М. Омельченко. Мета діяльності – об'єднання й організація українських жінок на еміграції; праця над національним і політичним усвідомленням українського жіноцтва; приєднання жіноцтва до ідей визвольного жіночого руху; охорона жіночих інтересів; створення осередку українського жіноцтва на еміграції.

Основна робота Союзу була спрямована на допомогу жінкам у ЧСР. При Союзі було засновано Товариство жінок з вищою освітою, яке дбало про підтримання українських національних звичаїв. Члени Союзу брали участь у підготовці Шевченківських свят, свята утворення Соборної України. Найбільше Союз опікувався дітьми та студентами, які приїздили отримувати вищу освіту у вузах ЧСР. У полі зору Союзу перебували сім'ї, в яких діти знаходились у важких умовах, хворіли, їх забезпечували необхідним одягом, взуттям, надавали грошову допомогу. Союз підтримував майстерню для українських студенток, де вони вишивали, заробляючи таким чином собі на життя.

При Українському жіночому союзі був утворений Комітет допомоги хворим стрільцям армії УНР, який у липні 1934 р. перетворився на окрему організацію. Члени Комітету відвідували цих людей у шпиталях та

лікарнях, надавали їм речову й грошову допомогу, приносили харчі й книги.

По жертви члени Союзу збирали як поміж свого громадянства, так і серед чеського населення. Для цього влаштовувались вечірки, лотереї, відбувалося збирання коштів. Кошти для допомоги хворим емігрантам Союз отримував і від Міністерства здоров'я ЧСР У 1933 р. Український жіночий союз організував у Празі їдальню, яка перетворилася на осередок суспільного життя. В їдальні, готували недорогі обіди; відбувалися вечори з нагоди свят, безкоштовно годували студентів, біженців з радянської України, безробітних. У приміщенні їдальні функціонувала бібліотека, що отримувала українські видання. У бібліотеці налічувалось 100 постійних абонементів.

Після 1927 р., через погіршення економічних умов у Чехословаччині, життя української еміграції почало поступово занепадати. На жаль, документи про діяльність Українського жіночого союзу після 1933 року у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України відсутні.

Отже, діяльність українських жінок-емігранток у Чехословаччині 20-30 рр. ХХ ст. – яскраве явище української культури і науки. Українські жінки брали активну участь у науковому, культурному, навчально-просвітницькому, громадському житті української еміграції в ЧСР.

### **Політичні переслідування науковців Інституту червоної професури в УСРР (1932-1937рр.)**

*Інна Сазонова*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

---

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, які дозволяють з нових позицій висвітлити процес розвитку історичної науки в Українській Соціалістичній Радянській Республіці у перші десятиліття її існування, важливим є дослідження політичних переслідувань науковців одного з науково-дослідних закладів марксистсько-ленінського типу – Інституту червоної професури (ІЧП) у 1932-1937 рр. Актуальність розвідки полягає у тому, що розбудова нинішніх наукових інституцій має здійснюватися з урахуванням наслідків підготовки наукових кадрів у тоталітарній державі.

Історія ІЧП досі залишається не достатньо вивченою. Загальні відомості про діяльність ІЧП можна знайти у монографіях Ю. В. Бабко «Партійне будівництво на Україні у 1933-1937рр.» та Н. В. Комаренко «Установи історичної науки в Українській РСР (1917-1937рр.)», які вийшли друком у першій половині 70-тих рр. ХХ ст. Через відомі

суспільно-політичні обставини цього періоду, автори не розглянули питання, що були пов'язані з діяльністю ІЧП на фоні сталінського політичного терору. Хоча в останні роки все більше уваги приділяється проблемам утисків науковців радянською владою, політичні переслідування науковців Інституту червоної професури в УСРР до цього часу не ставали самостійним предметом вивчення.

Політичні утиски проявлялися у постійній перевірці в ідеологічній відповідності навчальних програм, доповідей та лекцій викладачів ІЧП. У Центральному державному архіві вищих органів державної влади і органів державного управління України та Центральному державному архіві громадських об'єднань України зберігається значна кількість документів про «викриття політичних помилок» у викладачів, слухачів та аспірантів ІЧП. Часто подібні зауваження надсилалися безпосередньо секретарям ЦК КП(б)У під грифом «цілком таємно».

Основними формами переслідувань були: гостра критика поглядів науковців у засобах масової інформації, яка супроводжувалася звинуваченнями у державній зраді, заборона друкувати наукові праці, звільнення з роботи чи відрухування з навчання в ІЧП, виключення з партії.

Часто політичні переслідування закінчувалися кримінальними – арештами як «ворогів народу». Науковці ІЧП вимушені були поряд з основною діяльністю вести агітаційну роботу з розповсюдження теорії марксизму-ленінізму, зокрема, ідеї будівництва комуністичного суспільства. У наслідок політичних переслідувань науковців ІЧП наукова та громадська робота науково-дослідного закладу весь час мала вкрай заідеологізований характер.

### **Политическая деятельность Василя Левского в освещении профессора С. И. Сидельникова**

*Алла Сайпанова*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Важное место в творческом наследии профессора Харьковского университета С. И. Сидельникова (1916 – 1977) занимает исследование социально-политических взглядов и политической деятельности крупнейшего организатора и руководителя Болгарского революционного центрального комитета Василя Левского. К этому вопросу ученый обращается в докторской диссертации, монографиях и статьях.

Проанализировав ранние годы жизни великого болгарина и начало его революционной деятельности, С. И. Сидельников пересмотрел широко распространенные в работах болгарских историков противоречивые

положения относительно становления В. Левского как деятеля национально-освободительного движения. На основе тщательного изучения всей имевшейся литературы и источников по теме ему удалось убедительно обосновать, что решающим фактором в формировании политических идей болгарского революционера стало знакомство с идейно-теоретической и практической деятельностью Г. С. Раковского в начале 60-х гг. XIX в., сторонником и помощником которого он стал впоследствии. Именно с момента пребывания в первом болгарском легионе в Белграде, по мнению исследователя, начинается период активного участия В. Левского в борьбе болгарского народа против турецкого господства.

Однако восприняв идеи Г. С. Раковского, В. Левский, как доказал харьковский профессор, не только продолжил традиции своего учителя, но и пошел значительно дальше в развитии революционной идеологии. Анализ документов дал возможность Степану Ивановичу наглядно показать, что личный опыт участия в походе П. Хитова и в двух болгарских легионах в Белграде, а также гибель отряда Х. Димитрова и Ст. Караджи убедили Левского в невозможности продолжения дальнейшей борьбы против турецкого ига без привлечения к ней широких масс населения и переноса центра тяжести этой борьбы в Болгарию. Считая ошибочной четническую тактику своего учителя, он впервые в истории болгарского национально-освободительного движения указал на необходимость создания организации революционеров внутри страны с целью подготовки народа к антитурецкому вооруженному восстанию. Эта идея нашла воплощение в создании революционных групп в 1868 – 1869 гг. во время его поездок в Болгарию, которые заложили основы будущей внутренней революционной организации, а в дальнейшем и в основании первого БРЦК осенью 1870 г.

Тем самым советским ученым были опровергнуты широко распространенные в болгарской исторической литературе точки зрения о том, что идею создания внутренней революционной организации В. Левский воспринял от Л. Каравелова или от И. Касабова.

Особое внимание С. И. Сидельников уделил анализу программы освобождения болгарского народа, разработанную выдающимся революционером, в особенности решению им вопросов политического устройства будущей независимой Болгарии, движущих сил национально-освободительной борьбы, роли революционной организации в руководстве этой борьбой, подготовки и проведения вооруженного восстания.

Среди оппонентов Левского Степан Иванович не находил лидеров, которые по степени влияния на массы, авторитету, вкладу в дело освобождения можно было сопоставить с этой личностью. Этот тезис не подвергается сомнению и современной болгарской историографией.

## **Зарубежные стажировки студентов: историческая ретроспектива**

*Людмила Сайченко*

*Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»*

Практика студенческих и преподавательских зарубежных обменов, стажировок, научных контактов существовала достаточно давно. Известно, что первые попытки отправлять соотечественников на учебу или стажировку в дальние страны датируются еще XVII в. Но массовые масштабы это явление приобрело, конечно, в конце XX в., когда глобализация охватила и сферу образования.

Оценок и подходов к определению роли и значения зарубежных обменов, стажировок, практик и т.п. существует великое множество. Ведь страна–реципиент, которая «получает» интеллект (будь-то на время или постоянно), находится в безусловном выигрыше по сравнению со страной - донором, которая теряет. Литературы по вопросам современного состояния проблемы «утечки умов» существует достаточно много. Иначе обстоит дело с исследованиями истории этого явления, изучением первых попыток организации научных стажировок и обменов. Особый интерес в этом отношении представляют публикации: Кузнецова Б, «За наукой в чужедальние края»; Иванова А, «Российское студенческое зарубежье: численность, мотивы и цели»; Арефьев А, «Зарубежные стажировки: социологический анализ». В названных работах представлены материалы о первых российских студентах, отправленных на учебу за границу, причинах увеличения числа студентов, обучающихся за рубежом, социальном составе российских студентов получающих, образование вне своего государства.

В современных условиях образовательные обмены и научные стажировки превратились в важную составную часть процесса обучения. Изучение истории этого явления, анализ исторического опыта представляют, обусловлено, и научный, и прагматический интерес.

В системах образования стран СНГ, с участием зарубежных международных организаций, реализуются многочисленные программы межвузовского сотрудничества. За последние годы количество зарубежных стажировок значительно выросло. Это свидетельствует о неуклонном расширении международных контактов, их разнообразии и повышении к ним интереса. Однако необходимо учитывать, что процесс миграции интеллекта имеет две стороны медали и обе они требуют изучения и анализа.

На установление собственных международных контактов и европеизацию с момента своего создания был и ориентирован

Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия». В том числе в сфере академической мобильности.

В связи с этим НУА строит систему своих внешних отношений исходя из необходимости преодоления международной изолированности образовательного пространства в Украине, его оторванности от общемировых образовательных процессов, а также предоставления студентам возможности получения профессиональной подготовки современного международного уровня.

Академия имеет постоянные договорные отношения с учебными заведениями Великобритании, Франции, Польши, Прибалтики, России, Турции, Швеции. Практически каждый год студенты и преподаватели академии принимают участие в различных международных программах, конкурсах и проектах. Преподаватели и студенты академии прошли стажировку в Великобритании, Испании, Германии, Франции, США, Италии, Швеции, Тунисе, Турции, Австрии, Польше, Болгарии, Хорватии, Греции. Эффективность таких многопрофильных и разносторонних контактов позитивно сказывается на качестве подготовки специалистов, их дальнейшем карьерном и профессиональном росте.

### **Типологія домогосподарств села Митченки Пирятинської першої сотні Лубенського полку в другій половині XVIII століття**

*Олександр Сакало*

*Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

На сучасному етапі розвитку історичної та демографічної наук все більшу увагу дослідників привертають розробки, спрямовані на вивчення типологічних особливостей різних форм сімейної організації. Слід зазначити, що підґрунтя типологічних показників будь-якої родини становить її структура. Серед факторів, що визначають структуру сім'ї, виділяють: економічні, соціальні, політико-юридичні, культурно-традиційні, природно-кліматичні тощо. Додамо, що саме у XVIII ст., на думку багатьох дослідників, сім'я була основою соціальної та господарської діяльності.

Отже, об'єктом нашого дослідження виступають домогосподарства села Митченки Пирятинської першої сотні Лубенського полку. Головною метою роботи є вивчення типології сімейних домогосподарств за допомогою найбільш поширеної в сучасній історичній демографії класифікації П. Ласлетта. Також ми спробуємо визначити середню населеність зазначених родин. Джерельну базу дослідження складають сповідні розписи (документи церковного діловодства) села Митченки за 1758, 1770 та 1782 рр.

Згідно класифікації П. Ласлетта всі домогосподарства розподіляються на 3 основні типи: нуклеарні (прості), розширені та мультифокальні. Два останні різновиди також називаються складними домогосподарствами.

Зауважимо, що впродовж зазначеного періоду населення Митченки складалося з представників 3 станів: духовенства, козаків і селян.

За нашими підрахунками середня населеність домогосподарств складала: станом на 1758 р. – 7,9 особи (духовенства – 11,5, козацьких – 9,8, селянських – 7,9), 1770 р. – 10,4 (духовенства – 12,0, козацьких – 13,1, селянських – 9,1), 1782 р. – 11,8 (духовенства – 12,0, козацьких – 11,9, селянських – 11,7). З наведених цифр очевидно є стала тенденція до збільшення середньої населеності домогосподарств загалом у селі впродовж досліджуваного періоду.

Здійснений аналіз структури домогосподарств засвідчує суттєве переважання частки складних сімей над простими. Зокрема, всі, зафіксовані у джерелах, родини духовних осіб (священників, дияконів, паламарей) нами були визначені як складні (мультифокальні). Домогосподарства козаків розподілилися наступним чином: 1758 р. – складні – 72,0%, прості – 28,0%, 1770 р. – відповідно, 84,0% і 16,0%, 1782 р. – 86,2% і 13,8%. Отже, спостерігаємо тенденцію до зростання чисельності складних козацьких сімей. Серед селянських домових спільнот також переважали складні: 1758 р. – 51,7% проти 48,3% простих, 1770 р. – 66,0% і 34,0%, 1782 р. – 94,9% і 5,1%. Загальні показники по селу становлять: 1758 р. – 60,5% складних сімей і 39,5% простих, 1770 р. – 71,6% і 28,4% відповідно, 1782 р. – 91,3% і 8,7%.

Таким чином, наведені вище дані цілком підтверджують точку зору про переважання на території Східної Європи складних сімейних домогосподарств.

### **Приоритеты и тенденции политики США в Восточной Европе (80-х гг. XX ст.)**

*Денис Самойленко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

В начале 1980-х гг. США стали проявлять особую заинтересованность к Восточной Европе. Немаловажную роль в этом сыграл президент Р. Рейган. Его приход к власти характеризовался более жестким подходом к внешнеполитическим приоритетам. Стратегия предыдущих администраций признавалась им неудачной, т. к., доминировало мнение, что политика «разрядки», проводимая Р. Никсоном, отдавала Восточную Европу в полное распоряжение СССР. Политика, проводимая Дж. Фордом и Дж. Картером, делала крен в сторону компромисса с



Москвой, однако не привела к положительным результатам; советские ракеты средней дальности были размещены в Восточной Европе, а войска введены в Афганистан. В ответ на эти действия Рейган со своей стороны стал проводить откровенную антисоветскую политику. Поэтому активизация восточноевропейской стратегии США была не случайна. Победа в этом регионе давала США возможность одержать хоть и косвенную, но скорее моральную и идеологическую победу над СССР.

В первой половине 80-х гг. политика США в отношении Восточной Европы характеризовалась общими доктринальными положениями. Вмешательство во внутренние дела этих стран происходило в открытой, а подчас и в грубой форме. По отношению к каждой стране использовалась политика дифференциации, имеющая истоки ещё с 60-х гг. Задачи этой политики состояли в том, чтобы поощрить наиболее благосклонных и наказать нелояльных. Дифференцированный подход также означал проведение странами-сателлитами автономной политики от СССР, политической и экономической либерализации внутри страны и защиты прав человека. Особую роль сыграли экономические преимущества, которые предлагали США – статус наибольшего благоприятствования в торговле, возможность участия в Международном валютном фонде и т. д. При проведении такой политической стратегии США обострили отношения с некоторыми странами, в частности с Польшей и Румынией, и сама тактика прямого давления оказалась неэффективной. Это, в свою очередь, заставило прибегнуть к более тонкой стратегии, начало которой знаменуется визитами госсекретаря США Дж. Шульца 15-17 декабря 1985 г. в Румынию, Венгрию и Югославию. В дальнейшем предпринималась целая серия мероприятий, целью которых было улучшение отношений с этими странами. Менялся и сам спектр контактов. Например, заместитель госсекретаря Дж. Уайтхед, посетив в 1986 г. страны Варшавского договора, на собственном примере показал, что США готовы сотрудничать со всеми государствами региона, если те пойдут на определённые уступки.

В дипломатических отношениях была использована политика распространения демократии. Протекция такой политики предусматривала укрепление оппозиционных сил и ослабление правящей элиты, что лишало властную верхушку некоторой свободы действий. Помимо этого оппозиционные силы имели финансовую поддержку со стороны США, – через правозащитные организации, дипломатические представительства и даже церковь.

Проведение политики Вашингтона в Восточной Европе можно считать достаточно успешным, т. к. США удалось укрепить свои позиции в этом регионе. Успех объясняется и тем фактором, что ряд изменений, произошедших во внутренней и внешней политике СССР, создал

благоприятные условия для активизации Соединённых Штатов в советской сфере влияния.

### **Экономическое положение болгар в составе Османской империи (вторая половина 1850-х – первая половина 1870-х гг.)**

*Виктория Свириденко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Долгое время в Болгарии, как впрочем, и в самой Османской империи господствовали феодальные отношения. Переломным моментом в социально-экономическом и политическом развитии Болгарии была Крымская война (1853-1856) и последовавший за ней Парижский трактат (1856), расширившие возможности европейского капитала в Турции. Загнивание и разложение старых феодальных отношений, проникновение иностранного капитала в Османскую империю и превращение ее в полуколонию крупных капиталистических держав, развитие капиталистических отношений – все это обусловило дальнейшее усиление экономического, политического и национального гнета в Болгарии, резко ухудшило положение крестьянства и ремесленников.

В феврале 1856 г. выработанный послами Англии, Франции и Австрии совместно с великим везирем проект акта о реформах был опубликован от имени султана в форме манифеста – хатт-и-хумаюна. Султан подтверждал провозглашенные хатт-и-шерифом 1839 г. права, гарантировавшие подданным (независимо от национальной и религиозной принадлежности) безопасность их жизни, имущества и чести и т.д. Провозглашенные права и свободы в большинстве случаев оставались на бумаге. Но все же эти реформы дали толчок развитию капиталистических форм хозяйства, хотя и были направлены на защиту интересов иностранного капитала в экономике страны.

Проникновение товаров капиталистического производства в Турцию ударило как по феодальному землевладению, так и по ремесленному производству и торговым центрам. Османской империи не была знакома система протекционизма – элементарное условие начальной стадии капиталистического развития хозяйства. А с освобождением от турецкого владычества ряда стран (Греции, Румынии, Сербии) болгарские ремесленники потеряли существенную часть внутреннего рынка.

Проникновение капитализма в Османскую империю подрывало также и основы крепостничества, то есть пережитков феодализма, задерживавших развитие болгарского села на капиталистических основах. Официальная отмена военно-ленной системы в 1834 г., по сути, не изменила характера поземельных отношений и несколько не облегчила

экономического положения крестьян. Болгарское крестьянство, превращенное в батраков и ипольщиков чифликов, находилось в кабале у чорбаджиев (представителей болгарской сельской и городской верхушки, в чьих руках находились органы местного самоуправления; они являлись опорой деспотического режима, сотрудничали с турецкой властью).

Конец 50-х – середина 70-х гг. XIX в. были отмечены стремительным ростом налогов. Так, наряду с увеличением налогов, взимавшихся со всего населения Турции (в конце 1874 г. десятина (ашар) возросла с 10 до 12,5% и т.д.), возросли и налоги, которые уплачивало исключительно христианское население (в 1858 г. налог на свиней – серчим – был увеличен в три раза и т.д.).

Повышение налогов пришлось на малоурожайные годы (1872 – 1875). В некоторых районах начался голод, который сопровождался эпидемическими заболеваниями.

Правительство грабило население, но государственная казна не пополнялась, вследствие взяточничества и корыстолюбия турецких чиновников, а также огромных расходов на содержание султанского двора.

6 октября 1875 г. Османская империя вынуждена была заявить о своем частичном финансовом банкротстве, оказавшись не в силах выплачивать ростовщические проценты по внешним долгам.

Таким образом, наличие полуфеодальных форм эксплуатации и особенно постоянно растущий налоговый гнет в сочетании с неслыханными злоупотреблениями, грабежом и насилием откупщиков налогов при содействии турецкой администрации – таково было экономическое положение болгарского народа в составе Турции, послужившее одной из причин нарастания революционной ситуации среди болгар.

### **Реформування духовної консисторії другої половини XIX – поч. XX - го ст.**

*Юлія Селевич*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Реформи, що почалися з відміни кріпачства в короткий термін змінили Російську імперію. Тому зрозуміла велика зацікавленість до них з боку істориків. Сотні праць присвячені дослідженню їх причин, підготуванню та здійсненню. Проте, в силу низки обставин, одна з цих реформ – церковна – майже випала з поля зору вчених. Лише на початку 90-х рр. XX ст. з'явилася реальна можливість об'єктивного вивчення цього значного інституту.

В статті дещо узагальнюючи, робиться спроба проаналізувати реформу православної церкви в зазначений час в усіх її проявах.

Серед церковних реформ змін у діяльності консисторії відводилося чільне місце.

Саме консисторія була головним колегіальним органом управління єпархії та мала також надзвичайно широкий спектр управлінських та судових повноважень. Вона виконувала функції уряду при архієреї і за своїм складом була “установою змішаною, тобто державно – церковного характеру”. Це виявлялося, зокрема, в тому, що духовна Консисторія, підпорядковуючись духовному начальству, широко використовувала працю світських чиновників і базувала свою діяльність не лише на церковному праві, розпорядженнях Синоду і митрополита, але й на імперських указах та загальнодержавному законодавстві. Все це наближало Консисторію до статусу інших присутніх місць, що потребували негайного реформування.

До 50-60 рр. XIX ст. все нагляднішою становилася недосконалість існуючої церковної судової системи.

В січні 1870 року Св. Синод дав доручення Комітету “скласти основні положення духовно - судової частини.. Проте здебільшого світський склад членів духовного комітету, став причиною одного з багатьох нарікань з боку церкви, так як він, з їх точки зору, не мав права навіть розмірковувати про канонічні справи.

Основні положення реформи що розпочиналася можна звести до наступного: 1)вилучення судової частини у єпархіальних архієреїв; 2) заснування духовних суддів пресвітерського сана, які були б незалежні від єпархіального архієрея у судовиробництві і разом з тим признаємі вповноваженими на виробництво суду; 3) заснування світського прокурорського надзору за виконанням православним духовенством своїх духовних обов'язків; 4) вилучення всіх православних мирян з відомства духовного суду.

Проект реформ, який був представлений на розгляд суспільству, не міг не викликати хвилю незадоволення духовенства через посягання держави на свої поконвічні права. Особливе обурення і непорозуміння у церковному середовищі викликав пункт про вилучення з під церковної підсудності шлюбних справ.

Підготовка до реформи церковного суду, яка викликала до життя ряд дискусій по цьому питанню, породила також ряд альтернативних проектів: проект Соколова, проект Г. Барсова, “Особливі проекти“ висунуті різними групами духовенства в печаті і в іншій літературі.

Однак після трагічної загибелі Олександра II деякі результати церковної реформи були оперативно переглянуті.

Питання про те чи досягнули мети реформи церковного суду і православної церкви в цілому в зазначений період однозначної відповіді не має. З одного боку, досягнення є: ліквідована станова замкненість, розширилися права духовенства, скорочені причти і приходи, переглянуті штати духовних консисторій. З іншого боку, майже до 1917 р. не вдалося вирішити проблему матеріального забезпечення консисторських службовців і православного духовенства в цілому. Окрім того авторитет Православної церкви так і не піднявся до ступені, якої намагалися досягти прибічники офіційної релігії. Все це затьмарило позитивні результати реформи, і уже до початку XX ст. були чутні голоси, вимагаючи нової реформи.

Незадоволення станом консисторії до кінця XIX - початку XX - го ст. досягло свого апогею. Про це є достатньо матеріала що був доставлений на прохання Св. Синоду, і тому Предсоборне Присутствіє, яке зібралось у С. -Петербурзі у 1906 р., вирішило істотно змінити Консисторію. Сама назва також була замінена на іншу – «Єпархіальне правління»

Результатом цього стало визначення Синоду від 6-9 липня 1910 р. Суть цих пропозицій містилась у прийнятті комплексу заходів для прискорення діловиробництва та наданні працівникам та секретарю консисторії більшої самостійності.

Проте, не виправдана затримка фундаментальних реформ вилілася у 1917 р. в бурхливу реформаторську повінь.

Законні вимоги духовенства часом поєднувалися з гаслами, викликаними надмірною розкутістю революційного духу. Так, пастирі разом з бажанням скасувати будь - які державні нагороди для священників, а також книги реєстру сповіді, висловлювалися за скорочення вечірнього та ранішнього богослужіння, зрівнення духовенства з фабрично - заводськими робітниками за тривалістю робочого дня. З'явилася посада комісара духовної консисторії.

Отже стан православної церкви в Україні 1917- 1918 рр. - наприкінці синодальної епохи православної церкви, характеризувався глибоким протиріччям. Зовні благополучна форма з усталеною організаційною структурою лише прикривала спотворену державою систему функціонування релігійного життя. Оновлена влада консисторії здавалася всеохоплюючою, але надмірний контроль за різними сферами церковного життя ускладнював функціонування цих представницьких органів. Така модель організації РПЦ вступила ще на початку століття у кризову стадію, що і сприяло з часом на хвилі революційних перетворень ліквідації більшості її органів, в тому числі і консисторії.

## Концептуальні засади історіографічного дослідження: міста Півдня України в XVI – XVIII ст.

Наталія Семеняк

Донецький національний університет

На сучасному етапі розвитку історична наука характеризується збиранням фактів та першоджерел, хоча вже настав час для узагальнень історіографічного характеру, які є тенденцією розвитку сучасної світової історичної науки. Проблематика південної України неодноразово знаходилася в полі зору дослідників. Зокрема, історія міст Півдня нашої держави також не залишилась позбавленою уваги істориків, хоча розробка питання визначається відсутністю праць, в яких би комплексно розглядалася історіографія міст Півдня України XVI – XVIII ст.. З іншого боку, наявні роботи, присвячені окремим питанням їх історії, які містять історіографічні огляди в основному у своїх вступних частинах. Саме тому є доцільним окреме наукове дослідження з історіографії міст Півдня України в XVI – XVIII ст., яке дозволить критично оглянути здобутки попередників, визначити досягнення та прорахунки, зробити певні висновки щодо подальшого розвитку цієї важливої справи.

В ході дослідження встановлено, що проблема розглядалася в дворянській, радянській та пострадянській історіографії. Радянська та дорадянська історіографічна думка була більш одностайна, в пострадянській літературі з'явилися думки, які розходяться. Саме недостовірні дані щодо заснування міст, змусили дослідників знову звернутися до проблеми часу їх заснування. Розробка питання призвела до дискусій. Вони торкнулися Артемівська, Маріуполя, Донецька, Слов'янська, Дніпропетровська, тощо.

Розглядаючи історіографію проблеми дорадянського періоду слід відмітити, що перші спроби освітити міста Півдня України сягають XVIII ст. Однією з головних особливостей розвитку історіографічної науки було те, що авторами багатьох наукових праць були відомі державні діячі, твори яких яскраво виражали державні інтереси до проблем історії і сучасності з позицій абсолютної монархії.

Характеризуючи здобутки історіографії радянського періоду про міста Півдня України XVI – XVIII ст.. слід зазначити, що встановлення радянської влади створювало двоякі умови для розвитку історичної науки. З одного боку – сприятливі: особливу роль у цьому напрямку відіграло створення Всеукраїнської Академії наук; з іншого – фатальні, що позначилось, насамперед, (особливо в перші роки оформлення нової влади) на знищенні чи замовчуванні багатьох напрацювань XIX ст., а потім і в надмірному використанні марксистсько – ленінських праць

(з потребою і без неї) та ідеології, що яскраво відрізняє цей період розвитку історичної думки від попереднього.

Сучасні дослідники звернулися до офіційних документів і зараз ми вже маємо праці, що або позбавили тему «білих плям», або поглибили дискусію.

Отже, історіографія проблеми не має фундаментальних праць, а щодо подальшого вивчення теми, то вона має великі перспективи, оскільки є ще мало дослідженою, а джерел для поповнення її скарбниці ще багато.

### **Сприймання власного віку міщанами Ніжина у другій половині XVIII ст.**

*Ігор Сердюк*

*Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

---

Під час вивчення статево-вікової структури населення міст Гетьманщини, за Генеральним описом Малоросії, 1765 – 1769 р.р. ми звернули увагу на велику чисельність „ювілярів” – осіб, яким на час перепису виповнилася „кругла дата”. Загалом частка таких осіб повинна становити близько 9%, однак в описі їх більше. Вік жителів міст записувався з їх слів, тому ми висловили припущення, що частина з них могла не знати точно власний вік, а тому округлювала його до найближчого показника.

Для перевірки гіпотези нами проведено підрахунок відсотку „ювілярів” серед міщан Ніжина віком до 70-ти років (включно). У истоиках опису (кн. 341 і 39) знаходимо 2406 міщан такого віку. Частка ювілярів” серед них становить 27%, що у три рази більше за норму. Отже лизько 18% переписаних осіб вказали свій вік неточно.

Для того, щоб розглянути, як відчуття власного віку змінювалося упродовж життя людини, ми розподілили міщанське населення Ніжина на десятирічні вікові групи (відсоток „ювілярів” у них нанесли на графік). У олодшій віковій групі (до 10 років включно) в описі знаходимо 9,8% тих кому виповнилося 10 років, що приблизно дорівнює нормі. Серед осіб віком 11-20 років частка „ювілярів” становила 20,7%, у наступній віковій групі (21-30 років) вона дорівнювала 35%, у групі 31-40 років – 42,6%. Поміж міщан віком 41-50 років нараховуємо 43,4%, віком 51-60 років – 52,9%, віком 61-70 років – 51,6%.

Загалом відсоток „ювілярів”, нанесений на графік, являє собою криву, що плавно рухається вгору. Серед осіб старших вікових груп неточно вказано вік чотирьох з десяти. Тобто упродовж життя частина міщан могла забувати свій точний вік, округлюючи його.

Відчуття віку і часу було суб’єктивним, перед індивідом поставала проблема точки відліку, яку людина шукала у вагомих подіях, сонячних циклах, календарях, тощо. Дата народження, важливі життєві випадки могли прив’язуватися до пам’ятних подій (людина про дату свого народження могла вказати наступне: „народився через два роки після пожежі” і не назвати рік).

На сприймання часу впливав доступ (чи його відсутність) до алєндаря та годинника. Середньовічна людина жила „церковним” часом, що визначався циклами релігійних свят і церковним дзвоном. У вропейських містах „сучасний” час почався в кінці Середньовіччя з оявою годинників баштах ратуш. Настільки були поширені календарі і годинники у містах Гетьманщини другої половини XVIII ст.? Ймовірно, що ніжинські міщани могли мати доступ до календаря здебільшого лише через посередництво церковнослужителів. У наказі до Законодавчої комісії 1767 р. міщани Стародуба просили ратушний годинник, отже на той час ратушного годинника у місті ще не було, однак міщани знали, що це таке і, навіть більше, заявили про його необхідність. Питання про появу годинників у Ніжині та інших містах Гетьманщини і їх вплив на життя населення потребує окремого вивчення. Порушена проблема, на нашу думку є перспективною і у подальшому може досліджуватися з алученням інших джерел, зокрема сповідних розписів.

### **Проблема происхождения античной трагедии**

*Оксана Синельникова*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

До настоящего момента вопрос об истоках античной трагедии остается дискуссионным. Главной причиной тому является крайняя скудость и разрозненность близких по времени надежных источников (Аристотель, Аристофан, Плутарх). В связи с этим существует огромное количество теорий, часто противоречащих друг другу. В общем, выделим четыре основных теории, которые образуют два направления в отношении этого вопроса: религиозно-культурное и фольклорно-хоровое.

Поскольку первобытная драма сопровождала почти каждое обрядовое действо, то и античную трагедию было принято выводить из празднеств в честь бога Диониса – Малых или Сельских Дионисий. В этом случае она носила первоначально фольклорный характер (Нильссон М., Шейнман – Топштейн С. Я., Поленц М.). В подтверждение этого говорит и этимология самого термина «трагедия», в переводе с древнегреческого

означаючого «песнь козлов», що було пов'язано з раннім зображенням Дионіса саме в такому образі (Елс Дж., Фліккінгер).

Але в відміння від комедії, трагедія з початку набула серйозного і одночасно драматичного, тривожного характеру. Це давало підстави вважати її одним з джерел її формування в культурі мертвих і героїв. В такому випадку трагедія з початку була мистичним дійством (Корнфорд Ф. М., Томсон).

Оскільки кожна трагедія мала в собі сцени оплакування, то в початку ХХ в. з'явилася версія про походження її від треносів до умершого богу Дионісу, а замість розширення змісту ігор також до інших богів і героїв. В такому випадку антична трагедія має релігійні корні (Ріджуей, Кук, Мєррі).

Але треноси, як і мимічні пісні на могилах героїв, також згадані в якості джерела трагічних представлень не могли бути єдиним джерелом цього виду театральних представлень. Це пов'язано з змістом їх змісту в цілому.

Найбільш основною на сьогоднішній день вважається теорія походження трагедії від «запева дифирамбів», культових хорів пісень на честь бога Дионіса (Лосев А. Ф., Соболевський С. І., Піккард – Кембридж)

Але, враховуючи той факт, що змагання дифирамбічних хорів продовжували проводитися і після становлення трагічних агонів, то можна передбачити, що запеви на честь Дионіса були лише одним з джерел формування театральних постановок.

Трагедія була абсолютно новим жанром, відмінним від існуючих раніше дифирамбічних хорів, але, враховуючи її елементи, поряд з релігійною підоплекою, мала також фольклорний характер. Але і празники Малого Дионісія не могли стати основою для формування трагедії, оскільки дуже швидко коло її сюжетів склали мотиви міфології не тільки і не тільки Дионіса, скільки інших грецьких олімпійських богів, з давніх відомих елітам.

Після становлення культу Дионіса в якості державного, празнства в його честь набули загальнодержавного характеру. В зв'язі з цим імпровізовані театральні представлення, існуючі в той час Сільських Дионісій, вийшли на новий рівень і оформились в жанр трагедії, яка досягла вершини свого розвитку в Афінах класичного періоду.

Таким чином, на наш погляд, найбільш правильним буде синтезний, об'єднуючий обидва напрями, підхід до проблеми походження трагедії.

## Вплив державної економіко-правової політики на розвиток постійної торгівлі у Російській імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)

Антоніна Скиданова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

На розвиток постійної торгівлі у Російській імперії поряд із об'єктивними соціально-економічними чинниками суттєвий вплив мала також державна економіко-правова політика. Спробуємо визначити її головні напрями та наслідки за період другої половини ХІХ ст. й до початку військово-революційних подій 1914 - 1917 рр.

**Правове забезпечення підприємницької діяльності.** Головним досягненням – відхід від розподілу торгових прав за становим принципом, що дало поштовх до розширення промислових торговців, полегшило доступ міщан та селян до торгових операцій, які раніше належали купецькому стану.

**Оподаткування.** Після реформ 1863 та 1865 р. норми оподаткування у сфері стаціонарної торгівлі зменшилися і до кінця ХІХ ст. не перевищували рівня кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. Тенденція до зростання податкового навантаження зберігалася. Однак це не стало вирішальним фактором у занепаді тієї чи іншої ланки постійної торгівлі, бо в умовах багатоступеневості торгових свідомств, суміжності визначених ними торгових дій, нечітко виписаних зовнішніх ознак оподаткування для значної частки підприємців відкривалася можливість без особливої шкоди для справи вийти на нижчий рівень податкових витрат шляхом придбання свідомств нижчого гатунку. Особливо чітко даний механізм позначився серед дрібних підприємств та у галузі торгівлі предметами широкого споживання, але з поширенням дії елементів податку на прибуток поступово знімався.

Від сплати торгових податків звільнялася реалізація продукції сільського господарства, промислів селян, продуктів харчування, дрібних ремісничих та мануфактурних виробів, якщо вона здійснювалася на рознос, через подвигні та не капітальні засоби. Це – один із факторів розширення даної ланки постійної торгівлі до масштабів, що не відповідали існуючому попиту, та пов'язаного із цим зниження її прибутковості.

Пільговий податковий режим було створено для реалізації товарів безпосередніми виробниками.

**Роль непрямих оподаткування.** Запровадження та періодичне різке підвищення акцизних зборів із предметів широкого споживання (тютюнові, горілчані вироби, сіль, цукор, освітлювальні масла, сірники) впливало на ціноутворення, було причиною суттєвого скорочення мережі та падіння прибутковості деяких торгових закладів.

**Державна монополія.** В умовах мирної доби цей найбільш радикальний засіб економічного втручання було застосовано тільки до продажу горілчаних виробів. Запровадження винної монополії починаючи з 1895 р. призвело до поступового вилучення із сектору приватної торгівлі одного із найприбутковіших товарів, залишаючи у вільному оберті лише пиво, мед та виноградні вина, реалізації горілчаних виробів за встановленими державою цінами.

**Ціноутворення.** У приватному секторі було вільним. На м'ясо на хлібні вироби могли встановлюватися такси, суворе дотримання котрих підприємцями однак часто не забезпечувалося. Визначеними державою таксами керувалися аптеки. Ринкова вартість іноземних та вітчизняних промислових товарів відчутно залежала від державних митних тарифів.

Таким чином, із 60-х років XIX ст. держава починає створювати відповідне до реальних потреб розвитку торгівлі правове поле, здійснює кроки до реалізації принципів свободи та рівності у приватному підприємстві. Але сектор постійної торгівлі у Росії все ж не став предметом політики опіки та сприяння. В основі державних економіко-правових дій, які впливали на його розвиток, частіш за все були фіскальні інтереси, реалізація котрих призводила до суттєвих порушень у структурі та функціонуванні останнього.

## **Лесбийская любовь и бисексуальность в византийской традиции**

*Татьяна Смирницких*

*Белгородский государственный университет*

---

В классической Греции женская любовь была достаточно распространена в двух своих сторонах: 1) телесная близость как продолжение возвышенных любовных чувств между девушками; 2) секс ради чисто физического удовольствия, при котором совместно несколькими женщинами (трибадами) использовался один олицб («взаимная любовь» - *anteros*).

В Ранней Византии (IV-VI вв.), прежде всего, в больших городах, где христианский образ жизни далеко не сразу и не полностью вытеснил античные традиции, бисексуальность охватывала достаточно большую часть женского населения.

Православная церковь играла особую роль в определении и регулировании культурной, общественной и частной жизни. Согласно христианскому учению, женщина по природе - темный источник страстей, хаоса, неповиновения и безнравственности, если не держать под контролем, не обуздывать греховную природу тела. Православие рассматривало секс как в лучшем случае неизбежное зло, оправдываемое только необходимостью продолжения рода. Греховно само тело, обремененное первородным грехом. Греховен блуд, т.е. телесные физические удовольствия, как следствие похоти.

В Ранней Византии женский гомосексуализм не считался серьезным нарушением христианских канонів и относился к разновидности мастурбации. Тем не менее, в церковных предписаниях сексуальным отношениям между женщинами уделяется особое внимание, возможно, еще и потому, что женский гомосексуализм связывался с ересью и языческими ритуалами. Лесбиянки обвиняются в «богомерзких блудах», а также в молитвах языческим женским божествам и в не до конца еще изжитой оргиастике.

В запретах, содержащихся в православных требниках, особо подчеркивается греховность оргазма как желанной цели одиночных или взаимных сексуальных игр однополых или гетеросексуальных партнеров.

В требниках одинаково осуждаются (в отношении тяжести греха) и женщины, которые «взлезают» на подругу, и те, на которых «взлезают», т.е. не проводится различий между так называемыми активными и пассивными ролями партнеров. И те, и другие «блудят» в равной степени. За оба преступления назначается одинаковая епитимья — 40-дневный пост, как и за мастурбацию. В «Судебнике царя Константина» женщину, уличенную в том, что по отношению к другой женщине она приняла на себя мужскую сексуальную роль, полагалось высечь.

В Ранней Византии довольно открыто бытовали «игры» девушек, окрашенные в лесбийские тона. В глазах церкви они были, безусловно, греховны, но преходящи, как прелюдия к замужеству. Однако этот грех тут же приравнивается и к гетеросексуальным «играм». Следовательно, церковь считала, что греховен секс ради физического удовольствия сам по себе, а не лесбийство как сексуальное извращение. В этом, видимо, сказались многовековые античные традиции сексуальной свободы. Гораздо более страшными «женскими» преступлениями были, по нормативным источникам Ранней Византии, прелюбодеяние, «разврат в семье», блуд вне брака.

## **Каменные орудия поселения бронзового века Ильичевка**

*Ольга Смирнова*

*Донецкий национальный университет*

---

Применение методов геологии в изучении каменных орудий труда дает возможность сделать очень интересные выводы. Для поселенческой археологии позднего бронзового века это направление разрабатывал В. Ф. Петрунь, но в Восточной Украине он сосредоточил свое внимание на Приазовье. Мы решили обратить свое внимание на север Донецкого региона, начав исследование с поселения Ильичевка Краснолиманского района. Памятник, расположенный в пойме левого берега Донца, в 800м от современного русла, исследовался в 60х-80х года Т. А. Шаповаловым. Эта территория является границей меловой и юрской системы, а,

следовательно, распространенными минералами являются песчаники, мергели и сланцы.

Особенности каменных орудий труда с Ильичевского поселения обусловлены двумя факторами: наличием местного сырья и металлургического производства. Автохтонные каменные орудия не представляют собой ценности для торгового обмена с населением других территорий из-за невысокого качества сырья, но являются вполне удовлетворительными для местного производства.

На поселении практически не найдено заготовок орудий и, соответственно, мастерских. Это свидетельствует о том, что при необходимости подходящий камень находился без труда и обрабатывался прямо на месте. Кроме того, местное сырье могло повредиться при изготовлении заготовки. В сравнительно большем количестве выделяются артефакты вторичного использования.

Закономерно возникает вопрос, почему же население северной части Донецкой области не использовало привозного сырья с Каменно-угольной системы Донбасса, как это, например, делало население Приазовья. Следовательно, необходимо подробно изучить проблему палеоконтактов населения. Но причиной отсутствия связей может быть и специализация хозяйственной деятельности. На Ильичевском поселении было металлообрабатывающее производство, а следовательно каменные орудия труда шли на обслуживание этой отрасли. А в других видах деятельности применялись уже металлические изделия. На поселении практически нет орудий для обработки кожи, а точильные камни в достаточно большом количестве присутствуют в каждом горизонте. В достаточном количестве найдены зернотерки, однако их количество существенно различается по горизонтам. Найдено одно орудие с условным названием каменное «яйцо», такие находки распространены в степных памятниках Причерноморья и Центральном Казахстане эпохи поздней бронзы; также такие орудия в северо-восточном Приазовье. И. Н. Шарафутдинова пишет, что орудия являются пестами для маленьких, тщательно обработанных, ступочек. М. К. Кадыбраев и Ж. Курманкулов считают, что это ювелирные молоточки. Мы не поддерживаем ни один из вариантов, т.к. на казахстанских памятниках не найдены ступочки, а на приазовских поселениях не было ювелирных изделий. Если сравнить этот спектр хозяйственной деятельности с приазовскими поселениями, на которых не было металлообрабатывающего производства, видим, что каменные орудия в большом количестве использовались для обработки кожи.

Работа носит предварительный характер. В дальнейшем будет производиться более тщательный анализ с учетом стратиграфии поселения. Также намечается выяснение неавтохтонных артефактов и как следствие

уточнение палеоконтактов уже не в контексте направлений, а отдельных примеров.

## **Программа «Союз ради прогресса» (1961-1965) ее роль в развитии Латинской Америки**

*Александр Солод*

*Белорусский государственный университет*

«Союз ради прогресса» - программа, провозглашенная президентом США Д. Кеннеди 13 марта 1961 г., была направлена на оказание помощи странам Латинской Америки.

В основе изменения внешней политики США в Латинской Америке с приходом Кеннеди лежали идеологические причины. Поворотным пунктом к этому стал неудачный визит «доброй воли» вице-президента Р. Никсона в мае 1958 г. в Уругвай, Перу и Венесуэлу, а также революция на Кубе в 1959 г.

«Крестным отцом» программы называли Р. Никсона. Однако первым, кто обратился к США за финансовой помощью Латинской Америке, был президент Бразилии Ж. Кубичек с «планом Пан-Америка». В литературе считается, что это предложение он озвучил в 1958 г., воспользовавшись благоприятной обстановкой, связанной с неудачей Никсона. Однако он делал аналогичные попытки в 1955 и 1956 гг. Тогда администрация Эйзенхауэра отрицательно отнеслась к этой инициативе. В то же время, Кубичека поддержали другие лидеры региона. В итоге, «план Пан-Америка» будет положен в основу Декларации Пунте-дель-Эсте 17 августа 1961 г.

Социально-экономической основой программы «Союза» являлись идеи структурализма, концепция которого разрабатывалась латиноамериканскими экономистами и социологами с середины 40-х гг. Впервые эти идеи были озвучены аргентинским экономистом Р. Пребишем. Позднее она стала более известной как десаролизм.

Хронологические рамки «Союза» часто относят к периоду руководства администрации Кеннеди. Но только с приходом нового президента Л. Джонсона началось постепенное свертывание программы. В 1964 г. заместитель госсекретаря и директор программы «Союза» Т. Манн озвучил «доктрину Манна», согласно которой США отдавали предпочтение экономической помощи антикоммунистическим правительствам, нежели чем противостоянию милитаристским режимам. Окончательной датой реализации программы является 1965 г., когда президент Джонсон объявил «право США на вооруженное вмешательство в любой стране Западного полушария с целью предотвращения

установления «коммунистических режимов». Это заявление президента США получило название «доктрина Джонсона».

«Союз», с одной стороны, являлся продолжением американской политики «доброе соседство», а с другой – развитием концепции десаролизма. Цели программы, не были достигнуты. Нередко США с оружием в руках вмешивались во внутренние дела стран южного региона.

США в 1961-1967 гг. на реализацию программы выделили около 7.7 млрд. долл. Помощь в основном шла на сооружение инфраструктуры – строительство портов, железных дорог, электростанций и др.

Эти финансовые средства сыграли значительную роль в экономическом и социальном развитии Латинской Америки. Размеры помощи были достаточно чувствительными по сравнению с предыдущим временем. Они помогли отсрочить развитие следующего экономического кризиса в регионе на начало 80-х гг.

### **Интеграция и дезинтеграция в развитии систем образования стран СНГ: исторический аспект**

*Дар'я Соломко*

*Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»*

Объективно протекающие в мире интеграционные процессы, выдвигание института образования в число наиболее значимых, глубокие социально-экономические кризисы, охватившие большинство стран с переходной экономикой, сдержанность западноевропейских партнеров в их стремлении к сотрудничеству со странами СНГ, а также объективные трудности реализации этого процесса выдвигают на передний план интеграцию в сфере образования постсоветских стран.

Литературы по проблемам, связанным с интеграционными и дезинтеграционными процессами в странах СНГ, достаточно много. Из доступных источников наибольший интерес представляют статьи В. А. Мясникова, опубликованные в журнале «Педагогика», Л. Б. Москвина, А. П. Лиферова, Г. А. Лукичева, ряда других. В работах указанных авторов освещаются проблемы становления нового типа межгосударственных отношений в постсоветском пространстве, в том числе и в сфере образования. Имеющаяся литература в целом позволяет анализировать проблему интеграционных и дезинтеграционных тенденций в образовательном поле СНГ.

В качестве исследовательской задачи выбраны проблемы связи интеграционных и дезинтеграционных процессов с социально-экономическим, политическим, духовным развитием стран. Особое

внимание уделяется истории формирования нового международного образования в рамках СНГ. Становление единого образовательного пространства на рубеже XX – XXI веков сопровождается весьма противоречивыми и неоднозначными процессами, поэтому представляется целесообразным определить основные этапы развития и приоритетные направления развития системы образования Украины в рамках СНГ.

### **О терминологии и профессиональной специализации в области торговли домашним скотом в Византии IV-IX вв.**

*Катерина Сорочан*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Домашний скот во все времена играл важную роль не только в домашнем хозяйстве, но и производстве. В Византии он также являлся основным источником мясо-молочной продукции и составлял основу для кожевенного ремесла. В связи с этим представляется необходимым выяснение терминологического обозначения различных видов домашнего скота как предмета разведения и торговли, определение связанных с этим профессиональных занятий, их характера и степени специализации.

В письменных источниках IV-IX вв. можно найти указания на следующих домашних животных: вол, корова, бык - *bous, boas, boos*; овцы - *probateios, probatou, probaton* в отличие от *krios* – баран, *arnos, agen* – ягненок; коза (*aix*) и козел (*tragos*); свиньи (*choiros*), молодые подвинки (*choiradelphakes*), более дорогие свиноматки (*choiras*). Мясо мелкого рогатого скота и свиней было более распространено и, значит, более дешевое, так как мелкий скот было легче разводить и содержать. Баранину, ягнятину можно было увидеть на столах и крестьян-георгов, и горожан-политов, где с ней соперничала только свинина (*choireia krea*). В кругу мясных товаров числились солонина, которая по именованию не отличалась от свежего мяса (*kreas*), а также ветчина, копченые окорока, колбасы (*peugon*), считавшиеся грубой пищей и потому не пользовавшиеся у римлян особым спросом.

В сфере торговой специализации существовал особый промысел – убой овец (*melosphagia*), выделялась профессия мясника и торговца говядиной – *moschomageiros*. Мясники, которые закупали преимущественно убойных овец, баранов, ягнят (*thremma*) и торговали их мясом, назывались макеллари; для тех, которые покупают, закалывает свиней и продает их” употреблялись термины - *oi tous choiros exonoumenoi kai sphattontes kai arempolountes*. Важно подчеркнуть, что макеллари не имели права покупать свиней (*choiros*) и выставлять на



продажу их мясо (krea), поскольку торговля макеллариев свиной подрывала бы монополию системы торговцев свиной (хотя на практике они все же иногда торговали ею). Но вот проватэмпоры, торговцы овцами, вполне могли закупать свиней и доставлять их в город на продажу. И торговцев свиным мясом, и проватэмпоров, торговавших свиньями, могли называть choiremporoi. Те, кто продавал свинину - oi ta ueia ppraskontes, то есть покупал, закалывал свиней и продавал их, не должны были выходить за пределы города навстречу торговцам скотом с целью перекупки свиней, тогда как торговцы свиньями должны были открыто продавать животных только на столичном рынке площади Тавра. Торговлей убойным скотом и мясом были также заняты пастухи, мелкие розничные торговцы и крупные оптовики, объединенные в корпорацию.

В целом же, в сфере торговли мясом, колбасными и мясными изделиями наблюдалось ослабление специализации. По сути дела, среди торговцев убойным скотом выделялись лишь три основные специальности: проватэмпоры, креокапилы; макелларии-мясники; торговцы свиной (к IX в.). Существовали также торговцы колбасами, вяленым мясом, копченостями (колбасники, торговцы колбасными изделиями, тарихопраты – до VIII в.). Все они обеспечивали римлян мясом и мясными продуктами (говядина, баранина, ягнатица, свинина, солонина, ветчина, окорока, колбасы), достаточно широко использовавшимися в повседневной жизни, невзирая на большое число постов.

### **Историческая антропология и научные сообщества в СССР (1920-е – 1930-е гг.)**

*Александр Степаненко*

*Средняя школа № 99*

Антропологизация истории или применение методов исторической антропологии для освещения отдельных аспектов развития науки в исследованиях советских ученых начинает применяться с конца 1980-х гг., и для постсоветского историка известна по работам Д. А. Александрова, Н. Л. Кременцова, А. Я. Гуревича и ассоциируется с «новой исторической наукой» в Европе – работами К. Гинзбурга, Ж. ЛеГоффа, П. Бёрка и других исследователей. Но необходимо заметить, что отечественные авторы на первый план выдвигают изучение менталитетов, тем самым, сужая историческую антропологию.

Направление же это гораздо шире, включает, в первую очередь, изучение разнообразных форм быта и социальных практик. Историческая

антропология подчёркивает значение качественного подхода, занимаясь изучением исторического контекста.

Традиционный макроподход в исследованиях, восходящий к К. Марксу и М. Веберу в последнее время всё больше отгесняется, определяющим становится детальное изучение форм научной жизни. Последняя и составляет основу исторической антропологии науки.

Таким образом, цель исследования не в том, чтобы доказать, что содержание теории социально определено, а в том, чтобы показать, как повседневная деятельность людей, в данном случае учёных, связана с их взглядами. То есть, изучать науку как быт людей, входящих в определённую социальную группу - научное сообщество.

Переломный момент в развитии традиционной российской науки произошедший в 1917 г. качественно повлиял на её дальнейшее развитие, что особенно стало заметно в 1920-е – 1930-е гг. Хотя некоторая либерализация в годы НЭПа позволила возвратиться к исследовательской деятельности большинству учёным, однако социальная обстановка коренным образом изменилась. Возникает уникальное сосуществование двух ярко противоположных научных сообществ. Происходит переход от академической формы организации научной деятельности к новым формам «большой науки», связанной с народным хозяйством. При этом изменяются не только структуры науки, но и расширяются те слои общества, из которых формируются научные сообщества.

Эти процессы, в свою очередь, приводят к формированию нового научного быта, как определённого уклада жизни, совокупности обычаев, привычек, нравов учёных. Уже сам факт конфронтации на ментальном, бытовом уровне, очень часто может показать не только её причину, но и степень поддержки государством (партией), что в это время являлось определяющим и решающим фактором.

Таким образом, историко-антропологический метод способен существенно расширить наше представление о ломке старых академических традиций социализации «новобранцев» в науке, как уже не способных обеспечить быстрорастущего научного сообщества. Это, в свою очередь, радикально противопоставляет новое научное сообщество с традиционным, что проявляется не только в тематике научных исследований, но и в формах организации научного быта, так как наука есть лишь совокупность форм повседневной жизни, которой живут люди, именующие себя учёными.

**Слобожанщина і Поділля у долях, спільних пошуках,  
здобутках науковців-краєзнавців 20-х рр. ХХ ст.**

*Наталія Стасюк*

*Кам'янець-Подільський національний університету*

У контексті реалізації державної програми розвитку краєзнавства в Україні, прийнятої Кабінетом міністрів України до 2010 року, надзвичайно важливо з точки зору сучасного бачення та сучасної джерельної бази осмислити це унікальне явище (українське краєзнавство), яке відіграє важливу роль в культурному, освітньому просторі незалежної України. Його феномен 20-х рр. був у полі зору науковців, краєзнавців, які оприлюднили низку оригінальних праць (В. Бездрапко, В. Прокопчук, Л. Баженов, О. Нестуля, О. Рябокобила та ін.). У цих дослідженнях стверджується думка про те, що краєзнавство потребує державної підтримки, постійної уваги з боку суспільства, широкого простору для самореалізації.

Не менш важлива подальша розробка теоретичних проблем його функціонування і розвитку. Беззаперечним є те, що краєзнавство як рух, як форма самоорганізації, як широка можливість оприлюднення невтормого пошуку попередників на ниві збереження національної культури, традицій, історії, має стати важливим чинником у діяльності як державних структур, так і самоврядних добродійних організацій. Через це, узагальнення історичного минулого, набутків попередників є не тільки важливим, а й необхідним інструментом виховання майбутніх поколінь на самобутніх сторінках історії українського народу.

Окрім загальних тенденцій, у цьому процесі ще мало дослідженими є регіональні аспекти, які дають підставу вважати, що кожен регіон мав не тільки унікальні можливості, але й свою аргументацію, свою джерельну базу у цьому процесі. Безумовно, що Слобожанщина і Поділля у дослідженнях краєзнавців, науковців посідали важливе місце. Пісенна культура цих регіонів була предметом уподобань М. Ф. Сумцова, праці якого і до нині є безцінними з точки зору розробки проблем народно-пісенної творчості.

Не менш об'єднуючі сюжети Слобожанщини і Поділля були і в царині вивчення народного мистецтва. Беззаперечними авторитетами у цьому був Стефан Андрійович Таранущенко з Харкова та Юхим Йосипович Сіцінський з Кам'янця-Подільського. С. А. Таранущенко, працюючи співробітником науково-дослідної кафедри історії української культури у Харкові, професором Харківського художнього інституту, директором Музею українського мистецтва (1926-1933 рр.) організував десятки науково-дослідних експедицій із вивчення історико-культурної спадщини подільського краю. Особисто відвідав Кам'яничину у 1924-1930 році, Вінниччину – у 1924 році. Результатом цих пошуків

були безцінні матеріали з історії народної архітектури і побуту, іконопису, килимарства та кераміки.

Уважно цікавився долею наукових пошуків окремих людей на Поділлі академік Д. І. Багалій. Коли на початку 20-х рр. Ю. Й. Сіцінського піддали арешту, звільнили з історико-архітектурного музею у Кам'янці-Подільському, академік Д. І. Багалій рішуче став на захист цього науковця. В результаті чого той був повернений до музею.

Такі особисті зв'язки, спільні наукові пошуки сприяли не тільки взаємозбагаченню результатів, але й служили незаперечним свідченням вагомості наукових пошуків в ім'я самобутньої національної історії та культури.

**Благовонія в античному кулінарному мистецтві**

*Марина Степанова*

*Харьковський національний університет імені В. Н. Каразіна*

С древнейших времен человек стремился обогатить вкус и запах еды разными ароматическими растениями. Не одно тысячелетие люди используют травы и корни, сушеные плоды и тертые орехи для приправы мясных, рыбных и овощных блюд. Они помогают улучшить вкусовую гамму, и очень полезны для здоровья. В древности пряности лишь делали пищу более разнообразной, затем их употребление стало культурной привычкой, и, наконец, превратилось в необходимость.

В Древнем Египте различные пряные растения – анис, тмин, кориандр, мяту, полынь, корицу, шафран использовались при приготовлении разнообразных блюд.

Отдельные пряности вначале употреблялись в пищу только в местах своего естественного произрастания, однако с увеличением торговых и других контактов, специи начали попадать и в Грецию, а затем и в Рим.

Из приправ в античности были известны оливковое масло, мед, сыр, соль, уксус. В качестве пряностей использовали семена некоторых домашних растений, например, укропа, аниса, горчицы, майорана. Впоследствии к ним прибавились сельдерей и петрушка из Македонии, тмин из Карики, тимьян из Фракии, а также и растения Индии и Аравии – имбирь, корица и др. Особенно ценился перец за его благоприятное воздействие на пищеварение.

Для придания вину аромата и приятного привкуса, древние греки, а позже и римляне иногда могли добавлять ароматные смолы, например, мирру – мирровое вино, или например, нардовое масло. Это придавало вину особый «букет». Из привозимых пряностей готовились различные изысканные приправы для рыбных и некоторых других блюд.

Античная гастрономия на практике не расходилась с врачебной теорией, и поэтому пряности и специи широко использовались при лечении различных заболеваний.

В античные времена пряности поступали в Грецию и Рим в основном из Аравии, Индии и с о. Цейлон. Но использовались также и пряности местного происхождения – из Малой Азии и Средиземноморья. Древние греки, а затем и римляне закупали в Индии большие партии черного перца, корицы и имбиря, в Малой Азии – шафран. О пряностях неоднократно упоминали в своих трудах античные ученые – Гиппократ, Феофраст, Плиний старший и многие другие.

Караваны с пряностями, двигавшиеся со стороны Персидского залива и Красного моря через Аравию, а также по Тигру и Евфрату, стекались в финикийский город Тир на восточном побережье Средиземного моря, отсюда их по морю вывозили во все остальные города Средиземноморья. После того, как Тир был захвачен войсками А. Македонского, центр торговли пряностями переместился в Александрию.

Приобретение пряностей в Древнем Риме составляло одну из важнейших статей расходов, т.к. ценились они очень высоко. Со времени императора Августа в моду вошла роскошь стола, и на приготовление пищи стали смотреть как на искусство. Плиний старший жаловался, что ежегодно на ароматические снадобья тратится до 50 млн. сестерциев, и что эти товары продаются в 100 раз дороже их первоначальной стоимости на рынках империи.

Далеко не всегда можно разделить понятия «пряность», «специя» и «благовоние» в сочинениях античных авторов. Необходимо отметить, что благовонные вещества – мирра, ладан, корица, нарד активно использовались древними греками и римлянами не только при приготовлении пищи и напитков, т.е. в качестве приправ, но и в медицине, культовых целях, в погребальном обряде и в быту, в составе мазей, благовонных масел и для окуривания помещений. Интересным является тот факт, что корицу в качестве пряности начали использовать только в IX в. н.э., а до этого порошок корицы применялся в культовых и медицинских целях.

## **О влиянии тюркских традиций на государственное устройство Хазарского каганата**

*Евгений Столяренко*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Одной из главных проблем современного хазароведения является изучение взаимовлияния хазар и тюрков в сфере государственного строительства.

*Верховная власть.* Согласно источникам, тюркские каганы принадлежали к роду Ашина. Гипотетически предполагается, что правители Хазарского каганата также принадлежали к этому роду. Однако это предположение строится на приблизительных домыслах и не

подкреплено данными источников. Сходство Хазарского и Тюркского каганатов проявляется в обряде интронизации, а также в придворном этикете. Существенные различия наблюдаются в порядке престолонаследия.

Спорным и недостаточно изученным в государственном устройстве хазар остается проблема так называемого двоевластия.

В Хазарии система двоевластия имела ряд особенностей. В VII – VIII вв. вся полнота власти была сосредоточена в руках кагана, на что указывают арабские, византийские и армянские источники. Ближайшим помощником кагана был шад (эта должность была введена в Западнотюркском каганате для укрепления центральной власти). После поражения хазар в войне с арабами авторитет кагана стал падать, и шад постепенно оттеснил правителя на второй план. Во второй половине IX – X вв. все управление было сосредоточено в руках шад. Каган лишился реальной власти и стал символом государства.

Система управления, которая основывалась на существовании двух владык, известна и другим кочевым народам (тюркам, мадьярам и др.).

Основные функции центрального управления сводились к руководству войском, сбору налогов и пошлин, судопроизводству.

Традиция управления у хазар следовала модели двоевластия, характерной для многих кочевых обществ средневековья, и не может быть доказательством формирования хазарской государственности исключительно по тюркскому образцу.

*Местное управление.* До VII в. власть Тюркского каганата на завоеванных территориях ограничивалась лишь сбором дани. При Тун Шеху-хане (618-630 гг.) был установлен более строгий политический контроль над землями Западнотюркского каганата. В некоторые территории каганата были отправлены уполномоченные кагана – тудуны, которые контролировали сбор и отправку дани в каганскую ставку. В других областях контроль над податями осуществляли местные правители и вожди.

Эта организация управления над завоеванными территориями была принята и в Хазарском каганате. Согласно источникам, тудун хазарского кагана находился в Херсоне. Упоминается хазарский наместник Валгит, который назван архонтом Боспора.

На территориях, в которых не было каганских наместников, управление осуществлялось иным образом. Племена Волжской Булгарии, славяне, бургасы и др. платили дань кагану, однако нигде не упоминается о наместнике хазар на этих территориях. Также этим землям предоставлялся свободный выбор веры.

Таким образом, тюркская традиция оказала некоторое влияние на формирование государственного аппарата хазар. Но утверждать о том, что

хазарское государство копировало политическую систему Тюркского каганата, нет достаточно оснований.

## **О кремации в Херсонесе античной эпохи**

*Наталья Супрун*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Исследование социально-экономической и культурной жизни Херсонеса невозможно без материалов его обширного некрополя, который в значительной мере позволяет рассматривать материальную и духовную культуру, мировоззрение и основные направления экономических и культурных связей, а также изменения, происходившие в составе населения города на протяжении интересующего нас хронологического пласта.

Помимо религиозных обычаев погребальный обряд включает ряд бытовых элементов, которые отражают как отношение к усопшему, так и быденную жизнь социума, ее различные стороны, а также древние пережитки и верования, которые не поддаются изучению на основании других категорий источников.

Исследования показывают, что в Херсонесе Таврическом практиковались два основных способа захоронения: труположение (ингумация) и трупосожжение (кремация), которыми в определенной мере были обусловлены их отличия в ритуале погребения.

Кремование, очевидно, проникло в Грецию с ахейцами и дорийцами, которые, будучи кочевниками, не могли надлежащим образом ухаживать за могилами.

Примером ранней кремации в Херсонесе может служить ступенчатая могила возле ворот, могила раннего периода города (IV – III вв. до н. э.). Однако это, пожалуй, исключение, т. к. в классический период более использовали обряд ингумации. Широкое же распространение обряд трупосожжения получает в I - IV вв. н. э. В некрополе Херсонеса зафиксировано 618 случаев погребений по обряду кремации. По времени погребения распределяют следующим образом: к раннему периоду относится одно погребение, к классическому – 104, к римскому же – 443. В 70 случаях ввиду отсутствия датирующего материала время определить не удалось.

В античном мире использовались два типа кремации: сожжение усопшего непосредственно в могиле на месте захоронения и трупосожжение на специальной «точке», расположенной, как правило, недалеко от места захоронения. После этого остатки погребального костра собирали в урну (глиняную или свинцовую) и хоронили на территории

некрополя, реже – в грунтовой могиле, а иногда в скале делалось специальное углубление, куда помещалась урна или же пепел без когонибо сосуда. В двух случаях урны были обложены каменными плитами. В Херсонесе зафиксированы оба типа этого обряда.

Трупосожженный первого типа обнаружено 101, из которых 12 относят к классическому периоду, 86 – к римскому, дату же 3 установить не удалось. На месте захоронения сожжение происходило либо непосредственно над могильной ямой, либо на дне. В могилу помещались ветки кустарника и дерево, остатки которого иногда прослеживаются при раскопках (мог. № 2395). В Херсонесе, так же, как и в Греции, для усиления горения при сооружении погребального костра наряду с деревом использовалась виноградная лоза. При сожжении на месте погребения поперек могилы клали несколько толстых брусьев, на которые укладывали тело усопшего (мог. № 2388). Внизу разводили огонь. В архаических некрополях Греции для улучшения тяги во время горения в дне могильной ямы делались канавки, по которым мог свободно циркулировать воздух, ускоряя процесс горения. Подобное имело место и в Херсонесе, где, например, в мог. № 1070 в углублении на дне зафиксированы следы древесного угля. Иногда кремировали тело в гробу, о чем свидетельствуют гвозди, обнаруженные в могилах (мог. № 22 – 1909 г.). Здесь мы встречаемся с ранней формой этого обряда.

Трупосожженный второго типа в некрополе открыто значительно больше. К классическому периоду относятся 93, к римскому же – 357. Время совершения 67 захоронений не определено ввиду отсутствия датирующего материала. В некрополе Херсонеса только в отдельных случаях зафиксированы места сожжения, о которых судить трудно, так как они, как правило, не описывались. Сожжение происходило на поверхности земли или в небольшом углублении. Погребальный костер сооружался из дерева, на него клали усопшего, рядом ставили инвентарь. Пепел и остатки, после горения, закапывали или ставили в усыпальницу. Такой же ритуал отмечен и в раннем некрополе Пантикапея и Нимфея.

Изначально весь могильный инвентарь укладывали на костер рядом с телом, а после самого процесса сожжения, костер гасили, заливая его водой и вином. Кости и пепел собирали в урну, а затем вкладывали ее в гроб вместе с погребальным инвентарем.

Таким образом, широкое распространение в Херсонесе Таврическом обряд кремации получает в первые века н. э. – время вхождения города в сферу интересов римской политики. При этом некрополь города позволяет говорить о большем численном соотношении погребенных по обряду ингумации, чем кремированных. Это связано, прежде всего, с тем, что трупосожжение требовало значительных растрат.

**Участие женщин в русско-турецкой войне 1877 – 1878 гг.  
по воспоминаниям современников**

*Евгений Сучалкин*

*Белгородский государственный университет*

Санитарная служба русской армии, начиная с Крымской войны, немислима без участия женщин. Не стала исключением и русско-турецкая война 1877 – 1878 гг. Ведь поистине неоценимую помощь в лечении и уходе за ранеными оказали сёстры милосердия и просто благодушные женщины, чья деятельность достаточно неплохо освещена в воспоминаниях современников.

Так, две сестры художника В. Д. Поленова, проявили недюжинную энергию, заботясь о раненых и больных воинах в госпиталах Киева, что видно из их переписки с матерью. Вообще на долю сестёр милосердия нередко выпадало недюжинное количество работы, на что указывается в письмах дипломата Н. П. Игнатъева к жене и мемуарах санитаря Н. И. Свешникова (в софийском военном госпитале на 1,5 тыс. больных, помимо врачей и фельдшера, приходилось всего 16 сестёр). Причём, многие из них с течением времени стали занимать ответственные посты в иерархии санитарной службы. Эвакуируясь в Россию после войны, «...многие сёстры не хотели ехать домой..., прощаясь с...знакомыми».

Нужно отметить, что сёстрами милосердия нередко становились дамы с высоким социальным статусом. Среди них: княгини Шаховская, Голицина из госпиталя «в Филиппополе», вдова полковника Преображенского полка Т. Э. фон-Стрезова, сведения о доброте и самоотверженности которых оставляют в своих мемуарах Н. П. Игнатъев и Н. И. Свешников. А. Н. Куропаткин пытался критиковать мать М. Д. Скобелева, упоминая, что все пожертвования она посылала только в дивизию сына, а не вообще на театр войны. Но данное мнение оказывается спорным, если учесть упоминание Н. П. Игнатъева, что в общем складе «...как капля в море, всё исчезает».

Непосредственную помощь раненым оказывали даже женщины из дома Романовых. По упоминанию В. П. Мещерского великая княгиня Ольга Фёдоровна «...в Тифлисе...успокоение находила только в те часы, которые ежедневно проводила между ранеными, размещёнными в лучших местностях». Своеобразный символический, но, вероятно, вполне искренний вклад в победу вносили прочие дамы из императорской семьи, устраивая, как пишет С. Ю. Витте немногочисленные «...санитарные поезда». Подтверждением искренности намерений этих царственных особ может служить свидетельство князя Мещерского о страданиях императрицы, «...подобно Цесаревне,...от...тяжёлого периода войны».

О сочувствии Цесаревны «...делу освобождения балканских христиан» упоминает также генерал Н. А. Епанчин.

Помимо сестёр милосердия, активную помощь в уходе за больными и ранеными оказывали женщины из местного болгарского населения, о чём упоминает Н. И. Свешников. А в Сербии князь В. П. Мещерский в общении с местными политиками «симпатичное впечатление вынес только от молодой княгини Наталии».

Своеобразную символическую поддержку разного характера уходившим на фронт войскам оказывали дамы в самой России, что отражено в воспоминаниях барона Н. Е. Врангеля и офицера генштаба В. А. Сухомлинова.

Как мы видим, женщины действительно внесли существенный вклад в победу армии посредством ухода за ранеными, оказания моральной и материальной поддержки войскам.

**Митрополит Антоній (А. П. Храповицький) – ініціатор  
демократичних реформ в церковному управлінні**

*Світлана Телуха*

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*

Початок ХХ століття є досить насиченим суспільно-політичними, національними та релігійними подіями. Всі ці явища мають суперечливий та неодностайний характер. Нова суспільно-політична атмосфера, що склалася напередодні національно-демократичної революції (1917-1920 рр.), вплинула на церковне життя країни, адже православне духовенство розуміло, що настав час для реформ і всередині самої церкви.

Митрополит Антоній (А. П. Храповицький), перебуваючи на чолі Харківської єпархії в 1914-1918 рр. в процесі реформування церковного управління відіграв одну з провідних ролей.

Напередодні революційних подій, РПЦ являла собою досить міцну організацію, яка включала в себе 67 єпархій по всій імперії, які об'єднували близько 117 млн. православних християн. В Україні нараховувалось 9 єпархій, причому особливістю було те, що вони були густіше заселені ніж російські, і на кожному припадало в середньому понад 2 мільйони жителів.

Функціонування православної церкви забезпечувалося імперською управлінською структурою – від обер-прокурора та синодального єпископа до священика. У процесі формування церковної влади брало участь чорне духовенство, яке нараховувало перед 1917 р. близько 4,5 тис. осіб, біле ж духовенство чисельністю 21 тис. осіб, стояло осторонь вирішення найважливіших церковних питань.

Митрополит Антоній як людина добре освічена, чистолубива виступав за церковне управління на демократичних засадах, коли б простий священник мав таке право голосу як і архієрей. Владика дійсно був прихильником відновлення патріаршества, бачачи в ньому спосіб послабити залежність церкви від світської влади. Ці ідеї були висунуті ним під час проведення Помісного Собору, що відкрився 15 серпня 1917 р.

Проблема виборності єпископів викликала багато дискусій серед учасників Собору. Головним чином йшло обговорення наступних питань: чи зможе виборний священник протистояти мирянам, які були в більшості; кого саме обируть прихожани та взагалі чи доцільні подібні вибори? Обговорення звелося до наступного: виборний священник не мав мужності протистояти мирянам; при бунтарських настроях 1918-1919 рр. прихожани обиратимуть собі подібних, переважно недоучок та людей взагалі без освіти, це в той час коли необхідні саме освічені пастирі; Ісус Христос вибирав собі апостолів, а не вони його.

Антоній відстоював ідею виборності церковників на всіх рівнях, але в той час розумів невідповідність суспільства до подібної демократії. Він стверджував, що при атмосфері того часу єпископ не наважиться заперечувати народові, а народ буде обирати кандидатів близьких йому. Антоній говорив, що парафії, яка страждала від пияцтва, потрібен священник з великим досвідом боротьби з пияцтвом, на морально-розпущену та спустошену громаду потрібен стійкий борець за мораль з кришталевою репутацією. Антоній висловився про необхідність приходського парламентаризму, який би був виборним органом та замінив причт. Приходська реформа йому не подобалася, вона була недосконалою, адже часто кандидатами ставали люди, які взагалі не мали нічого спільного з релігією і навіть не вміли проспівати "Господи помилуй". Антоній зводив суть приходської реформи до внесення в життя парафії тієї основи правового парламентаризму, що була в вищому церковному управлінні. Виборність приходських єпископів за словами Антонія, надавала можливість населенню відстоювати свої особисті права та інтереси, як серед інших класів, так і самого уряду. Як пастир та богослов Антоній зазначав, що крім виборів свого єпископа, населення може завжди брати безпосередню участь в житті своєї парафії тим, що буде плідно працювати, робити добрі справи та бути чесним перед Богом.

Таким чином, митрополит Антоній відстоював демократичні тенденції церковного управління і був одним із перших їх ініціаторів. Відстоючи право кожної людини на можливість брати участь в церковному управлінні, він стояв на позиціях виборності не лише представників вищого церковного управління, а й простих священників в парафіях.

## Український національний конгрес 1934 р. як кульмінація ідеологічного розвитку ліберального фемінізму в західноукраїнському жіночому русі

Юлія Терещенко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Однією з найбільш впливових течій у західноукраїнському жіночому русі в 1920-30-ті рр. був ліберальний фемінізм. Перший Український жіночий конгрес (23-27 червня 1934 р.) у Станіславові можна розцінювати як момент найвищого піднесення в ідеологічному та організаційному розвитку жіночого руху. У відозві організаторів конгресу (лідерів галицького «Союзу українок») говорилося: «наради конгресу охоплюють усі ділянки громадської праці та з'ясують відношення українського жіноцтва до всіх важливих питань національного життя». На конгресі 588 делегаток і 150 гостей представляли 188 жіночих організацій з усіх західноукраїнських земель.

Доповідь Мілени Рудницької «Українська дійсність і завдання жінки» та резолюції конгресу дають змогу виокремити основні ідеї, що визначали ідеологічне підґрунтя жіночого руху. Учасники конгресу підкреслили свою прихильність до суто легальної громадсько-політичної діяльності, засудивши методи терору. На знак протесту проти цього з лав «Союзу» вийшла група радикальної націоналістичної молоді. Серед найважливіших ідеологічних засад виразно переважала національна ідея, ідея обстоювання права на демократичний розвиток українського суспільства. Національна ідея в інтерпретації ідеологів жіночого руху полягала у національній консолідації суспільства та порозумінні на основі політичної, партійної та релігійної толерантності. Ідеологія ліберального націоналізму пронизувала буквально всю діяльність і риторику конгресу. Національна ідея у поєднанні з ідеєю суспільної рівноправності жінки, тобто поєднання ліберального націоналізму і ліберального фемінізму декларувалося як основа жіночого руху. Важливою ідейною засадою була теза про етичний характер українського жіночого руху, що трактувалося як збереження, зміцнення і оздоровлення національного життя. Велику роль в цьому мали відігравати жінки, сповнюючи функцію духовного материнства, яке творить і оберігає націю. Конгрес виявив зрілість думки у трактуванні соціальних, власне феміністичних проблем, поставивши наступні завдання: блокування процесів денационалізації українського суспільства; самоорганізація селянок шляхом кооперування; зміцнення загальнонаціональної жіночої організації; подолання дискримінації жінок в сфері праці і т.д.

Конгрес 1934 р. засвідчив значний поступ в ідейному розвитку західноукраїнського жіночого руху: відбулось розмежування між

лібералізмом, консерватизмом і радикальним націоналізмом в жіночому русі, але водночас ідея загальнонаціонального порозуміння здобула живе конкретне втілення і стимул для розвитку. Але в умовах панування авторитарно-тоталітарних ідеологій успішне втілення в життя засад ліберального фемінізму стало неможливим.

### **Тибетская проблема» в 1961—1978 гг. сквозь призму ежегодных заявлений Далай-ламы XIV от 10 марта**

*Роман Травин*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Проблема межэтнических противоречий в рамках одного государства и, связанная с ней дилемма между правом наций на самоопределение и сохранением территориальной целостности существующих государств, становятся всё более и более острыми в современном мире.

Одна из наиболее сложных проблем такого рода — «тибетская проблема». С одной стороны, тибетский народ, имеющий вековые традиции собственной государственности ограничен в возможности самоопределения и самоуправления, а уникальная тибетская культура находится в упадке. С другой, в случае попыток раскола КНР существует угроза дестабилизации всего региона. Кроме того «тибетская проблема» используется рядом стран, как инструмент давления на китайское руководство.

В контексте «тибетской проблемы» Далай-лама XIV — одна из ключевых фигур.

Каждый год, с 1961 г., 10 марта Его Святейшество делает официальное заявление. Эти заявления, приуроченные к очередной годовщине начала восстания в Лхасе 1959 г., имеют черты одновременно программных документов, воззваний и своеобразных годовых отчётов. До сих пор эти важнейшие источники незаслуженно обойдены вниманием исследователей. В них в различной степени находят отображение все основные вопросы, имеющие отношение к «тибетской проблеме»:

1. Ситуация в областях КНР с преимущественно тибетским населением

(социально-экономическая и политическая;  
права человека и вопрос свободы вероисповедания;  
положение в области традиционной культуры, образования и языка).

2. Позиция сторон и международных организаций по вышеперечисленным вопросам, а также возможным путям решения «тибетской проблемы»;

По возможности затронув эти вопросы, был определён приоритетный: трансформация и формирование сегодняшней позиции Далай-ламы при изменении международной политической ситуации и ситуации в КНР.

Рассматривая заявления Далай-ламы от 10 марта сквозь призму приоритетного вопроса, можно констатировать, что наиболее приемлемый принцип систематизации — хронологический. Чётко просматриваются два больших периода:

I. 1959 — 1978 гг. (Полное отсутствие контактов с властями КНР).

II. 1979 — настоящее время. (Восстановление диалога с Китаем, отказ от идеи независимости Тибета).

Во избежание поверхностного освещения темы из-за ограниченного объема доклада, при определении хронологических рамок исследования, было принято решение ограничиться первым периодом, который, в свою очередь, делится еще на четыре:

1. 1959 — 1961 гг. Ориентация на поддержку международных организаций и ряда государств, надежда на признание независимости Тибета в кратчайшие сроки.

2. 1962 — 1968 гг. Разочарование в прежнем курсе, выжидательная и не вполне самостоятельная позиция.

3. 1969 — 1971 гг. Недвусмысленные призывы к борьбе за независимость Тибета, на фоне «культурной революции» в ТАР, граничащей с гражданской войной.

4. 1972 — 1978 гг. «Информационная война» с КНР, вышедшей из международной изоляции.

На наш взгляд изучение данной проблемы без использования этих важнейших источников будет далеко неполным.

### **Выбор Александром Ярославичем Невским курса внешнеполитической деятельности. Оценка этого выбора в историографии**

*Юрий Троицкий*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

В истории русского средневековья личность Александра Ярославича Невского занимает особое положение. Его деятельность в полководческой, политической дипломатической сферах координальным образом повлияла на развитие Северо-Восточной и Северо-Западной Руси.

Подробного изучения заслуживает именно внешнеполитическая деятельность князя, поскольку она приходится на переломный период в истории Восточной Европы. Перед Александром Ярославичем стоял трудный выбор: присоединиться к «антимонгольской» коалиции,

организованной Папой римским или признать свою вассальную зависимость от монгольских ханов.

Значительную трудность при исследовании проблемы представляет немногочисленная база источников. Но со временем она расширяется. Так, в 1996г. А. А. Горский в статье "Два "неудобных" факта из биографии Александра Невского" убедительно доказал, что между Иннокентием IV и Александром Невским было два случая переписки. Ранее считалось, что адресатом папской буллы от 15.09.1248г. был не Александр Ярославич, а Товтивил Полоцкий. Теперь складывается иная картина дипломатических отношений князя с папской курией. Из содержания этой буллы следует, что позиция Александра в отношении перехода под покровительство Папы римского была в целом положительной. Однако, следует учитывать обстоятельства в которых оказался князь во время получения первой буллы от 22.01.1248г. Находясь в неопределенном положении при дворе золотоордынского хана Батия, князь хотел сохранить возможность выбора в зависимости от результатов поездки в Монголию. Александр Ярославич, получив в Карокодуме в 1249г. ярлык на «Киев и всю землю Русскую», более не нуждался в союзе с Папой римским.

«Промонгольский» внешнеполитический курс князя отнюдь не означал отказ от каких бы то ни было дипломатических отношений с католическими странами Европы. Пример тому – посольство от Александра Невского к норвежскому конунгу Хакону Старому совершенное в 1251г.

Внешнеполитический курс, которым следовал Александр Ярославич, всегда вызывал неоднозначные оценки в историографии. Сложилось два диаметрально противоположных взгляда на его деятельность. Первый наиболее точно сформулировал А. Н. Кирпичников в статье «Александр Невский: между Западом и Востоком» (1996г.): единственно возможным путем являлось смирение перед Востоком и борьба с Западом. Вторую точку зрения изложил И. Д. Данилевский в работе «Русские земли глазами современников и потомков(ХII-XIV в.в.)»(2002г.): иной выбор у Александра был, и пример тому - путь по которому пошли правители княжества Литовского.

Противоречивые оценки действий Александра Невского могут быть объяснены тем обстоятельством, что именно ему принадлежит существенная роль в формировании новых черт менталитета русских правителей.

## Амазонская традиция в античной мифологии

Алла Тюхтина

Белгородский государственный университет

Одним из самых ярких мифов античной цивилизации по праву может считаться миф об амазонках. Цикл данных мифов, а также разнообразные свидетельства древних авторов, комплекс материальных источников в новейших исследованиях получает определение – «античная амазонская традиция» (А. Н. Чернышев). В последних отечественных работах рассматриваются определенные аспекты обозначенной проблемы, предлагаются различные версии. Но количество подобных современных работ крайне ограничено, поэтому перспектива дальнейшего исследования представляется нам достаточно продуктивной и результативной.

Литературная история легенды об амазонках насчитывает около 25 столетий. Предания об амазонках представлены как в фольклорной традиции многих народов, так и географической, исторической и даже художественной литературе. Источниковая база по данной проблеме представлена двумя обширными группами источников: нарративные и материальные. Нас в этой связи интересует первая группа, т.е. цикл мифов о воительницах, который фрагментарно представлен в сочинениях античных авторов.

Мифологическая традиция, прежде всего, связывает амазонок с великими греческими героями. Одним из первых мифов, в которых упоминаются амазонки, является миф о герое Беллерофонте. Он уничтожил чудовище Химеру и затем сразился с амазонками, победив их (Аполлодор. I, 9, 3; Гомер. Илиада VI, 155-203). Следующий миф, который даёт более обширную информацию о женщинах-воительницах – миф о девяти подвигах Геракла – «Пояс Ипполиты». Герой в качестве подвига должен был добыть пояс царицы амазонок Ипполиты. Геракл получил его ценой гибели Ипполиты и её соратниц. Данный миф рассказывает о происхождении амазонок, их образе жизни, богах, внешнем виде, территории расселения (Аполлоний Родосский II, 776 и слл.; Страбон XII, 5, 4). Далее следует миф о Тезее и амазонках. Он повествует о похищении Тезеем амазонской царицы Антиопы и осаде войском амазонок Афин. Тезей разбил амазонок, и они в малом количестве впоследствии осели в Скифии (Плутарх. Тезей 26; Павсаний I, 41, 7; Диодор Сицилийский IV, 28). Большое внимание уделяется осаде, воинственности амазонок, а также обосновывается более позднее географическое размещение амазонок в Скифии.

Самым поздним мифом, в котором фигурируют амазонки является миф троянского цикла, повествующий о гибели героя Троянской войны Ахилла. Речь идёт снова о царице амазонок, Пентесилее, которая



сражалась на стороне троянцев и погибла от руки Ахилла. Основным источником данного мифа являются поэмы Гомера. Таким образом, можно отнести самое раннее упоминание об амазонках к VIII-VII вв. до н.э. Затем, на протяжении столетий, миф о племени женщин-воительниц постоянно культивировался греческим обществом и пополнялся новыми подробностями, представляя собой уже целый цикл мифов.

Амазонская традиция была очень устойчива в античном мире и, зародившись в глубокой древности, пережила саму древнегреческую цивилизацию.

### **Средиземноморье в стратегических планах Англии и Италии на начало гражданской войны в Испании 1936-1939 гг.**

*Андрей Урывский*

*Белгородский государственный университет*

---

Доминирующими во внешней политике Великобритании после 18 июля 1936 г. (начало Гражданской войны в Италии) стали усилия по восстановлению отношений с Италией, по отстранению СССР от Западной Европы и охране британских жизненно важных средиземноморских маршрутов. В этом контексте предусматривались попытки не дать Балеарским и Канарским островам попасть под "враждебное" управление. Британские вооруженные силы сосредотачивались на защите средиземноморских баз Гибралтара, Мальты и Суэца. Англо-немецкое военно-морское соглашение (1935) и снятие санкций против Италии наделялись признаками общего урегулирования. Чтобы не быть вовлеченной в общеевропейскую войну, Англия не поддерживала правительства Народных фронтов, пришедших к власти в Испании и Франции весной 1936 г. Они могли бы заключить союзы с СССР, что пугало немецких и итальянских лидеров.

Средиземноморская проблема, обозначившаяся в связи с абиссинской войной и обострившаяся с началом испанской, поставила под вопрос позиции Британии в данном регионе, в первую очередь, в связи с активизацией Италии, одним из ведущих направлений внешнеполитической линии которой было стремление к нарушению существующего баланса в Западном Средиземноморье. Этот вывод можно подтвердить анализом документов Министерства иностранных дел Великобритании и Подкомитета начальников штабов второй половины августа 1936 г. Вызывала озабоченность возможность получения Муссолини от генерала Франко обещания арендного договора или уступки некоторой испанской территории в обмен на его эффективное вмешательство в борьбу за власть на полуострове. Предполагалось, что это

могли быть или Балеарские, или Канарские острова, или часть Марокко. Следовательно, Италия могла попытаться использовать кризис в Испании, чтобы улучшить свое положение в Средиземноморье.

Возникла угроза потери многих позиций Англии в регионе: целого комплекса вложенных там инвестиций (она контролировала около 20 процентов иностранного капитала в испанской экономике) и маячил конец ее присутствию на полуострове в случае победы Испанской республики. Обострялась проблема средиземноморских проливов (в частности – Гибралтарского) с перспективой упрочнения политических и стратегических позиций фашистских государств на Пиренеях.

Поэтому Великобритании по обе стороны Гибралтарского пролива нужна была дружественная и слабая Испания, не вовлеченная ни в один из европейских союзов. Эвентуальный франко-испанский союз Народных фронтов в Западной Европе после франко-советского договора, убедил бы Германию и Италию, что их окружают. Это могло привести к возрастанию их активности и вовлечению в испанский конфликт на стороне мятежников, что повлекло бы за собой угрозу выполнения замыслов Муссолини. Эта позиция была основана на неадекватной оценке высокой немецкой подготовленности к войне и возможностях итальянской мощи.

### **Роль генерального штаба российской императорской армии в организации разведывательных служб России на Дальнем Востоке 1883 – 1905 гг.**

*Сергей Фалько*

*Академия внутренних войск МВД Украины*

---

Военная тематика традиционно занимает почетное место в структуре исторических исследований по новой истории.

История борьбы сильнейших, на тот период, стран за господство на Дальнем Востоке в конце XIX – начале XX в., обнажает слабоизученную проблему участия спецслужб этих держав в борьбе за сферы влияния. На примере российской военной разведки проанализируем деятельность этих силовых структур в то время.

К концу XIX века процесс ведения войны оказался в руках специалистов, это были офицеры получившие высшее военное образование в академиях генерального штаба и возглавлявшие деятельность высших органов военного управления Генеральных штабов. Несмотря на отсутствие в исследуемый период в Российской империи организованного Генерального штаба, ключевые посты в военном управлении занимали офицеры, причисленные к службе генерального штаба после окончания академии генерального штаба.

Добывание важной информации, касающейся вероятных противников, до середины XIX века входило в прерогативу МИД. Постепенно в течение второй половины столетия, с усложнением военного дела, разведка переходит из рук МИД к военным. Необходимость специальной подготовки, которой недоставало дипломатам, стала очевидной. В 60-х годах XIX столетия произошло международно – правовое оформление института военных атташе, прикомандированных к посольству или дипломатической миссии для изучения специальных вопросов и представляющих военное ведомство перед ведомством страны пребывания.

Наряду с изучением военными атташе военного потенциала вероятного противника. Которым в Азии наряду с Великобританией, после победы над Китаем стала считаться Япония. Применялись следующие формы добычи информации: командировки офицеров в азиатские страны на манёвры; так называемые военно-научные экспедиции, якобы с чисто научными целями; использование военных инструкторов в Китае и Корее для усиления российского влияния в этих странах; военно-морские агенты в Японии изучали флот вероятного противника. Определённое значение в добывании военной информации продолжал играть МИД.

Наиболее слабым местом в разведывательном деле была агентурная работа в основном из-за плохого финансирования и специфики организации японского государства. Очень слабо было организовано взаимодействие министерства финансов, иностранных дел и военно-морского флота между собой. Разведывательная информация из этих ведомств попадала в военное министерство лишь по частной инициативе руководителей. Проблема отсутствия Генерального штаба как такового в России очень ярко прослеживается именно в вопросах координации и особенно обработке разведывательной информации. Военно – учёный комитет Главного штаба русской армии явно не справлялся с объемом работы.

Везде, на ответственных постах управления военной разведки, военное ведомство представляли офицеры Генерального штаба

Поражение в войне с Японией 1904-1905 гг. и провал активной Дальневосточной политики России, знаменует собой поражения старого взгляда, уходящего XIX столетия на организацию военного дела. На смену отжившему, приходит буржуазный практицизм и новые формы военной организации, одним из которых было создание эффективного Генерального штаба.

Итогом военных и социальных потрясений начала XX века стало создание спецслужб нового типа. Они набирают свой вес, чтобы превратятся в тотальные организации типа Советского КГБ, нацистского

СД и других глобальных спецслужб охвативших своим влиянием целые страны и континенты.

## Поява та розвиток кінематографу в Одесі напочатку XX століття

*Іван Фокін*

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

Багато дослідників з історії мистецтва України вважають що кінематограф народився саме в Одесі. При цьому слід відзначити, що великого значення тут відіграв виходець з Харківщини. Звали його Й. А. Тимченко. Свого часу він переїхав з друзями з Харківщини до Одеси, працював на заводі РОПіТу, а потім став інженером Імп. Новоросійського університету. До сьогодні в Одесі збереглась будівля майстерень, де працював Йосип Тимченко.

В Московському Політехнічному музеї зберігається перший в світі апарат перервного демонстрування зображень, який був винайдений Й. Тимченком і показаний на IX з'їзді російських природознавців та лікарів. Відбулась ця подія 9 січня 1894 року, тобто за півтора року до демонстрування пристрою Люм'єрів. В силу різних обставин винахід Й. Тимченка залишився відомий лише обмеженому колу людей.

А ось винахід Люм'єрів приїхав до Одеси влітку 1896 р. Відомості про перші сеанси ми можемо знайти в тогочасній пресі: “Одеський вістник”, “Новоросійський телеграф” .

Справжнім трампліном для розвитку кінематографу в одесі стала діяльність М. Й. Гросман, який заснував в 1912 році фірму “Мірограф”, яка займалась знімання перших кінострічок. Але сама кінематографічна діяльність Гросмана розпочалась з літа 1906 р.. Серед найбільш відомих стрічок М. Гросмана були “Одеські перегони” (1908), “Одеські катакомби” (1912, не закінч.), “Ах ти доле, лиха доля”, “Таємницю поглинуло море”, “Толгофа страждань людських” та інш.

В “Мірографі” працювали такі режисери: М. Салтиков, Є. Пухальський. Серед операторів: Давид Фельдблюм. Авторами сценаріїв були: Є. Пухальський, Д. Читорина, М. Салтиков. Історія

Від 1915 року починається активна діяльність в Одесі іншого кінопідприємця, харківчанина, Харитонова, який тут на французькому бульварі відкрив свою фабрику. Саме з його діяльністю пов'язана активна робота багатьох зірок тодішнього екрана: В. Холодної, В. Максимова, І. Худолєєва, Д. Читоріної та інш.

Після евакуації військ Антанти Д Харитонов звідси виїжджає за кордон. На базі його підприємства була створена кіносекція подиву 41-ї дивізії Червоної армії. В квітні 1919 р. колишній співробітник Гросман

П. Инсаров очолює цю секцію. А вже після повного розгрому денікінців тут почала діяти Одеська кінофабрика, а пізніше кінофабрика ВУФКУ.

Діяльність Харитонова була однією з яскравих сторінок дореволюційного кінематографу Одеси. При цьому, цікаво, що багато в цей розвиток внесли вихідці з Харківщини: Тимченко Й., Харитонов Д.

Таким чином, можна зробити висновок, що кінематограф виник саме в Одесі. Але на жаль, ми не змогли використати це надбання нашої науки. Але незважаючи на це, наші кінопідприємці з часом стали створювати такі кінострічки, які вільно могли конкурувати з закордонними фільмами. За досить швидкий час вітчизняний кінематограф був виведений на світовий рівень за якістю та масштабами виробництва.

### **Взаимоотношения партизан и местного населения в оккупированных районах Харьковской области**

*Альбина Фомина*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

---

Организация Движения Сопротивления в Украине в 1941 – 1942 годах была связана с огромными трудностями. Концепция войны «малой кровью на вражеской территории», господствовавшая накануне войны, не предусматривала действий партизанских отрядов. Партизанские базы, созданные перед войной были демонтированы. Ошибки руководства страны дорого обошлись советскому народу.

Как оккупационная власть, так и члены движения Сопротивления всегда стремились привлечь гражданское население на свою сторону, ведь в партизанской войне выигрывает тот, на чьей стороне находится население, потому что это глаза и уши сопротивления.

Для восстановления реальной картины событий необходимо найти ответы на множество вопросов. Бесспорно, многие отряды выжили лишь при помощи местного населения. Однако нацистские оккупанты жестоко карали всех, кто был заподозрен ими в помощи партизанам. Обвинение местного населения в сотрудничестве с партизанами было достаточно удобным предлогом для расстрела массы невинных людей. В целях устрашения населения немцами использовались абсолютно варварские методы запугивания. В частности, казнь абсолютно невинного человека, зачастую сопровождалась надписью: «За связь с партизанами», что не имело под собой никаких реальных оснований. Такая политика оккупантов очень часто попадала в цель, и партизанам не так легко было найти убежище в случае очевидной опасности. Численность отрядов уже после оккупации области нередко возрастала именно за счёт притока

местного населения, познавшего террор нацистского режима и не желавшего мириться с ним.

Несмотря на постоянный террор, репрессии и тяготы оккупационного режима, множество жителей в районах действия партизанских отрядов поддерживали бойцов, помогали им, иногда даже становясь определяющим фактором в вопросе выживания отряда. Помощь оказывалась всесторонняя: от продуктов питания и стирки белья до предоставления убежища. В Колонтаевской больнице Краснокутского района врач Эльза Сербинова укрывала и лечила партизан, раненых в тяжёлых боях июня 1942 года.

Однако существовала и совершенно обратная сторона взаимоотношений партизан с местным населением. В Сахновцанском районе среди местного населения произошёл чётко выраженный раскол на два лагеря, вызванный, прежде всего националистическими убеждениями одной из сторон. Сюда, с установлением власти оккупантов, вернулось около трёх тысяч раскулаченных. Оккупационные власти освобождали принадлежавшие им когда-то усадьбы с застройками, выселяя с них колхозников. Местные украинские националисты проводили ярко выраженную националистическую пропаганду, направленную против русских, в результате чего русское население района практически повсеместно оказывало поддержку отрядам. В это же время украинские националисты, которых сами партизаны презрительно называли «жовто-блакитні», принимали живейшее участие в расстрелах партизанских семей.

Характерным является то, что для борьбы с партизанами немцы редко кидали регулярные воинские части. Преимущественно воевали с партизанами охранные отряды, полевая жандармерия, дезертиры из Красной Армии, националистически настроенные украинцы, кулаки, члены семей репрессированных. Конечно же, в таких условиях не избежать было предательств и доносов, ставших для многих отрядов смертоносными. Политика правящей партии, на протяжении многих лет, проводившей репрессии против мирного населения, ожесточила многих людей, породила в них ненависть к существующему режиму. И в результате это сказалось на отношении некоторых категорий лиц к партизанам, как к олицетворению партии и режима вообще, сыграло роковую роль в деятельности партизан.

В некоторых случаях взаимосвязь между местным населением и партизанскими отрядами осуществляли подпольщики. Они становились связующим звеном между людьми, не вовлечёнными в борьбу, и активными действующими партизанами. Местные жители нередко ради помощи партизанам входили в доверие к нацистам и работали под прикрытием таких должностей как, например, старосты, полицаи или переводчики.

Однако в отношениях партизан и местного населения присутствует немало и негативных фактов, о которых всегда умалчивала советская историография, и о которых нельзя умалчивать теперь. Ведь, оставляя в тени те или иные факты, пусть даже иногда и негативные, невозможно полноценно представить картину происшедших событий, воссоздать прошлое в максимально приближённом к действительности виду.

Примером этой теневой стороны были тесные взаимоотношения командно-комиссарского состава Красноградского партизанского отряда, установленные с женской частью населения оккупированных районов. Кроме отсутствия продовольствия, отряд посреди зимы лишился и валенок, которые в походах командования служили своеобразным эквивалентом ночи, проведённой у женщины. Следует отметить, что в самом начале оккупации, в отряде имелось около 200 пар валенок. Трудно представить себе, в какие условия был поставлен отряд. В эту холодную зиму бойцы голодали, мёрзли, обмороживали ноги, но хотели воевать, рвались к фронту.

Иногда отношения с местным населением переставали быть союзническими из-за отсутствия продуктов питания. Проблему с продовольствием решал за счёт местного населения состав Золочевского партизанского отряда. По признанию самих партизан, продукты приходилось изыскивать в порядке принуждения.

Таким образом, можно сделать вывод, что во взаимоотношениях партизан с местным населением было множество нюансов, лишь принимая во внимание которые можно полнее восстановить картину происшедших событий. Но, несмотря на кажущуюся простоту и изученность, этот вопрос на сегодняшний день остаётся одним из менее освещённых и противоречивых.

## Образ купецкой родины XIX ст. у вітчизняній історіографії

Артем Харченко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У вітчизняній науковій літературі дослідження історії сім'ї мають давню традицію і містять значний матеріал. Можна виділити три періоди у вивченні даної теми: друга половина XIX ст. – до 1917 р.; радянська доба; сучасний період.

Дослідження історії родини у вітчизняній історіографії розпочинаються з другої половини XIX ст., та слід відзначити, що головний акцент цих розвідок було зроблено на селянській родині. На думку дослідників, саме селянство і дворянство були визначальними верствами суспільства, гідними уваги. Такий підхід можна пояснити

впливом на історіографію другої половини XIX ст. так званого народництва, з притаманними йому пошуками “духу нації”. Купецтво, як виключно міський стан, не завжди привертало увагу дослідників. Втім, у 60-ті рр. XIX ст. з'являються збірники, що містили різноманітні статті, присвячені купецтву. Задачу вивчення купецтва ставили перед собою автори праць з історії права, економіки та ін. (І. Вольман, К. Шматков). Центральними темами їх досліджень були роль купецької верстви в суспільстві, економічна діяльність купців, проблеми професійної освіти, правове становище купецтва, благодійницька діяльність купецтва, особливо його внесок у розбудову храмів тощо.

У радянський час при дослідженні теми родини вчені перш за все зосереджувались на становищі родини пролетарів. Дослідження інших верств городян оминали або подавали у певному ракурсі, що зумовлювалось ідеологією історичного матеріалізму (С. Вольфсон). Купецтво розглядалось як соціально ворожа верства, що відносилась до класу експлуататорів. Потрібно зазначити, що радянським дослідникам притаманно було ототожнювати купецтво з терміном “буржуазія”. Автори розглядали перш за все економічну діяльність стану, лише іноді досліджуючи інші аспекти його історії (П. Берлін, В. Лавричев). У літературі панувала традиція дослідження історії буржуазії на прикладі центральних районів Російської імперії. Тільки з 1970-х рр. з'являються дослідження купецтва проведені на матеріалах інших регіонів Російської імперії, у працях Г. Рабіновича, Г. Жирнової, О. Будіної: коло проблем, які були поставлені, значно розширилося. Були розпочаті розвідки побуту купецтва, як міської верстви населення, проблеми шлюбної поведінки стану та ін.

У пострадянський період проблема дослідження купецької родини вийшла на новий рівень. Вітчизняні історики отримали можливість неупередженого підходу до вивчення історії купецького стану. Став доступним досвід західноєвропейських авторів, з'явилась можливість застосування нових методів досліджень. Потужна традиція досліджень історії купецької родини в російській історіографії (Б. Миронов, Ю. Гончаров, І. Кусова) надає можливість вітчизняним дослідникам проводити компаративні дослідження.

Сьогодні серед основних проблем з історії купецтва, які досліджують сучасні історики, підприємницька діяльність стану, суспільно-політична діяльність, благодійницька діяльність окремих представників верстви та ін. Автори звернули увагу на дослідження історії окремих купецьких родин українських губерній. Втім, нагальним завданням є підготовка загальної праці з історії українського купецтва, та історії купецької родини.

## До 120- річчя заснування першого Харківського костьола

Ганна Циозда

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Поява першого костьола в псевдоготичному стилі на Харківщині є цікавою сторінкою в історії міста.

В останній третині XIX століття приміщення, яке використовувалось як католицький храм стало незручним для використання. Тому Церковна рада разом з куратором починають «ходатайствовать» про будівлю нового храму.

У 1886 році було отримано дозвіл церковного керівництва та міської влади на будівельні роботи. Створено Церковну раду на чолі з отцем Кісаржевським. Для залучення грошей було надруковано 500 підписних листів російською, польською, французькою та німецькою мовами з проханням про надання пожертв. Пожертви надходили з усіх кінців Росії, а також із-за кордону від католиків, православних, і навіть іудеїв. Про хід будівництва сповіщали населення газети: «Харьковские губерниекие ведомости» и «Южный край». Святкова закладка фундаменту проходила 29 квітня в присутності багатьох людей, згідно замітки в пресі. Також в «Харьковских губерньских ведомостях» виходить повідомлення про будівництво костьола, згідно проекту і під керівництвом Б. Г. Михайловського. З надходженням коштів проводилась закупівля будівельних матеріалів. Майже усі матеріали – цегла, дошки, залізні вироби – закуповувались у харківських виробників. У 1888 році будівництво храму було призупинено за браком грошей. Здобувати гроші вирішили вже перевіреним способом – благодійними виставами, зборами пожертв. За рішенням парафіяльної ради на храм відійшла тільки половина отриманих грошей. Інша половина була призначена малозабезпеченим сім'ям католиків. 1 грудня 1891 року знову побудована церква на честь Успіня Пречистої Діви Марії була освячена отцем Кісаржевським. Слід додати, що були запрошені з Полтави та Курська священники. Фактично храм добудовувався до середини 1892 р., але в ньому вже проходили богослужіння. 26 липня 1892 р. єпископом Могілевської єпархії Франциском Сімоном урочисто освячено вівтар. Храм мав в той час 4 вівтарі: Успіня Пречистої Діви Марії, Розп'яття Христа (з іконою, виконаною Г. Семирадським спеціально для харківської церкви), св. Іосіфа і св. Антонія Падуанського. З правої сторони від олтаря Успіня Пречистої Діви Марії, де стояла мармурова статуя Діви Марії, був амвон, вхід на який знаходився в захристії. Під амвоном розташовувалась статуя св. Петра, на стінах в спеціальних вибоїнах висіли полотна-образи. Також в храмі були дубові лави для сидіння і два конфіонала (сповідальні) майстерної роботи. На дзвіницях було встановлено два дзвона.

Таким чином, на території нашого міста з'явився перший костюл. Який всупереч багатьом катастрофам XX століття і сьогодні приймає віруючих. Слід пам'ятати, що харківський костюл є не тільки архітектурною, а й релігійною, історичною і національною пам'яткою.

## Шкільна освіта національних меншин Києва (1920 – 1930 рр.)

Лілія Чорна

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Дослідження політики „коренізації” є важливою складовою вивчення новітньої історії національних меншин України. Цій тематиці присвячена значна кількість наукових праць.

Мета нашої роботи – показати формування системи шкільної освіти етнічних меншин м. Києва. Фонди Державного архіву м. Києва містять документи про діяльність у цьому напрямку Бюро нацменшостей міської Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і сектору національних меншостей при відділі народної освіти.

За переписом 1926 року у Києві проживало 41,6 % українців, 25,5% – росіян, 26,3% – євреїв, 3,3% – поляків та 3,3 % інших національностей (німців, татар, асирійців, вірменів, греків та ін.).

Уже в 1929 р. 5506 учнів навчалося у 23 національних школах, з яких було: єврейських – 15, польських – 2, німецьких – 2, вірменських – 2, грецька – 1, татарська – 1.

На початок 1930-х рр. завершилася ліквідація неписьменності, відбувся перехід до загальнообов'язкового 7-річного навчання. Після „укрупнення” шкіл (замість початкових стали працювати семирічки), зменшилося їх число. З 1932 по 1934 рр. функціонувало 19 національних шкіл (єврейських – 14, польських – 2, німецька, чеська, народів Сходу /асирійсько-вірменсько-татарська/ – по 1). Їх діяльність ускладнювалась недостатністю педагогічних кадрів (особливо малочисельних національностей), відсутністю приміщень. Позначився і голодомор 1933 р. Необхідно віддати належне, що в цей період відділ освіти, місцева влада доклали зусилля для організації харчування та оздоровлення школярів.

Паралельно із згортанням політики „коренізації” розгорталася політичні репресії. Постійно відслідковувалися „неблагонадійні” педагоги, які репресувалися за сфабрикованими справами.

Відбувався перегляд доцільності існування національних шкіл. У 1934 р. ліквідували школу народів Сходу, а її класи передали до єврейських шкіл, таким чином виникли єврейсько-татарська, єврейсько-асирійська та єврейсько – вірменська школи.

Із середини 1930-х рр., особливо серед єврейського населення, посилюється тенденція до того, щоб віддавати дітей до російських шкіл, адже навчання у національних школах мало як позитивні (вивчення рідної мови), так і негативні фактори (недостатня кількість середніх спеціальних

закладів та труднощі із отриманням вищої освіти). Кількість єврейських шкіл у 1935/36 навч. році зменшилася до 9, ліквідовано єврейсько-вірменську школу.

Крім фактичного закриття, кількісне зменшення шкіл спричинило відкриття десятирічок. У 1936/37 навч. році працювало 12 націменівських шкіл: єврейських – 6, польських – 2, німецька, чеська, єврейсько-татарська, єврейсько-асирійська – по 1 школі.

Таким чином, активно політика коренізації в галузі освіти проводилася до 1933 р. Далі вона продовжувалася за інерцією, йдучи на спад. Радянська влада перейшла до самоствердження шляхом масового терору.

### **Відображення в історичній літературі участі жінок України на фронтах та в тилу у роки Другої Світової війни**

*Оксана Чуєнко*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

---

Грунтовне дослідження подій Другої світової війни та зокрема участі в ній жіноцтва України, виступає нині однією з найважливіших та найцікавіших проблем історичної науки. Її успішне розв'язання передбачає не тільки об'єктивну, неупереджену оцінку, накопичених за довгі роки наукових знань з даної проблематики, а визначення впливів та напрямів її подальшого розвитку. Слід звернути увагу на те, що за останні роки з даної проблеми в Україні, Росії вийшло в світ чимало праць, причому більшість з них тією чи іншою мірою торкається ролі жінок України на фронтах в роки Другої Світової війни.

Потрібно зазначити, що в роки війни жінки воювали нарівні з чоловіками. Вони несли на своїх плечах тягар війни, розділивши його разом з батьками, чоловіками і братами, весь тягар фронтних, партизанських і тилкових буднів; тягар нескінченних втрат, суму і болю; вони боролися за перемогу, за вільне життя своїх дітей в майбутньому. В праці В. С. Ковалю «Подвиг народний України в Великій Отечества́нній війні» йдеться мова про ті неймовірні зусилля, які поклав український народ, в тому числі і жіноцтво воєнного періоду, на подолання та знищення німецько – фашистського ворога. Про подвиги жінок на фронті відображено в «Советской военной энциклопедии». Висвітлюється участь жінок як кулемниць, радисток, снайперів і пілотів. Їм було під силу всі спеціальності солдата на війні.

Особливо жінок було багато серед медперсоналу – близько половини всього особового складу медичної служби. За нашими підрахунками, які велися протягом 1941 – 1945 рр., Червоний Хрест України підготував для фронту 100 тис. медичних сестер та санітарних дружинників. У числі фронтних лікарів, військових хірургів, фельдшерів, санінструкторів і

санітарок жінки становили 40 – 43%, а медичних сестер – 100%. Щодо промислового комплексу, то тут жінки склали 56% загальної кількості робітників і службовців, зайнятих в промисловості країни в роки війни. % жінок працювали на залізничному транспорті, 91,7% - в сільському господарстві.

У праці Є. В. Сафонової «Звитязниці: Жінки – Герої Радянського Союзу в боях за Україну в роки Великої Вітчизняної війни» подаються дані, що на 10 липня 1941 р. лише тільки до військкоматів Дніпропетровської області, надійшло 3602, а до Кіровоградської – 1113 заяв від жінок. Жінки та дівчата служили і в стрілецьких частинах, на флоті Приклади мужності та відваги демонстрували жінки – танкісти. В праці В. Я. Галаган «Ратный подвиг женщины в годы Великой Отечественной войны» іде мова про те, що були такі випадки, коли жінок – добровольців не навчали військових спеціальностей, а використовували на різних роботах. Багато з них навчалися в партизанських школах майстерності підричників. Створювались такі підпільні молодіжні організації як: «Партизанська іскра», «Молода гвардія». Багато українських дівчат отримали спеціальність радиста на курсах Українського штабу партизанського руху тощо.

Вперше, за останні роки було видано бібліографічний довідник в двох книгах «Українська жінка у визвольній боротьбі 1940 – 1950 рр.» Н. Мундрю.

Таким чином, проаналізувавши і осмисливши вище сказане, можна з певністю стверджувати, що жінки зробили неоцінений внесок у перемогу над німецько-фашистськими загарбниками.

### **Гончар і глина у народній свідомості (за матеріалами етнографічних експедицій)**

*Марія Чумак*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Актуальність теми визначається тим, що етнопсихологічний аспект окремих осередків гончарства як найстародавнішого ремесла України, зокрема, найбільшого гончарського центру Харківської губернії межі XIX–XXст. – Нової Водолаги досі не існує.

Нашою метою є аналіз трансформації уявлень і соціальних оцінок місця гончара у громаді згаданого селища в контексті загальноукраїнських тенденцій. Зібрано матеріали під час експедицій Нововодолазьким районом і Дня гончара в Пироговому.

Народні погляди на гончара пройшли 5 етапів еволюції. Він сприймався як Бог, деміург, посередник між живими і мертвими, чарівник і, зрештою, ремісник [5, с.18].

Божественну роль людина, яка працює з вогнем і глиною, перестала виконувати в християнську добу, натомість з'явилася зневажлива приказка “Не боги горшки ліплять”. Грецьке слово “деміург” має кілька значень. Буквально воно перекладається як творець, майстер. У стародавніх Афінах це був один з трьох станів, до якого входили ремісники, купці, рибалки і мореплавці [3, с.62].

Народні вірування українців наділяють Бога здатністю створити людину саме з глини (“Всі ми з однієї глини”). Гончар ніби вартував між живими і мертвими: “З глини прийшли, у глину підемо”.

Своєрідну трансформацію уявлень про божественне походження гончарського ремесла та магічне значення деяких виробів з глини нами зафіксовано під час Дня гончаря у Пироговому під Києвом у червні 2006р. Київська майстриня Тригунова Н. П. (1959 р.н.) продемонструвала глиняну писанку шуркало, пояснюючи, що це знак “Божа ручка”.

Сімферопольський гончар Скібін Р. В. (1976 р.н.) вважає, що глина має власний характер. “Гончаря глина годує”; “Нехай горшки б'ються на гончареву голову”[2, с.138].

Глина, за нашими спостереженнями, фігурує у примовках нововодолажчан: “Наробив, як кіт на глині – не загребеш”(про недолугу справу), “Гребешся, як жук на глині, а жизнь проходить” (записано від Мироненка Д. Й. (1936 р.н.)

Жартівливі побажання – ознака слобожанського весілля. Приказували: “Дарую ківш глини, щоб була дочка Галина” (Пилипенко Н. М., 1938 р.н., с. Караван Нововодолазького р-ну).

Гончарство на межі XIX – XX ст. входило до активного запасу побутових символів. В одному із сонників 1901 року знаходимо звичну для тієї епохи дію: “Гончарничать – затеять порядочное предприятие” [4, с.38]. Упорядники сонника могли сміливо спиратися на тодішнє сприйняття суспільством справи гончарування як солідної і прибуткової.

Ілюстрацію до твердження “гончар – чарівник” знайшли під час спілкування з майстром із Луцька, членом творчої спілки “Дайте спокій” Панковим І. І. (1972 р.н.): “Ми ж гончарі чари гонимо. Глину треба відчувати, любити. Це як з жінкою: пестити, розмовлять інколи”. Свисток зробити з глини – вже чарівництво, вважає валківчанин Сергієнко В. Я. (1926 р.н.).

В. Скураківський наводить приказку “Було ремесло, та мохом поросло” [6, с.219].

Гончар перетворюється на об'єкт утисків, секрети майстерності йому нікому передавати навіть у власній родині, тому втрачається підсвідома енергетика інформації[1, с.46].

Отже, сприйняття гончаря у народній свідомості впродовж тривалого часу зазнало деградаційних втрат. Від шанобливого сприйняття його

майстерності перейшли до зневаги та ігнорування того, що у попередні століття годувало численні родини як ремесло.

## Дело В. И. Засулич в судьбе Анатолия Федоровича Кони

Марина Чумаченко

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Среди выдающихся деятелей XIX начала XX века Анатолий Федорович Кони занимает особое место. Его работа в области юриспруденции оказала значительное влияние на общественное развитие, приумножила духовное богатство своего поколения и дала достойный пример для потомков.

Актуальность изучения данной темы обозначается необходимостью выработки стратегии реформирования современной судебной системы Украины, обновление кадров, привлечение молодых специалистов, на примере Российской империи. Особенно интересным в этом плане является период деятельности А. Ф. Кони на посту председателя Петербургского окружного суда. Своим примером Анатолий Федорович показал, что ни давление со стороны высших сановников Министерства юстиции и самого императора, ни общественное мнение не способны помешать исполнить свой профессиональный долг – во что бы то ни стало следовать букве закона и способствовать вынесению справедливого вердикта.

Работа Анатолия Федоровича Кони на должности председателем Петербургского окружного суда является одним из важных этапов его деятельности. Доктор юридических наук А. М. Ларин отмечал, что значительная часть его жизни прошла под знаком дела В. И. Засулич, которое он вел в это время.

Отношение А. Ф. Кони к своим служебным обязанностям, его беспристрастие, непоколебимое следование своим принципам ярко проявились в ходе подготовки и проведении судебного процесса, который был назначен на 31 марта 1878 года. Несмотря на то, что министр юстиции Российской империи К. И. Пален неоднократно вызывал к себе А. Ф. Кони и

стремился заставить его склонить присяжных к обвинительному вердикту. На это Анатолий Федорович ответил: «Граф, влиять на присяжных должны стороны, это их законная роль; председатель же, который будет гнуть весь процесс к исключительному обвинению, сразу потеряет всякий авторитет у присяжных, особенно у развитых, петербургских, и, я могу уверить вас по бывшим примерам, окажет медвежьей услугу обвинению». Анатолий Федорович отказался, проявив

непоколебимість в своєму рішенні не піддаватися впливанню вищих кругів, і тем самым сознательно обрек себя на негативное отношение к себе со стороны императора и его окружения.

Решающим фактором в определении присяжных заседателей вердикта в деле В. И. Засулич стало заключительное слово председателя – А. Ф. Кони. В. Г. Короленко в своих сочинениях отмечал: «Анатолий Федорович Кони произнес резюме, на некоторое время, приостановившее течение его блестящей юридической карьеры». В. И. Засулич была оправдана.

Дело В. И. Засулич приобрело широкий резонанс в обществе. Оправдательный вердикт вызвал негативную реакцию в правительственных верхах, и это в значительной мере повлияло на карьеру А. Ф. Кони. Анатолий Федорович получил строгий выговор, был лишен добавочного жалования и места преподавателя Училище праведения, где он читал судопроизводство.

От А. Ф. Кони министр юстиции К. И. Пален требовал отставки, но это могло бы поставить под угрозу принцип несменяемости судей и чтобы не допустить этого Анатолий Федорович отказался. Травля А. Ф. Кони продолжалась и нашла свое выражение в прессе, особенно в статьях М. Н. Каткова.

Таким образом, безупречным и неподкупным служением интересам, гуманности и справедливости Анатолий Федорович Кони, будучи на посту председателя Петербургского окружного суда, продемонстрировал пример исполнения профессионального долга юриста. На вопрос, откуда он черпал свои силы, можно ответить словами Р. М. Хина: «Все это было из бездонных глубин одного родника – из России».

## **Організація німецької пропаганди на території України в роки Другої Світової війни**

*Дарья Шалигіна*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

В період 1941 – 1944 рр. війни керівництво Третього Рейху приділяло значну увагу пропаганді в Україні. Ідеологічна «обробка» була невід'ємною частиною нацистської політики не тільки у власній країні, але й по відношенню до населення тих держав, проти яких воювала Німеччина. Питання ідеологічної боротьби двох режимів на українській території – радянського і нацистського – стояло дуже гостро протягом всієї Великої Вітчизняної війни, тому важливо дослідити, як організовувалась німецька пропаганда в Україні.

Німецьку пропаганду в Україні можна умовно поділити на окупаційну, спрямовану на мирне населення, та пропаганду проти Червоної армії, партизанів та підпілля.

Організацією агітаційної діяльності серед населення України займалися декілька структур. Безпосередньо пропагандистська діяльність підпорядковувалась вермахту та Міністерству окупованих Східних територій на чолі з Альфредом Розенбергом та опосередковано – Міністерству просвіти та пропаганди і цілому ряду інших нацистських відомств: Міністерство культури, СС (Schutzstaffeln – охоронні загони), зовнішньополітичне відомство НСДАП, науково-дослідницький інститут Сходу та інші організації.

Ідеологічна спрямованість агітації серед українського населення визначалась саме Міністерством пропаганди, на чолі якого стояв Йозеф Геббельс. План міністра пропаганди заключався в переносі акценту на ідеологічну боротьбу проти євреїв та більшовиків, не зачіпаючи корінні народи СРСР.

Безпосередньо пропаганда впроваджувалась в життя спеціальними структурними підрозділами вермахту або ж органами управління окупаційної адміністрації в тилкових районах.

Діяльність Дивізії пропаганди генштабу вермахту (OKW) на окупованих східних територіях була визначена в директиві, що була затверджена начальником штабу оперативного керівництва вермахту генералом Альфредом Йодлем, який узгоджував пропагандистську частину плану «Барбаросса». Для розповсюдження та контролю агітації у складі вермахту були створені так звані «роти пропаганди» – (Propaganda Kompanien).

Вищою, ніж «роти пропаганди», ланкою структурної організації нацистської агітації вермахту на радянських територіях були спецпідрозділи, які додавались до кожної з груп армій вторгнення («Північ», «Центр», «Південь») – так звані відділи або батальйони пропаганди (по одному на групу армій).

Групу армій «Південь» обслуговував відділ пропаганди «U» («Propaganda-Abteilungen U» від «Україна»), який спрямував основні свої зусилля саме на роботу серед населення окупованих регіонів України прифронтової смуги.

Нацистські пропагандистські органи створювались та керувались не тільки німецьким командуванням й окупаційною адміністрацією, але й власне українцями в тих випадках, коли створювались органи місцевого самоврядування на чолі з бургомистрами з місцевого українського населення.

Основні посади в таких організаціях займали українці (члени ОУН або інших націоналістичних груп), які намагались використати



новостворені пропагандистські структури задля розвитку українського національного руху. Але така політика відділу не відповідала уявленням німців про пропагандистську діяльність органів міського самоврядування. На думку окупаційної адміністрації, пропаганда повинна бути головним чином пронімецька та антибільшовицька, але аж ніяк не українсько-націоналістична.

### **Дворянские сельскохозяйственно-перерабатывающие предприятия в Воронежской Губернии пореформенного периода**

*Ирина Шаповалова*

*Белгородский государственный университет*

В сельскохозяйственно-перерабатывающих имениях с 70-х гг. XIX в. наметились два параллельных процесса: сокращение числа перерабатывающих предприятий и значительное их укрупнение. Так, в 1870 г. в Воронежской губернии действовало 135 перерабатывающих предприятий (8 сахарных заводов, 23 винокуренных, 93 мельницы и 11 маслобоен) общей стоимостью 1 млн. 69 тыс. 710 руб., а через десять лет уже только 18 (2 сахарных заводов, 8 винокуренных и 2 мельницы) общей стоимостью 794 тыс. 730 руб.

Эти данные не отражают реального числа указанных предприятий в целом по дворянским хозяйствам, так как в источнике учтены имения с недвижимостью (кроме земли) свыше 15 тыс. руб. В эту оценку входила и стоимость жилых, подсобных построек, инвентаря и т.д. Особенно занижено число мельниц и маслобоен. Их стоимость, как правило, в среднем составляла 1-3 тыс. руб. Небольшие винокуренные заводы стоимостью в 8-10 тыс. руб. были также в это время не редкостью. Обращает на себя внимание, что в 1870 году стоимость одного предприятия (из расчета общей стоимости всех категорий предприятий) была 7923,7 руб., а через 10 лет – 66227,5 руб. Произошло значительное укрупнение сельскохозяйственно-перерабатывающих предприятий. Сокращение их числа могло идти одним путем – продажа представителям недворянских сословий. Но нельзя отрицать и вероятность процесса разукрупнения ряда предприятий, что в итоге не отразило их в источнике. Сельскохозяйственно-перерабатывающие имения уже в начале 70-х гг. XIX в. носили капиталистический характер. На этих предприятиях применялся вольнонаемный труд и большая часть запашки в данных хозяйствах обрабатывалась наемными рабочими. В первую очередь, это относилось к имениям с сахарными заводами.

### **Россия-Япония: студенческие обмены**

*Елена Шаповалова*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

В системе международных связей важное место занимают различные образовательные программы студенческих обменов, осуществляемых совместно с зарубежными партнерами. Студенческие обмены это одно из пяти направлений народной и культурной дипломатии современной Японии.

Ведущие университеты Японии и России развивают двусторонние обмены. Активно и плодотворно с японскими коллегами сотрудничают МГУ им. М. В. Ломоносова, Институт стран Азии и Африки при МГУ, Московский государственный институт международных отношений, Российский государственный гуманитарный университет, Санкт-Петербургский государственный университет, Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского, Сахалинский государственный университет и другие. Среди партнеров российских вузов в Японии такие ведущие университеты как Васэда, Тока, Сока, Хосэй, Йогогама и другие.

Русский язык как первый иностранный изучается, например, в Университете Сока. Это редкое явление для Японии. Здесь создана кафедра русского языка и литературы, на которой работают известные японские русисты. В свою очередь в Московском университете расширяется подготовка специалистов по японскому языку, истории, литературе и культуре Японии. На пяти курсах Института стран Азии и Африки японский язык изучают более 100 человек, в стенах института ведется большая научно-исследовательская работа. В университетах России проводятся встречи и конкурсы на лучшее знание японского языка, владение искусством икебана, каллиграфии и т.д.

Из тех студентов, которые участвовали в обменах между Японией и Россией, а это более 250 человек, вышли теперь известные ученые, дипломаты, журналисты и прекрасные переводчики, среди которых советник-посланник посольства РФ в Японии М. Галузин и многие другие.

Важно отметить, что помимо университетской линии обменов, есть еще студенческие обмены по линии общественных организаций и правительства Японии (например, стипендии Японского Фонда и др.).

К сожалению, осуществление студенческих обменов между Японией и Россией, создание многостороннего межвузовского сотрудничества с трудом продвигается вперед. Основной преградой является: во-первых, их финансовая сторона. Во-вторых, языковой и культурный барьеры.

Далеко не каждый студент адаптируется к местным условиям и требованиям настолько хорошо, чтобы полностью влиться в учебный или научный процесс. Определенную роль играет и государственная составляющая.

Правительства обеих стран должны более активно стимулировать межвузовские связи, исполняя роль связующего звена, потому что на сегодняшний день, несмотря на важность развития двусторонних отношений, студенческие обмены между Японией и Россией значительно уступают аналогичным обменам с США и ЕС.

Студенческие обмены между японскими и российскими вузами с определенной целью, будь-то научная работа или учеба, несут в себе безграничные возможности для развития в будущем двусторонних отношений.

### **Информбюровское движение в Югославии**

*Юрий Шахин*

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова*

---

Советская, российская и украинская историография информбюровского движения практически отсутствует. Между тем, это одна из важных страниц истории Югославии. Информбюровцы – это югославские сталинисты, которые поддержали СССР в ходе советско-югославского конфликта. Они с самого начала были лишены возможности открыто высказывать и отстаивать свою позицию. Поэтому летом 1948 г. часть информбюровцев пыталась бежать за границу. Другие приступили к созданию подпольных групп. В основном информбюровцы занимались распространением листовок и устной агитацией. Известно также несколько попыток поднять восстания (в основном в 1949 г.). Главной целью последовательных информбюровцев было свержение режима Тито.

Мотивы участия в информбюровском движении были различны: личная неудовлетворенность положением в обществе, разочарование в политике строительства социализма, которая шла вразрез с социалистическими идеалами, а также слепая вера в авторитет Сталина. Последнюю югославские сталинисты культивировали в своих рядах много лет.

Поскольку «строительство социализма» в Югославии не имело ничего общего с первоначальными ожиданиями, информбюровское движение стало реакцией на этот разрыв между должным и

действительным. Но она приняла превратную идеологическую форму: недовольство сталинистской системой проявлялось у информбюровцев в безоглядном сталлизме. Тем не менее данное движение подрывало стабильность сталинистского режима Тито.

В ответ югославское государство разработало систему типично сталинистских мер по борьбе с противником. Ее действие автор проследил по документам Архива Воевоины. Например, существовала установка, что если информбюровцы где-либо не выявлены, то не потому, что их нет, а потому, что их плохо искали. От членов Коммунистической партии Югославии требовалось активное осуждение информбюровцев. Лица, не проявившие достаточной активности, трактовались как информбюровцы независимо от мотивов их поведения. Случайно сказанное слово, прослушивание советских радиостанций или обнаружение информбюровской листовки, независимо от причин ее попадания в руки – рассматривались как факт принадлежности к информбюровцам. Как результат деятельности информбюровцев часто рассматривались любые настроения в обществе, осуждающие меры государственной политики. Все это служило основанием для ареста. Согласно признанию министра внутренних дел А. Ранковича больше половины арестованных не имели в своих действиях состава преступления. Тем не менее, даже устных высказываний было достаточно для отправки в тюрьмы и лагеря.

По этой причине чрезвычайно трудно разделить настоящих информбюровцев и случайных жертв «охоты на ведьм», проанализировать динамику реального движения и его социальный состав. Обнародованные в Югославии данные говорят, что среди арестованных абсолютно преобладали горожане, а среди них – работники партийно-государственного аппарата. Однако эти данные скорее указывают на группы риска, где чаще происходили аресты, чем на реальную социальную базу движения.

Преследования информбюровцев прекратились после восстановления советско-югославских отношений. В новых условиях информбюровское движение пережило три небольших подъема (в 1957-1958 гг., в первой половине 1970-х и в конце 1980-х – начале 1990-х гг.). В третьем случае информбюровцы получили возможность открыто действовать и создали несколько мелких партий, но те быстро утратили влияние. В настоящее время единственным жизнеспособным наследником информбюровского движения является небольшая Партия труда, существующая в Сербии.

## О классификации культовых сооружений византийского Херсона

*Александра Шевцова*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

На сегодняшний день в Херсонесе открыто значительное количество памятников, связанных с христианским богослужением, но при этом систематизации этой группы объектов уделялось не достаточно внимания.

Первая попытка классификации такого рода была сделана в работе А. И. Романчук «Очерки истории и археологии византийского Херсона». Предлагаемая систематизация основывается на архитектурных признаках. Необходимо особо отметить так же труд С. Б. Сорочана «Византийский Херсон. Очерки истории и культуры». Данная фундаментальная работа содержит наиболее полную и подробную информацию о храмах и прочих культовых памятников Херсона VI – X вв., однако, своей классификации автор не предлагает.

Остается открытым вопрос о различиях культовых сооружений в связи с их функциями. Это требует привести новую систематизацию, включающую как архитектурный признак, так и назначение сооружения.

В целом, культовые сооружения Херсона можно поделить по функциям на несколько типов:

**I. Культовые комплексы**, которые обычно включали в себя большую церковь – базилику, крещальню, часовню – мартирий, где совершались погребения. При комплексе могли существовать пастофории, лечебница, помещения для хозяйственных нужд. В византийском Херсоне с уверенностью можно говорить о трех таких комплексах – Западная базилика, Восточная базилика и Уваровская базилика.

**II. Отдельные церкви**, в которых совершалась литургия. Их можно разделить по архитектурному признаку на базилики, крестообразные и «пещерные» храмы.

Базилики в свою очередь можно разделить на «эллинистические», с деревянными, стропильными перекрытиями и «восточные», со сводчатым потолком. Можно выделить и другой принцип рассмотрения: однефные сооружения (как правило, это не большие храмы, в основном достаточно поздние по датировке); трехнефные базилики, которые в свою очередь могут быть подразделены на одно и трехапсидные. Исходя из формы апсиды, можно так же выделить храмы с пятигранной апсидой, круглой апсидой и трехлепестковые или трехконхинеальные храмы.

Крестовидные храмы следует подразделить на крестообразные и крестовокупольные. Отдельно необходимо указать четырехапсидный храм, входящий в контекст крестообразных центрических сооружений. Примечательно, что в Херсонесе они все имеют, как правило, форму креста.

Помимо традиционных архитектурных форм здесь существовали и достаточно необычные церкви – подземные или «пещерные». Таких храма

можно указать два – на главной улице (квартал III) и склеп «на земле Тура» перестроенный под храм.

**III. Квартальные церкви** как отдельный тип культовых сооружений имели так же множество подтипов.

Мемориальные церкви строились на местах связанных с памятью местно чтимых святых или событий связанных с христианизацией города.

Церкви при культовых комплексах (не редко в них хоронили духовенство, а иногда и мирян, удостоившихся особой чести).

Собственно квартальные церкви, строились как мартирии, места для погребения членов семей проживавших в соответствующих кварталах.

Крещальни - мартирии, которые, как правило, строились при крупных храмах и предназначались для крещения, в том числе и взрослого населения, но при этом могли носить и мемориальные, гробничные функции.

Приведенная выше классификация культовых сооружений византийского Херсона подразумевает деление не только по архитектурному признаку, но и по назначению культовых сооружений, что позволяет, несомненно, более точно разделить их на типы.

## Предметы вооружения с многослойного поселения «Олешки»

*Александр Шелехань*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Осенью и зимой 2006 года экспедицией «Слобожанской археологической службы» под руководством И. Б. Шрамко, было начато исследование нового поселения в урочище Олешки, расположенного на территории Циркуновского с/с Харьковского района. Харьковской области.

Предварительно, на склоне мыса, ближе к подошве, расположены комплексы волынцевской культуры, а выше объекты периода Золотой Орды. В ямах №2 и № 11 было найдено два предмета вооружения, характерные для раннего и развитого средневековья.

Одним из них является железная сулица (яма №2). Она имеет 11 см в длину, асимметричную остролиственную плоскую в сечении головку, максимальной шириной 3 см. Конец черешка загнут под прямым углом. По типологии А. М. Кирпичникова этот вид оружия относится к III-IV типам. Асимметричность жала и сгиб черешка предназначались для крепления к древку. Общая длина оружия вместе с древком могла достигать 1,5 м. Сулицы использовались в качестве вспомогательного средства поражения в бою и на промысле. Они бытовали на Руси в XI – XIV вв. Большинство находок концентрируется в северных землях Руси: районы Смоленска, Минска и, особенно, Новгорода. Для юга Восточной Европы находки сулиц редки.

Кроме того, интересен железный черешковый неброневой наконечник стрелы (яма №11) длиной 2 см и максимальной шириной 1,4 см (тип 72 по А. М. Кирпичникову). Черешок сломан, переход от черешка к перу выделен уступом шириной 0,1 см. Подобные формы, согласно Ю. С. Худякову, появились в Забайкалье и Туве еще в VI–VIII вв. Позже такие наконечники были занесены в Восточную Европу монголами и распространились повсеместно на территории Киевской Руси в XIII–XIV вв. Их характерными чертами являются плоская в разрезе форма, закругленный носик и наличие на заточенной кромке крылышек, отогнутых к носику. Они, по-видимому, принадлежат к так называемым нелетальным снарядам, которые имеют лишь травматическую функцию. В нашем случае, интерес представляет необычно маленький размер наконечника по сравнению с подобными ему степными образцами. Вследствие этого, также можно предположить, что данный экземпляр – копия местного мастера, изготовленная для промысла.

Итак, мы видим, что на этом поселении найдены весьма интересные образцы оружия. Несмотря на их малочисленность, они ставят перед исследователями ряд новых вопросов. Артефакты поселения генетически тяготеют как к северной Руси (сулица), так и к кочевникам (наконечник стрелы). Таким образом, остается открытым вопрос об этнической принадлежности жителей данного селища и миграциях на территории области в послемонгольский период. В то же время, «Олешки» являют собой первый случай фиксации поселения золотоордынского времени на территории Харьковской области, что ставит под сомнение концепцию «Дикого поля». Уточнения требуют хронология и типология развития русского метательного оружия, так как для их классификации до сих пор применяется разработанная ранее типология копий.

### **К вопросу о зороастризме ахеменидов**

*Максим Шенцов, Андрей Чередниченко*

*Белгородский государственный университет*

В иранистике вопрос о времени жизни пророка Заратуштры (Заратустры, Зороастра) и дуалистическом характере предложенной им религиозной доктрины вызывает много дискуссий. Признавая правоту представителей французской школы иранистики, можно предположить, что Заратуштра жил в эпоху создания мировой Персидской державы Ахеменидов и стал создателем одной из наиболее древних монотеистических религиозных доктрин.

Пророк Заратуштра предложил иранским ариям отказаться от поклонения древним богам – дэвам. Заратуштра разработал, по сути, монотеистическую доктрину, в центре которой – высший Бог-творец

Ахура-Мазда (Ахурамазда, Ормазд, «Властелин Мысли», владыка Благого Царства Бесконечного Света).

В Авесте и зороастрийских богословских трактатах «Сотворение основы» (Бундахишн), «Суждения Духа разума» (Дадестан-и меног-и храд) и др. говорится, что предвечный Ахура-Мазда в бесконечном времени (Зрван / Зерван / Зурван) сотворил конечное время, продолжительностью 12 тысяч лет. Оно делится на 4 равных промежутка (периода) по 3 тысячи лет. В течение первого мирового периода Ахура-Мазда творил все вещи в мыслительной форме. После этого он облек мысли и фраварти в телесные формы. В течение 2-го трехтысячелетнего периода Спента-Манью (Святой Дух, Добрый Дух) и Анхра-Манью (Дух Зла) сотворили вещественный мир. Следующие 3 тысячи лет – период борьбы сил Добра и Зла за господство над земными творениями до появления пророка Заратуштры Спитами. На рубеже 3-го и 4-го периодов в мир пришли Заратуштра и праведный правитель Кави Виштаспа, которые распространили маздаяснийскую веру по арийским странам. После Заратуштры материальному миру остается существовать 3 тысячи лет. С промежутком в тысячу лет придут еще два Спасителя-Саошьянта. Мироздание очистится потоком расплавленного металла, а все творения Ахура-Мазды обретут вечную и неизменную жизнь в Царстве Бесконечного Света.

Заратуштра учил своих последователей, что главная цель создания и жизни человека – служба Ахура-Мазде и принятие его стороны в борьбе с Анхра-Манью и творениями последнего. Служение и помощь силам Добра должны быть действенными и проявляться в мыслях, словах и поступках.

При царе царей Дарии (Дараявахуше) I (522–486 г. до н.э.) и его сыне Ксерксе (Хшаярше) I (486–465 г. до н.э.) господствующей идеологией в Иране был, судя по всему, зороастризм. Но Артаксеркс (Артакшатра) I (465–424 г. до н.э.) в 454 г. до н.э. объявил свободу вероисповедания. Культы популярных в народе древних богов Митры, Веретрагны, Ардвиги-Суры Анахиты и др., почитание душ умерших предков и священных огней вернули себе прежнее значение и вошли в зороастрийскую традицию. Главными священными огнями Ирана считались Адур-Гушнасп в Мидии, Адур-Фарнбаг в Истахре (в Парсе), Адур-Бурзин-Михр в Парфии.

При Аршакидах была кодифицирована Авеста. При Сасанидах (227–651 г.) обновленный зороастризм вновь стал господствующей религией в Иране.

**Повсякденне життя у великому соціалістичному місті  
доби хрущовської «відлиги»  
(на прикладі м. Харкова 1954-1964 рр.)**

*Олена Шеремет*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Останнім часом набувають актуальності дослідження історії повсякденності в контексті історичного краєзнавства. Одна з проблем в її «науковій території» - сама дефініція. Ю. Лотман зазначав, що повсякденне побутове довкілля – це «звичайний перебіг життя в його реально-практичних формах». Особливої уваги потребує проблема вивчення окремих елементів повсякденних структур людини у великому соціалістичному місті за доби хрущовських перетворень. Показовим у цьому плані є Харків, що пояснюється, по-перше, певною специфікою цього міста (шосте місце в СРСР за чисельністю населення станом на 1959 р., сконцентрованість майже 60% населення області, найбільше місто УРСР за чисельністю робітництва тощо), по-друге, широкою багатофункціональністю міста республіканського, а за окремими функціями і всесоюзного значення.

У 1950-1960-ті роки відбувається процес переходу до нових норм і стандартів життя, формується культура опору/конформізму нав'язуванням цінностям, змінюються та трансформуються ментальні структури на рівні «малої» особи. Найбільш характерні риси емпіричного буття харків'янина, як і радянської людини взагалі цієї епохи, пов'язані з досить скрутним станом житлових умов (невистачання житла і - як наслідок - масове будівництво «хрущовок», забудова нових житлових масивів на Павловому Полі, у районі Селекційної станції, Орджонікідзевському районі тощо), важкими післявоєнними умовами праці (зокрема, на заводах-гігантах м. Харкова), певною тогочасною системою соціального забезпечення широких верств (особливо стипендіальний та пенсійний фонди), їх купівельною спроможністю, певним станом розвитку освітньої та культурної діяльності в місті (функціонування системи шкіл, вузів, театрів і кінотеатрів, їх репертуар, популярність тощо), бюджетом вільного часу та його розподілом в залежності від певних соціальних, культурних і ментальних потреб харків'ян, в тому числі поширенням комунікативних засад спілкування (спільних відзначань свят, гостин), питанням вільного волевиявлення тощо. Локальну інваріацію вище зазначених структурних основ буття мешканців Харкова підкреслюють усні джерела (було опитано близько 30 респондентів, тогочасних представників студентства та робітництва, з різних районів міста та різних політичних уподобань), до яких треба відноситися з певним критичним підходом, враховуючи їх суб'єктивність та ретроспективність.

Авторкою були проаналізовані групи масових, статистичних, архівних джерел, відомості тогочасної періодики («Соціалістична Харківщина»,

«Красное знамя», «Прапор» тощо), фотодокументи (зокрема, особистого походження), інформація яких інколи викликає протиріччя та потребує подальшого дослідження з урахуванням специфіки та суперечностей епохи «відлиги» з її проявами у великих індустріальних соціальних масивах, особливій соціальній структурі великого урбанізованого міста (переважання студентства та робітництва, їх умови життя, праці, дозволя), стилем життя харків'ян з урахуванням певних ментально-побутових традиційних особливостей на Слобожанщині в цілому.

Таким чином, проблематика повсякденності харків'ян епохально важливих і трансформаційних хрущовських реформ та, власне, доби 1950-1960-х років потребує докладного вивчення та подальшого дослідження, по-перше, через висвітлення становища та буття людини великого соціалістичного міста у переломні періоди вітчизняної історії з урахуванням певних локальних особливостей та ментальних рис, закладених у способі життя, і, по-друге, через її значущість у вивченні макросоціальних процесів міського населення (середовища) на мікрорівні.

**Зображення голови фараона в давньоєгипетській колекції  
Полтавського краєзнавчого музею**

*Катерина Шимко*

*Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

Однією з перлин зібрання Полтавського краєзнавчого музею є колекція давньоєгипетських пам'яток. Одним з найцікавіших експонатів колекції пам'яток давнього Єгипетського мистецтва, на нашу думку, є рельєфне зображення фараона XXVI, Саїської династії. Він датується VII століттям до н.е. Зображення знайдене у Фівах. Достеменно з'ясувати кого саме зображено на цьому уламку практично не можливо у зв'язку з тим, що фараони цієї династії - Псаметіх I, II, Нехо, Уах-аб-ра, і Амазіс, намагаючись відродити культурні традиції Старого Царства, запроваджували притаманні йому мистецькі прийоми й практики.

Однак, незважаючи на вищезазвані труднощі, певні гіпотетичні припущення відносно даного експонату, цілком допустимі. Отже, якщо прийняти твердження про те, що ця скульптурна модель була виготовлена близько VII ст. до н.е. то вона безперечно належить до часів правління фараонів Псаметіха I або Нехо. Тобто припадає на початок періоду відродження культури Старого Царства. Як бачимо, на голові фараона зображено білу корону Верхнього Єгипту.

Фараон Псаметтіх I походив із Нижньому Єгипту. Його батько, Нехо I був правителем міста Саїса. Він ніколи не підтримував правління Ефіопської (XXV) династії. Тому, коли Ассирійські завойовники напали на Єгипет, Нехо I підтримав їх. Пізніше закріпившись спершу в Нижньому

Єгипті Псаметіх проголосив себе володарем Єгипту близько 660 р. до н.е. Постає питання: чому фараон, який був володарем обох царств – Верхнього і Нижнього, зображений лише у Верхньоєгипетській короні? Необхідно зауважити, що кожен фараон, починаючи ще з легендарного Нармера щоб підкреслити розміри своїх володінь, які зазвичай включали обидва царства, зображувався у подвійній короні. Фараони додавали до свого імені назви двох царств. Царі надавали величезного значення володінню цими територіями. Отже, висновок напрашується лише один – цар, якого тут зобразили не володів Нижнім Єгиптом. Проте, як відомо фараони XXVI династії володіли всім Єгиптом, за виключенням кількох років правління Псаметіха I, коли йому не підкорялись кілька округів (номів). Можна було б припустити, що даний барельєф зображує Псаметіха I. Але ж Псаметіху I не підкорялись саме ному з Верхнього Єгипту. Лише у 658 – 657 роках до н.е. йому вдалося стати повноправним царем всієї країни. Логічно припустити, що Псаметіха якщо й зображували б в одній короні, то це була б корона Нижнього Єгипту. Але не виключено, що після завоювання Фів, фараона зобразили як повноправного володаря Верхнього Єгипту. Відомо, що Фіви деякий час знаходились під владою Ефіопського царя Тануатамона, який був проголошений фараоном. Він довгий час не підкорявся волі Псаметіха I. Найвірогідніше, що на цьому барельєфі зображено Тануатамона – ефіопського царя, який до 658-657рр до н.е. зберігав владу на території м. Фіви, тогочасної столиці Верхнього Єгипту.

### **Роман Шарля де Костера «Легенда об Уленшпигеле» как синтез исторических представлений романтизма и эпоса**

*Евгения Ширяева*

*Нижегородский государственный университет имени Н. И. Лобачевского*

В романе «Легенда об Уленшпигеле и Ламме Гудзаке и их достославных деяниях во Фландрии и других краях» имеет место исторический контекст, связанный с правлением Карла V и его преемника Филиппа II в Нидерландах. Интересно, каким образом автор интерпретирует исторические факты, что обуславливает те или иные взгляды и мнения автора.

Роман «Легенда об Уленшпигеле» представляет собой синтез двух жанров литературы: собственно романа и легенды. Легендарная часть романа базируется на народном сказании об Уленшпигеле, которое автор даёт почти без изменений. Но «Легенда об Уленшпигеле» - это авторское произведение и оно является плодом творчества, а не просто пересказом старинной легенды.

Роман де Костера является вершиной бельгийского романтизма, опирающегося на общеевропейские литературные традиции. У писателей – романтиков были иные по сравнению с классицизмом представления о природе, человеке и о ходе истории. Уже истоки романтизма несут критику рационализма и ориентации в искусстве на античность. Писатели и философы обращают внимание на Средневековье, которое является в их глазах противовесом организованной и упорядоченной культуре античности. В глазах романтиков – Средние века – это хаос и беспорядок, но в нём они видят величие. История воспринимается как ряд событий, имеющих причинно – следственную связь. Особую значимость получают те уроки, которые можно вынести из истории. Следовательно, сам по себе факт приобретает большое значение. Отсюда популярность исторического романа в эпоху романтизма.

Авторов привлекает средневековый фольклор и свойственное средневековому историческому сознанию соединение земного и загробного миров.

Одним из достижений нидерландского эпоса является сложившийся к XV веку образ Тилья Уленшпигеля (или Ойленшпигеля). Он имеет аналоги в фольклоре других стран и, таким образом, включается в богатую народно-литературную традицию. Но эпическому произведению свойственны своеобразные исторические представления.

Нашей задачей является проследить, каким образом историзм эпоса сочетается в романе с историческими взглядами романтизма.

Настроение, объединившее всех писателей романтического периода – разочарование и меланхолия, апология чувства, поэтизация мирной природы, старины, увлечение фольклором. Стремление к одиночеству, познанию мира через свой духовный мир, диалогу с самим собой было поддержано культом индивида. Популярными становятся образы одиноких разбойников. Уленшпигель как герой романа де Костера – это тоже своеобразный разбойник, бродящий по большим дорогам Европы, поднимающий бунт. Он если не одинок (вокруг него друзья, соратники, возлюбленная), то единичен – он самый деятельный, самый ловкий, самостоятельный. Тилья вполне выдерживает свои странствия в одиночку, всегда находя себе занятие.

Расширение границ познания за счёт подключения чувства к разуму порождает стремление постичь не только видимый мир, но и заглянуть в невидимый. Отсюда тема иррациональных сил и демонизма, которая выразительно проявляется в готическом романе. И. Кант в эссе «Мечты духовидца» говорит о безграничности духовного мира, о его превосходстве над материальным. Смерть, утверждает он, не конец, а продолжение нашей духовной жизни и раскрытие нашей моральной сущности. Особо одарённые личности могут видеть непосредственно духов, причём невозможно отличить истинных духов от порождений фантазии.

в романе «Легенда...» фантастические и демонические начала, служат двум целям: с одной стороны они расширяют художественное

пространство романа, позволяют искать ответы на вопросы в невидимом мире; с другой – они способствуют передаче культурного контекста выбранной автором эпохи. Обращение романтиков к эпохе Средневековья, с присущими ей представлениями, отражало иную ступень общественного сознания, необходимость перейти к границе здравого смысла, разума, обратиться к неиспользованным человеком возможностям в познании окружающего мира.

Уже упоминалось о зародившемся интересе к средневековому прошлому Европы и фольклору, который сопутствовал предромантизму. Романтизм развивает эту тенденцию, что особенно хорошо прослеживается в творчестве Вальтера Скотта. Для Шарля де Костера обращение к эпохе Средневековья имеет особенное значение. Роман «Легенда об Уленшпигеле» воплотил наиболее актуальные идеи своего времени. Историческое сознание эпохи романтизма делает акцент на уроках, которые можно вынести из прошлого; отмечает ценность эпохи Средневековья не как варварской и дикой, но как полной величия. Следовательно, факты истории Средних веков приобретают ценность, что видно уже из ранних готических. Но важнее для готического романа бытописание, передача духа эпохи с её таинственны и ужасным. В непосредственно романтическом историческом романе, который вышел из готического, акценты расставляются примерно таким же образом. Де Костер так же развивает и бытописательную и историческую (фактическую) линии романа.

Обращение именно к эпохе Средневековья с присущим ей историческим сознанием, включающим в исторический процесс земной и неземной миры, как нельзя более точно отвечает новым принципам познания романтизма. Автор романа «Легенда...» в народном сказании об Уленшпигеле нашёл необходимую форму для новых идей.

### **Спільне та відмінне в проведенні реформ (1985-1991) в СРСР та Україні**

*Катерина Шишко*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

---

Перебуваючи у складі СРСР, УРСР була включена в загальні економічні, політичні, суспільні та культурні процеси, тому причини соціально-економічних реформ (1985-1991 рр.) в Україні необхідно виявляти в контексті загальнонарадянських причин перебудови.

Екстенсивний шлях розвитку економіки вже був вичерпаний й не міг більше забезпечувати успішний розвиток господарства, що особливо було відчутним в УРСР, в республіці, на території якої розміщувались одні з найбільших виробничих підприємств держави.

Головна увага в інвестиційній політиці приділялась будівництву й введенню в дію нових промислових об'єктів, а соціальна сфера відходила на другий план. Таким чином, в соціальній сфері діяв так званий залишковий принцип, що досить негативно відобразилось на народному добробуті.

В республіці ще довго залишалась брежневська еліта на чолі із першим секретарем ЦК КПУ Щербицьким, що сприяло відносній стабільності в соціальній сфері й стабільному збереженню застійних явищ. Це, в свою чергу, сприяло пасивності населення республіки й, як наслідок, відсутності потреби в урегулюванні внутрішніх проблем відверто насильницькими методами. Таким чином процес радикальних змін в УРСР був пригальмований, порівняно з іншими республіками.

Аварія на Чорнобильській АС була вже не тільки екологічною катастрофою, а й політичною, що знаменувала близький кінець СРСР й стала своєрідним каталізатором процесу перебудови в Україні.

Триваюча холодна війна між СРСР та США втягувала Україну в участь у гонці озброєнь та локальних війнах, в яких продукція гонки збувалась. Це було надмірним навантаженням на економіку УРСР й всього СРСР й сприяло міжнародній ізоляції країни, її стадіальному відставанню.

Хоча не й не можна виділити пріоритетну сферу, чинники якої були найбільш вирішальними, проте нове партійне керівництво виділило в якості такої соціально-економічну, а згодом – політичну.

Процес русифікації та застійність ідеології викликали протидію, якій сприяло проголошення широкої демократії та гласності, що знайшло своє вираження в утворенні неформальних об'єднань в Україні.

В курс прискорення соціально-економічного розвитку також входило активне впровадження науково-технічних розробок у виробничий процес, укріплення союзу науки з виробництвом, що мало б сприяти впровадженню госпрозрахунку в наукові та науково-дослідницькі заклади та вдосконаленню управління науково-технічним прогресом. Прикладом стали науково-технічні комплекси та інженерні центри, створені в Академії наук УРСР.

Економічний потенціал, специфіка соціальних та політичних процесів, що відбувались в УРСР, геополітичні особливості республіки зумовили велику значущість України в процесі перебудови та остаточної дезінтеграції СРСР.

## **Формування місцевих органів влади з організації торгівлі та кооперації у м. Харкові у роки непу (1921-1929рр.)**

*Ірина Шляхова*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Важливим етапом у впровадженні нової економічної політики у сфері торгівлі та кооперації стало створення відповідних органів для організації торгівлі в центрі та на місцях. Передбачалося у такий спосіб централізувати управління багатьох ланок, які відповідали за певний сектор торгівлі чи кооперації. Відповідно до Декрету РНК УРСР від 4 червня 1921р. державні органи, які давали кооперації завдання, мали право контролювати обіги грошових і матеріальних цінностей, що надавалися для виконання цих же завдань.

Для загального керівництва всіма видами кооперації в Україні, контролю над її діяльністю і виконанням усіх адміністративно-розпорядчих дій, пов'язаних з кооперацією, створювався Головний Кооперативний Комітет при Раднаркомі УРСР, у губерніях – губернські кооперативні комітети. Було розроблене Положення про кооперативний комітет УРСР. До складу Губернських кооперативних комітетів входили представники Губвиконкому, Губраднаргоспу, Губсоюзу, земельного відділу, відділу зовнішньої торгівлі. Крім виконкому Губкооперативні комітети підпорядковувалися і Кооперкому при Раднаркомі УРСР.

Постановою від 8 червня 1921р. створювалася Рада зовнішньої торгівлі при уповноваженому з Зовнторгу в Україні. Для виконання заходів Уповноваженого Народного комітету зовнішньої торгівлі по всій території України при Губвиконкомах створювалися відділи зовнішньої торгівлі. На губернські виконкоми покладалася важливі повноваження, від виконання яких залежала успішність державної торгівлі, а саме: з'ясування експортних можливостей в районі їхньої діяльності; прийняття заходів з видачі і транспортуванню вантажів; прийняття заходів боротьби із контрабандою, охороною кордонів. Харківський відділ мав у своєму штаті 25 співробітників у той час, як мало бути 62. Таким чином, у той час як необхідно було оперативно виконувати рішення вищих органів влади і проводити торговельну політику, кадрова проблема стояла на шляху вирішення головних державних завдань. Таке становище у одному з відділів відображає картину, яка була характерна і для інших новостворених органів республіки в цілому.

Весною 1922р. стало цілком зрозуміло, що однією з головних причин промислової кризи є ненормальний і недостатній розвиток торгівлі. У Москві почалася організація комісії з урегулювання питань внутрішньої торгівлі при Раді Труда і Оборони (Комвнуторг). У Харкові ця Комісія виконувала функції міжвідомчого органу, який безпосередньо

підпорядковується Української економічної наради, а також обласного органу Комвнуторгу РСФСР. Апаратами Комісії на місцях призначалися Губернські економічні наради. До штату працівників Комісії входило 21 чол., сама ж вона складалася з комісії, юридичної підкомісії, підкомісії торговельної політики, підкомісії торговельних установ. У м. Харкові 2 листопада 1922р. до складу комісії увійшли Кузнецов, Гольберт, Спунце, Солодуб, Анжупп-Ільзен, Барішніков, Салтанов, Богатин.

Отже, для впровадження в економіку принципів нової економічної політики важливо було створити ефективні органи влади, формування яких радянське керівництво почало з 1921р. Цей процес продовжувався протягом усіх років непу, завдяки якому владою була досягнута централізація усіх господарських органів в країні.

## **Положение поляков в Российской империи в начале XX века**

*Генадій Штан*

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Польские земли, оказавшиеся в результате трёх разделов Речи Посполитой в составе Российской империи, изначально отличались в отношении к ним властей некоторой спецификой: причиной этого был их прежний статус независимого государства. По состоянию на начало XX века в российском управлении Польшей можно отметить два основных направления: корректировка внутреннего устройства Царства и «уточнение» возможностей использования польского языка в сторону сокращения сферы его использования.

В первую очередь система притеснений выражалась в политике вытеснения коренных поляков с государственной службы в Царстве Польском. Государство также поддерживало крестьянскую колонизацию польских земель, стремясь тем самым ослабить влияние польских землевладельцев, тогда как полякам было запрещено покупать и арендовать землю в девяти западных губерниях.

В системе образования законодательство номинально не запрещало преподавания в крае на польском языке «Закона Божьего иностранных вероисповеданий и природного языка учащихся». Официально также утверждалось, что в католических школах нет препятствий для преподавания лиц польского происхождения. Фактически же ситуация выглядела несколько иначе: возможности учёбы были крайне затруднены, урокам польского языка уделялось минимум времени и преподавался он на русском. Варшавский университет, созданный в 1869 году, с первого же дня работал по общеимперской учебной программе и с исключительно русским языком преподавания.



Одним из итогов правительственной политики в Польше ещё с XIX века стала внутренняя эмиграция. Так, в 1897 году в России всего проживало 7931307 поляков, из них собственно в Царстве Польском их было 6755503: наибольший вес поляки имели в Юго-Западных губерниях. Большинство их к началу XX века перестали ощущать себя представителями Польши, сохраняя лишь собственно польское происхождение.

Все вышеперечисленные факторы относительно антипольской политики в России не были чем-то уникальным: аналогичные меры были обычным явлением в Германской империи. Ситуация в Австро-Венгрии, правда, была несколько иной: с конца XIX века в империи Габсбургов политика национальной ассимиляции была незначительной.

Российские поляки ощущали на себе те же проблемы, которые существовали и во всей империи в целом. С каждым годом всё более ощутимой становилась пропасть между реальным участием буржуазии и промышленников Царства Польского в политической и общественной жизни государства и её экономической мощью. Польских помещиков и представителей шляхты не устраивала политика властей, способствовавшая крестьянским переселениям и, соответственно, повышению численности и социальной роли крестьян. Одновременно русификация действительно пыталась подавлять национальную идентичность, но знание русского языка открывало дорогу к русской литературе и к карьере в Российской Империи в целом, что не подтверждает тезис о исключительно отрицательном влиянии русского господства на польские земли.

### **Е. Н. Щепкин о П. М. Бицилли**

*Дмитрий Шумейко*

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова*

Выдающийся историк П. М. Бицилли (1879 – 1953) принадлежит к числу «забытых имен» отечественной историографии. В начале 90-х г.г. его работы были «открыты» заново и привлекли заслуженное внимание исследователей. В связи с этим, интерес вызывает проблема оценки научных трудов П. М. Бицилли современниками, особенно на этапе его становления как профессионального историка.

Особо следует выделить неопубликованный отзыв о научных трудах П. М. Бицилли, подготовленный его учителем и коллегой профессором Е. Н. Щепкиным (оригинал документа находится в Государственном архиве Одесской области [1]). Формально отзыв был подготовлен к конкурсу на замещение П. М. Бицилли вакантной профессуры по кафедре

всеобщей истории историко-филологического факультета Новороссийского университета, однако анализ содержания позволяет определить отзыв как самостоятельное историографическое исследование.

Основное внимание в объемном (более 16-ти страниц) отзыве уделено рассмотрению первой монографии П. М. Бицилли «Салимбене (Очерки итальянской жизни XIII века)», опубликованной в 1916 г. [2]. Данная работа представляет собой, по выражению Б. С. Кагановича, «не только монографическое исследование мироощущения и стиля этого францисканского монаха, автора знаменитой хроники XIII века, но и весьма тонкое и яркое описание идейных и жизненных тенденций этого века» [3, С. 170]. Салимбене интересен для П. М. Бицилли как «средний», рядовой человек своей эпохи, выразитель ее духовных тенденций. Используя материал хроники, исследователь реконструирует характерное для Салимбене личностное восприятие мира, религиозное сознание, ощущение хода истории.

Е. Н. Щепкин отмечает удачность выбора темы, поскольку «латинская хроника Салимбене – наиболее живой и многогранный источник для истории общественной жизни Италии при начале второй половины средневековья...». Далее Е. Н. Щепкин рассматривает структуру книги, подробно анализируя ее основные разделы. По мнению рецензента, на всем протяжении работы «автор обнаруживает умение поднимать важные и интересные вопросы и находить на них ответы в источниках». При этом, П. М. Бицилли «не только изучил самую хронику Салимбене, но познакомился и с другими главнейшими источниками эпохи, усвоил себе всю новейшую специальную литературу...». Мастерски владея «приемами историка», т.е. «критическим методом для использования источников» и «сравнительным методом для нахождения сопоставления сходных явлений», он «освещает и оценивает поток исторической жизни». К установившимся в историографии схемам, он «всегда умеет прибавить свою ретушировку, ... несколько новых черточек». Рецензент отмечает, что «автор проявляет все время напряженный интерес, большую любовь и к своей теме, и к самому процессу работы, а это невольно передается и читателю», так что, если бы не сложный научный аппарат работы, «книга могла бы стать достоянием широких слоев населения».

Однако, доброжелательный настрой рецензента не исключает развернутой, а местами и довольно жесткой критики недостатков работы и «убыточных для исторической правды увлечений» автора. Е. Н. Щепкин указывает, что некоторые необходимые данные исследователь оставляет в стороне, предполагая их «как бы всем известными». Это, в частности, сведения о других трудах Салимбене, об источниках рассматриваемой хроники. В ряде случаев рецензент усматривает в творческом методе П. М. Бицилли признаки «амплификации»: исследователь иногда

подходит к пониманию текста источника «с предубеждением, с заранее составившимся образом или мнением», которое он затем и «вычитывает насильственно из данного места, впадая в произвольное расширение простейшего филологического смысла слова». Важным недочетом монографии рецензент называет то, что «в круг исследования не вовлечены ... наиболее крупные исторические движения эпохи», которые следовало рассмотреть сквозь призму воззрений хрониста (например, деятельность императора Фридриха II Гогенштауфена). По мнению Е. Н. Щепкина, игнорирование данной проблематики не позволяет автору правильно раскрыть сущность «приемов Салимбене как писателя», ибо последний для рецензента не историк, не хроникер, не мемуарист, а, в первую очередь, «публицист папской курии», «часто прямо-таки памфлетист». Другим существенным пробелом для рецензента является отсутствие в монографии «цельного изображения отношений между францисканским орденом и официальной церковью, в частности папской курией в эпоху Салимбене». В результате, монография «не развернулась в намеченный изначала широкий исторический размах, остановилась в урезанном образе этюдов о Салимбене и его эпохе». Впрочем, оговаривается рецензент, «указанные недочеты... в значительной степени находят себе объяснения в тех неблагоприятных условиях, в которых приходилось автору работать». В частности, он «не пользовался обычной для всеобщих историков двухгодичной заграничной командировкой, а подготавливал и писал свое исследование в вакационное время, урывками...». Отсюда – закономерный вывод: «Для того, чтобы... П. М. Бицилли мог в новых работах вполне развернуть свои вкусы и дарования к историческим исследованиям, необходимо поставить его в нормальную для ученого обстановку... Не в интересах Новороссийского университета отпускать на сторону ученого, которого он сам вскормил». К сожалению, политические события последующих лет привели к тому, что П. М. Бицилли вынужден был не только покинуть альма-матер, но и пополнить ряды пореволюционной научной эмиграции.

Отзыв Е. Н. Щепкина о научных трудах П. М. Бицилли является образцом взвешенного и скрупулезного научного анализа, чуждого влиянию посторонних (личностных, политических) факторов. Введение данной работы в научный оборот позволит расширить наши представления о начальных этапах исследовательской деятельности П. М. Бицилли и обогатит современное бициллиеведение.

Примечания:

1. ГАОО. – Ф. 45. – Оп.4. – Д. 1119.
2. Бицилли П. М. Салимбене (Очерки итальянской жизни XIII века).- Одесса: Тип. Техник, 1916.- 398 с.
3. Каганович Б. С. Русские медиевисты первой половины XX века.- СПб, 2007.

## Некоторые проблемы изучения военного дела восточных славян по византийским источникам

Алексей Щендрыгин

Белгородский государственный университет

Вопрос об источниковой базе по изучению данной проблемы стоит достаточно давно и разрешение его достаточно далеко от своего логического завершения.

Фундаментальными исследователями по данной проблеме являются Я. Н. Любарский, И. С. Чичуров. Проблеме русско-византийских отношений посвящены также ряд работ В. Т. Пашуто.

Самыми известными из Византийских авторов являются «Стратегикон» Псевдомаврикия, Феофан Исповедник со своей «Хронографией», патриарх Никифор, автор «Бревиарий» и продолжатель Феофана.

Вопрос фрагментарности сведений по вопросу военной организации восточных славян и достаточно противоречивые свидетельства заставляют нас по - новому обратиться к данной проблеме с целью попытки её пересмотра на предмет свидетельств о восточных славянах в военном отношении, их участия в военных операциях аварского каганата, а также на предмет участия женщин-славянок в данных конфликтах.

Проблема участия славян во внешнеполитических контактах с Византией: очевидно, что такие контакты имеют место быть уже в начале VI века, когда племенные союзы гуннов и аваров окончательно подчинили себе более «мирные» в военном отношении племена славян, включив их в свои племенные союзы на положении «федератов» по римскому образцу.

Мы полагаем, славяне не являлись доминирующей ударной силой, но, тем не менее, выполняли достаточно ответственные задачи, что говорит свидетельство Феофана о том что они двигались в разных направлениях, а в данном случае рассредоточение - первый признак выполнения достаточно ответственной задачи - атаки с разных флангов для подготовки генерального удара в центр.

Проблема участия женщин-славянок в русско-византийских конфликтах. Существует два широко известных упоминания о факте участия женщин в военных операциях: «Хроника» Феофана об этом умалчивает, тем не менее, патриарх Никифор оставляет нам скудное свидетельство под 626 годом о «захвате Византия», где говорится о женщинах славянок, погибших на воде при штурме на лодках - однодеревках, которые должны были вместе с войнами-мужчинами по сигнальным огням переправиться в и «появившись с флотом привести город в смятение». Факт участия женщин славянок в данной осаде дискусионен, но вполне допустим. И хотя в поэме «Аварская война»

Георгій Писида не упоминает женщин славянок, но косвенным подтверждением того является автор эпохи Льва Армянина, который под 811 годом пишет об участии в походе на Византию женщин-славянок. Мы не исключаем существования привилегированного женского воинского сословия у восточных славян.

Таким образом, проблемы военного дела, освещаемые византийскими авторами прямо или косвенно имеют отношение к славянским подразделениям, прошедшим путь от вспомогательных частей до социального института дружины.

### **Останній султан імперської системи Османської імперії очима англійських сучасників**

*Тетяна Щербина*

*Інститут історії та права Миколаївського державного університету  
імені В. О. Сухомлинського*

---

В англійській історіографії II половини XIX – початку XX ст. політиці Абдул Хаміда II приділяли увагу E. Pears, A. Wittlin, E. (Wormeley) Latimer, F. Yeats-Brown, G. F. Abbott, M. Maccoll, V. Berar, R. Herndon та інші. Англійські сучасники султана були неоднозначні в своїй оцінці його діяльності. З одного боку вони називали його проникливим і вправним правителем, який зумів зберегти імперію від розподілу між великими державами, з іншого боку деспотичним правителем.

Англійка Elizabeth (Wormeley) Latimer в своїй книзі «Russia and Turkey in the Nineteenth century» писала про молодого Абдул Хаміда II: «Дійсно він вельми підходить їм (туркам), новий султан, і вони не в змозі цінувати новизну. Він - чоловік, який має реальний інтерес до суспільних справ, і хто, далекий від наслідування прикладів його попередників, залишаючи владу в руках декількох розумних придворних, наполягає на баченні та оцінці всіх речей самому». E. Pears, який прожив декілька років в Османській імперії бачить його хитрим дипломатом, який вів свого роду дуель з європейськими політиками, захищаючи себе і безперервно настроюючи одну державу проти іншої. Для сучасників політика Абдул Хаміда II представлялася як черга болгарського, вірменського та македонського питань.

Англійські дослідники кінця XIX ст. правління Абдул Хаміда II називали періодом автократії в історії Османської імперії. На відміну від російських сучасників, вони відносили його до султанів-реформаторів. Прийняття першої конституції в історії Османської імперії. Створив міністерства європейського типу. Ввів в дію прийнятий раніше сучасний

цивільний кодекс «Меджелле». Завершилося створення сучасної системи цивільної освіти на всіх рівнях. Були переглянуті іноземні позики 1871-1878, відновлена фінансова стабільність. Для виплати іноземних боргів було створено Управління Османського державного боргу. Після стабілізації економіки країни були відкриті двері для приватного іноземного капіталу. Абдул Хамід II майстерно направив політичні амбіції європейських держав відносно Османської імперії в русло економічного суперництва за концесії.

Невелика кількість позитивних моментів правління Абдул Хаміда II не змогли відтіснити на другий план «страшну провокацію 30-ти років правління». Особливу увагу проявам жорстокої політики султана у вірменському питанні приділяє англійський священник M. Maccoll у своїй книзі «The sultan and the Powers». На думку автора: «Його (Абдул Хаміда II) ненавидять скрізь в його імперії, яку він облутав сіттю шпигунів». Англійське суспільство активно виступало проти жорстоких дій абдулхамідовського уряду направлених проти християнського населення імперії. На шпальтах газет та журналів вийшло декілька десятків статей, які дозволяють нам простежити за ходом антивірменської діяльності султанського уряду, виявити основні напрями та тенденції політики британських кабінетів у вірменському питанні.

Підводячи підсумок слід відмітити, що сучасники Абдул Хаміда II не могли однозначно оцінити ні його особисті якості, ні політичної діяльності. Якщо періодичні видання в основному висвітлювали в основному деспотичність правління, то дипломати, мандрівники, які особисто біли знайомі з султаном обов'язково відмічають приємного співрозмовника і проникливий погляд султана.

### **Повсякдення лікарів УСРР в 1920-х роках**

*Ірина Юрочкіна*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

---

Після встановлення радянської влади на території України починається будівництво нового суспільства. Відбувається перебудова повсякденного життя, сімейного укладу, ведення домашнього господарства, влаштування житла, сфери дозвілля, тобто того, що безпосередньо впливало на формування обрису так званої " нової людини".

Зміни торкнулися всіх категорій населення країни, в тому числі лікарів. У межах цієї професії існувало дві групи. По-перше, це спеціалісти, які почали працювати ще в дорадянський період. Вони мали хорошу освіту і досвід роботи. По-друге – радянські кадри. Часто вони не тільки не мали належного професіоналізму, але й освіти. Переважно це

були вихідці з пролетарського або селянського середовища. Приналежність до тієї чи іншої соціальної групи сильно впливала на повсякдення, що обумовлювалося традиційно сформованим способом життя людини.

На повсякдення лікарів впливало ставлення до них влади. Враховуючи складну епідемічну ситуацію та значну смертність населення, більшовики намагалися налагодити стосунки зі старими кадрами. Тиск на них був значно менший, порівняно з іншими представниками інтелігенції. Ця категорія населення розглядалася як стратегічно важлива для будівництва радянської держави.

Важливим економічним чинником, який безпосередньо впливав на життя кожної людини, була цінова та продовольча політика радянської влади. Для медиків вона була важлива не тільки в ракурсі ведення домашнього господарства, але й через залежність вдалого виконання обов'язків на роботі від наявності певних предметів, приладів, речовин тощо. В перші роки радянської влади треба говорити не стільки про ціни, скільки про практику розподілу наявних засобів.

Із введенням у 1921 р. непу ситуація змінилася. Робилися спроби введення окремих елементів ринкових відносин. З'явилася кооперативна та приватна торгівля. У зв'язку з цим поліпшилося постачання населення та установ необхідними товарами.

Важливим є питання фінансового забезпечення лікарів. За даними Центрального Комітету Медсанпраці, заробітна плата лікаря у 1923 р. складала 13,8 % довоєнної зарплати. Впродовж 1920-х рр. вона постійно збільшувалася, проте матеріальне становище цієї категорії населення залишалося складним. Через низький рівень зарплати лікарів у містах поширювалося "сумісництво", завдяки якому заробіток зростав на 50-100 %.

Складними були й умови праці лікарів. Кодексом законів про працю не було передбачено диференціацію їх роботи, регулювання робітничого часу в залежності від швидкої та нічної медичної допомоги, довгий час не переглядалася класифікація шкідливості та небезпечності лікарської професії. Паралельно з цим розкрадалися медикаменти, перев'язувальний матеріал, обладнання. Незважаючи на заборону, конфісковувалися приміщення медичних закладів.

До цього додавалася низка порушень санітарних норм. Особливо складними були умови у сільській місцевості. Лікарні та фельдшерські пункти працювали, здебільшого, в непридатних будівлях, їх персонал часто не відповідав посаді. Частим було поєднання в одному приміщенні соматичних та інфекційних відділень, що призводило до внутрілікарняних заражень.

Одночасно з цим значно підвищується потреба населення в кваліфікованій медичній допомозі, що, у зв'язку з незначною кількістю кадрів, не завжди вдовольнялося. Виникали конфлікти з хворими.

Отже, формування радянського суспільства впродовж 1920-х рр. позначилося на повсякденному житті звичайної людини. Лікарі відчували це в повній мірі як у приватному житті, так і під час професійної діяльності. Характерними проявами такого становища було недостатнє харчування, незабезпеченість одягом, постійні проблеми з житлом, що доповнювалося неможливістю якісно виконувати свої обов'язки через постійну нестачу медикаментів та обладнання, а також через конфлікти з населенням.

## **Списи салтівської культури**

*Анна Юрченко*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Предмети озброєння в основному знайдені саме в могильниках, воїнів ховали в основному зі зброєю. Це шаблі, бойові сокири, кистені, вістря стріл та списів, предмети кінського спорядження (вудила, стремена, пряжки). Всі відомі в басейні Сіверського Дінця і Оскола салтівські могильники і окремі поховання містять велику кількість зброї і кінського спорядження. Характерною особливістю могильників із трупоспаленням є штучне і навмисне пошкодження зброї. Так деформовані всі шаблі, більшість вістрів списів і сокир, значна частина кінської зброї.

Комплекс зброї і кінського спорядження є постійним. В нього входили шабля, лук зі стрілами, бойової сокири і зрідка списи.

Комплекс зброї і кінського спорядження є постійним. В нього входили шабля, лук зі стрілами, бойової сокири і зрідка списи.

Спис, поряд із шаблею та луком зі стрілами, був характерний для болгарських племен салтівської культури. Також списи знаходять в поховальних комплексах, здійснених за обрядом кремації.

Спис був зброєю нападу у племен, що входили в салтівську культуру.

Всі списи, знайдені в могильниках за обрядом трупоспалення, залізні, втульчаті, за формою леза поділяються на 5 відділів, в залежності від форми та поперечного перерізу пера серед відділів виділяються типи. Оформлення кінця втулки є ознакою для виділення варіантів.

Відділ I – вістря з вузьким, ромбічним в перетині пером – піки. Поділяється на 2 типи. Такі вістря знайдені на могильнику поблизу с. Кочеток. Пера цього типу є найвузкими з усіх вістрів салтівської культури. Їх ширина не перевищує 2 см., а довжина коливається в межах 20-30см, діаметр втулок дорівнює 2,5-3,2см. Це найстародавніший за формою спис. Приблизно такі вістря відомі в Північному Причорномор'ї за скіфського часу. Є вони і в кельтських старожитностях. Деякі вчені пов'язують цей різновид списів із появою і широким застосуванням кольчужного обладунку.

Відділ II. – вістря з широкими листовидними, в перетині частіше за все овальним чи ущільнено ромбічним пером. До нього належать типи 3, 4, 5. така зброя знайдена на Сугогомільшанському могильнику, Цимлянському городищі.

Відділ III. Вістря з широким лезом і двома отворами біля основи пера, в перерізі якого помітний різкий перехід від пласких лопастей до округлого продовження втулки. До нього належить тип 6, що поділяється на декілька варіантів.

Відділ IV. Вістря з двохшипним пером. Відділ представлений лише одним пипом 7.

Відділ V. Подібні до ножа вістря. Об'єднані в один тип 8. Мисливський тип цієї зброї підтверджується етнографічним матеріалом.

Металографічні дослідження, проведені Міхеєвим та іншими археологами показали, що вони виготовлені з заліза і сталі. Для їх виробництва застосовувались як суцільнометалеві заготовки, так і зварні. Всі списи виготовлялись за допомогою кількох ковальських операцій.

Отже, дослідження списів дають певний пласт знань про салтівську культуру. На їх основі можна прослідити зміну обладунку, зробити висновки про промисли, а точніше, про полювання, а також про ковальське мистецтво і методи, доступні тогочасним майстрам.

### **The Shia Movement in the Middle East from Ottoman Empire up to now and its Effects to Social-Politic Life**

*Bolat Gökhan*

*Social Scient Instituty – Kayseri (Turkey)*

---

Because of Nationalism rised on demise of Ottoman Empire and the interests of big powers, the Middle East – that has many different cultural, political, ethnic, religious components – has encountered many political and religious divisions. This separations became clear after the World War II and the disagreements increased among the people day by day.

Middle East communities lived together many years in spite of all their differences under Ottoman Empire. However they are in a chaos nowadays. Not only this chaos has many reasons originating from external elements or effects but also has some internal problems. The most important one among these is the separations of religious sects. Although in the region the majority of Muslims were Sunni, the struggles went on among Shia (or Shii) and Sunni sects years and years. Iraq is an example of this struggle which is continuing now.

Even though the Shiism is a religious sect, it was not only used as a tool in religious interests but also in political struggles among the states. This was

the most important reason of the fight between Ottomans and Safavies which was continueate year and years.

Iran, is the official representative of Shiism, worked for spreading Shiism on that region by the help of missionaries called “Ahond”. Iran became succesful for his duty in many times. Now, Iran is using the Shiism political policy on Iraq, Syria and Lebanon. Iran has come into existance as an effective power against U.S.A. on that region.

The effects of Shiism on Middle East Communities, the Shiism missions in Anatolia from the time of Ottomans, the importance of Shiism on Iran's political struggle now were studied carefully from the point of view of history in this study.

### **Economic Relations Between Ukraine and Turkey**

*Eşel Gökhan*

*Erciyes University Kayseri (Turkey)*

---

After collapse of Soviet Union, Ukraine and Turkey starts a good neighbourhood and economic activity. Turkey diplomatically accepted Ukraine at 16th December of 1991.

Ukraine and Turkey signed nearly seventy of various agreements about whole relations between two country after 1991 up to now. Especially the economic agreements are followed all over the world and particularly the countries around the blacksea.

Ukraine is the second biggest economic partner of Turkey after Russian Federation in the whole Commonwealth of Independent States. Nowadays the capacity of economic relations between Ukraine and Turkey is about 3,5 million dolars per year. This result includes imports and exports of goods. It does not includes tourism spendings.

Nowadays there are some resticts comes into view about the commercial and economic relations but these are some bureaucratic events. Essentially there isn't any big problem and misunderstanding between both countries and Ukrainen and Turkish nation.

On the other hand Turkish-Ukrainian Business Council founded at 1993 and Council activities are supported by the Presidents and the governments of both states. Both sides of the Turkish-Ukrainian Business Council give priority to regional activities. Beside organising the Joint Meetings of Turkish-Ukrainian Business Council outside the capitals, several regional Business Committees have been established: Turkish-Donetsk, Turkish-Crimea, Turkish-Simferopol, Turkish-Odessa. Balancing the foreign trade deficit and varying the exports are the aims of Turkish-Ukrainian

Business Council. Moreover, Council efforts to eliminate the restrictions on the bilateral trade that recently came to the agenda.

By this council and the other cooperation organizations, Ukraine and Turkey would have form more partnerships in the near future.

### **The Struggle for Ukrainian and Yiddish Language Education in Interwar Bucovina as Reflected in the Newspapers “Chas” and “Tshernovitser Bletter”**

*Sara Hall*

*University College London*

---

In the inter-war period the pressure of Romanization grew on all non-Romanian language cultures in Bucovina. Non-dominant languages culture like Yiddish and Ukrainian were particularly vulnerable to those pressures.

Although the development of both language cultures has taken a very different turn after 1941 in the inter-war period a lot of scope for comparing the two can be found.

The development of Yiddish and Ukrainian language cultures in inter-war Bucovina has so far only been studies in isolation. This is mainly due to the inaccessibility of both languages by most scholars. My main focus of research is comparing the most longest-running and successful newspapers in both languages: Chas and Tshernovitser Bletter, which list as one of their main aims the promotion of their language cultures in Bucovina.

One of their battles is for appropriate language education for Ukrainians and Yiddish-speaking youth. Chas main focus is the moderately successful campaign to re-introduce Ukrainian language instructions into schools. In contrasts to Chas Tshernovister Bletter concentrates on supporting vocational schools for Jewish youth with Yiddish as the language of instruction. Apart from the reason to let young people study in the language they understand best, the Yiddish vocational schools also aim to counter the backlash of the Romanization policies which leave many Jewish youngsters without the opportunity to obtain an apprenticeship on business in Bucovina.

Despite the difference in focus and methods Chas and Tshernovitser Bletter essential aim for the same: accessible and meaningful education for their youth.

The comparison of the two newspapers will show that Yiddish and Ukrainian language cultures faced to a large extent very similar pressures in inter-war Bucovina and put similar emphasis on the areas in which they felt it was most necessary to counterbalance the policies of Romanization as good as possible.

### **German Military Missions and their Role in Turco-German Arms Trade in the Ottoman Empire between 1871 and 1914**

*Fahri Türk*

*Universität von Trakya Edirne (Türkei)*

---

The Turco-German relations have a long standing tradition, which has started in 1718 in the era of Prussian King Friedrich Wilhelm I. Between 1871 and 1914 was arms- and munitions trade was a major aspect of Turco-German trade relations in a special manner as well as Turco-German relations in a general one. This contribution is comprehensively addressed to the role of the German arms industry in connection with the German army officers in Turkey in influencing relations between the Second Reich and the Ottoman Empire from 1871 to 1914. Besides Turkey wanted to modernize its armed forces without falling completely under Western influence. Germany seemed the most favored prospect for both techniques and technology.

-+German military missions played a double role in the developing of the Turco-German relations. Primarily German officers influenced young Turkish officers by propagating them German military thought. There were for example only three German officers in the Turkish duty in 1898. At that time German military attaché von Morgen tried to bring the Ottoman army closer to the German militarism. For this reason he organized a trip for Turkish officers to Germany. In this context it must be stressed that German officers had a big impact on using of German arms and munitions in the Ottoman Army.

The Ottoman army is overhauled by German officers, particularly Colmar Freiherr von der Goltz, who was head of the military mission from 1883 to 1895. Basically von der Goltz worked as a teacher in the Central Military School (Mekteb-i Harbiye) in İstanbul. According to his reforms the Turkish army divided into new brigade, regiments and battalions. Apart from this von der Goltz prepared a new law of recruitment for the Turkish armed forces. Influential at the Sultan's court his advocacy for German weapons was a major factor in the increasing Turkish orders placed with firms like Mauser and Krupp. In the era of von der Goltz (1883-95) Turkey ordered arms and munitions for 100.000.000 Francs from Germany. Goltz persuaded Sultan into ordering 500 heavy canons for the Dardanel from Krupp in 1885.

Von der Goltz was a member of different commission like new armament-commission for Turkish infantry, in which his membership was very important in developing for close relations between Turkey and German arms industry. For the German arms industry, foreign orders meant increased political influence as well as an additional profit. Competition for the large-scale Ottoman contracts was intense, even in the context of a developing cartel system designed to discourage mutual throat-cutting. German rifles and cannons were reliable and simple to operate. Von der Goltz was so indispensable for the German interest in İstanbul that one can assume that he was a third military and diplomatic power of Germany in Turkey.

**Вищі навчальні заклади та інші установи, студенти, аспіранти та співробітники яких беруть участь у конференції**

- Академія внутрішніх військ МВС України
- Белгородський державний університет (Белгород, Російська Федерація)
- Білоруський державний університет (Мінськ, Білорусь)
- Варшавський університет (Варшава, Республіка Польща)
- Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського
- Дніпропетровський національний університет
- Донецький національний університет
- Ерсієський університет (Карсері, Туреччина)
- Запорізький національний університет
- Інститут історії та права Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського
- Інститут історії України НАН України
- Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології імені М. Рильського (Київ)
- Кам'янець-Подільський національний університет
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка
- Міжрегіональна академія управління персоналом
- Московський державний університет імені М. В. Ломоносова (Москва, Російська Федерація)
- Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
- Національний університет «Києво-Могилянська академія»
- Нижегородський державний університет імені М. І. Лобачевського
- Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
- Одеський національний політехнічний університет
- Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
- П'ятигорський державний лінгвістичний університет (П'ятигорськ, Російська Федерація)

- Пермський державний університет (Перм, Російська Федерація)
- Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
- Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
- Самарський державний педагогічний університет (Самара, Російська Федерація)
- Тракійський університет (Едірне, Туреччина)
- Український католицький університет (м. Львів)
- Ульяновський державний педагогічний університет імені І. М. Ульянова (Ульянівськ, Російська Федерація)
- Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
- Університетський коледж (Лондон, Велика Британія)
- Фрібурзький університет (Фрібург, Швейцарія)
- Харківська загальноосвітня школа 1-3 ступенів № 52
- Харківська національна академія міського господарства
- Харківська середня школа № 99
- Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
- Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини
- Харківський національний автомобільно-дорожний університет
- Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
- Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
- Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
- Харьківське вище професійне училище будівництва
- Харьковская гимназия №152
- Центр дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України
- Центральний державний науково-технічний архів України
- Чернігівський Державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

Правила подання статей до фахового збірника  
історичного факультету  
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна  
**«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії:  
Збірник наукових праць»**

1. До збірника приймаються оригінальні проблемні статті, що не були раніше опубліковані в інших виданнях. До розгляду, відповідно постанови Президіума ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1, приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.
2. Редакція залишає за собою право вносити редакційні правки до текстів статей та оформлення.
3. Статті приймаються з 1 травня по 20 червня. Статті, переслані авторам для виправлення, повинні бути повернені в редакцію не пізніше, ніж через два тижні.
4. До редакції подається
  - Один друкований примірник статті на адресу редакції збірника  
Історичний факультет, ауд. 5-59  
Харківський національний університет імені  
В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків 61077,  
Україна  
Тел.: +38(057)7075242

- Витяг з протоколу засідання підрозділу навчального закладу, де працює чи навчається автор, про рекомендацію статті до друку
  - Електронний варіант статті прикріпленим до листа файлом відповідальному секретареві редакції збірника Кулікову Володимирі Олександровичу на адресу [vlkulikov@gmail.com](mailto:vlkulikov@gmail.com)
  - Електронний варіант статті на підписаному CD-диску або 3,5-дюймовій дискеті
5. В статті дотримуватись наступного розташування елементів:
    1. Прізвище, ім'я, по-батькові автора (повністю)
    2. Навчальний заклад, або інша установа, де працює, або навчається автор
    3. Посада, вчене звання автора
    4. Контактні телефони, адреса електронної пошти автора
    5. Назва статті
    6. Резюме українською та англійською мовою (кожне – від 4-10 речень). Резюме починається з прізвища автора та назви статті
    7. Текст статті
    8. Література
    9. Список скорочень

**Увага! Вимоги до оформлення статті розміщені на  
сайті історичного факультету  
<http://www-history.univer.kharkov.ua>**

Статті, що не відповідають вищенаведеним правилам, редколегією збірника до розгляду не приймаються. Матеріали, не прийняті до опублікування авторам не відсилаються. Пам'ятайте, що правильність оформлення є невід'ємною характеристикою якості змісту, компетентності та професійної культури автора статті.



# Каразінські читання (історичні науки)

Наукове видання

Матеріали міжнародної конференції молодих вчених

Редактор Куліков В. О.  
Комп'ютерна верстка Проценко М. В.

Підписано до друку 09.04.2008 Формат 60x84/16.  
Умов. друк. арк. 16,7. Обл. вид. арк. 19,6.  
Папір офсетний. Друк ризографічний.  
Наклад 250 прим. Ціна договірна.

61077, Харків, майдан Свободи, 4,  
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

Надруковано ФОП «Петрова І. В.»  
61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців 79<sup>в</sup>, к. 137  
тел. 320-01-52

Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 948011 від 03.01.03